

ΦΛΑΓΕΣ ΤΗΣ XII ΜΕΡΑΡΧΙΑΣ
ΒΑΔΙΣΟΥΣΑ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΣΑΓΓΑΡΙΟΝ ΥΠΟ
ΤΟΝ ΚΑΥΣΤΙΚΟΝ ΗΛΙΟΝ ΥΟΥΛΥΟΥΣΤΟΥ
5 - VIII - 21

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΣΠΟΥΔΩΝ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ
ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

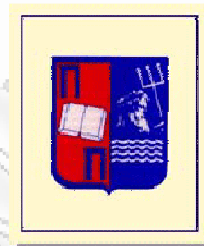
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΥΨΗΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ (1919-1922)

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΑΣ ΜΙΧΑΗΛ ΧΑΪΤΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ Αναπληρωτής Καθηγητής:
ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΙΕΡΑΠΕΤΡΑ, 2010

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ**

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΥΨΗΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ (1919-1922)

**ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΑΣ ΜΙΧΑΗΛ ΧΑΪΤΑ
Αριθμός Μητρώου: ΜΘ08039**

**ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ Αναπληρωτής Καθηγητής:
ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ**

Ιεράπετρα, 2010

Στους Μικρασιάτες προγόνους μου
και στο συνοδοιπόρο μου,
στο ταξίδι της ζωής,
Ιωάννη

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
Α. ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΡΕΑΛΙΣΜΟΣ	7
Β. ΣΧΕΣΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΜΕ ΔΙΕΘΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 - ΘΕΩΡΙΑ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ	10
1.1. Η ΈΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ	10
1.2. Η ΈΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ	11
1.3. ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΙΑΣΤΑΣΕΩΝ ΜΙΚΡΟΣΚΟΠΙΚΗΣ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ	13
1.4. ΑΡΧΕΤΥΠΕΣ ΜΑΚΡΟΣΚΟΠΙΚΕΣ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ	17
1.5. ΜΕΙΚΤΕΣ ΜΑΚΡΟΣΚΟΠΙΚΕΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ	20
1.6. ΠΟΛΙΤΙΚΟΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΕΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΤΩΝ ΛΙΓΟΤΕΡΟ ΙΣΧΥΡΩΝ ΚΡΑΤΩΝ	22
1.7. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ	25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 – ΙΣΤΟΡΙΚΟ, ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΟ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΙΝ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ	27
2.1. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΛΕΥΡΑ	27
2.1.1. Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ	27
2.1.2. ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ	30
2.2. Η ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ	37
2.3. ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΤΟΛΙΑ	44
2.4. ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΗ ΕΙΡΗΝΗΣ ΠΑΡΙΣΙΩΝ (1919)	48
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 - Η ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ	51
3.1. Το Μικρασιατικό Θεατρο του Πολέμου	51
3.2. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ	52
3.3. Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ	71
3.4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	82
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 - Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ	87
4.1. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΛΕΥΡΑΣ	87
4.2. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΠΛΕΥΡΑΣ	91
4.3. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	93
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 - Η ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ	94
5.1. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	94
5.2. Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	103
5.3. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	106
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 - Η ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΗΣ ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗΣ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ	108
6.1. Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	108
6.2. Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ	113
6.3. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	115
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 - Η ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑΣ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ	117
7.1. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ	117
7.2. ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ	130
7.3. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	135
ΕΠΙΛΟΓΟΣ – ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ	136
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	147
ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ	147
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ Ή ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΕΝΗ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ	149

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Αντικείμενο της μελέτης είναι η ανάλυση των διαστάσεων της υψηλής στρατηγικής της Ελλάδας και της Τουρκίας κατά τη διάρκεια της Μικρασιατικής Εκστρατείας (1919-1922), καθώς ο πόλεμος δεν είναι αποκλειστικά στρατιωτικό φαινόμενο, αλλά σχετίζεται και επηρεάζεται από την οικονομία, την εσωτερική πολιτική, τη διεθνή νομιμοποίηση και τη διπλωματία. Λαμβάνοντας δε υπόψη την περίφημη ρήση του Clausewitz «ο πόλεμος είναι συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα», συμπεραίνουμε ότι ο πόλεμος ως φαινόμενο των διεθνών σχέσεων διέπεται από τους σκοπούς που θέτει η πολιτική. Συνεπώς σε μία ένοπλη σύγκρουση σκοπός, πολιτική και κοινωνία είναι άρρηκτα συνδεδεμένα.¹

Στην επιλογή του θέματος της εργασίας έπαιξαν ρόλο δύο παράγοντες: το εκπαιδευτικό μου υπόβαθρο, απόφοιτη του τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, και κυρίως η μικρασιατική μου κατάγωση. Παρότι η ίδια δεν έχω επισκεφθεί ποτέ τη Μικρά Ασία και δεν έχω βιώσει κανένα ξεριζωμό, ένιωσα από την εφηβική μου ηλικία έντονη συναισθηματική φόρτιση όταν μελέτησα την ελληνική ιστορία της περιόδου 1919-22, ενώ συνεχίζω να νιώθω ως τόπο καταγωγής μου, ως τη δική μου πατρίδα, το ακατοίκητο σήμερα Λιβύση, χωριό κοντά στη Μάκρη. Οι λόγοι αυτοί με έκαναν να αναζητώ μία απάντηση στο γιατί φύγαμε από τον τόπο μας, γιατί απέτυχε η Μικρασιατική Εκστρατεία.

Η συμμετοχή μου στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πειραιώς με έφερε σε επαφή με την έννοια της υψηλής στρατηγικής και ευθύς συνειδητοποίησα ότι το θεωρητικό αυτό εργαλείο ήταν σε θέση να μου δώσει μία αντικειμενική απάντηση στο ερώτημα μου, καθώς απαντήσεις του τύπου για την καταστροφή ευθύνονται οι μεγάλες δυνάμεις, που μας έμπλεξαν σε μια περιπέτεια για δικό τους όφελος, ή ο Βενιζέλος, που παρά τη διορατικότητα του δε διείδε την ανάδυση του κεμαλικού κινήματος, μου φαίνονταν απλοϊκές και μη πειστικές.

Σκοπός λοιπόν της παρούσας μελέτης είναι να προχωρήσει πέρα από την απλή περιγραφή των γεγονότων στην αποκάλυψη των παραγόντων που καθόρισαν την πορεία και την έκβαση της πιο πρόσφατης μαύρης σελίδας στην ιστορία του ελληνισμού. Για το λόγο αυτό στην εργασία, πέρα από την αντικειμενική παρουσίαση γεγονότων και συμπερασμάτων και την άντληση πληροφοριών από ιστορικές πηγές (πρωτογενείς και δευτερογενείς), γίνεται χρήση εργαλείων προερχόμενων από τη θεωρία των Διεθνών Σχέσεων και τη Στρατηγική Ανάλυση.

¹ Ήφαιστος Παναγιώτης, *Ο πόλεμος και τα αίτιά του*, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2002, σελ. 80.

Στη μελέτη αναλύονται τόσο οι δύο εμπόλεμες πλευρές (ελληνική και τουρκική), καθώς δεν υφίσταται στρατηγική ανάλυση άνευ αντιπάλου, όσο και τα συμφέροντα των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων της περιόδου που επηρέασαν την έκβαση της εκστρατείας. Αναλυτικότερα η εργασία δομείται ως εξής: Στην εισαγωγή γίνεται σύντομη παρουσίαση του πολιτικού ρεαλισμού, που αποτελεί τη γενική θεωρητική προσέγγιση της μελέτης, καθώς και της σχέσης μεταξύ ιστορίας αφενός, διεθνών σχέσεων και στρατηγικής ανάλυσης αφετέρου.

Το 1^ο κεφάλαιο αφιερώνεται στην ανάλυση του όρου «στρατηγική» και ειδικότερα στην εξέταση της έννοιας και της φύσης της «υψηλής στρατηγικής» (μικροσκοπική στρατηγική και διαστάσεις της, αρχέτυπες και μεικτές μακροσκοπικές στρατηγικές, εναλλακτικές πολιτικοστρατιωτικές στρατηγικές των λιγότερο ισχυρών κρατών, και τέλος, κριτήρια αξιολόγησης υψηλής στρατηγικής).

Το 2^ο κεφάλαιο αναφέρεται στο ιστορικό, γεωπολιτικό και στρατηγικό πλαίσιο που επικρατούσε πριν την έναρξη της Μικρασιατικής Εκστρατείας. Μέσα από την εξέταση της εσωτερικής κατάστασης που επικρατούσε σε Ελλάδα και Τουρκία (πολιτική κατάσταση, κινήματα/επαναστάσεις, στρατός, στόχοι υψηλής πολιτικής κτλ.), της στρατηγικής σημασίας που είχε η γεωγραφική θέση των δύο κρατών, των συμφερόντων των μεγάλων δυνάμεων στην περιοχή της εγγύς Ανατολής, καθώς και των εξελίξεων της ειρηνευτικής συνδιάσκεψης των Παρισίων έως τη στιγμή που πάρθηκε η διασυμμαχική απόφαση για απόβαση του ελληνικού στρατού κατοχής στη Σμύρνη, διαμορφώνουμε το πλαίσιο των σχέσεων, την ισχύ και τις επιδιώξεις (συμφέροντα, πολιτικοί στόχοι) όλων των εμπλεκόμενων δρώντων του διεθνούς συστήματος στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1919-22, χωρίς τη γνώση των οποίων θα ήταν αδύνατη η κατανόηση των εξελίξεων της εκστρατείας και η ανάλυση των διαστάσεων της ελληνικής και της τουρκικής υψηλής στρατηγικής.

Τα κεφάλαια 3^ο έως 7^ο αποτελούν το κυρίως θέμα της μελέτης, διότι σε αυτά αναλύονται οι διαστάσεις της υψηλής στρατηγικής των δύο εμπόλεμων: στρατιωτική στρατηγική, οικονομική διάσταση, εσωτερική πολιτική, διεθνής νομιμοποίηση και διπλωματική διάσταση. Κάθε κεφάλαιο εξετάζει μία από τις προαναφερθέντες πέντε διαστάσεις και δομείται σε τρία υποκεφάλαια: στο πρώτο αναλύεται η ελληνική πλευρά της κάθε διάστασης, στο δεύτερο η τουρκική και στο τρίτο καταγράφονται τα επιμέρους συμπεράσματα. Εξάιρεση αποτελεί η δομή του 3^{ου} κεφαλαίου, καθώς περιέχει ένα επιπλέον υποκεφάλαιο, στο οποίο εξετάζεται η γεωγραφία του θεάτρου του πολέμου, απαραίτητη για την κατανόηση των στρατιωτικών στρατηγικών επιλογών των εμπόλεμων.

Τέλος, στον επίλογο γίνεται αξιολόγηση τόσο της ελληνικής όσο και η τουρκικής μικροσκοπικής υψηλής στρατηγικής και καταγράφονται τα τελικά συμπεράσματα της μελέτης.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α. ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΡΕΑΛΙΣΜΟΣ

Η ανάλυση της ελληνικής και της τουρκικής υψηλής στρατηγικής κατά τη Μικρασιατική Εκστρατεία (1919-1922) προσεγγίζεται θεωρητικώς από τον πολιτικό ρεαλισμό², την κυρίαρχη προσέγγιση των διεθνών σχέσεων και τη θεωρητικής βάσης του κλάδου των στρατηγικών σπουδών, οι αρχές του οποίου βρίσκονται στο έργο του Θουκυδίδη. Συνοπτικά η θουκυδίδεια παράδοση περιγράφεται «ως μια αξιολογικά ουδέτερη αναπαράσταση, ανάλυση, σύνθεση και κατάδειξη μιας συνομάδωσης επαληθευμένων εμπειρικά παραδοχών και ηθικο-κανονιστικών αποδοχών για την κατανόηση των διλλημάτων και των προβλημάτων των διεθνών σχέσεων»³. Επομένως απολήγει σε μια ορθολογιστική κοινωνικοπολιτική διαδικασία διαμόρφωσης και εφαρμογής υψηλής στρατηγικής με αντικειμενικό στόχο κάθε κράτους την προάσπιση του συμφέροντος επιβίωσης του.⁴

Οι αρχές του πολιτικού ρεαλισμού λαμβάνονται ως δεδομένες στη μελέτη. Τα έθνη-κράτη λοιπόν είναι, σύμφωνα με την πρώτη αρχή, οι κύριοι δρώντες και οι σημαντικότερες νομικές και ηθικονομικές οντότητες του διεθνούς συστήματος.⁵ Στη Μικρασιατική Εκστρατεία δρώντες ήταν η Ελλάδα, η Τουρκία και οι μεγάλες δυνάμεις. Δεύτερη αρχή της ρεαλιστικής προσέγγισης είναι η ύπαρξη διεθνούς αναρχίας, που σημαίνει ότι στο διεθνή χώρο δεν υφίσταται εξουσία υπερκείμενη των κρατών και συνεπάγεται την αρχή της αυτοβοήθειας (self-help), σύμφωνα με την οποία τα ανεξάρτητα, κυρίαρχα, διακριτά και ετερογενή κράτη πρέπει από μόνα τους να εξασφαλίζουν την επιβίωση τους και να προωθούν τα συμφέροντά τους. Επομένως τα κράτη ως κυρίαρχοι δρώντες του διεθνούς συστήματος καθορίζουν τις τύχες τους ανάλογα με την ισχύ τους. «Ο ισχυρός επιβάλλει ότι του επιτρέπει η δύναμη του και ο αδύνατος υποχωρεί όσο του επιβάλλει η αδυναμία του» όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στο διάλογο των Μηλίων⁶.

Τρίτη αρχή, τα κράτη επιδιώκουν τη μεγιστοποίηση της ασφάλειάς τους, δηλαδή της σχετικής τους ισχύς, σε έναν κόσμο όπου η ισχύς μεταβάλλεται άμεσα και διαρκώς γεννιούνται διλήμματα ασφαλείας. Ο καθοριστικότερος επομένως παράγοντας διαμόρφωσης των διεθνών εξελίξεων είναι ο διεθνής καταμερισμός ισχύος.⁷ Τέταρτη, οι διακρατικές σχέσεις είναι κατά βάση συγκρουσιακές, καθώς σε ένα άναρχο και άκρως αν-

² Για τον πολιτικό ρεαλισμό αντλούμε κυρίως από: Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *Η υψηλή στρατηγική της αρχαίας Σπάρτης (750-192 π. Χ.)*, Αθήνα, (4^η έκδ.), εκδόσεις Ποιότητα, 2005, σελ. 17-27, Πλατιάς Αθανάσιος, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, (4^η έκδ.), Αθήνα, εκδόσεις Εστία, 2007, σελ. 25-67.

³ Τσιριγιώτης Διονύσιος, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2010, σελ. 25.

⁴ Στο ίδιο, σελ. 26.

⁵ Ήφαιστος Παναγιώτης, *Κοσμοθεωρητική ετερότητα και αξιώσεις πολιτικής κυριαρχίας*, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2001, σελ. 14.

⁶ Για το διάλογο των Μηλίων βλ. Πλατιάς Αθανάσιος, *ό. π.*, σελ. 44-46 και Ήφαιστος Παναγιώτης, *Διπλωματία και Στρατηγική των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων*, (8^η έκδ.), Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2008, σελ. 62-67.

⁷ Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Διασπορά και Εθνική Στρατηγική*, Αθήνα, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 2000, σελ. 14.

ταγωνιστικό περιβάλλον, από το οποίο απουσιάζει κάποια υπερκρατική εξουσία, η προώθηση των συμφερόντων από τα κράτη δημιουργεί συγκρούσεις. Συνεπώς ο πόλεμος έχει τις ρίζες του στην άναρχη δομή του διεθνούς συστήματος, και καθώς δεν υπάρχει τίποτα για να τον εμποδίσει, δημιουργείται η ανάγκη στρατηγικής συμπεριφοράς από την πλευρά των κύριων δρώντων, δηλαδή των κρατών.

Πέμπτη αρχή, τα κράτη θεωρούνται ορθολογικοί δρώντες που προβαίνουν σε εκτιμήσεις κόστους-όφελους για να καταλήξουν στις πλέον συμφέρουσες πολιτικές, παρόλο που ανορθολογικά στοιχεία παρεισφύρουν στη διαμόρφωση της διεθνούς πολιτικής. Ο Θουκυδίδης, τέλος, τονίζει τη σημασία του δικαίου και της ηθικής στη διαμόρφωση και εφαρμογή της υψηλής πολιτικής, ενώ καταδεικνύει ότι η αποτελεσματικότητά τους συναρτάται τόσο από την εγγενή αβεβαιότητα του διεθνούς συστήματος όσο και από τις στρατηγικές αναγκαιότητες των κρατών, δηλαδή ανασχεση ενδογενών-εξωγενών απειλών έναντι εσωτερικής-εξωτερικής κυριαρχίας και συμφέροντος επιβίωσης.⁸

Από τα ανωτέρω συμπεραίνουμε ότι πρωταρχικά κίνητρα στρατηγικής συμπεριφοράς αποτελούν ο φόβος, η αντιμετώπιση απειλών και στρατηγικών διλημμάτων και η συνεχής απειλή του πολέμου.⁹ Η δε άναρχη φύση του διεθνούς συστήματος και η αρχή της αυτοβοήθειας καθιστούν αναγκαία τη διατύπωση στρατηγικής συμπεριφοράς τόσο σε καιρό πολέμου όσο και σε καιρό ειρήνης, καθώς τα κυρίαρχα κράτη ακόμα και σε καιρό ειρήνης κρατούν στάση πολεμικής ετοιμότητας, ώστε να υπερασπιστούν την κυριαρχία, τις αξίες και τα συμφέροντά τους έναντι εξωτερικών απειλών.¹⁰

Ο πολιτικός ρεαλισμός στα τόσα χρόνια ιστορίας του έχει αποκτήσει διάφορα παρακλάδια. Ο δομικός ρεαλισμός για παράδειγμα, με κύριο εκπρόσωπο των Kenneth Waltz, απομονώνει τους καθαρά διεθνείς παράγοντες και εστιάζει στη δομή του διεθνούς συστήματος, τοποθετώντας τα κύρια αίτια της κρατικής συμπεριφοράς στο διεθνές σύστημα. Το μοντέλο του Waltz όμως θεωρείται αφαιρετικό διότι αγνοεί τα εσωτερικά χαρακτηριστικά των κρατών, στοχεύοντας στη δημιουργία μιας θεωρίας με μεγάλη ερμηνευτική δύναμη.¹¹ Ένα άλλο δε παρακλάδι του πολιτικού ρεαλισμού εφαρμόζει τις αρχές της θεωρίας στο εσωτερικό των κρατών, όχι στο διεθνές σύστημα, ώστε να

⁸ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 38-39.

⁹ Κύρια αίτια πολέμου: (1) Άνιση ανάπτυξη σε όλες τις πιθανές εκδοχές (οικονομικές, ιδεολογικές, στρατιωτικές, πληθυσμιακές, εδαφικές, πλουτοπαραγωγικές, τεχνολογικές, ιδεολογικές, διακρατικές, διαπεριφερειακές κ.λπ.). (2) Άνιση κατανομή ισχύος σε συνδυασμό με άνιση ανάπτυξη προκαλούν: ηγεμονικές αξιώσεις, ηγεμονικούς ανταγωνισμούς, αξιώσεις διεθνών αλλαγών, διλήμματα ασφάλειας, πόλεμο. (3) Κατάλοιπα διενέξεων της φάσης του εθνικού-κρατικού γίγνεσθαι. (4) Επαναστατικές παραδοχές (διεθνισμό;, κοσμοπολιτισμός, ηγεμονισμός): προκαλούν διακρατικό ανορθολογισμό επειδή στρέφονται κατά του θεσμού ελευθερίας του έθνους-κράτους. (5) Ανεξέλεγκτα διεθνικά φαινόμενα (τρομοκρατία, αναρχικές-ανατρεπτικές ιδέες, λαθρομετανάστες, εγκληματίες κ.λπ.). Αναφέρονται στο Ήφαιστος Παναγιώτης, *Οι Διεθνείς Σχέσεις ως Αντικείμενο Επιστημονικής Μελέτης στην Ελλάδα και στο Εξωτερικό*, (3^η έκδ.), Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2003, σελ. 114.

¹⁰ Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική 6^{ος} - 11^{ος} αιώνας*, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2001, σελ. 13.

¹¹ Evera Stephen Van., *Εισαγωγή στη μεθοδολογία της πολιτικής επιστήμης*, (4^η έκδ.), Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα Cornell University Press, 2000, σελ. 35.

κατανοηθεί ο ρόλος που παίζουν οι εσωτερικές δομές (συσχετισμοί ανάμεσα στα διάφορα αντιμαχόμενα κέντρα ισχύος) στη διαμόρφωση της διεθνούς τους συμπεριφοράς.

Από την άλλη ο θουκουδίδειος ρεαλισμός είναι πληρέστερος. Η ανάλυσή του ενσωματώνει το ρόλο που διαδραματίζουν: οι εσωτερικές δομές των κρατών, ο χαρακτήρας του πολιτεύματος, η εθνική κουλτούρα και ο πολιτικός ηγέτης. Στη θουκουδίδεια δηλαδή παράδοση τα αίτια της στρατηγικής κρατικής συμπεριφοράς βρίσκονται σε 3 επίπεδα ανάλυσης: συστημικό, κρατικό και ατομικό και η παρούσα μελέτη βασίζεται σε αυτό διότι αναλύει το διεθνές σύστημα των ετών 1919-1922 (συστημικό επίπεδο), τις εσωτερικές δομές των κύριων δρώντων (κρατικό επίπεδο) και το ρόλο των πολιτικών ηγετών (ατομικό επίπεδο), καθώς τόσο ο Ελευθέριος Βενιζέλος όσο και ο Μουσταφά Κεμάλ έπαιξαν καταλυτικό ρόλο στα γεγονότα της εποχής. Άλλωστε και η ίδια η ανάλυση σε επίπεδο υψηλής στρατηγικής βρίσκεται εγγύτερα στο θουκουδίδειο ρεαλισμό.

Β. ΣΧΕΣΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΜΕ ΔΙΕΘΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

Τόσο οι διεθνείς σχέσεις όσο και οι στρατηγικές σπουδές αντλούν από την ιστορία προκειμένου να παράγουν, να θεμελιώσουν και να ελέγξουν τις θεωρητικές τους υποθέσεις. Η ιστορία όμως δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη μοναδικότητα και τη λεπτομέρεια των συμβάντων, ενώ η διεθνολογική και στρατηγική ανάλυση στοχεύει στην εξαγωγή συμπερασμάτων και γενικοτήτων για τη δράση των δρώντων του διεθνούς συστήματος, αποφεύγοντας τη λεπτομερή περιγραφή. Οι ιστορικοί δηλαδή στηρίζονται στις πρωτογενείς πηγές και προβαίνουν σε δευτερογενή ανάλυση, ενώ οι διεθνολόγοι και οι στρατηγικοί αναλυτές χρησιμοποιούν τα θεωρητικά εργαλεία της επιστήμης τους και προβαίνουν σε τριτογενή ανάλυση. Ωστόσο, χωρίς τη δευτερογενή ανάλυση η τριτογενής θα ήταν ιδιαιτέρως δυσχερής, αν όχι αδύνατη.¹²

Επιπλέον, οι ιστορικοί χρησιμοποιούν συχνά διεθνολογικές και στρατηγικές θεωρίες στις μελέτες τους, ενώ ορισμένοι καταλήγουν στη διατύπωση θεωριών για τη διεθνή πολιτική και τη στρατηγική των κρατών, με αποτέλεσμα η διάκριση μεταξύ των επιστημών να εξαφανίζεται, όπως στο έργο του Θουκυδίδη. Το γεγονός, τέλος, ότι η φύση της διεθνούς πολιτικής έχει παραμείνει αμετάβλητη κατά τη διάρκεια της ιστορίας, ενισχύει τη χρησιμότητα της μελέτης της ιστορίας στη διεθνολογική ανάλυση. Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και στο πεδίο της στρατηγικής ανάλυσης, καθώς τα προβλήματα των υψηλότερων επιπέδων στρατηγικής (υψηλή και στρατιωτική στρατηγική) είναι διαχρονικά.¹³

¹² Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία*, Αθήνα, εκδόσεις Σιδέρη, 1996, σελ. 12.

¹³ Κολιόπουλος, *Η Υψηλή Στρατηγική της Αρχαίας Σπάρτης (750-192 π. Χ.)*, ό. π., σελ. 33-37.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 - ΘΕΩΡΙΑ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ

1.1. Η ΈΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ

Καθότι στις μέρες μας ο όρος «στρατηγική» χρησιμοποιείται ευρέως, από την πολιτική έως το ποδόσφαιρο και τις επιχειρήσεις, θεωρώ αναγκαίο τη διευκρίνηση της έννοιας κυρίως ως προς τον τομέα των διεθνών σχέσεων. Από την εισαγωγή συμπεράναμε ότι η στρατηγική συμπεριφορά των κρατών προέρχεται από την άναρχη δομή του διεθνούς συστήματος, δηλαδή από το γεγονός ότι ο διεθνής ανταγωνισμός δεν υπόκειται σε ρυθμίσεις. Εντός του άναρχου λοιπόν διεθνούς συστήματος τα κράτη αντιμετωπίζουν μια σειρά από στρατηγικά διλήμματα και αναγκάζονται να προβούν σε στρατηγικές επιλογές. Η δε εξασφάλιση ή μη των συμφερόντων τους εξαρτάται κυρίως από το πόσο πετυχημένη είναι η στρατηγική τους. Τι εννοούμε όμως με τον όρο στρατηγική;

Η έννοια της στρατηγικής έχει αλλάξει με το χρόνο. Παραδοσιακό γνωστικό αντικείμενο της στρατηγικής ανάλυσης αποτελούσε η μελέτη των πολέμων υπό το πρίσμα της στρατιωτικής στρατηγικής. Αφορούσε δηλαδή μόνο την εξέταση των πολεμικών συγκρούσεων, εστιάζοντας στις αντίπαλες ένοπλες δυνάμεις, στην τέχνη της διεύθυνσής τους και στους παράγοντες που καθόριζαν την έκβαση των πολεμικών επιχειρήσεων.¹⁴ Έτσι για τον Clausewitz στρατηγική ήταν «η χρήση της συμπλοκής για τους στόχους του πολέμου»¹⁵ αλλά σήμερα έχει ευρύτερη σημασία. Κατά τον Beaufre είναι «η τέχνη της διαλεκτικής δύο αντιτιθέμενων θελήσεων που χρησιμοποιούν βία, για να επιλύσουν τη διαφορά τους»¹⁶, ενώ κατά τον Liddell Hart «είναι η τέχνη της κατανομής και της χρησιμοποίησεως στρατιωτικών μέσων για την επιτυχία των σκοπών της πολιτικής»¹⁷.

Από τους παραπάνω ορισμούς συμπεραίνουμε ότι η στρατηγική αποτελείται από τρία συστατικά στοιχεία: σκοπούς, μέσα και αντίπαλο. Η στρατηγική δε διατυπώνεται ποτέ εν κενώ, πάντα απευθύνεται σε έναν ή περισσότερους αντιπάλους. Εκτός λοιπόν από τα διάφορα επίπεδα της στρατηγικής (κάθετη διάσταση) υπάρχει και η συνεχής διάδραση με τον αντίπαλο σε κάθε επίπεδο (οριζόντια διάσταση).¹⁸ Η δράση προκαλεί αντίδραση. Συνεπώς καμία επιτυχημένη σειρά πράξεων δε μπορεί να διατηρηθεί επ' άπειρον καθώς εγείρει την άρνηση της και ακυρώνεται από τα αντίμετρα του αντιπάλου.¹⁹ Στο πεδίο της διεθνούς πολιτικής η στρατηγική συνίσταται στη σύζευξη μέσων και σκοπών ενός κράτους υπό την επίδραση του διεθνούς ανταγωνισμού τόσο στην

¹⁴ Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική 6^{ος}-11^{ος} αι.*, ό. π., σελ. 14-15.

¹⁵ Clausewitz Carl von, *Περί του πολέμου*, (5^η ανατύπωση), Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Βάνιας, 1999, σελ. 119.

¹⁶ Κολιόπουλος, *Η υψηλή στρατηγική της αρχαίας Σπάρτης (750-192 π. Χ.)*, ό. π., σελ. 27.

¹⁷ Liddell Hart Basil, *Στρατηγική της Έμμεσης Προσεγγίσεως*, Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Βάνιας, 1995, σελ. 500.

¹⁸ Πλατιάς, ό. π., σελ. 82-83.

¹⁹ Luttwak Edward N., *Strategy: The Logic of War and Peace*, Cambridge, Massachusetts, The Belknap Press of Harvard University Press, 1987, σελ.18-31.

ειρήνη όσο και στον πόλεμο. Ζητούμενο αποτελεί η επίτευξη των σκοπών που έχουν τεθεί, ενώ η στρατηγική αποτελεσματικότητα των διαφόρων μέσων και του τρόπου χρησιμοποίησής τους, κρίνεται με βάση τη συνεισφορά τους σε αυτή την επίτευξη.

Να προσθέσουμε επίσης ότι υπάρχουν διάφορες κατηγορίες στρατηγικών. Υψηλή στρατηγική ονομάζεται η χρήση όλων των διαθέσιμων μέσων ενός κράτους (οικονομία, τεχνολογία, διπλωματία, λαός, ένοπλες δυνάμεις κτλ.) για την επίτευξη των πολιτικών σκοπών του ενόψει πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης. Αντίθετα στη στρατιωτική στρατηγική χρησιμοποιούνται όλα τα στρατιωτικά μέσα. Η δε χρήση μεγάλων στρατιωτικών μονάδων για την επίτευξη των σκοπών που έχουν τεθεί στα πλαίσια μιας εκστρατείας ή ενός θεάτρου επιχειρήσεων ονομάζεται επιχειρησιακή τέχνη και, τέλος, η χρήση των στρατιωτικών μονάδων για την επίτευξη των σκοπών που έχουν τεθεί στα πλαίσια μιας μάχης ονομάζεται τακτική.²⁰

1.2. Η ΈΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ

Η ανάλυση του πολέμου δε μπορεί να περιοριστεί μόνο στην εξέταση των στρατιωτικών δεδομένων μιας σύγκρουσης καθώς η έκβαση των πολέμων εξαρτάται και από άλλους παράγοντες που αποδυναμώνουν τον αντίπαλο, όπως οικονομική καχεξία και κατάρρευση, διπλωματική απομόνωση, κατάρρευση του εσωτερικού μετώπου και διεθνής απονομιμοποίηση. Συνεπώς γίνεται αναγκαία η εξέταση της υψηλής στρατηγικής, η οποία αποτελεί το υψηλότερο επίπεδο στρατηγικής. Ήδη από τον 5^ο αι. π.Χ. ο Sun Tzu, στο έργο του *Η τέχνη του πολέμου*, υποστήριζε ότι ο πόλεμος θα πρέπει να χρησιμοποιείται ορθολογικά ως μέσο της πολιτικής, ενώ είχε αναφερθεί και σε ορισμένες διαστάσεις της υψηλής στρατηγικής, όπως στην αρμονία κυβέρνησης και λαού (εσωτερική νομιμοποίηση), στις επιπτώσεις του πολέμου στην οικονομία καθώς και στο ρόλο της διπλωματίας (διατήρηση ισορροπίας ισχύος και διπλωματική απομόνωση αντιπάλου).²¹

«...Ρόλος της υψηλής στρατηγικής...» σύμφωνα με τον Liddell Hart «...είναι να συντονίζει και να διευθύνει όλες τις πηγές ενός έθνους ή ομάδας εθνών προς την κατεύθυνση επιτεύξεως του πολιτικού σκοπού του πολέμου που καθορίζεται από τη θεμελιώδη πολιτική. Η υψηλή στρατηγική πρέπει να υπολογίζει και να αναπτύσσει τους οικονομικούς πόρους και το ανθρώπινο δυναμικό των εθνών για να υποστηρίξει τα μαχόμενα στρατεύματα. Επίσης και τις ηθικές δυνάμεις, γιατί για να αναπτυχθεί το πνεύμα και η θέληση του λαού, συχνά οι ηθικές δυνάμεις είναι το ίδιο σπουδαίος

²⁰ Κολιόπουλος, *Η υψηλή στρατηγική της αρχαίας Σπάρτης (750-192)*, ό. π., σελ. 28-29.

²¹ Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Στρατηγική Σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, (2^η έκδ.), Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2008, σελ. 77-78.

παράγοντας όσο και η κατοχή πιο συγκεκριμένων μορφών ισχύος. Η υψηλή στρατηγική πρέπει ακόμα να καθορίζει την κατανομή ισχύος μεταξύ των διαφόρων υπηρεσιών και μεταξύ των υπηρεσιών και της βιομηχανίας. Ακόμη περισσότερο: η μάχιμη ισχύς δεν αποτελεί παρά ένα μόνο από τα όργανα της υψηλής στρατηγικής, η οποία πρέπει να λαμβάνει υπόψη της και να χρησιμοποιεί την ισχύ της οικονομικής πίεσεως, της διπλωματικής πίεσεως, της εμπορικής πίεσεως και -δεν είναι μικρότερης σημασίας αυτό- της ηθικής πίεσεως για να εξασθενίσει τη θέληση του αντιπάλου...»²²

«Ακόμη περισσότερο, ενώ ο ορίζοντας της στρατηγικής περιορίζεται στον πόλεμο, η υψηλή στρατηγική βλέπει πέρα από τον πόλεμο, στην ειρήνη που θα επακολουθήσει. Πρέπει όχι μόνο να συνδυάζει τα διάφορα όργανα αλλά και να ρυθμίζει τη χρήση τους κατά τέτοιο τρόπο που να αποφεύγει ζημιές στο μελλοντικό καθεστώς της ειρήνης, για την ασφάλεια και την ευημερία της...»²³. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι η υψηλή στρατηγική δεν περιορίζεται μόνο σε περίοδο πολέμου αλλά επεκτείνεται και στην ειρήνη εξετάζοντας τις σχέσεις συνεργασίας μεταξύ των κυρίαρχων κρατών και την τάση των ανεπτυγμένων πολιτισμών να δημιουργούν συστήματα αξιών με πανανθρώπινες αξιώσεις, είτε με ήπιες μεθόδους, μέσω πειθούς, είτε με τη διαμόρφωση απόλυτων ηθικών αξιών, που επαναστατικοποιούν τη διεθνή πολιτική και οδηγούν στη σύγκρουση.²⁴

Συνοψίζοντας ο όρος υψηλή στρατηγική δεν αναφέρεται απλώς και μόνο στη γενική πολιτική των εμπόλεμων κρατών και δεν επικεντρώνεται καθαρά στο συγκρουσιακό στοιχείο της διεθνούς πολιτικής, αντιθέτως συμπεριλαμβάνει όλα τα διαθέσιμα μέσα που μπορεί να χρησιμοποιήσει ένα κράτος προκειμένου να επιτύχει τους μακροπρόθεσμους πολιτικούς του σκοπούς, ενόψει πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης.²⁵ Με τον όρο δηλαδή υψηλή στρατηγική ουσιαστικά εννοούμε τη θεωρία ενός κράτους για το πως μπορεί να προκαλέσει, να παραγάγει, ασφάλεια για τον εαυτό του.

Κάθε υψηλή στρατηγική πρέπει να εντοπίζει απειλές και να προσδιορίζει τα κατάλληλα μέσα (πολιτικά κ.ά.) αντιμετώπισής τους, να θέτει ως βασικό στόχο την εκμετάλλευση των πλεονεκτημάτων που διαθέτει το κράτος καθώς και τον περιορισμό των πλεονεκτημάτων των αντιπάλων (κάθετη και οριζόντια διάσταση στρατηγικής) και να καθορίζει προτεραιότητες (στις απειλές και στον τρόπο αντιμετώπισης τους).²⁶ Συνεπώς ένας πετυχημένος σχεδιασμός υψηλής στρατηγικής πρέπει να καλύπτει τα εξής:

- I. Διάγνωση διεθνούς περιβάλλοντος (κίνδυνοι-ευκαιρίες)
- II. Καθορισμός πολιτικών στόχων επί τη βάση των διαθέσιμων μέσων ώστε να αποφευχθεί ο κίνδυνος της υπερεξάπλωσης,

²² Liddell Hart, ό.π., σελ. 501-502.

²³ Στο ίδιο, σελ. 502.

²⁴ Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική 6^{ος}-11^{ος} αι.*, ό. π., σελ. 13-14.

²⁵ Πλατιάς, ό. π., σελ. 81.

²⁶ Στο ίδιο, σελ. 82-83.

- III. Καθορισμός αποτελεσματικότερου συνδυασμού μέσων για την προώθηση ιεραρχημένων πολιτικών στόχων, και τέλος,
IV. διεθνή και εσωτερική νομιμοποίηση.²⁷

Σημαντική είναι επίσης η διάκριση μεταξύ μικροσκοπικής και μακροσκοπικής υψηλής στρατηγικής. Η πρώτη είναι η υψηλή στρατηγική στα πλαίσια του πολέμου, περιλαμβάνει το σύνολο των μέσων που χρησιμοποιούν οι αντίπαλες πλευρές για την προώθηση των πολεμικών τους στόχων και έχει πέντε βασικές διαστάσεις: 1) στρατιωτική, 2) οικονομική, 3) εσωτερική πολιτική, 4) διεθνής νομιμοποίηση και 5) διπλωματία. Στη δεύτερη, που αφορά τόσο περιόδους ειρήνης όσο και πολέμου, ξεχωρίζουμε 4 ιδεατούς τύπους που στην πραγματικότητα, όπως θα δούμε, απαντώνται συνδυασμένοι.²⁸ Να επισημάνουμε τέλος, ότι η υψηλή στρατηγική που διεξάγεται στα πλαίσια ενός πολέμου βρίσκεται πλησιέστερα στις παραδοσιακές στρατηγικές σπουδές ενώ η μακροσκοπική υψηλή στρατηγική πλησιάζει περισσότερο τις διεθνείς σχέσεις.²⁹

1.3. ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΙΑΣΤΑΣΕΩΝ ΜΙΚΡΟΣΚΟΠΙΚΗΣ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ

α) **Στρατιωτική στρατηγική**³⁰: Η στρατιωτική στρατηγική είναι αναπόσπαστο μέρος κάθε υψηλής στρατηγικής καθώς η απειλή ή χρήση βίας παραμένει κεντρικό στοιχείο της διεθνούς πολιτικής. Η ένοπλη βία είναι ο πιο αποτελεσματικός τρόπος για την υπεράσπιση και την προώθηση των συμφερόντων, ώστε καμία δύναμη να μην έχει την πολυτέλεια να την αγνοήσει. Ο όρος αναφέρεται στη χρήση ένοπλης βίας από τους εμπόλεμους σε ξηρά, θάλασσα και αέρα για την προώθηση των πολιτικών τους σκοπών, που φυσικά επηρεάζονται από την πορεία του πολέμου. Οι τρεις βασικοί επιχειρησιακοί στόχοι που τίθενται από τη χρήση ένοπλης βίας αφορούν την καταστροφή των ενόπλων δυνάμεων του αντιπάλου, την κατάκτηση και υπεράσπιση εδάφους και την καταστροφή των συντελεστών ισχύος του αντιπάλου πέρα των στρατιωτικών (οικονομία, ηθικό πληθυσμού, διοικητική και πολιτική συνοχή κτλ.).

Σημαντικότερος στόχος είναι ο πρώτος για αυτό και οι μεγάλες μάχες αποτελούν τα κορυφαία στρατιωτικά γεγονότα των πολέμων. Αξίζει να τονίσουμε πάντως ότι αυτό που επιδιώκεται με τη χρήση ένοπλης βίας είναι η αποδοχή από τον αντίπαλο του πολιτικού σκοπού του πολέμου. Με άλλα λόγια η ένοπλη βία στον πόλεμο δεν είναι αυτοσκοπός, αν η μία πλευρά υποχωρήσει και δεχθεί τις πολιτικές απαιτήσεις της άλλης

²⁷ Πλατιάς, σελ. 84-86.

²⁸ Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική 6^{ος}-11^{ος} αι.*, ό. π., σελ. 16-33.

²⁹ Κολιόπουλος, *Η υψηλή στρατηγική της αρχαίας Σπάρτης (750-192)*, ό. π., σελ. 28.

³⁰ Για τη στρατιωτική στρατηγική βλ. Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική 6^{ος}-11^{ος} αι.*, ό. π., σελ. 17-19 και Παπασωτηρίου, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία*, ό. π., σελ. 17-20.

πλευράς, η τελευταία δεν έχει λόγο να καταφύγει στην ένοπλη σύγκρουση. Συνεπώς η χρήση των ενόπλων δυνάμεων που αποσκοπεί σε νίκη στη μάχη, και καλείται τακτική, διαφέρει από τη στρατηγική, που στοχεύει στην προώθηση των πολιτικών σκοπών του πολέμου εκμεταλλευόμενη τις επιτυχίες στις μάχες.

Σκόπιμο είναι στο σημείο αυτό να διευκρινίσουμε εν συντομία τη διαφορά μεταξύ στρατηγικής και τακτικής. Η πρώτη ορίζει το που, πότε και με τι δυνάμεις θα εκτελεστεί μία ενέργεια, ενώ η τακτική διέπει το πως η ενέργεια αυτή θα εκτελεστεί. Επομένως η τακτική αφορά τη μάχη και η στρατηγική τον πόλεμο για αυτό και ο όρος στρατηγικός χρησιμοποιείται για να δείξει κάτι μακροπρόθεσμο, γενικότερο και μονιμότερο σε αντιδιαστολή με το βραχυπρόθεσμο, ειδικότερο και προσωρινό που δείχνει ο όρος τακτικός.³¹ Για να το θέσουμε διαφορετικά η τακτική είναι η τέχνη της χρήσης των στρατιωτικών μονάδων για την επίτευξη των σκοπών που έχουν τεθεί στα πλαίσια μιας μάχης, ενώ η στρατηγική αφορά την εκμετάλλευση των νικηφόρων αυτών αποτελεσμάτων για την προώθηση των πολιτικών σκοπών.³² Η σχέση τους βέβαια είναι αμφίδρομη και συνεχής. Στρατηγικές καταρρέουν λόγω ανικανότητας σε τακτικό επίπεδο, ενώ τακτικές επιτυχίες που δεν προωθούν τον πολιτικό στόχο του πολέμου, είναι αναποτελεσματικές.

Να επισημάνουμε επίσης ότι η χρήση ένοπλης βίας στη θάλασσα και στον αέρα διαφοροποιείται από την ξηρά. Η θαλάσσια, όπως και η εναέρια, στρατηγική είναι σε μεγάλο βαθμό υποστηρικτική της χερσαίας αν και δύναται να πρωταγωνιστεί στην αποδυνάμωση της οικονομίας και του ηθικού του αντιπάλου.

Κύριο μέσο ασκήσεως της στρατιωτικής στρατηγικής είναι ο πόλεμος, παρά το ότι, όπως είδαμε, η χρήση ένοπλης βίας δεν είναι αυτοσκοπός του πολέμου. Ο Clausewitz μάλιστα διέκρινε τον απόλυτο πόλεμο, που έχει ως στόχο την ολική καταστροφή του αντιπάλου από τον περιορισμένο πόλεμο, που επιδιώκει να πετύχει τον πολιτικό του σκοπό μέσα από περιορισμένα αποτελέσματα (π.χ. καταστροφή ορισμένων συντελεστών ισχύος). Ο Delbruck αργότερα, αποδεχόμενος τη διάκριση αυτή, αποφάσισε να ερευνήσει τις αρχές των δύο αυτών μεθόδων. Η πρώτη, που την ονόμασε στρατηγική της εκμηδένισης, έχει ως μοναδικό σκοπό την αποφασιστική μάχη και ο στρατηγός απλώς κρίνει αν, υπό δεδομένες συνθήκες, υπάρχουν πιθανότητες για μια τέτοια μάχη. Αντίθετα η δεύτερη, που την ονόμασε στρατηγική της εξουθένωσης, είχε 2 πόλους: τη μάχη και τους ελιγμούς (κατάληψη εδαφών, καταστροφή καλλιεργείων ή εμπορίου κτλ.) μεταξύ των οποίων κυμαίνονται οι αποφάσεις του στρατηγού.³³ Οι δύο αυτές μορφές στρατηγικής μπορούν να επεκταθούν και στο επίπεδο της υψηλής στρατηγικής. Στην υψηλή στρατηγική εκμηδένισης το κράτος βασίζεται κυρίως στη στρατιωτική στρατηγική

³¹ Κολιόπουλος, *Η υψηλή στρατηγική της αρχαίας Σπάρτης (750-193 π. Χ.)*, ό. π., σελ. 29-31.

³² Κονδύλης Παναγιώτης, *Θεωρία του Πολέμου*, (2^η έκδ.), Αθήνα, εκδόσεις Θεμέλιο, 1998, σελ. 58-60.

³³ Paret Peter, *Οι Δημιουργοί της Σύγχρονης Στρατηγικής*, Αθήνα, εκδόσεις Κωνσταντίνου Τουρίκη, 2004, σελ. 408.

και λιγότερο στις άλλες διαστάσεις, ενώ στην υψηλή στρατηγική εξουθένωσης κάνει ταυτόχρονη χρήση όλων των δυνατών μέσων, με έμφαση στα οικονομικά μέτρα κατά του αντιπάλου.³⁴

Τέλος να αναφέρουμε ότι ο Clausewitz πέρα από τη στρατηγική της εκμηδένισης έχει συνδεθεί και με την έννοια της άμεσης προσέγγισης, που σημαίνει κατεύθυνση της πολεμικής προσπάθειας πρωτίστως εναντίον του κέντρου βάρους, δηλαδή του ισχυρότερου σημείου, της αντίπαλης πολεμικής προσπάθειας. Στον αντίποδα της βρίσκεται η έννοια της έμμεσης προσέγγισης που έχει συνδεθεί με τους Sun Tzu και Liddell Hart και σημαίνει παράκαμψη των ισχυρών εχθρικών σημείων και αποφυγή της κατατριβής των φίλιων δυνάμεων (γραμμή ήσσανος αντιστάσεως). Σε επίπεδο υψηλής στρατηγικής η άμεση προσέγγιση συνίσταται στην κατεύθυνση της πολεμικής προσπάθειας πρωτίστως εναντίον του κύριου αντιπάλου, ενώ η έμμεση συνίσταται σε παράκαμψη του κύριου αντιπάλου με κατεύθυνση της πολεμικής προσπάθειας εναντίον των δευτερευόντων αντιπάλων, αναβάλλοντας το καίριο πλήγμα για εύθετο χρόνο.³⁵

β) Οικονομική διάσταση: Η καλή οικονομική κατάσταση ενός κράτους επηρεάζει όλες τις διαστάσεις της υψηλής στρατηγικής και βρίσκεται πίσω από την άνοδο και την πτώση όλων των μεγάλων δυνάμεων.³⁶ Η οικονομική ευρωστία είναι παράγοντας ισχύος και μπορεί να μετουσιωθεί σε ισχυρές στρατιωτικές δυνάμεις και να αποτελέσει τη βάση συνεργασιών και συμμαχιών με άλλα κράτη. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Βρετανικής Αυτοκρατορίας κατά το 18^ο και 19^ο αι. Η στρατιωτική ισχύς στηριζόταν σε μια εύρωστη οικονομία και σε ένα πλέγμα συμμαχιών που τροφοδοτούσαν συνεχώς το σύστημα. Επίσης τον 20^ο αι. οι ΗΠΑ στήριξαν την αυτοκρατορία τους στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα που δημιούργησαν με τις συμφωνίες του Bretton Woods, τη Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου και τη δύναμη του δολαρίου ως του μόνου αποθεματικού νομίσματος. Η υψηλή δηλαδή παραγωγικότητα της οικονομίας τους αποτέλεσε όπλο μεγάλης ισχύος για την επιβολή των σχεδίων της αμερικανικής υπερδύναμης.³⁷

Σε περίπτωση πολέμου η οικονομική διάσταση της υψηλής στρατηγικής αφορά τόσο την υλική υποστήριξη των πολεμικών επιχειρήσεων, όσο και τις προσπάθειες υπονόμευσης της δυνατότητας οικονομικής υποστήριξης των ενόπλων δυνάμεων της αντίπαλης πλευράς. Η γενική πάντως οικονομική αποδυνάμωση του αντιπάλου έχει αποδειχθεί λιγότερο αποτελεσματική από ότι η καταστροφή των οικονομικών μέσων που

³⁴ Πλατιάς, ό. π., σελ. 80-81.

³⁵ Για περαιτέρω ανάλυση των εννοιών της άμεσης και έμμεσης προσέγγισης βλ. Κολιόπουλος, *Η Στρατηγική Σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, ό. π., σελ. 19-21, 87-92, 155-162 και 222-224. Επίσης ανατρέξτε στο Κολιόπουλος, *Η υψηλή στρατηγική της αρχαίας Σπάρτης (750-192 π. Χ.)*, ό. π. και στο Liddell Hart, *Στρατηγική της Έμμεσης Προσεγγίσεως*, ό. π.

³⁶ Η καίρια σημασία της οικονομικής διάστασης καταδεικνύεται στην ιστορική μελέτη του Kennedy Paul «Άνοδος και Πτώση των Μεγάλων Δυνάμεων». Επίσης ο Robert Gilpin στο έργο του «Πολιτική Οικονομία των Διεθνών Σχέσεων» συσχετίζει την αλλαγή στη διεθνή πολιτική με την αλλαγή στην οικονομική κατάσταση των κρατών. Βλ. Kennedy Paul, *Η Άνοδος και η Πτώση των Μεγάλων Δυνάμεων*, 2 τόμοι, Αθήνα, εκδόσεις Αξιωτέλλης, 1990 και Gilpin Robert, *Η πολιτική Οικονομία των Διεθνών Σχέσεων*, 2^η έκδοση, 2 τόμοι, Αθήνα, εκδόσεις Gutenberg, 1998, σελ. 89-148.

³⁷ Μελάς Κώστας, *Παγκοσμιοποίηση*, Αθήνα, εκδόσεις Εξάντας, 1999, σελ. 39-79.

σχετίζονται άμεσα με τις στρατιωτικές επιχειρήσεις, καθώς ο πληθυσμός σε περίοδο πολέμου ανέχεται μεγαλύτερες στερήσεις. Να αναφέρουμε τέλος ότι η οικονομία του πολέμου σχετίζεται με τη μέθοδο χρηματοδότησης των ενόπλων δυνάμεων, την αγορά ή κατασκευή εξοπλισμού και τη γενικότερη επιμελητεία (στέγαση, σιτισμός).³⁸

γ) Εσωτερική πολιτική: Σημαντικότερη πτυχή της διάστασης αυτής θεωρείται η ικανότητα ενός πολιτικού συστήματος να αντλεί πόρους από τον πληθυσμό του για τις ένοπλες δυνάμεις του και να θεσμοθετεί κρατικούς και κοινωνικούς θεσμούς που να προωθούν τη μεγιστοποίηση της διεθνούς ισχύος και επιρροής του κράτους. Σε αυτό εμπεριέχονται η κρατική οργάνωση και η συνοχή του πολιτικού συστήματος.³⁹

Η εν λόγω διάσταση αναφέρεται επίσης στην εσωτερική νομιμοποίηση μιας πολεμικής προσπάθειας, δηλαδή στην υποστήριξη ή στην ανοχή της εξωτερικής πολιτικής από τους πολίτες, τα κόμματα, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τις οργανώσεις καθώς και από άλλους παράγοντες που επηρεάζουν την κοινή γνώμη. Η εσωτερική νομιμοποίηση είναι κρίσιμο στοιχείο για την επιτυχία της υψηλής στρατηγικής, κυρίως αν αυτή απαιτεί θυσίες εκ μέρους των πολιτών, ενώ εξαρτάται από τους πολιτικούς σκοπούς του πολέμου. Συνήθως η υπεράσπιση του πατριού εδάφους υποστηρίζεται από τον πληθυσμό ευκολότερα από ότι ένας επεκτατικός πόλεμος ή η ανάληψη μιας διεθνούς εκστρατείας, για την υποστήριξη των οποίων απαιτείται η δαιμονοποίηση του αντιπάλου. Ας μην ξεχνάμε βέβαια και τη σημαντικότερη επίδραση της οριζόντιας διάστασης της εσωτερικής πολιτικής δηλαδή την υπονόμηση της εσωτερικής νομιμοποίησης του αντιπάλου μέσω κυρίως προπαγάνδας ή ψυχολογικού πολέμου.⁴⁰

δ) Διεθνής Νομιμοποίηση⁴¹: Αναφέρεται στο βαθμό εναρμόνισης των σκοπών και των μέσων του πολέμου με τις επικρατούσες διεθνείς αξίες, το πνεύμα της εποχής και το διεθνές δίκαιο. Ο βαθμός αυτός δύναται να επηρεάσει τη στάση των τρίτων δυνάμεων (υποστήριξη, ευνοϊκή μεταχείριση, κατακραυγή κτλ.) προς τους εμπόλεμους.

Η εξωτερική νομιμοποίηση εξαρτάται εν μέρει από τις ενέργειες των εμπολέμων προς επηρεασμό της διεθνούς κοινής γνώμης, π.χ. ένας απελευθερωτικός πόλεμος συνήθως τυγχάνει ευνοϊκής μεταχείρισης σε αντίθεση με τη χρήση χημικών, βιολογικών ή πυρηνικών όπλων. Ως επί το πλείστον οι εμπόλεμοι υπερτονίζουν το δίκαιο της υπόθεσής τους, προβάλλουν τις ευνοϊκές πλευρές της πολεμικής τους προσπάθειας, απόκρύπτουν τις δυσάρεστες και ταυτίζουν τον αγώνα τους με κάποια αποδεκτή ιδεολογία.

ε) Διπλωματία: Η διπλωματική διάσταση της υψηλής στρατηγικής κατέχει σοβαρό και αυτόνομο ρόλο. Αφορά την προσπάθεια των εμπολέμων για εξασφάλιση πολεμικής

³⁸ Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική 6^{ος}-11^{ος} αι.*, ό. π., σελ. 19-20 και του ίδιου, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία*, ό. π., σελ. 20-21.

³⁹ Παπασωτηρίου, *Ο αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία*, ό. π., σελ. 21.

⁴⁰ Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική 6^{ος}-11^{ος} αι.*, ό. π., σελ. 20-21.

⁴¹ Για τη διεθνή νομιμοποίηση βλ. Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική 6^{ος}-11^{ος} αι.*, ό. π., σελ. 21.

σύμπραξης τρίτων δυνάμεων ή τουλάχιστον έμμεσης υποστήριξης τους. Κεντρικό στοιχείο της αποτελεί η προσπάθεια να πεισθούν οι τρίτες δυνάμεις ότι το εθνικό τους συμφέρον έγκειται σε μεροληπτική στάση ή και σε είσοδο στον πόλεμο. Η σύγκληση συμφερόντων, όμως, ενδέχεται να απαιτεί τροποποίηση των πολιτικών σκοπών του εμπόλεμου υπέρ τρίτων. Η δε έμφαση στο εθνικό συμφέρον κάθε κράτους, πέρα από τις γενικές αξίες του διεθνούς συστήματος, διαφοροποιεί τη διπλωματία από τη διεθνή νομιμοποίηση. Η ύπαρξη βέβαια διεθνούς νομιμοποίησης καθιστά ευκολότερη την προώθηση του εθνικού συμφέροντος.

Η επιτυχής ολοκλήρωση των διπλωματικών προσπαθειών απαιτεί σωστή διάγνωση του διεθνούς περιβάλλοντος και εκτίμηση των ευκαιριών και των απειλών που προκύπτουν από αυτό. Θεωρείται δε αυτονόητο ότι τα ισχυρά, στρατιωτικά και οικονομικά, κράτη είναι σε θέση να επιβάλουν δυσανάλογα εύκολα τις προτεραιότητες και τα συμφέροντά τους σε σύγκριση με τα λιγότερα ισχυρά (νόμος του ισχυρού).

Επιπροσθέτως όταν η σύγκρουση περιλαμβάνει πολλά εμπλεκόμενα μέρη η διπλωματία αναλαμβάνει τον πολιτικό συντονισμό των συμμαχιών σε όλα τα επίπεδα (π.χ. κοινές στρατιωτικές επιχειρήσεις, οικονομική συνεργασία). Στη διπλωματία, τέλος, βασίζεται και η σύναψη ευνοϊκής συνθήκης λήξης της σύρραξης, με την οποία να κατοχυρώνεται η αποδοχή των πολιτικών σκοπών των νικητών και να διαμορφώνεται η νέα τάξη πραγμάτων.⁴²

1.4. ΑΡΧΕΤΥΠΕΣ ΜΑΚΡΟΣΚΟΠΙΚΕΣ ΥΨΗΛΕΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ

Η μακροσκοπική υψηλή στρατηγική διεξάγεται σε μακρό χρονικό ορίζοντα και υποδηλώνει τον κύριο προσανατολισμό της εξωτερικής πολιτικής κάθε χώρας. Στην παρούσα υποενότητα θα εξετάσουμε τις τέσσερις αρχέτυπες μακροσκοπικές στρατηγικές στις οποίες στηρίζονται τα κράτη προκειμένου να επιβιώσουν σε ένα άναρχο και άκρως ανασφαλές διεθνές σύστημα, όπου μονίμως ελλοχεύει η απειλή πολέμου.

1) Στρατηγική της στρατιωτικής ανάσχεσης-επέκτασης: Στη στρατηγική αυτή το κράτος αναπτύσσει τις δικές του δυνάμεις προκειμένου να αμύνεται και να επιβάλλεται σε όσους το απειλούν, επικεντρώνεται δηλαδή στη στρατιωτική στρατηγική. Κεντρικό χαρακτηριστικό της είναι η χρήση ή η απειλή χρήσης βίας, που μπορεί να πάρει τη μορφή της στρατιωτικής άμυνας, της στρατιωτικής επίθεσης, της αποτροπής ή της εξαναγκαστικής διπλωματίας. Το πλεονέκτημα της έγκειται στο ότι η στρατιωτική ισχύς, ως μέσο ελέγχου συμπεριφοράς του διεθνούς συστήματος, υπερτερεί έναντι των υπολοί-

⁴² Παπασωτηρίου, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία*, ό. π., σελ.23-24.

πων (π.χ. διεθνείς συνθήκες, οικονομικές κυρώσεις). Το μειονέκτημα της είναι ότι επιφέρει δυσβάστακτο βάρος (πρόβλημα οικονομικής αντοχής και κοινωνικής ανοχής) καθώς απαιτεί πολύ ικανές ένοπλες δυνάμεις, ενώ ταυτόχρονα γεννάει διλήμματα ασφάλειας στα υπόλοιπα κράτη.

Από τη σκοπιά των διαστάσεων, πρωτεύοντα ρόλο κατέχει η στρατιωτική στρατηγική και έπεται η εσωτερική νομιμοποίηση η οποία πραγματοποιείται μέσω έντονης εθνικιστικής ή ιδεολογικής φόρτισης. Η οικονομική διάσταση αφορά την ικανότητα της πολιτικής ηγεσίας να αντλεί πόρους από την κοινωνία για τη δημιουργία ισχυρών ενόπλων δυνάμεων, χωρίς να είναι ανεξάντλητες οι αντοχές μιας οικονομίας. Οι διαστάσεις τέλος της διπλωματίας και της διεθνούς νομιμοποίησης είναι υποβιβασμένες καθώς το κράτος δρα αυτόνομα και ανεξάρτητα.⁴³

Επεκτατική υψηλή στρατηγική υιοθετείται συνήθως από έθνη-κράτη των οποίων ομοεθνής πληθυσμός βρίσκεται εκτός των συνόρων τους ή από μεγάλες δυνάμεις που θέλουν να επιβάλλουν τις αξίες τους, τον πολιτισμό τους και τον πολιτικό τους έλεγχο παγκοσμίως. Παράδειγμα της πρώτης περίπτωσης αποτελεί η ελληνική εξωτερική πολιτική από το 1832 έως το 1922, η οποία κυριαρχούνταν από τη Μεγάλη Ιδέα, δηλαδή επιδίωκε την απελευθέρωση των αλύτρωτων περιοχών και των αλύτρωτων Ελλήνων. Να σημειώσουμε επίσης ότι η επεκτατική στρατηγική που στοχεύει στην απελευθέρωση αλύτρωτων περιοχών νομιμοποιείται ευκολότερα εσωτερικά συγκρινόμενη με μια επεκτατική πολιτική εναντίον άλλων δυνάμεων. Στον αντίποδα της επεκτατικής στρατηγικής βρίσκεται η αποτρεπτική υψηλή στρατηγική, την οποία εφαρμόζουν όσες χώρες είναι ικανοποιημένες με το status quo ή όσες είναι ανίσχυρες να το μεταβάλλουν.

2) Στρατηγική των συμμαχιών: Το κράτος που υιοθετεί την εν λόγω στρατηγική συμμαχεί με άλλα κράτη (στρατιωτικά, οικονομικά, διπλωματικά κτλ.) που αντιμετωπίζουν κοινή απειλή ή έχουν κοινά συμφέροντα με στόχο τη βελτίωση της σχετικής του θέσης στο διεθνή καταμερισμό ισχύος. Άλλωστε η πιο ασφαλής βάση για τη σύναψη μίας συμμαχίας είναι ο αμοιβαίος φόβος⁴⁴ και η προώθηση κοινών συμφερόντων. Το πλεονέκτημα της στρατηγικής έγκειται στο ότι συγκεντρώνει πόρους και ισχύ για την προώθηση κοινών σκοπών. Στα μειονεκτήματά της τοποθετείται ο περιορισμός της ελευθερίας δράσης των συμμετεχόντων κρατών και το πρόβλημα των free riders (τζαμπατζήδων), καθώς τα μέλη επιδιώκουν να μεγιστοποιήσουν το όφελος και να ελαχιστοποιήσουν το βάρος των συμμαχιών. Πρόβλημα πολλές φορές παρουσιάζεται και στη διατήρηση της συνοχής, ιδίως στις συμβατικές στρατιωτικές συμμαχίες, όταν καταρρέει ο εχθρός εναντίον του οποίου στρεφόταν η συμμαχία⁴⁵. Επιπλέον στις συμμα-

⁴³ Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική 6^{ος} -11^{ος} αι.*, ό. π., σελ. 22-25.

⁴⁴ Πλατιάς, ό. π., σελ.31.

⁴⁵ Πρόβλημα διατήρησης συνοχής παρουσιάστηκε στο NATO μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ και του Συμφώνου της Βαρσοβίας αφού έπαψε πλέον να υφίσταται ο εχθρός για την αντιμετώπιση του οποίου είχε συσταθεί. Βλ. σχετικά στο

χίες παραμονεύει πάντα ο κίνδυνος εξαπάτησης, γεγονός που εμποδίζει την εμπάθυνση της συνεργασίας.⁴⁶

Οι διαστάσεις της υψηλής στρατηγικής που διαδραματίζουν καίριο ρόλο εξαρτώνται από τη φύση της συμμαχίας. Σε μία στρατιωτική συμμαχία πρωτεύουσα σημασία έχει η σύμπλευση των στρατιωτικών στρατηγικών στα πλαίσια ενός κοινού σχεδιασμού, σε μία οικονομική συμμαχία η σύμπλευση σε όλους τους τομείς της οικονομικής πολιτικής. Η διπλωματία αναλαμβάνει το συντονισμό των διαφορετικών και συχνά συγκρουόμενων συμφερόντων των μελών, ενώ τόσο η ύπαρξη εσωτερικής όσο και εξωτερικής νομιμοποίησης κρίνεται αναγκαία. Συμμαχίες που βασίζονται σε κοινές αξίες (πολιτισμό, γλώσσα, ιδεολογίες κ.ά.) νομιμοποιούνται ευκολότερα και συνεπώς είναι ισχυρότερες. Η νομιμοποίηση βέβαια εξαρτάται και από το είδος των επιχειρήσεων που αναλαμβάνει μια συμμαχία.⁴⁷

3) Στρατηγική των εξισοροπήσεων: Το κράτος που υιοθετεί τη εν λόγω στρατηγική εξουδετερώνει τις απειλές του μέσω ισοροπιών μεταξύ των άλλων κρατών, προκειμένου ο αντίπαλος να μη μπορεί να συγκεντρώσει τις προσπάθειες του εναντίον του. Η πολιτική αυτή έχει πολλές μορφές, από τον ευκαιριακό εξισοροπητικό ελιγμό, δηλαδή οποιαδήποτε βραχυπρόθεσμη χρήση τρίτων κατά του αντιπάλου, έως τη διαχείριση ενός συστήματος ισοροπίας δυνάμεων. Η στρατηγική χαρακτηρίζεται από μεγάλη ευελιξία στους συσχετισμούς μεταξύ των δυνάμεων, προσαρμοζόμενων στις εκάστοτε συνθήκες. Υπερτερεί επίσης στο ότι εξουδετερώνει απειλές με χαμηλό κόστος αλλά εμπεριέχει υψηλό βαθμό αβεβαιότητας. Η επιτυχής προώθηση ζωτικών συμφερόντων μέσω διπλωματικών ακροβασιών εξαρτάται τόσο από τη διπλωματική ικανότητα της ηγεσίας όσο και από τις συγκυρίες.

Το κύριο βάρος της στρατηγικής επωμίζεται η διάσταση της διπλωματίας, στην οποία υποτάσσεται η στρατιωτική ισχύς, με αποτέλεσμα να ταιριάζει καλύτερα σε ναυτικές δυνάμεις. Η στρατιωτική ισχύς, δηλαδή, ενισχύει τη διαπραγματευτική δύναμη των κρατών και αναλαμβάνει να υποστηρίξει τις πολύπλοκες κινήσεις της διπλωματίας με στρατηγικούς ελιγμούς. Μία ισχυρή οικονομία μπορεί επίσης να στηρίξει τους εξισοροπητικούς ελιγμούς μέσω σύναψης ευνοϊκών δανείων, επενδύσεων κτλ. Από την άλλη οι εξισοροπητικοί ελιγμοί δε νομιμοποιούνται εύκολα, ούτε εσωτερικά, καθώς αποτελούν εγγενώς ελιτίστικη πολιτική δύσκολα κατανοητή από το λαό, αλλά ούτε διεθνώς, καθώς φέρουν τον κίνδυνο υπονόμησης της φερεγγυότητας της χώρας.⁴⁸

Αρβανιτόπουλος Κωνσταντίνος, Ήφαιστος Παναγιώτης, *Ευρωπαϊκές Σχέσεις*, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 1999, σελ. 149-182.

⁴⁶ Mearsheimer John J, «The False Promise of International Institutions», *International Security*, winter 1994/1995, Vol. 19, σελ. 5-49.

⁴⁷ Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική 6^{ος}-11^{ος} αι.*, ό. π., σελ. 22 και 25-27.

⁴⁸ Στο ίδιο, σελ. 22 και 27-28.

4) Στρατηγική του κατευνασμού⁴⁹: Το κράτος αμβλύνει μια απειλή μέσω μονομερών ή αμοιβαίων παραχωρήσεων με σκοπό τη συνολική υπέρβαση της αντιπαλότητας. Η στρατηγική περιλαμβάνει βραχυπρόθεσμους κατευνασμούς, με σκοπό τη συγκέντρωση των δυνάμεων εναντίον μειζόνων αντιπάλων, πολιτικές ύφεσης και μακροπρόθεσμες κατευναστικές πολιτικές για την πλήρη εξάλειψη μιας αντιπαράθεσης. Αν ο κατευνασμός επιτύχει το κράτος απολαμβάνει τα οφέλη της μείωσης του συγκρουσιακού στοιχείου στις εξωτερικές σχέσεις, αν όχι, μπορεί να εκληφθεί από τον αντίπαλο ως ένδειξη αδυναμίας, γεγονός που θα ενισχύσει την επιθετικότητα και τις απαιτήσεις του.⁵⁰

Ο κατευνασμός βασίζεται κυρίως στη διπλωματία, καθώς και στη διεθνή νομιμοποίηση, ώστε να επέλθει μόνιμη συμφωνία. Πιο συγκεκριμένα η διπλωματία καλείται να αποκλιμακώσει μία κρίση, επιφέροντας πραγματική σταθερότητα και όχι προσωρινή εκτόνωση της αντιπαλότητας με πιθανή αναθέρμανσή της. Η οικονομία μπορεί να στηρίξει την κατευναστική πολιτική μέσω οικονομικής βοήθειας και επενδύσεων στη χώρα που κατευθύνεται ο κατευνασμός. Ταυτόχρονα η στρατηγική αυτή θα πρέπει να είναι νομιμοποιημένη στο εσωτερικό για να μη θεωρηθεί ως ξεπούλημα των εθνικών συμφερόντων, ιδίως αν ακολουθείται έναντι του κύριου εχθρού του κράτους. Η συνιστώσα τέλος της στρατιωτικής στρατηγικής είναι υποβιβασμένη ενώ αφορά κυρίως στις αμοιβαίες ή μονομερείς παραχωρήσεις, που αλλάζουν το στρατηγικό προσανατολισμό των ενόπλων δυνάμεων και διευκολύνουν την ολοκλήρωση της συμφωνίας.

1.5. ΜΕΙΚΤΕΣ ΜΑΚΡΟΣΚΟΠΙΚΕΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ

Στην πράξη κανένα κράτος δεν εφαρμόζει μία εκ των παραπάνω στρατηγικών, αντιθέτως διαμορφώνει υψηλές στρατηγικές που συνδυάζουν δύο ή περισσότερους ιδεατούς τύπους. Επειδή όμως κάθε υψηλή στρατηγική έχει τη δική της λογική και τις δικές της ιδιόζουσες αναγκαιότητες, οι συνδυασμοί κινδυνεύουν από έλλειψη εσωτερικής συνοχής και αλληλοϋπονόμευση. Λόγω των απειριόριστων δυνατικών μεικτών στρατηγικών εδώ θα εξετάσουμε ενδεικτικά ορισμένους, οι οποίοι χρησιμεύουν ως αναλυτικό εργαλείο κατανόησης γενικών τάσεων στη χάραξη της υψηλής στρατηγικής.

Α) Συνδυασμός στρατιωτικής ανάσχεσης-επέκτασης με συμμαχία: Ο συνδυασμός πλεονεκτεί ως προς τη συγκέντρωση δυνάμεων κατά κοινού εχθρού για την επίτευξη των επεκτατικών ή αποτρεπτικών στόχων της συμμαχίας. Ωστόσο σε αποτρεπτικές συμμαχίες η ηγέτιδα δύναμη προϋποθέτει στρατιωτική στρατηγική ικανή να προ-

⁴⁹ Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική 6^{ος}-11^{ος} αι.*, ό. π., σελ. 23 και 28-29.

⁵⁰ Το χαρακτηριστικότερο ίσως παράδειγμα αποτυχημένου κατευνασμού αποτελεί η στάση της Βρετανίας απέναντι στη Ναζιστική Γερμανία πριν από το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Για το θέμα βλ. Kissinger Henry, *Διπλωματία*, Αθήνα, εκδόσεις Νέα Σύνορα-Λιβάνη, 1995, σελ. 322-355.

στατεύσει ακόμα και το πιο αδύναμο μέλος της συμμαχίας, ενώ σε επεκτατικές συμμαχίες οι ισχυρότερες δυνάμεις νομιμοποιούν εύκολα τη δράση τους μέσω του συνεργατικού πλέγματος που δημιουργούν.

Β) Συνδυασμός στρατιωτικής ανάσχεσης-επέκτασης με στρατηγική των εξισορροπήσεων: Ο συνδυασμός αυτός θεωρείται εξαιρετικά αποδοτικός καθώς έχει χαμηλό κόστος και δυνητικά μεγάλη απόδοση των εξισορροπήσεων, των οποίων το ρίσκο μετριάζεται μέσω ανάπτυξης επιβαρυντικών στρατιωτικών ικανοτήτων. Συνήθως ακολουθείται στρατηγική στρατιωτικής ανάσχεσης-επέκτασης εναντίον του κύριου εχθρού και εξισορροπητικές στρατηγικές εναντίων των δευτερευόντων αντιπάλων.

Πρόβλημα υπονόμησης του συνδυασμού δημιουργεί η έλλειψη εσωτερικής νομιμοποίησης. Η στρατηγική της στρατιωτικής ανάσχεσης-επέκτασης, λόγω των δυσβάστακτων θυσιών που απαιτεί από το λαό, νομιμοποιείται με έντονη ιδεολογική, εθνικιστική ή θρησκευτική προπαγάνδα. Αντίθετα, η στρατηγική των εξισορροπήσεων δεν απαιτεί συναισθηματικές ταυτίσεις αλλά ψυχρή εκτίμηση των συσχετισμών ισχύων.

Γ) Συνδυασμός στρατιωτικής ανάσχεσης-επέκτασης με κατευνασμό. Η στρατηγική αυτή συνδυάζει τη στρατιωτική απειλή με την προσφορά κινήτρων για συμβιβασμό (μέθοδος ράβδου και καρότου). Παρουσιάζει όμως προβλήματα αλληλοϋπονόμησης καθώς η μεν στρατιωτική απειλή υπονομεύει την αξιοπιστία του κατευνασμού, ο δε κατευνασμός, εφόσον εκληφθεί ως ένδειξη αδυναμίας, υπονομεύει την αξιοπιστία της στρατιωτικής απειλής. Ο συνδυασμός μπορεί επίσης να καταρρεύσει λόγω έλλειψης εσωτερικής νομιμοποίησης στο βαθμό που η πρώτη στρατηγική απαιτεί δαιμονοποίηση του αντιπάλου και η δεύτερη άμβλυνση των εχθρικών παραστάσεων του ώστε να γίνει αποδεκτή μία συμφωνία μαζί του.

Δ) Συνδυασμός συμμαχίας και εξισορροπήσεων: Ο συνδυασμός απαιτεί επιτυχή μείξη των συμμαχικών δεσμεύσεων αφενός, με την ελευθερία δράσης των εξισορροπητικών ελιγμών αφετέρου, στοχεύοντας στην άμβλυνση των μειονεκτημάτων κάθε στρατηγικής (περιορισμός ελευθερίας δράσης και αβεβαιότητας). Η δυσκολία έγκειται και πάλι στο ότι η μια στρατηγική υπονομεύει την άλλη. Η σύναψη συμμαχίας μειώνει τη δυνατότητα εξισορροπητικών ελιγμών, ενώ οι συνεχείς εξισορροπήσεις δυσκολεύουν τη σύναψη συμμαχίας, λόγω κυρίως της έλλειψης φερεγγυότητας του δρώντος.

Ε) Συνδυασμός κατευνασμού και εξισορρόπησης: Ο εν λόγω συνδυασμός συντελείται εξαιρετικά δύσκολα από πλευράς διπλωματίας διότι ένα κράτος δύσκολα πείθει ταυτόχρονα τον μεν αντίπαλο ότι επιδιώκει κατευνασμό, τις δε τρίτες δυνάμεις να κινηθούν ενάντια στον αντίπαλο.⁵¹

⁵¹ Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική 6^{ος}-11^{ος} αι.*, ό. π., σελ. 29-33.

1.6. ΠΟΛΙΤΙΚΟΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΕΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΤΩΝ ΛΙΓΟΤΕΡΟ ΙΣΧΥΡΩΝ ΚΡΑΤΩΝ

Λαμβάνοντας υπόψη το θέμα της εργασίας μας θεωρήσαμε σκόπιμο να αναφέρουμε τις εναλλακτικές πολιτικές και στρατιωτικές στρατηγικές που μπορούν να υιοθετήσουν τα λιγότερο ισχυρά κράτη του διεθνούς συστήματος. Στις πολιτικές ανήκουν:

1) *Σύναψη συμμαχίας με ένα ή περισσότερα κράτη*.⁵²

2) *Πολιτική της ουδετερότητας*.⁵³: Το κράτος δρα ανεξάρτητα και αποφεύγει οποιαδήποτε δέσμευση με τρίτο κράτος και ειδικότερα με μεγάλη δύναμη, ενώ βασίζεται στις δικές του πολιτικές, οικονομικές και στρατιωτικές δυνάμεις για την επίτευξη των στόχων της εξωτερικής του πολιτικής. Η διατήρηση της ουδετερότητας περιορίζεται κυρίως στην αποφυγή σύναψης αμυντικών συμμαχιών ή σύμπλευσης σε πολιτικοστρατηγικά ζητήματα υψηλής στρατηγικής και όχι σε τομείς χαμηλής πολιτικής (οικονομία, εμπόριο κτλ.). Προϋποθέσεις για την ουδετερότητα είναι: η ευμεγέθης γεωγραφική απόσταση του κράτους από τις υπάρχουσες ή ενδεχόμενες συγκρούσεις, μία δομή διεθνούς συστήματος που να ευνοεί την παρουσία και την επιβίωση ουδέτερων κρατών και η μη απόκτηση ή ανάπτυξη από το ουδέτερο κράτος στρατηγικών επιλογών που θα του δίνουν την ικανότητα να διαμφισβητήσει και να απειλήσει τον ρόλο και τη θέση των μεγάλων δυνάμεων του διεθνούς συστήματος.

Στα πλεονεκτήματα της πολιτικής της ουδετερότητας περιλαμβάνονται η αυτονομία της εξωτερικής πολιτικής και της διπλωματίας, η δυνατότητα κάρπωσης οικονομικών, πολιτικών ή άλλων παροχών μέσω της πολιτικοστρατηγικής εκμετάλλευσης μιας ενδεχόμενης σύγκρουσης των μεγάλων δυνάμεων, η ενίσχυση της εσωτερικής συνοχής του πολιτικού καθεστώτος και η διασφάλιση της εσωτερικής-εξωτερικής κυριαρχίας, καθώς αποφεύγεται η εμπλοκή σε διακρατικές συγκρούσεις. Μειονέκτημά της θεωρείται η παθητική εξωτερική πολιτική ή η απουσία εξωτερικής δράσης στις αλλαγές της ισορροπίας ισχύος εντός του περιφερειακού συστήματος του ουδέτερου κράτους.

3) *Σύμπραξη με το ή τα ισχυρά κράτη του διεθνούς συστήματος στη βάση ενός πλαισίου πελατειακών σχέσεων*.⁵⁴: Πρόκειται για μια εργαλειακή ασύμμετρη σχέση μεταξύ κρατών διαφορετικού status και ισχύος που οικοδομείται στην ανισότητα και στη διαφορά ισχύος μεταξύ προστάτη και πελάτη. Το πλέγμα των σχέσεων τους κυμαίνεται μεταξύ εθελοντισμού-εξανγκασμού και στηρίζεται στην αμοιβαιότητα, στην ανάπτυξη ενός συναισθηματικού δεσμού και στη συμμόρφωση. Ο μεν προστάτης επιζητά τη συμμόρφωση-υπακοή του πελάτη σε σημαίνοντα θέματα για τα ζωτικά του συμφέροντα, για αυτό και προβαίνει σε παροχές-δωρεές, ο δε πελάτης συναινεί ως προς ένα βαθμό στις ανάγκες και προτιμήσεις του προστάτη ενισχύοντας την πολιτικοδιπλωματική του

⁵² Αναλύεται παραπάνω βλ. Στρατηγική Συμμαχιών σελ. 18-19.

⁵³ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 94-99.

⁵⁴ Στο ίδιο, σελ. 100-106.

θέση. Επιπλέον ο προσάτης επιδιώκει την πραγμάτωση πολιτικών στόχων με όσο το δυνατό μικρότερο κόστος, γεγονός που επιτυγχάνεται λόγω της υπεροχής ισχύος έναντι του πελάτη. Η δε σχέση τους κρίνεται ασταθής και οι στόχοι τους ασύμβατοι καθώς ο προσάτης επιζητά τον έλεγχο των πολιτικών, οικονομικών, γεωγραφικών και στρατιωτικών πηγών ισχύος του πελάτη, ενώ ο πελάτης επιδιώκει τη διείσδυσή του στις πηγές ασφάλειας του προσάτη αντλώντας μέρος από αυτές, διαφυλάττοντας παράλληλα την εσωτερική του κυριαρχία.

Η εγκαθίδρυση ενός πλαισίου πελατειακών σχέσεων μετουσιώνεται σε μηχανισμό ανταγωνισμού των προσατών εντός του άναρχου διεθνούς συστήματος με απότοκο το μετριασμό του ρίσκου της κλιμάκωσης πιθανής πολιτικοστρατηγικής αντιπαράθεσης ή άλλου είδους ανταγωνισμού. Στο πλαίσιο αυτό ο πελάτης δεσμεύεται με συμμόρφωση προς τις επιταγές του προσάτη με αποτέλεσμα η διαπραγματευτική του δύναμη να εξαρτάται από την ύπαρξη και διαθεσιμότητα άλλων μεγάλων δυνάμεων και της ικανότητάς αυτών να προσφέρουν ανάλογη εξωτερική εξισορρόπηση και ασφάλεια, από το βαθμό εξάρτησης του προσάτη στις παροχές του πελάτη, από τις πολιτικοδιπλωματικές ικανότητες της κυβέρνησης του πελάτη και από το είδος και το βαθμό σπουδαιότητας των άμεσων εξωτερικών απειλών έναντι του συμφέροντος επιβίωσης και των ζωτικών συμφερόντων του πελάτη.

Τέλος, οι πελατειακές σχέσεις οικοδομούνται στην ανταλλακτική σχέση δούναι και λαβείν. Ο προσάτης προσφέρει προστασία-ασφάλεια έναντι εξωτερικών απειλών, πολιτικοδιπλωματική στήριξη, οικονομική βοήθεια, ενίσχυση γοήτρου, θέσης και ρόλου στο περιφερειακό του υποσύστημα, βελτίωση κοινωνικοοικονομικής ευημερίας, στρατιωτική και τεχνολογική βοήθεια κ.ά. Αντίστοιχα ο πελάτης προσφέρει πολιτική και ιδεολογική σύμπλευση στον προσάτη, πολιτική αλληλεγγύη με τις κεντρικές κατευθύνσεις της εξωτερικής πολιτικής του προσάτη καθώς και στρατιωτικές διευκολύνσεις και πλεονεκτήματα. Εν κατακλείδι, η σύμπραξη πελατειακών σχέσεων ιεραρχείται υψηλά τόσο στις προτεραιότητες του προσάτη, καθώς προσφέρει μετρήσιμο και διεθνώς αναγνωρίσιμο πολιτικό και στρατηγικό πλεονέκτημα σε σχέση με τους αντιπάλους του, όσο και του πελάτη, καθώς συμβάλει άμεσα στη μεγιστοποίηση της ασφάλειάς του και ταυτόχρονα του δίνεται η ευκαιρία να εφελέσει επιπρόσθετα πολιτικά οφέλη εκμεταλλευόμενος την επένδυση του προσάτη.

Στις στρατιωτικές στρατηγικές περιλαμβάνονται οι επιθετικές και οι αμυντικές. Η **επιθετική στρατηγική**⁵⁵ είναι αναγκαία για την επίτευξη τελεσίδικων αποτελεσμάτων και για τη διατήρηση ελευθερίας δράσεως ενώ δύναται να επιδιώκει περιορισμένους ή απεριόριστους στόχους. Πλεονεκτεί όταν ισχύουν τα εξής: είναι πιο εύκολο να κατα-

⁵⁵ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 107-112.

στρέψεις τις ένοπλες δυνάμεις του αντιπάλου και να κατακτήσεις το έδαφος του παρά να εφαρμόσεις αμυντική στρατηγική απέναντί του, ο αμυνόμενος θα πρέπει να αναλώσει υπέρμετρα μέσα για να περιορίσει ή να εκμηδενίσει το πλεονέκτημα του επιτιθέμενου, το κόστος κατάληψης και κατοχής του εδάφους είναι μικρότερο από την αξία του, υπάρχει ισχυρό κίνητρο για διεξαγωγή πρώτου πλήγματος και, τέλος, τα οπλικά συστήματα διαθέτουν συγκεκριμένες επιχειρησιακές δυνατότητες.

Η επιτυχία στη διεξαγωγή πρώτου πλήγματος, πρωτεύον χαρακτηριστικό της επιθετικής στρατηγικής, εξαρτάται από την επίτευξη στρατηγικού αιφνιδιασμού, το βαθμό ετοιμότητας και κινητοποίησης των ενόπλων δυνάμεων του αντιπάλου και το βαθμό τρωτότητάς του, δηλαδή από την ικανότητά του για διεξαγωγή δεύτερου πλήγματος. Η δημιουργία και η πρόληψη πρώτου πλήγματος επιτυγχάνονται μέσω προληπτικού πολέμου ή πολέμου παρεμπόδισης. Η δε αποφασιστική νίκη, δηλαδή καθολική ήττα των ενόπλων δυνάμεων του αμυνόμενου, επιτυγχάνεται με τη διεξαγωγή ενός πολέμου φθοράς ή ελιγμού. Ο πόλεμος φθοράς συνεπάγεται μακροχρόνιες τακτικές μάχες που οδηγούν στην υπερεξάντληση της στρατιωτικής ισχύος του αντιπάλου. Αντίθετα, με τον ελιγμό αποφεύγονται τα κέντρα ισχύος του αντιπάλου και εφαρμόζεται επιλεκτική και ισχυρή δύναμη πυρός σε νευραλγικά του σημεία. Συνεπώς η σχέση κόστους-όφελους της επιθετικής στρατηγικής με ελιγμό είναι αποδεκτή για μικρές ή μεσαίες δυνάμεις που επιδιώκουν περιορισμένους πολιτικούς στόχους στο περιφερειακό τους υποσύστημα.

Η στρατιωτική **αμυντική στρατηγική**⁵⁶ εστιάζεται στην απορρόφηση του πρώτου πλήγματος, στην ακύρωση των εδαφικών αξιώσεων του επιτιθέμενου και στην άρνηση ενός αποφασιστικού πλήγματος του επιτιθέμενου. Δύναται δε να προσλάβει τις εξής μορφές: α) *Στατική Άμυνα*: Το σύνολο των ενόπλων δυνάμεων του αμυνόμενου προτάσσεται κατά μήκος των συνόρων του ή σε συγκεκριμένα σημεία με στόχο την προάσπιση της εδαφικής ακεραιότητας οικοδομώντας ένα στατικό εμπόδιο έναντι του επιτιθέμενου. Η τακτική κίνηση των δυνάμεων είναι ανύπαρκτη ή περιορισμένη με συνέπεια να υπάρχει κίνδυνος υπερκέρασής τους αν οι εφεδρείες είναι ανεπαρκείς και η δυνατότητα μετακίνησης των στρατιωτικών δυνάμεων από τα δευτερεύοντα μέτωπα αδύνατη.

β) *Κινητή Άμυνα*: Ο αμυνόμενος επιτρέπει στις δυνάμεις του επιτιθέμενου να εισέλθουν σε μεγάλο βάθος εντός της εδαφικής επικράτειας του χρησιμοποιώντας ως δόλωμα ένα μικρό τμήμα των ενόπλων δυνάμεων. Την επιλεγόμενη χρονική στιγμή μετακινεί το σύνολο των στρατιωτικών του δυνάμεων πλευρικά προς τις επιτιθέμενες δυνάμεις αποκόβοντας τες από τις βάσεις ανεφοδιασμού τους και κυκλώνοντάς τες. Προβλήματα δύναται να εμφανιστούν κατά την εφαρμογή της αν ο επιτιθέμενος υιοθετήσει περιορι-

⁵⁶ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 112-116.

σμένους στόχους σταματώντας σε κατάλληλο χρόνο τη διείσδυσή του στο έδαφος του αντιπάλου του και μεταστρέφοντας την επιθετική του ενέργεια σε τακτική άμυνα.

γ) *Πρωθυμμένη Άμυνα*: Ο αμυνόμενος καλείται να διαγνώσει και να αναγνωρίσει το βασικό άξονα της επίθεσης ανακόπτοντας και καταστρέφοντας τις ένοπλες δυνάμεις του επιτιθέμενου σε μικρή απόσταση από τη συνοριακή του γραμμή. Ο στόχος επιτυγχάνεται με άμεση και συνεχή μετακίνηση των στρατιωτικών του δυνάμεων σε όλα τα μήκη και πλάτη της εδαφικής του επικράτειας, ώστε να αποτρέψει τη δημιουργία ρήγματος στην αμυντική του διάταξη, διότι αν ο αντίπαλος διεισδύσει στην επικράτεια του, η άμυνα θα καταρρεύσει. Προϋποθέτει ποσοτική και ποιοτική στρατιωτική υπεροχή.

δ) *Άμυνα Βάθους*: Συγκροτείται από ένα σύνολο αμυντικών θέσεων στο εσωτερικό της εδαφικής επικράτειας του αμυνόμενου με στόχο την ανάσχεση των στρατιωτικών δυνάμεων κατά τη διείσδυσή τους. Ο επιτιθέμενος έχει τη δυνατότητα να εισχωρήσει και να καταλάβει ένα μέρος από το έδαφος του αμυνόμενου έως τη στιγμή που θα αρχίσει η σταδιακή του εξασθένιση και εξάντληση κατά την προσπάθειά του να υπερκεράσει τις αμυντικές νησίδες αντίστασης. Η εν λόγω άμυνα προϋποθέτει την οργάνωση ενός ανθεκτικού δικτύου οχυρωματικών θέσεων εκτεινόμενου σε μεγάλο βάθος και την ανάπτυξη σε κάθε αμυντικό τομέα ισχυρών δυνάμεων, ικανών να αντιμετωπίζουν αποτελεσματικά τις περιφερειακές απειλές. Για ένα λιγότερο ισχυρό κράτος η εφαρμογή της κρίνεται δύσκολη αλλά όχι απαγορευτική (Αλβανία και Γιουγκοσλαβία την υιοθέτησαν κατά τον Ψυχρό πόλεμο), καθώς απαιτεί ευμέγεθες έμπυχο δυναμικό και μεγάλη γεωγραφική έκταση, η οποία θα εξασφαλίζει στρατηγικό βάθος και χρόνο για μετατροπή της στρατιωτικής στρατηγικής από αμυντική σε επιθετική.

1.7. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση της υψηλής στρατηγικής θα διατυπώσουμε τα πέντε διαχρονικής αξίας και εφαρμογής κριτήρια αξιολόγησης⁵⁷ της, που εξετάζουν τόσο το σχεδιασμό όσο και τις επιμέρους διαστάσεις της αρχίζοντας από την καταλληλότητα, η οποία εξετάζει το βαθμό προσαρμογής της υψηλής στρατηγικής στις εξελίξεις του διεθνούς και του εσωτερικού περιβάλλοντος. Η επιτυχημένη υψηλή στρατηγική προσαρμόζεται τόσο στις ευκαιρίες και απειλές του διεθνούς περιβάλλοντος, ώστε να εκμεταλλεύεται τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της χώρας και τις συγκριτικές αδυναμίες των αντιπάλων, όσο και στις εσωτερικές πολιτικές συνθήκες, ώστε να τις οδηγήσει στην υλοποίηση των εξωτερικών σκοπών υπολογίζοντας τον κίνδυνο απονομιμοποίησης της.

⁵⁷ Για τα κριτήρια αξιολόγησης της υψηλής στρατηγικής βλ. Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική 6^{ος}-11^{ος} αι.*, ό. π., σελ. 33-35 και Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 92.

Το δεύτερο κριτήριο αναφέρεται στην εσωτερική συνοχή, δηλαδή στο κατά πόσο οι επί μέρους διαστάσεις της υψηλής στρατηγικής αλληλοϋποστηρίζονται ή αλληλοϋπονομεύονται. Η εσωτερική συνοχή αποτελεί καθοριστικό παράγοντα επιτυχίας ή αποτυχίας μίας υψηλής στρατηγικής και συχνά, όπως φάνηκε και στην εξέταση των μεικτών μακροσκοπικών στρατηγικών, αποδεικνύεται εξαιρετικά δύσκολη υπόθεση.

Η αποδοτικότητα αποτελεί το τρίτο κριτήριο και αναφέρεται στους υπολογισμούς κόστους-οφέλους στους οποίους πρέπει να προβαίνει κάθε κράτος ώστε να επιλέξει τη βέλτιστη στρατηγική, δηλαδή τη στρατηγική που θα επιφέρει το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα με όσο το δυνατόν οικονομικότερη χρήση πόρων. Με άλλα λόγια εξετάζει το κατά πόσο τα μέσα της υψηλής στρατηγικής προωθούν τους πολιτικούς της σκοπούς με όσο το δυνατόν οικονομικότερη χρήση πόρων.

Τέταρτο κριτήριο είναι ο συσχετισμός ικανοτήτων και στόχων και εξετάζει το κατά πόσο οι στόχοι της υψηλής στρατηγικής συμβαδίζουν με τις ικανότητες του κράτους. Υπερβολικά φιλόδοξοι στόχοι οδηγούν στη στρατηγική υπερεπέκταση και ενέχουν τον κίνδυνο υπέρβασης των ικανοτήτων και κατάρρευσης (κίνδυνος υπερεξάπλωσης).

Το πέμπτο και τελευταίο κριτήριο αφορά την αντοχή στα σφάλματα, δηλαδή στο κατά πόσο μία μακροσκοπική υψηλή στρατηγική είναι ικανή να απορροφήσει τις αρνητικές συνέπειες συγκυριακών σφαλμάτων και κακοτυχιών χωρίς απαγορευτική ζημία, δηλαδή χωρίς να εκτροχιαστεί και να αναδιπλωθεί αποφασιστικά. Για να αποφεύγονται οι κακοτυχίες και οι λανθασμένες εκτιμήσεις αναγκαία κρίνεται η προσαρμογή στις εξελίξεις του εσωτερικού και διεθνούς περιβάλλοντος.

Βασικό ζήτημα στη χάραξη της υψηλής στρατηγικής αποτελεί η ύπαρξη σύμπτωσης μεταξύ της μακροσκοπικής υψηλής στρατηγικής και της υψηλής στρατηγικής σε καιρό πολέμου (ή μικροσκοπικής υψηλής στρατηγικής). Έλλειψη ισορροπίας μεταξύ των δύο στρατηγικών στην καλύτερη περίπτωση τις καθιστά αναποτελεσματικές και στη χειρότερη επιφέρει την κατάρρευση τους. Συνεπώς η χάραξη προσανατολισμών, τάσεων και πολιτικών της μακροσκοπικής στρατηγικής θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη της το αν δύναται να στηριχθούν από τις διαστάσεις της μικροσκοπικής υψηλής στρατηγικής. Η σχέση των δύο μεθοδολογικών εργαλείων γίνεται εμφανής στην περίπτωση της ελληνικής στρατηγικής στη Μικρά Ασία.

Πριν περάσουμε στην κυρίως εξέταση της υψηλής στρατηγικής της Μικρασιατικής Εκστρατείας θα παρεμβάλουμε μία σύντομη ανάλυση των ιστορικών γεγονότων καθώς και του γεωπολιτικού και γεωστρατηγικού περιβάλλοντος που επικρατούσε πριν την έναρξη αυτής, εξετάζοντας την ελληνική πλευρά, την Οθωμανική Αυτοκρατορία καθώς και τα συμφέροντα των μεγάλων δυνάμεων στην ευρύτερη περιοχή της Μικράς Ασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 – ΙΣΤΟΡΙΚΟ, ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΟ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΙΝ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ

2.1. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΛΕΥΡΑ

2.1.1. Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ

Οι ιωνικές ακτές ήταν από τις πρώτες περιοχές που οι αρχαίοι Έλληνες διείσδυσαν ως άποικοι, εξερευνητές και εκμεταλλευτές.⁵⁸ Ο ελληνισμός της περιοχής ευημέρησε, επεκτάθηκε και κυριάρχησε κατά την αρχαιότητα, αποτέλεσε την καρδιά του Βυζαντίου και, σε αντίθεση με άλλες περιοχές, δεν αντιμετώπισε κίνδυνο αφανισμού ούτε μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης και την εγκατάσταση των Τούρκων. Το 18^ο και 19^ο αι. μάλιστα γνώρισε μεγάλη οικονομική και εμπορική ανάπτυξη, που ενισχύθηκε από το άνοιγμα της Μικράς Ασίας στο δυτικό εμπόριο και τη διείσδυση του δυτικού κεφαλαίου. Η δε κατασκευή σιδηροδρόμων αύξησε τόσο το εξαγωγικό εμπόριο της Σμύρνης, περιοχή που συγκέντρωνε αμιγή ελληνικό πληθυσμό, όσο και το τοπικό εμπόριο με την ενδοχώρα.⁵⁹ Παράλληλα προς την οικονομική άνθηση υπήρξε και πολιτιστική. Ελληνικά σχολεία ιδρύθηκαν σε όλη την Ανατολή αποσκοπώντας στην ανάπτυξη εθνικών ιδεωδών, ενώ η ίδρυση του ελληνικού ανεξάρτητου κράτους έδωσε νέα ώθηση στη μικρασιατική αναγέννηση με την εισροή μεταναστών από ελληνικές περιοχές.⁶⁰

Ωστόσο, παρά την άνθησή του, ο μικρασιατικός ελληνισμός του 19^{ου} αι. και των αρχών του 20^{ου} αι. δεν αποτελούσε ομοιογενές σύνολο. Στα παράλια του Εύξεινου Πόντου υπήρχαν ορθόδοξοι κάτοικοι που μιλούσαν μία πανάρχαια ελληνική διάλεκτο, στο βιλαέτι του Ικονίου μιλούσαν τουρκικά, ενώ μία τρίτη κατηγορία περιλάμβανε το συμπαγή πληθυσμό της Σμύρνης και των ιστορικών πόλεων της μικρασιατικής ακτής, μέσω των οποίων διαδιδόταν η ελληνική γλώσσα και η Μεγάλη Ιδέα. Βάση της ζωής των Ελλήνων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν η κοινότητα, μία συλλογική οντότητα με δικαιώματα αυτοδιάθεσης. Η κοινότητα είχε τους δικούς της αντιπροσώπους, που ρύθμιζαν τις δικαστικές διαφορές και τις σχέσεις με την οθωμανική διοίκηση.⁶¹

Από τα μέσα του 19^{ου} αι. οι εσωτερικές εξελίξεις στην αυτοκρατορία και οι συνεχείς απώλειες εδαφών είχαν ως αποτέλεσμα την αύξηση των διωγμών εναντίον των μειονοτήτων, κυρίως εναντίον Ελλήνων και Αρμενίων. Παρόλα αυτά μεταξύ της Ελληνικής Επανάστασης και των πρώτων ετών του 20^{ου} αι. το μικρασιατικό ελληνικό στοιχείο

⁵⁸ Για την πορεία του ελληνισμού στη Μικρά Ασία βλ. Smith Michael Llewellyn, *Το όραμα της Ιωνίας*, (2^η ανατύπωση), Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2009, σελ. 65-87.

⁵⁹ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΔ, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1977, σελ. 368-372.

⁶⁰ Στο ίδιο, σελ. 374-375.

⁶¹ Smith, ό. π., σελ. 74-76.

πολλαπλασιάστηκε, επεκτάθηκε, εδαφικά και επιχειρηματικά, και επίσης προπαγάνδιζε εθνικιστικές ιδέες χωρίς να παρενοχλείται έντονα από τους Οθωμανούς. Η επανάσταση όμως των Νεότουρκων (1908) σε συνδυασμό με τους Βαλκανικούς πολέμους και το πρόβλημα των μουσουλμάνων προσφύγων, ανέτρεψαν την κατάσταση.

Αρχικά η επανάσταση των Νεότουρκων, με την επιβολή κοινοβουλίου και Συντάγματος, δημιούργησε ελπίδες στους Έλληνες, που γρήγορα διαψεύστηκαν. Οι Νεότουρκοι με το πρόσχημα της ισότητας όλων των υπηκόων, καταπάτησαν τα διοικητικά, εκπαιδευτικά και στρατιωτικά προνόμια των χριστιανών καταργώντας ουσιαστικά την αυτονομία των κοινοτήτων ήδη από το 1910, ενώ η επικράτηση του ριζοσπαστικού και ακραίου κινήματος του Παντουρκισμού οδήγησε σε μία πολιτική βίαιου εξοθωμανισμού των μειονοτήτων. Στην Τουρκία πλέον δεν υπήρχε χώρος όχι μόνο για μη μουσουλμανικές μειονότητες, αλλά ούτε για μη Τούρκους μουσουλμάνους.⁶² Παράλληλα, η βαθμιαία συρρίκνωση της αυτοκρατορίας, που κορυφώθηκε με τον πρώτο Βαλκανικό πόλεμο, διόγκωσε τον τουρκικό εθνικισμό και έτσι οι μειονότητες αντιμετώπιζονταν με απροκάλυπτη εχθρότητα. Επιπλέον οι διωγμοί εξυπηρετούσαν την εγκατάσταση Τούρκων προσφύγων από τα Βαλκάνια σε σπύτια εκδιωχθέντων.⁶³ Πέρα όμως από τις προαναφερθέντες αιτίες, στη δίωξη του ελληνικού στοιχείου συνετέλεσαν και οικονομικοί λόγοι καθώς η οικονομική και εμπορική ανάπτυξη των Ελλήνων στεκόταν εμπόδιο στη γερμανική διείσδυση. Πολλές μάλιστα εκκαθαριστικές επιχειρήσεις έγιναν ύστερα από υποδείξεις των Γερμανών και με γερμανικές μεθόδους.⁶⁴

Οι συστηματικοί διωγμοί των Ελλήνων, που άρχισαν μετά το τέλος των Βαλκανικών πολέμων, δηλαδή μετά την υπογραφή της συνθήκης του Βουκουρεστίου (1913)⁶⁵, δύναται να χωριστούν σε 3 φάσεις ανάλογα με την έκταση και τη μορφή των καταπιέσεων. Η 1^η αρχίζει το 1913 και τελειώνει με την έξοδο της Τουρκίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Στόχος της ήταν η αλλοίωση της εθνολογικής σύστασης του πληθυσμού της δυτικής Μικράς Ασίας. Η 2^η καλύπτει τη διάρκεια του Α΄ ΠΠ, κατά τον οποίο επιχειρείται η εξόντωση των Ελλήνων παράλληλα προς τη γενοκτονία των Αρμενίων. Τέλος, η 3^η εγκαινιάζεται με την απόβαση των Ελλήνων στη Σμύρνη και κυριαρχείται από τη δράση του Μουσταφά Κεμάλ και τη συντριβή του μικρασιατικού ελληνισμού.⁶⁶

Η κατάσταση του μικρασιατικού ελληνισμού ήταν ένα ζήτημα που καμία ελληνική κυβέρνηση δε γινόταν να αγνοήσει, όπως δε μπορούσαν να αγνοηθούν και οι πιέσεις που ασκούσαν στους Έλληνες πολιτικούς προκειμένου να ενστερνιστούν την υπόθεση των Μικρασιατών, οι οποίοι ζητούσαν την ένωση ως λύση στα προβλήματά τους. Κατά

⁶² *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1978, σελ. 98.

⁶³ Smith, ό. π., σελ. 80-81.

⁶⁴ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 99-103.

⁶⁵ Βερέμης Θάνος, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων 1453-1998*, (2^η εκδ.), Αθήνα, εκδόσεις ΕΛΙΑΜΕΠ- Σιδέρη, 1999, σελ. 77.

⁶⁶ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 99.

τη διάρκεια των Βαλκανικών πολέμων ο πρωθυπουργός Βενιζέλος αρχικά διαμαρτυρήθηκε έντονα για τους διωγμούς του ελληνικού στοιχείου, χωρίς ωστόσο να υιοθετήσει τα κελεύσματα περί ένωσης, για να μην προκαλέσει τους Τούρκους. Εκείνη την περίοδο επιθυμούσε ειρηνική λύση βασισμένη στην αναγνώριση από την Τουρκία της ελληνικής επικυριαρχίας στα νησιά του Αιγαίου, τη Μυτιλήνη, τη Χίο και τη Σάμο. Για το λόγο αυτό δέχθηκε να διαπραγματευθεί με την Υψηλή Πύλη μία εθελούσια ανταλλαγή Ελλήνων της Ανατολικής Θράκης και του βιλαετίου⁶⁷ του Αιδινίου με μουσουλμάνους της Μακεδονίας και της Ηπείρου, ενώ δημιουργήθηκε και μεικτή επιτροπή για την εκτίμηση της περιουσίας των ανταλλαζίμων. Η έναρξη όμως του Α΄ ΠΠ και η συμμετοχή της Τουρκίας στο πλευρό των κεντρικών δυνάμεων έθεσαν τέρμα στις διαπραγματεύσεις.⁶⁸

Ταυτόχρονα, οι εξελίξεις αυτές δημιουργούσαν μία μοναδική ευκαιρία για την απελευθέρωση του ελληνισμού της Μικράς Ασίας που προϋπέθετε την είσοδο της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό της Τριπλής Συνεννόησης (Αντάντ). Με τη διπλωματική, οικονομική και στρατιωτική βοήθεια από Αγγλία και Γαλλία θα μπορούσε να αποσπαστεί η Σμύρνη από την Τουρκία. Ακόμα δε και η συμμαχική απόφαση για αποστολή ελληνικού εκστρατευτικού σώματος στη Σμύρνη εντασσόταν στη λογική της προστασίας των ελληνικών πληθυσμών, αν και τελικός στόχος για την Ελλάδα ήταν η προσάρτηση της περιοχής. Φυσικά τα κίνητρα των ελληνικών εδαφικών διεκδικήσεων στη Μικρά Ασία διέφεραν από τα ιμπεριαλιστικά συμφέροντα των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων καθώς στόχευαν στην πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας.

Πρώτη πράξη προς την πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας αποτελεί η επανάσταση του 1821, η οποία δημιούργησε ένα ελεύθερο, ανεξάρτητο και κυρίαρχο κράτος το 1832, ενώ ακολούθησε μια μακρά περίοδος αγώνων και θυσιών για την απελευθέρωση των υπόλοιπων «αλύτρωτων» Ελλήνων. Αρχικά απελευθερώθηκαν τα νησιά του Ιονίου, έπειτα η Θεσσαλία, η Μακεδονία, η Ήπειρος, η Κρήτη, πολλά από τα νησιά του Αιγαίου και το 1918 φαινόταν ότι είχε έρθει η σειρά του ελληνισμού της Ιωνίας και ενδεχομένως και της Κων/πολης. Η Μικρασιατική Εκστρατεία όμως αντί για ελευθερία επέφερε το θάνατο σε εκατοντάδες χιλιάδες Έλληνες και τον ξεριζωμό ακόμα περισσότερων, οι οποίοι ζήτησαν καταφύγιο ως ρακένδυτοι πρόσφυγες στο ελληνικό κράτος. Με αυτόν το βάνουσο τρόπο το ελληνικό στοιχείο εξαφανίστηκε από μία περιοχή στην οποία ανθούσε πάνω από 3000 χρόνια. Για να αναλύσουμε και να κατανοήσουμε όμως τις εξελίξεις στη Μικρά Ασία την περίοδο 1919-1922 θα πρέπει πρώτα να μελετήσουμε τους κύριους στρατηγικούς παίκτες, το ελληνικό κράτος και την Οθ. Αυτοκρατορία, καθώς και τον καθοριστικό ρόλο των δευτερευόντων, δηλαδή των μεγάλων δυνάμεων.

⁶⁷ Για τη διοικητική οργάνωση της Μικράς Ασίας βλ. Κάλφογλους Ιωάννης Η., *Ιστορική Γεωγραφία της Μικρασιατικής Χερσονήσου*, Αθήνα, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, 2002, σελ. 69-180.

⁶⁸ Smith, ό. π., σελ. 84-85.

2.1.2. Το ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ

Η γεωπολιτική θέση και η γεωστρατηγική σημασία της Ελλάδας στο περιφερειακό υποσύστημα των Βαλκανίων και της ανατολικής Μεσογείου την καθιστούσαν ανέκαθεν μέλος της έριδος για τις μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις. Συνεπώς η κατανομή και ανακατανομή ισχύος και συμφερόντων στο ευρωασιατικό υποσύστημα επηρέαζαν άμεσα την ελληνική υψηλή στρατηγική σε όλες τις ιστορικές της φάσεις.⁶⁹ Άλλωστε η Ελλάδα όντας μικρή χώρα δε μπορούσε να στηριχθεί στις δικές της δυνάμεις για να υλοποιήσει τους στόχους της εξωτερικής της πολιτικής. Στην περίοδο δε που αναφέρεται η μελέτη μας, 1919-1922, η έντονη διαφορά μεταξύ των πολιτικών στόχων που έθετε, επέκταση στην Ιωνία, και των μέσων που διέθετε, προσέδιδε ακόμα μεγαλύτερη βαρύτητα στην υποστήριξη των τρίτων δυνάμεων.

Η πορεία της νεοελληνικής υψηλής στρατηγικής⁷⁰ που έθετε ως αξονικό πολιτικό στόχο την εδαφική ολοκλήρωση του έθνους, τη Μεγάλη Ιδέα, ξεκίνησε ουσιαστικά το 1830 και έφτασε στο αποκορύφωμα της με τη Μικρασιατική Εκστρατεία, καθώς το αρχικό ελληνικό κράτος ασκούσε την κυριαρχία του σε μία μικρή και φτωχή περιοχή που περιείχε μικρό μέρος του ελληνισμού. Η έννοια βέβαια της Μεγάλης Ιδέας⁷¹ είχε τις ρίζες της στην άλωση της Κων/πολης⁷² αλλά οριοθετήθηκε 4 αιώνες αργότερα από τον Ιωάννη Κωλέττη⁷³ (14/1/1844) και πήρε σάρκα και οστά, δηλαδή τέθηκαν οι πολιτικοστρατηγικές βάσεις πραγμάτωσής της, μόλις το 1912 στις μυστικές συνομιλίες του Λονδίνου μεταξύ του Έλληνα πρωθυπουργού Βενιζέλου, του Βρετανού υπουργού στρατιωτικών Λούντ Τζωρτζ, του πρώτου λόρδου του βρετανικού ναυαρχείου Ουίστον Τσώρτσιλ και του γενικού πρόξενου της Ελλάδας στο Λονδίνο Τζων Σταυρίδη. Ας παραθέσουμε όμως πρώτα εν συντομία την ελληνική υψηλή στρατηγική μέχρι το 1912.

Κατά την περίοδο του Όθωνα (1843-1862) κύρια χαρακτηριστικά της υψηλής στρατηγικής ήταν η οργάνωση αντάρτικων εξεγέρσεων του αλύτρωτου ελληνισμού και η αναζήτηση προστατών στις μεγάλες δυνάμεις, θεωρώντας ότι η αυτοθυσία κατά των

⁶⁹ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 117-118.

⁷⁰ Για την πορεία της νεοελληνικής υψηλής στρατηγικής βλ. Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, «Η Πορεία της Νεοελληνικής Υψηλής Στρατηγικής», Έρευνα ΕΚΟΜΕ, Μ 963, Μάρτιος 1996 και Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 61-80.

⁷¹ Για τη διαμόρφωση και τις τάσεις της Μεγάλης Ιδέας βλ. Smith, ό. π., σελ. 36-38.

⁷² Το όραμα της ανασύνθεσης του Βυζαντινού χώρου υπό τη μορφή ενός εθνικού ελληνικού κράτους κινητοποιούσε τους Έλληνες τόσο στο εσωτερικό του Βασιλείου όσο και στο εξωτερικό. Ο Ντριά χαρακτηριστικά υποστηρίζει ότι «Από τα παλιά τα χρόνια υπάρχουν δυνάμεις βάρβαρες και σκοταδιστικές, που σκέφτονται και επιδιώκουν μόνο το κακό, αλλά παράλληλα υπάρχουν και άλλες δυνάμεις με ανθρωπιά και πολιτισμό, που πασχίζουν να νικήσουν τις πρώτες και να επιβάλουν στον κόσμο την ειρήνη και την ευτυχία. Στις δυνάμεις του κακού κατατάσσονται οι Πέρσες, οι Τούρκοι και οι Γερμανοί. Στις δυνάμεις του καλού οι Έλληνες και οι Γάλλοι.» στο Driault Édouard, *Η Μεγάλη Ιδέα: Η αναγέννηση του Ελληνισμού*, Αθήνα, εκδόσεις Κάτοπτρο, 1998, σελ. 15.

⁷³ Στον Ιωάννη Κωλέττη ανήκει η πατρότητα της έκφρασης Μεγάλη Ιδέα, την οποία διατύπωσε σε λόγο του στην Εθνοσυνέλευση ως εξής: «Δια την γεωγραφικήν αυτήν θέσιν η Ελλάς είναι το κέντρον της Ευρώπης ιστάμενη και έχουσα εκ μεν δεξιών την Ανατολήν, εξ αριστερών δε την Δύσιν, προωρίσται ώστε δια μεν της πτώσεως να αυτήν να φωτίση την Δύσιν, δια δε της αναγεννήσεως της την Ανατολήν. Το μεν πρώτον εξεπλήρωσαν οι προπάτορες ημών, το δε δεύτερον είναι εις ημάς ανατεθειμένον. Εν τω πνεύματι του όρκου τούτου και της μεγάλης ταύτης ιδέας, είδον πάντοτε τους πληρεξούσιους του Έθνους να συνέρχονται δια να αποφασίσουν ουχί πλέον περί της τύχης της Ελλάδος, αλλά περί της ελληνικής φυλής». Παρατίθεται στο Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 62.

Οθωμανών θα οδηγούσε στο επιθυμητό αποτέλεσμα και ότι οι μεγάλες δυνάμεις όφειλαν να υποστηρίξουν τις ελληνικές επιδιώξεις ανεξάρτητα από τα συμφέροντα τους. Η συλλογιστική αυτή συνεχίστηκε από τον Δηλιγιάννη, ενώ στον αντίποδα βρισκόταν η θέση του Τρικούπη, σύμφωνα με την οποία για την προώθηση της Μεγάλης Ιδέας ήταν απαραίτητη η βελτίωση των συντελεστών ισχύος της χώρας, χωρίς ωστόσο να δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στη διπλωματική διάσταση προς εξασφάλιση συμμαχιών, προϋποθέτοντας βραχυπρόθεσμα καλές σχέσεις με την Οθ. Αυτοκρατορία και δημιουργώντας κόστος στις σχέσεις με τα υπόλοιπα βαλκανικά έθνη, τα οποία είχαν εκφράσει αντίστοιχες αλυτρωτικές διεκδικήσεις από τα μέσα του 19^{ου} αι. ώστε να υλοποιήσουν τη δική τους μεγάλη ιδέα, γεγονός που επέτεινε τις συγκρούσεις ανάμεσά τους για τη μοιρασιά των οθωμανικών εδαφών σε Μακεδονία, Θράκη και Ήπειρο, με απότοκο τη διαίρεση της χριστιανικής κοινότητας (ρουμ) της αυτοκρατορίας στη βάση εθνικιστικών ιδεών.⁷⁴

Στη συνέχεια η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας επηρεάστηκε σημαντικά από τον ατυχή ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1913. Η πολεμική αποτυχία σε συνδυασμό με την αυξανόμενη βουλγαρική επιθετικότητα στη Μακεδονία⁷⁵, καθώς και η ενδυνάμωση των ενόπλων δυνάμεων της Βουλγαρίας και της Σερβίας, έκαναν το στρατό να συνειδητοποιήσει ότι η ανοικτή σύγκρουση με την Τουρκία ήταν απαγορευμένη και ότι η αντιμετώπιση της βουλγαρικής απειλής απαιτούσε ριζική αναδιοργάνωση του. Επιπλέον, ο πολιτικός κόσμος πίστευε ότι το Ανατολικό ζήτημα, μετά την προσέγγιση Αγγλίας-Ρωσίας, τη γαλλορωσική συμμαχία και την εγκατάλειψη του δόγματος της ακεραιότητας της Οθ. Αυτοκρατορίας, βρισκόταν στην τελευταία φάση του. Συνεπώς η Ελλάδα ως νόμιμος διάδοχος αυτής έπρεπε να διαθέτει αξιόλογο και αξιόμαχο στρατό. Έτσι η κυβέρνηση Θεοτόκη (1906-1909) προχώρησε σε αναδιοργάνωση του στρατού⁷⁶, η οποία όμως αντιμετώπισε έντονη κριτική από μερίδα αξιωματικών. Η σημαντικότερη κατηγορία ήταν ότι οι θεσμοί του γενικού διοικητή και των γενικών επιτελών⁷⁷ δημιούργησαν μία «αυλική καμαρρίλα» που με την ευνοιοκρατία της κλόνισε την πειθαρχία στο στράτευμα.⁷⁸ Αυτό συνδυαζόμενο με τις αλλεπάλληλες αποτυχίες στην οικονομική πολιτική, την πλαδαρή στάση των κυβερνήσεων ως προς τις εθνικές διεκδικήσεις και κυρίως την ταπεινωτική ήττα του 1913 οδήγησε μία ομάδα μεσαίων και κατώτερων αξιωματικών στη συγκρότηση του Στρατιωτικού Συνδέσμου (5/1913) απαιτώντας αναδιοργάνωση του στρατού και του στόλου, πολιτικές μεταρρυθμίσεις και απομάκρυνση των πριγκί-

⁷⁴ Πρεβελάκης Γιώργος, *Γεωπολιτική της Ελλάδας*, Αθήνα, εκδόσεις Libro, 1998, σελ.109.

⁷⁵ Ο 20^{ος} αι. έφερε ξανά στο προσκήνιο το Μακεδονικό Ζήτημα με την εξέγερση του Ίλιντεν το 1903 που οδήγησε σε ένταση του ανταγωνισμού μεταξύ βουλγαρικών, σερβικών και ελληνικών ατάκτων ομάδων για έλεγχο και επιρροή στην Οθωμανική Μακεδονία. Βλ. Παπασωτηρίου, «Η Πορεία της Νεοελληνικής Υψηλής Στρατηγικής», ό. π.

⁷⁶ Για την αναδιοργάνωση του στρατού επί κυβερνήσεως Θεοτόκη βλ. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΔ, ό. π., σελ. 186-190.

⁷⁷ Στις αρμοδιότητες του γενικού διοικητή-επιθεωρητή, θεσμός που είχε καθιερωθεί από την προηγούμενη κυβέρνηση Θεοτόκη και είχε ανατεθεί στο διάδοχο Κωνσταντίνο, υπάγονταν οι τοποθετήσεις, οι προαγωγές και άλλα θέματα που αφορούσαν τους αξιωματικούς. Από την άλλη το σώμα των γενικών επιτελών απαρτιζόταν από νέους αξιωματικούς, μετεκπαιδευμένους κυρίως στη Γερμανία.

⁷⁸ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΔ, ό. π., σελ. 189.

πων από τη διοίκηση μεγάλων μονάδων. Διαπιστώνοντας δε την άρνηση των πολιτικών αρχών να αποδεχθούν τους όρους τους, προχώρησαν σε πραξικόπημα (8/1909) με το οποίο ανάγκασαν τον βασιλιά Γεώργιο και την κυβέρνηση Μαυρομιχάλη να συγκατανεύσουν στα περισσότερα. Έπειτα, αδυνατώντας να χειριστούν τα πολιτικά, κάλεσαν στην Ελλάδα τον, ήδη γνωστό για την πολιτική του δράση στην Κρήτη, Βενιζέλο.⁷⁹

Η άφιξη του Βενιζέλου σηματοδότησε την έναρξη μίας περιόδου συνταγματικών μεταρρυθμίσεων, κοινωνικής νομοθεσίας και στρατιωτικής αναδιοργάνωσης⁸⁰, κατά την οποία η στρατιωτική ισχύς αποτέλεσε τη συνισταμένη της διπλωματικής δύναμης, της οικονομικής αντοχής και της πολιτικής σταθερότητας της χώρας. Ο Βενιζέλος προχώρησε στην ενίσχυση της αριθμητικής ισχύς του στρατού, στην πληρέστερη εκπαίδευση των στελεχών του και στη βελτίωση του εξοπλισμού του, με αποτέλεσμα το ύψος των κρατικών δαπανών να ξεπεράσει κάθε προηγούμενο. Ο αριθμός των μεραρχιών από 3 ανήλθε σε 4 και παραμονές των Βαλκανικών πολέμων σε 8, παραλήφθηκαν νέα εφόδια και όπλα, οργανώθηκαν ειδικές σχολές για την εκμάθηση του χειρισμού τους, ενώ η εκπαίδευση των στελεχών του στρατού ανατέθηκε σε Γάλλους και του ναυτικού σε Άγγλους, παρότι ο βασιλιάς προτιμούσε Γερμανούς και Αυστριακούς.⁸¹

Όσον αφορά την υψηλή στρατηγική, ο Βενιζέλος αρχικά τέθηκε υπέρ της συνέχισης της τρικουπικής πολιτικής των καλών σχέσεων με την Οθ. Αυτοκρατορία, υπολογίζοντας ότι ο εκδημοκρατισμός της θα οδηγούσε στην τελική επικράτηση του ελληνικού στοιχείου έναντι του τουρκικού και του σλαβικού⁸². Οι εξελίξεις, ωστόσο, σε Βαλκανική και Δωδεκάνησα ματαίωσαν τους αρχικούς του σχεδιασμούς. Η σύναψη σερβοβουλγαρικής αμυντικής συμμαχίας εναντίον της Τουρκίας και της Αυστροουγγαρίας, και επιθετικής εναντίον της Τουρκίας καθιστούσαν προβληματική τη διατήρηση του βαλκανικού status quo.⁸³ Παράλληλα, ο ιταλοτουρκικός πόλεμος του 1911-12 και η ιταλική κατοχή των Δωδεκανήσων δημιούργησε ανησυχία μήπως και οι υπόλοιπες ευρωπαϊκές δυνάμεις ζητούσαν αντιστάθμισμα στα οθωμανικά εδάφη. Υπό αυτές της συνθήκες η Ελλάδα όφειλε να συμμετάσχει στις βαλκανικές διεργασίες για να εξασφαλίσει μερίδιο στη μοιρασιά των οθωμανικών εδαφών, έτσι έλαβε μέρος στους Βαλκανικούς πολέμους με τους οποίους διπλασίασε έδαφος και πληθυσμό. Η επέκταση της, οφειλόμενη κυρίως στην αύξηση της ένοπλης ισχύος και στη διπλωματία του Βενιζέλου, θεωρείται η πρώτη μεγάλη επιτυχία της ελληνικής υψηλής στρατηγικής μετά την επανάσταση του 1821.⁸⁴

⁷⁹ Παπαγεωργίου Στέφανος Π., *Το ελληνικό κράτος (1821-1909)*, Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήσης, 1988, σελ. 157-158.

⁸⁰ Για την 1^η περίοδο διακυβέρνησης του Βενιζέλου βλ. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΔ, ό. π., σελ. 271-279.

⁸¹ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΔ, ό. π., σελ. 278.

⁸² Η Οργάνωση της Κωνσταντινούπολης, ανεπίσημος σύνδεσμος μεταξύ Ελλήνων και Νεότουρκων, με επικεφαλής τους Ίωνα Δραγούμη και Αθανάσιο Σουλιώτη-Νικολαΐδη, υποστήριζαν μία τέτοια υψηλή στρατηγική. Βλ. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΔ, ό. π. σελ. 255-256.

⁸³ Περισσότερες πληροφορίες για τη σύναψη αυτών των συμμαχιών στο Χριστοδουλίδης Θ. Α., *Διπλωματική Ιστορία Τριών Αιώνων: Από τη Βιέννη στις Βερσαλλίες 1815-1919*, (3η έκδ.), τόμος Β, Αθήνα, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 1997, σελ. 419-422.

⁸⁴ Παπασωτηρίου, «Η Πορεία της Νεοελληνικής Υψηλής Στρατηγικής», ό. π.

Κάπως έτσι φτάνουμε στο 1912, έτος κατά το οποίο οι ελληνικές επιτυχίες στους Βαλκανικούς πολέμους και η αναμενόμενη κατάρρευση της Οθ. Αυτοκρατορίας κίνησαν το ενδιαφέρον της βρετανικής κυβέρνησης για την Ελλάδα, με την οποία άλλωστε είχε συνεργαστεί ναυτικά προ των Βαλκανικών συμβάλλοντας στις ελληνικές ναυτικές νίκες στο Αιγαίο, ενώ παράλληλα, στις μυστικές συνομιλίες του Λονδίνου που αναφέραμε⁸⁵, τέθηκαν οι βάσεις της αγγλόφιλης πολιτικής του Βενιζέλου. Την περίοδο εκείνη η Αγγλία, η ισχυρότερη ναυτική δύναμη του κόσμου, επιθυμούσε μία ναυτική βάση κοντά στην Αδριατική και η Ελλάδα, μία μικρή αλλά ναυτική χώρα, ήταν ικανή να της την προσφέρει. Το γεγονός αυτό άνοιγε το δρόμο για ευρύτερη συνεργασία μεταξύ Ελλάδας-Αγγλίας, και κατά επέκταση Γαλλίας, προοπτική που από τον Βενιζέλο θεωρήθηκε ως ευκαιρία, η οποία θα μετέτρεπε τη χώρα του σε περιφερειακή δύναμη της Ανατολής.

Αναλυτικότερα εκείνο που έλκυε τον Βενιζέλο και τον Λούντ Τζωρτζ ήταν η ιδέα μίας ευρύτερης αγγλοελληνικής συνεννόησης.⁸⁶ Η Ελλάδα θα γινόταν η ανερχόμενη δύναμη της ανατολικής Μεσογείου και, ως αντικαταστάτης της καταρρέουσας Οθ. Αυτοκρατορίας, ο στυλοβάτης της βρετανικής πολιτικής και ο προστάτης των συγκοινωνιών της Βρετανικής Αυτοκρατορίας. Σε αντάλλαγμα η Ελλάδα θα απολάμβανε διπλωματική και υλική στήριξη, που καθοριζόταν αόριστα, αλλά που δυνάμει θα ήταν πολύ σημαντική.⁸⁷ Στον αντίποδα των αρχικών φιλελληνικών σχεδίων του Τζωρτζ βρισκόταν οι ρεαλιστικοί σχεδιασμοί του Τσώρτσιλ, ο οποίος επιθυμούσε απλά μία συμφωνία, βάσει της οποίας η Αγγλία θα μπορούσε να χρησιμοποιεί το λιμάνι του Αργοστολίου στην Κεφαλονιά, τόσο σε καιρό ειρήνης όσο και σε καιρό πολέμου, ώστε να εγκλωβίσει τον ιταλικό και αυστριακό στόλο στην Αδριατική.⁸⁸ Ως αντάλλαγμα για τη βάση προσέφερε την Κύπρο, ενώ παράλληλα συμβούλευε επίμονα τον Βενιζέλο να ακυρώσει την παραγγελία ενός μεγάλου θωρηκτού προκειμένου να παραγγείλει μικρά και γρήγορα ταχύπλοα σκάφη, που θα ήταν σε θέση να περιπολούν την ανατολική Μεσόγειο και τα νησιά.⁸⁹ Συνεπώς, ο ρόλος του ελληνικού ναυτικού θα ήταν η περιπολία της ανατολικής Μεσογείου προς εξασφάλιση ελευθερίας δράσης του αγγλικού και γαλλικού στόλου.

Οι εξελίξεις αυτές ώθησαν τον Βενιζέλο στην εφαρμογή μίας πιο φιλόδοξης και μακροπρόθεσμης υψηλής στρατηγικής που στόχευε 1^ο στην επέκταση της Ελλάδας, ώστε να περιλαμβάνει όσο το δυνατόν περισσότερους Έλληνες, και 2^ο στην εξέλιξη της σε μεγάλη μεσογειακή δύναμη, ενώ τα διπλωματικά ερείσματα για την άσκηση της προσέφερε η Βρετανία. Για το λόγο αυτό όταν ξέσπασε ο Α΄ΠΠ ο Βενιζέλος ζητούσε την πολεμική σύμπραξη της Ελλάδας με την Αντάντ. Ο πόλεμος για αυτόν ήταν μία μοναδι-

⁸⁵ Βλ. παραπάνω σελ. 25 της παρούσης εργασίας.

⁸⁶ Για την αγγλοελληνική προσέγγιση και τις μυστικές συνομιλίες του Λονδίνου βλ. Smith, ό. π., σελ. 52-61.

⁸⁷ Smith, σελ. 19-20.

⁸⁸ Στο ίδιο, σελ. 55.

⁸⁹ Στο ίδιο, σελ. 58.

κή ευκαιρία για ευόδωση των στόχων της υψηλής του στρατηγικής. Η σταθερή κλίση του προς συνεργασία με το αγγλικό συμμαχικό δίκτυο οφειλόταν στην πεποίθησή του ότι η Αντάντ θα νικούσε τις Κεντρικές Αυτοκρατορίες, ακόμα όμως κι αν έχανε η Αγγλία θα εξακολουθούσε να είναι κυρίαρχη ναυτική δύναμη στη Μεσόγειο και στην εγγύς Ανατολή.⁹⁰ Επιπρόσθετα, θεωρούσε σίγουρο το διαμελισμό της Οθ. Αυτοκρατορίας, που θα έδινε στην Ελλάδα τη δυνατότητα πραγμάτωσης της Μεγάλης Ιδέας, ενσωματώνοντας τον αλύτρωτο ελληνισμό της Θράκης και της Μικράς Ασίας στον εθνικό της κορμό.⁹¹ Συνεπώς η πολιτική του από το 1915 ως το 1917, αποσκοπούσε τόσο στη διασφάλιση των εθνικών-ζωτικών συμφερόντων όσο και στην ανάσχεση των άμεσων βουλγαρικών και οθωμανικών απειλών μέσω εξωτερικής εξισορρόπησης, και είχε ως τελικό στόχο την πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας, ενώ μέχρι τότε το ενδεχόμενο επέκτασης στη Μικρά Ασία δεν είχε τεθεί. Οι Βαλκανικοί πόλεμοι είχαν εξαντλήσει την οικονομία και το διοικητικό δυναμικό της χώρας με απότοκο τη διακοπή της πορείας για ολοκλήρωση της Μεγάλης Ελλάδας και την επιδίωξη ανοικοδόμησης και ανάπτυξης. Επιπλέον, στις περιοχές που είχαν μείνει για κατάκτηση (Θράκη, Κων/πολη και μικρασιατικά παράλια) οι Έλληνες δεν αποτελούσαν την πλειοψηφία και άρα απαιτούνταν μακρόχρονη προετοιμασία του εδάφους και αγώνας, που όμως δεν προηγήθηκαν.⁹²

Από την άλλη, η δύσκολη θέση των Ελλήνων της Μικρασίας (τάγματα καταναγκαστικής εργασίας, καταστροφές ολόκληρων πόλεων), που επιδεινώθηκε με τον Α΄ ΠΠ⁹³, απασχολούσε σοβαρά τις ελληνικές κυβερνήσεις. Οι πιθανές λύσεις ήταν είτε σύμπραξη με τους αντιπάλους των Οθωμανών και συνεπώς προσωρινή επιδείνωση της κατάστασης του μικρασιατικού ελληνισμού με ανταμοιβή την απελευθέρωση και την ένωση του με την Ελλάδα, που υποστήριζαν οι βενιζελικοί, είτε ουδετερότητα και αποφυγή προκλήσεων έναντι της Πύλης για το συμφέρον του ελληνισμού, λύση που υποστήριζαν οι αντιβενιζελικοί, ο βασιλιάς Κωνσταντίνος και το γενικό επιτελείο στρατού από το 1914 ως το 1917.⁹⁴ Η τελική επιλογή του συμμαχικού μετώπου οδήγησε σε διάσταση απόψεων μεταξύ Βενιζέλου-βασιλιά, προκαλώντας έντονους εσωτερικούς κραδασμούς με αποκορύφωμα τον Εθνικό Διχασμό. Ο Κων/νος θεωρούσε πιθανότερη την επικράτηση των κεντρικών δυνάμεων, αλλά επειδή η Ελλάδα δε θα άντεχε την πίεση του αγγλικού στόλου, η αποχή εγκυμονούσε τους λιγότερους κινδύνους για το έθνος.

Τον Αύγουστο του 1914, λίγο μετά την έναρξη του Α΄ ΠΠ πολέμου, η Αγγλία απέρριψε την πρόταση ελληνικής συμμετοχής, για να μην ωθηθούν η Βουλγαρία και η Τουρ-

⁹⁰ Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*, (10^η έκδ.), τόμος Α, Αθήνα, εκδόσεις Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 2003, σελ. 109.

⁹¹ Χριστοδουλίδης, ό. π., σελ. 489.

⁹² Smith, ό. π., σελ. 62-64.

⁹³ Κατά τη διάρκεια του Α΄ ΠΠ υπολογίζεται ότι μόνο από την ελληνική ζώνη της Συνθήκης των Σεβρών κατέφυγαν 105.000 πρόσφυγες στην Ελλάδα και 50.000 στην κεντρική Μικρά Ασία, ενώ άγνωστος παραμένει ο αριθμός των θανόντων από τις κακουχίες.

⁹⁴ Smith, ό. π., σελ. 85.

κία στο πλευρό των κεντρικών δυνάμεων. Η συμμετοχή όμως της Τουρκίας στον πόλεμο με τη Γερμανία και οι δισταγμοί της Ιταλίας να προσχωρήσει στο συμμαχικό στρατόπεδο ανάγκασαν την Αντάντ να αλλάξει στάση και στις 24/1/1915 ο Άγγλος πρέσβης στην Ελλάδα Φράνσις Έλιοτ διαβίβασε στον Βενιζέλο τηλεγράφημα του υπουργού εξωτερικών Έντουαρντ Γκρέυ, το οποίο ζητούσε την είσοδο της χώρας στον πόλεμο έναντι σημαντικών εδαφικών παραχωρήσεων στη Μικρά Ασία. Ταυτόχρονα η Αγγλία αποσκοπούσε και στη συνεργασία της Βουλγαρίας, ή έστω στην τήρηση ευμενούς ουδετερότητας από αυτή, με αντάλλαγμα ελληνικές και σερβικές παραχωρήσεις στη Μακεδονία. Για να πειστούν όμως οι Έλληνες να παραδώσουν την Καβάλα και την Ξάνθη, έπρεπε να πάρουν εδάφη αλλού, κι αυτό το αλλού έμελε να ήταν η δυτική Μικρά Ασία⁹⁵, προσφορά που στην πραγματικότητα είχε εκμαιεύσει ο ίδιος ο Βενιζέλος.⁹⁶

Ανακεφαλαιώνοντας η βενιζελική υψηλή στρατηγική είχε 2 στόχους: (α) ολοκλήρωση της Μεγάλης Ιδέας και (β) εξέλιξη της Ελλάδας σε μεγάλη περιφερειακή δύναμη της ανατολικής Μεσογείου. Μετά τους Βαλκανικούς πολέμους επικράτησε ο (β) καθώς ο Βενιζέλος προσέβλεπε σε μία περίοδο ειρήνης, σταθερότητας και ανοικοδόμησης, κατά την οποία η βελτίωση των συντελεστών ισχύος θα διευκόλυne την ανάδειξη της στο μεσογειακό χώρο. Ωστόσο, με το ξέσπασμα του Α΄ ΠΠ κυριάρχησε ο (α), καθώς η εκμετάλλευση της συγκυρίας θεωρήθηκε μοναδική ευκαιρία για επέκταση. Σύμφωνα με τον πρωθυπουργό η Ελλάδα θα κέρδιζε νέους οικονομικούς πόρους και ανθρώπινο δυναμικό, που θα τη μεταμόρφωναν σε σημαντική δύναμη δευτέρας κατηγορίας.⁹⁷ Ο σχεδιασμός όμως της πολιτικής του ήταν ριψοκίνδυνος διότι η νίκη της Αντάντ ήταν αβέβαιη, ενώ η έκβαση του πολέμου μέχρι την παρέμβαση των ΗΠΑ παρέμενε αμφίροπη.

Οι αντιρρήσεις του βασιλιά και του επιτελείου στη μικρασιατική πολιτική του Βενιζέλου ήταν σαφείς. Οι δυνάμεις της Αντάντ θα έπρεπε να ικανοποιήσουν μία σειρά από ελληνικά αιτήματα: να εγγυηθούν εδαφική ακεραιότητα (εδαφικές παραχωρήσεις στη Βουλγαρία αποκλείονταν ασυζητητί) και στρατιωτική βοήθεια σε περίπτωση βουλγαρικής απειλής, και επιπλέον να προσφέρουν πειστικά τεκμήρια ως προς τη δυνατότητα τους να κερδίσουν τον πόλεμο και ως προς το ότι κύριος στόχος του πολέμου θα ήταν η κατάλυση της Οθ. Αυτοκρατορίας.⁹⁸ Ο υπαρχηγός του στρατιωτικού επιτελείου Ιωάννης Μεταξάς σε υπόμνημά του στον Βενιζέλο τόνιζε τις στρατιωτικές και πολιτικές δυσ-

⁹⁵ Γιατί αυτό το αλλού να ήταν η δυτική Μικρά Ασία; Διότι παραχωρήσεις από την πλευρά των βορείων ελληνικών συνόρων ήταν αδύνατες λόγω των συγκρουόμενων συμφερόντων Σερβίας και Βουλγαρίας, η περιοχή γύρω από την Κων/πολη και το Βόσπορο ή η βόρεια Μικρά Ασία αποκλείονταν λόγω της ρωσικής αντίδρασης, η Ρωσία ανέκαθεν επιθυμούσε την έξοδο της στη θερμή Μεσόγειο, τα Δωδεκάνησα και η Βόρεια Ήπειρος αποκλείονταν λόγω της Ιταλίας, και τέλος, η Κύπρος ήταν βρετανική, άρα θα προσφερόταν μόνο σε περίπτωση έσχατης ανάγκης, αλλά τέτοια ανάγκη δεν παρουσιάστηκε καθώς υπήρχε η Σμύρνη και η ενδοχώρα της. βλ. Smith, ό. π., σελ. 89-90.

⁹⁶ Ο Έλιοτ αρχικά είχε ζητήσει από τον Βενιζέλο να συνδράμει στη Σερβία και εκείνος είχε απαντήσει ότι ήταν αδύνατη η είσοδος της Ελλάδας στον πόλεμο απλώς και μόνο για χάρη της Σερβίας. Αν όμως η ρήξη μεταξύ Ελλάδας-Τουρκίας επιταχυνόταν, καθώς η κατάσταση των Μικρασιατών επιδεινωνόταν, το ισχυρό αντιστάθμισμα που μπορούσε να προσφέρει ο πόλεμος με την Τουρκία θα συγκινούσε την κοινή γνώμη τόσο, ώστε να του επιτρέψει τη συμμετοχή της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ. βλ. Smith, ό. π., σελ. 104-105.

⁹⁷ Smith, ό. π., σελ. 92.

⁹⁸ Στο ίδιο, σελ. 95.

κολίες της επιχείρησης. Κατά την άποψή του θα ήταν εξαιρετικά δύσκολο για οποιαδήποτε δύναμη να εγκατασταθεί μόνιμα στη Μικρά Ασία και να χαράξει με ικανοποιητικό τρόπο τα σύνορα μιας δυτικής ζώνης. Προφήτεψε μάλιστα ότι η ελληνική παρουσία στην περιοχή θα προκαλούσε την αντίδραση των Τούρκων και ότι ο στρατός θα χρειαζόταν πολλά χρόνια για να αντιμετωπίσει τις εσωτερικές αυτές αντιδράσεις⁹⁹.

Η διάσταση απόψεων μεταξύ Βενιζέλου αφενός και βασιλιά-επιτελείου αφετέρου κορυφώθηκε με την απόφαση του πρώτου να συμμετάσχει στη συμμαχική εκστρατεία στα Δαρδανέλια. Ο Μεταξάς διέγνωσε τις αδυναμίες της επιχείρησης, ο Κων/νος αρνήθηκε να εγκαταλείψει την ουδετερότητα και ο Βενιζέλος εξαναγκάστηκε σε παραίτηση (6/3/1915). Η κυβέρνηση Γούναρη συνέχισε τις διαπραγματεύσεις με την Αντάντ, χωρίς όμως να καταλήξει κάπου, εξαιτίας των αιτημάτων που ζητούσε προς ικανοποίηση, ανάμεσα στα οποία και ο καθορισμός συγκεκριμένης ζώνης κατοχής στη Μικρά Ασία, και επίσης της ευόδωσης των διαπραγματεύσεων των συμμάχων με την Ιταλία. Οι διεκδικήσεις άλλωστε της Ιταλίας στην περιοχή της Σμύρνης συγκρούονταν με τις ελληνικές, καθώς η περιοχή είχε προσφερθεί και στους Ιταλούς από τον Λούντ Τζωρτζ.¹⁰⁰

Στις εκλογές που ακολούθησαν (13/7/1915) αναδείχθηκε νικητής ο Βενιζέλος, ο οποίος όμως εξαναγκάστηκε σύντομα σε δεύτερη παραίτηση (5/10), ύστερα από την οποία οργανώθηκε το κίνημα της Εθνικής Άμυνας στη Θεσσαλονίκη και η χώρα ουσιαστικά χωρίστηκε στα δύο, με έναν πόλο εξουσίας στην Αθήνα και έναν άλλο στη Θεσ/νίκη. Τελικά, η κρίση εκτονώθηκε με την εκθρόνιση του Κων/νου, μετά από συμμαχική επέμβαση, και την επάνοδο του Βενιζέλου στην Αθήνα (1917), αλλά η εκτόνωση ήταν μόνο επιφανειακή, καθώς η πόλωση των πολιτικών δυνάμεων και του εκλογικού σώματος ήταν τεράστια και επηρέασε τα γεγονότα με δραματικό τρόπο. Η Ελλάδα έκτοτε και μέχρι τη Μικρασιατική Καταστροφή ήταν εσωτερικά διαιρεμένη.

Η υιοθέτηση αυστηρής ουδετερότητας από τους αντιβενιζελικούς απονομιμοποιούσε διεθνώς τον αξονικό πολιτικό στόχο της υψηλής στρατηγικής και επίσης λειτουργούσε ως παράθυρο ευκαιρίας για την πραγμάτωση των ανταγωνιστικών ιταλικών διεκδικήσεων στην Ιωνία. Από την άλλη η σύμπραξη Βουλγαρίας και Οθ. Αυτοκρατορίας με τις κεντρικές δυνάμεις αποτελούσε παράθυρο ευκαιρίας για την ελληνική υψηλή στρατηγική. Η επάνοδος δε του Βενιζέλου στην εξουσία έδωσε τη δυνατότητα συμμετοχής όλου του ελληνικού στρατού στις αποφασιστικής σημασίας επιχειρήσεις του μακεδονικού μετώπου¹⁰¹. Η Ελλάδα δηλαδή, ως ενιαίο κράτος, κήρυξε πόλεμο στις κεντρικές δυνάμεις τον Ιούνιο 1917 και το Σεπτέμβριο 1918 ελληνικές, σερβικές, αγγλικές και γαλλικές δυνάμεις εξαπέλυσαν μεγάλη επίθεση κατά της Βουλγαρίας, η επιτυχία της οποί-

⁹⁹ Smith, ό. π., σελ. 109-116.

¹⁰⁰ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 109.

¹⁰¹ Για τη συμμετοχή της Ελλάδας στον Α΄ ΠΠ βλ. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 55-74.

ας σηματοδότησε την απαρχή του τερματισμού των εχθροπραξιών, εξαναγκάζοντας σε συνθηκολόγηση τη Βουλγαρία και την Τουρκία, ενώ το Νοέμβριο συνθηκολόγησε και η Γερμανία. Επιπλέον, αρχές του 1919, οι ελληνικές δυνάμεις έλαβαν μέρος και στην εκστρατεία της Αντάντ στην Ουκρανία. Με αυτό τον τρόπο η Ελλάδα βρέθηκε μεταξύ των νικητών στη Διάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων, κατά τη διάρκεια της οποίας ο Βενιζέλος χρησιμοποίησε μεθοδικά τη διπλωματική διάσταση της υψηλής στρατηγικής.¹⁰² Το αποτέλεσμα ήταν να της ανατεθεί η προστασία της Σμύρνης και της γύρω περιοχής, όπου ανθούσε μεγάλος ελληνικός πληθυσμός, ενώ είχε προηγηθεί η ανακωχή του Μούδρου (30/10/1918) η οποία έθετε την Οθ. αυτοκρατορία στο έλεος των συμμαχικών δυνάμεων. Συνεπώς οι ελληνικές διεκδικήσεις στη Μικρά Ασία και η ελληνοτουρκική σύγκρουση δεν ήταν ένα διμερές πρόβλημα μεταξύ Ελλάδας-Τουρκίας, αλλά εντασσόταν στην ευρύτερη πολιτική των μεγάλων δυνάμεων στην εγγύς Ανατολή.¹⁰³

2.2. Η ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Η περίοδος επέκτασης των Οθωμανών ξεκίνησε το 13^ο και τερματίστηκε το 17^ο αι. Η άνοδος τους οφείλεται κυρίως στο ότι η εξωτερική τους πολιτική καθρέφτιζε τις γεωπολιτικές τάσεις της εποχής και η γεωστρατηγική τους εστίαζε στην Ευρώπη, η οποία ήταν σε θέση να τους προσφέρει τα εχέγγυα που θα μετέτρεπαν το κράτος τους σε αυτοκρατορία. Η δε εγκατάλειψη της ευρωκεντρικής γεωστρατηγικής σήμανε την παρακμή της αυτοκρατορίας τους και σηματοδοτείται με τη μάχη της Βιέννης (1683), η οποία κατέδειξε τα γεωγραφικά και φυσικά όρια τους (απόσταση από Κων/πολη, διοικητικά προβλήματα σε Βαλκάνια, χειμώνας), καθώς και τη σχετική δύναμη των ευρωπαίων.¹⁰⁴

Το σύστημα της Οθ. Αυτοκρατορίας θεμελιώθηκε πάνω στην κατακτητική ορμή και το θρησκευτικό μένος ενός νομαδικού λαού.¹⁰⁵ Η εύρυθμη λειτουργία του εξασφαλιζόταν με την απονομή των κατεκτημένων εδαφών στο στράτευμα, κι όταν αυτό σταμάτησε το σύστημα άρχισε να καταρρέει.¹⁰⁶ Οι ένοπλες άλλωστε δυνάμεις αποτελούσαν (και αποτελούν) κυρίαρχο παράγοντα διαμόρφωσης της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής δομής των Τούρκων.¹⁰⁷ Η απαρχή της παρακμής της αυτοκρατορίας τοποθετείται, όπως είδαμε, το 1683, ενώ στις αιτίες της περιλαμβάνεται και η αδυναμία των Οθωμανών να ακολουθήσουν την πολιτική, οικονομική και επιστημονική εξέλιξη καθώς και την

¹⁰² Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 78.

¹⁰³ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 97.

¹⁰⁴ Για εκτενέστερη ανάλυση της γεωστρατηγικής της Οθ. Αυτοκρατορίας την περίοδο από το 1300 έως το 1699 βλ. Grygiel Jacob, *Great Powers and Geopolitical Change*, Baltimore, John Hopkins University Press, 2006, σελ. 88-122.

¹⁰⁵ Βερέμης, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών σχέσεων 1453-1998*, ό. π., σελ. 28.

¹⁰⁶ Παπασωτηρίου, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία*, ό. π., σελ. 34-40.

¹⁰⁷ Καραμπελιάς Γεράσιμος, «Η Πολιτική Ηγεμονία των Ενόπλων Δυνάμεων στην Τουρκία», Θέματα Πολιτικής και Άμυνας, Αθήνα, Ινστιτούτο Άμυντικών Αναλύσεων, 2000, σελ. 9.

πνευματική αναγέννηση της δυτικής Ευρώπης του 17^{ου} και 18^{ου} αι. Η τελευταία και αποτυχημένη πολιορκία της Βιέννης σήμανε το τέλος της προέλασης τους στη Δύση και τη σταδιακή αναδίπλωσή τους. Μετά δε τη Συνθήκη του Κάρλοβιτς (1699) που τους ανάγκαζε να παραιτηθούν από μέρη της Ουγγαρίας, της Τρανσυλβανίας και της Σλοβενίας και με την οποία άρχισε η φυγή τους από την Ευρώπη, διάρκειας δύο αιώνων, οι ευρωπαίοι δε συγκρατούσαν πλέον την οθωμανική επέκταση αλλά διαχειρίζονταν την οθωμανική παρακμή (αρχή Ανατολικού ζητήματος). Ταυτόχρονα, οι ίδιοι οι Οθωμανοί αποκομμένοι από σημαντικές πηγές ευημερίας άλλαξαν την κύρια στρατηγική τους από επεκτατική προς την Ευρώπη σε αμυντική. Η απώλεια ευρωπαϊκών εδαφών, έστω και μικρών, έφερε την πτώση και τελικά την καταστροφή της αυτοκρατορίας (1918) διότι μπορεί γεωγραφικά να ήταν ασιατική και βορειοαφρικανική, αλλά γεωστρατηγικά ήταν μία ευρωπαϊκή μεγάλη δύναμη, στην Ευρώπη βρίσκονταν τόσο τα πιο απειλούμενα σύνορά της, όσο και οι πιο πλούσιες σε φυσικούς πόρους περιοχές της.¹⁰⁸

Ακρογωνιαίος λίθος της Οθ. Αυτοκρατορίας και κύριο εμπόδιο προς την πρόοδο της αποτελούσε το Ισλάμ. Ωστόσο από τα τέλη του 18^{ου} αι. και μετά, η ελίτ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι Οθωμανοί δεν ήταν εκ γενετής ανώτεροι έναντι των ευρωπαίων αντιπάλων τους και ως εκ τούτου αποφάσισαν να χρησιμοποιήσουν τα όπλα των απίστων προκειμένου να επικρατήσουν.¹⁰⁹ Έτσι κατά την πτωτική πορεία της αυτοκρατορίας έλαβαν χώρα αρκετές μεταρρυθμιστικές προσπάθειες¹¹⁰ σε στρατό, διοίκηση και εκπαίδευση, που όμως δεν απέτρεψαν τη διάλυσή. Το μεταρρυθμιστικό έργο του σουλτάνου Σελίμ Γ' (1789-1807), στο στρατιωτικό κυρίως τομέα, που διακόπηκε από το βίαιο θάνατο του, συνεχίστηκε από τον Μαχμούτ Β' και στόχευε σε: ενίσχυση της κεντρικής εξουσίας, περιστολή της δύναμης των τοπικών-περιφερειακών ηγετών και κατάργηση του σώματος των Γενίτσαρων.¹¹¹ Οι δε μεταρρυθμίσεις των διαδόχων του, που έδρασαν σε εποχή υποταγής της οθωμανικής πολιτικής στις μεγάλες δυνάμεις, 1839-1876, έμειναν γνωστές ως Τανζιμάτ και επηρεάστηκαν έντονα από τους ξένους ρυθμιστές.

Οι μεταρρυθμίσεις του Τανζιμάτ συνδέονται άμεσα με το Ανατολικό ζήτημα και τον αγγλορωσικό ανταγωνισμό. Από τα μέσα του 19^{ου} αι. και μετά η Ρωσία επιθυμούσε τη διάλυση του ασθενή της Ευρώπης, ώστε τα εδάφη του να περιέλθουν σε αυτή ή σε άλλα μικρότερα κράτη προστατευόμενα από αυτή. Αντίθετα η βρετανική πολιτική «δεν ήταν απαραίτητως φιλοτουρκική, ήταν όμως αποφασιστικά αντιρωσική»¹¹². Για την Αγγλία ο ασθενής έπρεπε να διατηρηθεί στη ζωή με φιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις, προ-

¹⁰⁸ Grygiel, ό. π., σελ. 120.

¹⁰⁹ Βερέμης Θάνος, Ντόκος Θάνος Π. (επιμέλεια), *Η Σύγχρονη Τουρκία: Πολιτικό Σύστημα, οικονομία και Εξωτερική Πολιτική*, ΕΛΙΑΜΕΠ, Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήσης, 2002, σελ. 17.

¹¹⁰ Βερέμης, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων 1453-1998*, ό. π., σελ. 34-46.

¹¹¹ Για τη συμβολή του ανυπότακτου σώματος των Γενιτσάρων στην εσωτερική παρακμή της Οθ. Αυτοκρατορίας βλ. Παπασωτηρίου, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία*, ό. π., σελ. 34-40.

¹¹² Παπασωτηρίου, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία*, ό. π., σελ. 31.

κειμένου να εμποδίζει την έξοδο της Ρωσίας στο Αιγαίο και να εξασφαλίζει τη μεσογειακή της κυριαρχία, ενώ οι μεταρρυθμίσεις, που σε αρκετές περιπτώσεις στράφηκαν κατά των Τούρκων¹¹³, θα διευκόλυναν την ξένη διείσδυση και τη βελτίωση της θέσης των χριστιανών.¹¹⁴ Π.χ. η μείωση των δασμών των εισαγόμενων προϊόντων έπληξε τις οθωμανικές βιοτεχνίες και αποθάρρυνε την ανάπτυξη εγχώριας βιομηχανίας, ενώ η αύξηση των εμπορικών σχέσεων με τη Δύση ευνόησε τους χριστιανούς που ασχολούνταν κυρίως με το εμπόριο και τη ναυτιλία. Επιπροσθέτως, η δημιουργία συγκεντρωτικής δημόσιας διοίκησης απαιτούσε πόρους που η αυτοκρατορία δε διέθετε με συνέπεια τη σύναψη επαχθών δανείων από Αγγλία και Γαλλία, που την οδήγησαν σε πτώχευση. Συνεπώς η εκδυτικοποίηση, η αυξανόμενη ξένη διείσδυση και κυρίως η οικονομική ισχύς των χριστιανών προκάλεσαν την αντίδραση των συντηρητικών στοιχείων, που θεωρούσαν ότι οι χριστιανοί στη χώρα τους αποτελούσαν την προφυλακή των ξένων συμφερόντων. Το αποτέλεσμα ήταν η ίδρυση, μετά το 1865, της οργάνωσης των Νέων Οθωμανών από μια τάξη μορφωμένων αστών, δημιούργημα των μεταρρυθμίσεων. Η οργάνωση άσκησε αυστηρή πατριωτική κριτική κατά του Τανζιμάτ, αποκορύφωμα του οποίου ήταν το Σύνταγμα του 1876, και των υπουργών, που το πραγματοποίησαν.¹¹⁵

Από το Μάιο 1876 παρατηρείται πολιτική αναταραχή (αλλαγή σουλτάνων) που κατέληξε στην ενθρόνιση του Αβδούλ Χαμίτ Β΄ (1876-1909), ο οποίος κατήργησε το Σύνταγμα, καταδίωξε κάθε πολιτική ελευθερία και αποκατέστησε το γόητρο των συντηρητικών θεσμών. Η περίοδος της βασιλείας του χαρακτηρίζεται από την οικονομική εξάρτηση της αυτοκρατορίας σε δυτικούς πιστωτές, την εισαγωγή δυτικής τεχνολογίας (κατασκευή σιδηροδρόμων και τηλεγραφικών δικτύων) και την προσπάθεια αποκλεισμού των δυτικών ιδεών. Ο απολυταρχισμός του εκδηλώθηκε με τους διωγμούς των προοδευτικών ομοθρήσκων του και με τις σφαγές των χριστιανών Αρμενίων χωρίς όμως να αποκτήσει τη μεθοδικότητα του κατοπινού καθεστώτος των Νεότουρκων. Έτσι κατόρθωσε να οργανωθεί μέσα στην ίδια την πρωτεύουσα αντίδραση κατά του σουλτάνου, η οποία εξαπλώθηκε σε πολλές επαρχίες. Ο όρος Νεότουρκοι, άλλωστε, αναφέρεται στο σύνολο των φιλελευθέρων που αντιτάχθηκαν στη σουλτανική δεσποτεία.

Το 1889 ιδρύεται από 4 σπουδαστές της Ιατρικής Στρατιωτικής Σχολής Κων/πόλεως η «Επιτροπή Ενώσεως και Προόδου» που αποτέλεσε μαζί με τους εξόριστους Οθωμανούς φιλελεύθερους στο Παρίσι την απαρχή του κινήματος των Νεότουρκων. Η

¹¹³ Προς το τέλος του 19^{ου} αι. οι Οθωμανοί έχασαν την οικονομική τους αυτονομία έναντι των μεγάλων δυνάμεων. Δημιουργώντας το σύστημα Διομολογήσεων οι μεγαλύτερες ευρωπαϊκές χώρες απέκτησαν το προνόμιο να ασκούν στενό έλεγχο στα εισοδήματα των Οθωμανών. Με τον τρόπο αυτό μπορούσαν να πάρουν πίσω μερικά τουλάχιστον από τα δάνεια που τους είχαν παραχωρήσει. Παρατίθεται στο Βερέμης, Ντόκος, ό. π., σελ. 18.

¹¹⁴ Το διάταγμα Χάτι Σερίφ Γκιουλαχνέ (3/11/1939), που σηματοδοτεί την έναρξη των μεταρρυθμίσεων, παραχωρούσε εγγυήσεις για ορισμένα βασικά δικαιώματα των Οθωμανών υπηκόων ανεξαρτήτων θρησκειύματος. Οι αρχές του διατάγματος ισχυροποιήθηκαν από το Χάτι Χουμαγιούν του 1856 με το οποίο το οθωμανικό κράτος αναλάμβανε την υποχρέωση ίσης μεταχείρισης μωαμεθανών και μη σε θέματα απονομής δικαιοσύνης, φορολογίας, κατάληψης δημοσίων θέσεων, εισόδου στο στρατό και φοίτησης σε ανώτερα ιδρύματα. Περισσότερα βλ. στο Βερέμης, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων 1453-1998*, ό. π., σελ. 36-37.

¹¹⁵ Βερέμης, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων 1453-1998*, ό. π., σελ. 38-39.

κίνηση περιλάμβανε ποικιλία απόψεων, που εξέφραζαν την ανομοιογένεια των οπαδών της (πρίγκιπες, μικρασσοί, στρατιωτικοί, ορθόδοξοι, Αρμένιοι κ.ά.), ενώ από το 1902 έγινε φανερή η διάσταση ανάμεσα στις 2 επικρατέστερες τάσεις. Οι μεν φιλελεύθεροι τάσσονταν υπέρ ενός ομοσπονδιακού συστήματος όπου οι θρησκευτικές κοινότητες θα απολάμβαναν σχετική αυτονομία, οι δε εθνικιστές υπέρ της επιβολής του τουρκικού στοιχείου μέσα από ένα σύστημα κεντρικής και συγκεντρωτικής εξουσίας. Τελικά επικράτησε η εθνικιστική τάση διότι είχε απήχηση στους Τούρκους αξιωματικούς, οι οποίοι έδωσαν τον τόνο στο καθεστώς που προέκυψε με την επιβολή του κινήματος.¹¹⁶ Να σημειώσουμε παρενθετικά ότι στην οθωμανική κοινωνία των αρχών του 20^{ου} αι. επικρατούσαν 3 ιδεολογικές τάσεις: ο Πανισλαμισμός, ο πιο φιλελεύθερος Οθωμανισμός και ο Παντουρανισμός¹¹⁷ ή Παντουρκισμός, ο οποίος επικράτησε καθώς ήταν μία κοσμική ιδεολογία ταιριαστή με το νεοτουρκικό φυλετικό εθνικισμό και ανεκτή από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις, παρότι τελικά υπαγόρευσε την εξάλειψη των μειονοτήτων.¹¹⁸

Παρά την αναστολή των μεταρρυθμιστικών διαδικασιών από τον Αβδούλ Χαμίτ, τα ευεργετικά αποτελέσματα του Τανζιμάτ για τους μη μουσουλμάνους της αυτοκρατορίας δεν απαλείφθηκαν τελείως. Η οικονομική ευρωστία των χριστιανών τους εξέθετε στο φθόνο των μουσουλμάνων. Οι Νεότουρκοι αν και αρχικά στρέφονταν εναντίον όλων των οπισθοδρομικών θεσμών του συστήματος και συνεπώς εναντίον της μουσουλμανικής θρησκείας πέτυχαν τελικά τη σύζευξη της ιδιότητάς του πιστού του Ισλάμ με την εθνικιστική ταυτότητα του Τούρκου.¹¹⁹ Το κίνημα τους εκδηλώθηκε στη Μακεδονία, Ιούλιο 1908, με πρωτεργάτες τους αξιωματικούς του 3^{ου} Σώματος Στρατού. Η εσπευσμένη εκδήλωσή του οφειλόταν στο ότι είχε αρχίσει η διάβρωση του από πράκτορες της Πύλης και στο ότι οι μεγάλες δυνάμεις σχεδίαζαν να επέμβουν για να τερματίσουν της συγκρούσεις, ενώ προωθούσαν την αυτονόμηση της Μακεδονίας. Το κίνημα ωστόσο δεν αποτελεί πραξικόπημα, αλλά στρατιωτική στάση, διότι οι αξιωματικοί δε σφετερίστηκαν απευθείας την εξουσία στην πρωτεύουσα ανατρέποντας αιφνιδιαστικά τις νόμιμες αρχές, αλλά παρέμειναν στη Μακεδονία από όπου απηύθυναν στο σουλτάνο τηλεσίγγραφο με το οποίο ζητούσαν την επαναφορά του Συντάγματος του 1876 εντός 24 ωρών.¹²⁰ Ο Χαμίτ, υποκύπτοντας στις πιέσεις, αναγνώρισε την ισχύ του Συντάγματος (7/1908) με την υστεροβουλία να κερδίσει χρόνο για να οργανώσει τη συντριβή των κινηματιών. Τον Απρίλιο όμως του 1909 εκθρονίστηκε και τότε η στρατιωτική στάση μετατράπηκε σε πραξικόπημα και επανάσταση. «Ο διάδοχος του σουλτάνου Μεχμέτ

¹¹⁶ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΔ, ό. π., σελ. 254.

¹¹⁷ Ο Παντουρανισμός ήταν μια ιδεολογία κατασκευασμένη από τους Τουρκομάνους εξόριστους από τη Ρωσία που οραματίζονταν την αναβίωση του κράτους του Τζέγκινς Χαν ή του Ταμερλάνου και την ένωση όλων των Τούρκων.

¹¹⁸ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΔ, ό. π., σελ. 254.

¹¹⁹ Στο ίδιο, σελ. 254-255.

¹²⁰ Κιτσίκης Δημήτριος, *Συγκριτική Ιστορία Ελλάδος και Τουρκίας στον 20^ο αι.*, (3η έκδ.), Αθήνα, εκδόσεις Εστία, 1990, σελ. 92.

Ρεσίτ ήταν δέσμιος και υποχείριο των Νεότουρκων»¹²¹, ενώ οι εξουσίες του περιορίστηκαν δραστικά. Η κυριαρχία του δεν ήταν πια απόλυτη, αλλά εξαρτιόταν από τη συνεργασία του με τη Βουλή και τη γενικότερη συμμόρφωσή του με τις διατάξεις του Συντάγματος, καθώς και από τη συνεχιζόμενη αφοσίωσή του στην πατρίδα και το έθνος.¹²²

Οι αρχικές εξαγγελίες των Νεότουρκων είχαν ενσταλάξει στους αλύτρωτους χριστιανούς της βαλκανικής την ελπίδα της πραγματοποίησης φιλελεύθερων μεταρρυθμίσεων. Ωστόσο, το καθεστώς που επέβαλαν ακολούθησε την καταπιεστική και απολυταρχική πολιτική του προκάτοχού του. Πολύ σύντομα η αρχική ιδέα περί ελευθερίας, ισονομίας και ισότητας των πολιτών όλων των εθνικοτήτων εγκαταλείφθηκε και υιοθετήθηκε η πολιτική εκτουρκισμού. Μη μουσουλμάνοι υποχρεούνταν πλέον να υπηρετούν στο στρατό, ενώ απαγορεύτηκαν η οπλοφορία και οι πολιτικές οργανώσεις των διαφόρων εθνικοτήτων και σχηματίστηκαν ειδικά καταδιωκτικά τάγματα. Το 1909-10 το καθεστώς των Νεότουρκων έγινε τυραννικότερο από το καθεστώς του σουλτάνου, τον οποίο είχε αρχικά περιορίσει και στη συνέχεια εκθρονίσει για την τυραννική του εξουσία.¹²³

Ο στρατιωτικός νόμος, που ίσχυε από το 1909, δεν άφηνε πολλά περιθώρια αντίδρασης σε όσους διαφωνούσαν με τη νεοτουρκική πολιτική. Παρόλα αυτά οι πολεμικές συρράξεις της περιόδου (ιταλοτουρκικός και Βαλκανικοί πόλεμοι) προκάλεσαν τριγμούς στην εξουσία τους. Τον Ιούνιο όμως του 1913, ύστερα από διαδοχικά πραξικοπήματα και με αφορμή τη δολοφονία του βεζίρη από την αντιπολίτευση επειδή είχε αποδεχτεί την ταπεινωτική Συνθήκη του Λονδίνου, οι Νεότουρκοι εγκαθίδρυσαν δικτατορία. Τα κόμματα της αντιπολίτευσης καταργήθηκαν, οι ηγέτες τους φυλακίστηκαν ή εξορίστηκαν και μία νέα εποχή αδίστακτης πολιτικής καταπίεσης άρχισε. Την εξουσία ασκούσαν οι 3 ισχυροί ηγέτες της Επιτροπής Ενώσεως και Προόδου: ο Τάλαατ, ο Τζεμάλ και ο Ενβέρ. Τελικά, η κυριαρχία των Νεότουρκων έληξε με τη στρατιωτική ήττα της Τουρκίας το 1918, όταν η Επιτροπή αυτοδιαλύθηκε, οι ηγέτες της δραπέτευσαν στο εξωτερικό και την εξουσία ανέλαβαν οι φιλελεύθεροι αντίπαλοί τους, οι οποίοι άρχισαν να φιλονικούν μεταξύ τους για το ποιος θα προΐσταται του διαμελισμού της αυτοκρατορίας.¹²⁴

Για την Οθ. Αυτοκρατορία η λήξη των Βαλκανικών πολέμων σήμανε την οριστική φυγή της από τα εδάφη της ευρωπαϊκής ηπείρου, με την εξαίρεση μίας μικρής περιοχής.¹²⁵ Την εποχή εκείνη βέβαια η εδαφική της συρρίκνωση ήταν γενική¹²⁶ και έντονη με αποτέλεσμα την ένταση του τουρκικού εθνικισμού, που αντιμετώπιζε με απροκάλυπτη εχθρότητα τις μειονότητες. Λαμβάνοντας λοιπόν υπόψη την αποδυνάμωση λόγω

¹²¹ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΔ, ό. π., σελ. 279.

¹²² Κούτσης Αλέξανδρος Σ., *Μέση Ανατολή, Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική Ανάπτυξη*, τόμος Α', Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήσης, 1992, σελ. 55-56.

¹²³ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΔ, ό. π., σελ. 279.

¹²⁴ Κούτσης, ό. π., σελ. 57-61.

¹²⁵ Σβολόπουλος, ό. π., σελ. 82-88.

¹²⁶ Πέρα από τις απώλειες των βαλκανικών πολέμων η Τουρκία έχασε το 1912 τη Λιβύη και τα Δωδεκάνησα, ενώ η Αλβανική επανάσταση του 1910-12 είχε καταλήξει στην αυτονομία της Αλβανίας. Βλ. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 99.

εξωτερικών πληγμάτων και την παράλληλη εσωτερική αποδιοργάνωση, που εξετάσαμε, αντιλαμβανόμαστε ότι από το 1913 η Τουρκία ήταν τόσο αδύναμη που δημιουργούσε κενό ισχύος στην περιφέρεια της πυροδοτώντας νέες αναφλέξεις. Παρόλα αυτά κατάφερε να κρατήσει υπό την κυριαρχία της τα Στενά και έτσι να διατηρήσει σχεδόν ακέραια τη γεωπολιτική και γεωστρατηγική της σημασία, την οποία επιβεβαίωσε ο Α΄ ΠΠ. Εντούτοις η διατήρηση της σημασίας της δεν αναιρούσε το ενδεχόμενο κατάρρευσης της, που είχε ενισχυθεί λόγω της εμφάνισης των αραβικών εθνικιστικών κινημάτων. Για το λόγο αυτό η Τουρκία, ως ορθολογικός δρών του διεθνούς συστήματος, έσπευσε να αναζητήσει ισχυρό σύμμαχο στο πρόσωπο της Γερμανίας, στην οποία ήταν έτοιμη να παραδώσει ακόμα και την ανεξαρτησία της για να διασφαλίσει την ακεραιότητά της. Έτσι στις 27/11/1913 υπογράφηκε γερμανοτουρκική συμφωνία με την οποία ο Γερμανός στρατηγός Λίμαν φον Σάντερς, επικεφαλής αποστολής 50 αξιωματικών, θα επέπτευσε στρατό, οχυρωματικά έργα και σιδηρόδρομους σε ολόκληρη την οθωμανική επικράτεια και επιπλέον θα διοικούσε το 1^ο Σώμα Στρατού με έδρα την Κων/πολη. Αργότερα ανατέθηκε σε Γερμανούς και ο έλεγχος του στόλου, ενώ την περίοδο του Α΄ ΠΠ η γερμανική επιρροή έφτασε στο απόγειό της. Με αυτόν τον τρόπο η Γερμανία αποσκοπούσε να αυξήσει και να ισχυροποιήσει τα ερείσματά και την οικονομική της διείδυση τόσο στην υπανάπτυκτη Τουρκία όσο και στην ευρύτερη περιοχή της εγγύς Ανατολής.

Κατά την άποψη των Τούρκων κυβερνώντων, η χώρα τους βρισκόταν απέναντι σε 2 παραδοσιακούς εχθρούς: τη Ρωσία και τη Βρετανία. Η 1^η επιζητούσε έξοδο στη Μεσόγειο και η 2^η καινούργιες αγορές για τα προϊόντα της επιβάλλοντας οικονομική και πολιτική ηγεμονία στην Οθ. Αυτοκρατορία. Αντίθετα, θεωρούσαν τη Γερμανία ως τη μόνη δύναμη που υπεράσπισε συστηματικά τα εθνικά τους συμφέροντα κατά τα τέλη του 19^{ου} και αρχές του 20^{ου} αι. Ταυτόχρονα πίστευαν ότι οι Κεντρικές Αυτοκρατορίες θα κέρδιζαν σίγουρα τον πόλεμο και ότι η σύμπραξη της Τουρκίας με αυτές θα της επέτρεπε την ανάκτηση των επαρχιών Καρς, Αρνταχάν και Μπατούμ, που είχαν παραχωρηθεί στην τσαρική Ρωσία με τη συνθήκη του Βερολίνου, την επέκταση σε Καύκασο και κεντρική Ασία, και τέλος, την εγκατάσταση στις παλιές αφρικανικές της κτήσεις.¹²⁷ Η δε επεκτατική υψηλή της στρατηγική στηριζόταν κυρίως στη διπλωματία και στη στρατιωτική στρατηγική. Ωστόσο η επιλογή συμμαχικού στρατοπέδου προς εξασφάλιση των στόχων της υψηλής στρατηγικής, όπως και στην περίπτωση της Ελλάδας, ήταν ένα ριψοκίνδυνο στοίχημα για το ποια παράταξη των μεγάλων δυνάμεων θα επικρατούσε τελικά στον Α΄ ΠΠ, και η ιστορία έδειξε ότι η επιλογή της Τουρκίας ήταν λανθασμένη.

Με την έναρξη της παγκόσμιας σύρραξης η Τουρκία υπέγραψε μυστική συνθήκη αμυντικής και επιθετικής συμμαχίας με τη Γερμανία, ο μυστικός χαρακτήρας της οποίας

¹²⁷ Dumont Paul, *Κεφάλ: Ο Δημιουργός της Νέας Τουρκίας*, Αθήνα, Κούριερ Εκδοτική, 1998, σελ. 7-8.

της επέτρεπε να ολοκληρώσει τη στρατιωτική της προπαρασκευή, συντηρώντας ταυτόχρονα στις δυνάμεις της Αντάντ την ελπίδα ότι θα παρέμενε ουδέτερη, αν και το στρατιωτικό επεισόδιο με τα δύο γερμανικά θωρηκτά (Γκέμπεν & Μπρέσλαου) στις 10/8/1914 δεν άφηνε αμφιβολίες για τη στάση της. Ακολούθησαν η κατάργηση των διομολογήσεων (7/9), που έπληξε βαρύτατα τα οικονομικά συμφέροντα των συμμαχικών δυνάμεων, το κλείσιμο των Στενών (26/9) για τα εμπορικά πλοία, που διέκοψε τη ροή του πολεμικού υλικού από τη δυτική Ευρώπη προς τη Ρωσία, και ο βομβαρδισμός της Οδησού και της Σεβαστούπολης (29/10) από τις ισχυρότερες μονάδες του τουρκικού στόλου και υπό τη διοίκηση του Γερμανού ναυάρχου Σουσών.¹²⁸ Δύο μέρες μετά οι πρεσβευτές της Αγγλίας, της Γαλλίας και της Ρωσίας εγκατέλειψαν την Κων/πολη ενώ την 1^η Νοεμβρίου η Τουρκία κήρυξε πόλεμο στην Αντάντ. Πέρα όμως από τις συμμαχικές δυνάμεις επίφοβος παράγοντας για τους Οθωμανούς αποτελούσε και ο εσωτερικός εχθρός: Έλληνες και Αρμένιοι. Υπό συνθήκες δε πολέμου η ιδέα της «τακτοποίησης του νοικοκυριού μας»¹²⁹ δεν άργησε να εφαρμοστεί.¹³⁰

Από τα τέλη του 1916 οι ήττες για τους Οθωμανούς γίνονταν όλο και περισσότερες (Βαγδάτη, Παλαιστίνη κ.ά.), ενώ είχαν απολέσει το σύνολο σχεδόν των αραβικών τους εδαφών. Μοναδική ευχάριστη είδηση ήταν η επανάσταση των Μπολσεβίκων (1917) συνακόλουθο της οποίας ήταν η συνθήκη ειρήνης με τη Ρωσία, γνωστή ως Μπρεστ Λιτόβσκ (3/3/1918). Στη συνέχεια ήρθαν μερικές επιτυχίες, όπως η κατάληψη του Μπακού και των πετρελαιοπηγών του, οι οποίες όμως αποδείχτηκαν παροδικές, καθώς από το φθινόπωρο του 1918 ήταν πλέον ξεκάθαρο ότι η Γερμανία και οι σύμμαχοι της θα έχαναν τον πόλεμο.¹³¹ Η εξέλιξη αυτή ανέτρεψε τους στρατηγικούς και πολιτικούς σχεδιασμούς της αυτοκρατορίας και κατέστησε σίγουρη τη διάλυσή της. Υπό αυτές τις συνθήκες η κυβέρνηση των Νεότουρκων παραιτήθηκε, 8/10/1918, και μερικές μέρες αργότερα ανέλαβε νέα φιλοσυμμαχική κυβέρνηση υπό την προεδρία του Χαλήλ μπέη.

Ο τερματισμός του πολέμου επί των οθωμανικών εδαφών και η αρχή του κατακερματισμού τους σημάνθηκε στις 30/10/1918 με την ανακωχή του Μούδρου. Η ανακωχή υποχρέωνε την Τουρκία να ανοίξει τα Δαρδανέλια, να παραχωρήσει τα οχυρά των Στενών στους συμμάχους και να διευκολύνει τη δίοδο των πλοίων τους στον Εύξεινο Πόντο. Έτσι στις 13/11, 55 συμμαχικά πλοία αγκυροβόλησαν στην Κων/πολη, ο έλεγχος της οποίας διαμοιράστηκε μεταξύ Βρετανών, Γάλλων και Ιταλών. Ο τουρκικός στρατός θα αφοπλιζόταν, εκτός από ένα μικρό αριθμό ενόπλων για την επιβολή της τάξης, και

¹²⁸ Dumont, ό. π., σελ. 8-9.

¹²⁹ Η έκφραση ανήκει στον Ζιγιά Γκιολάπ, βλ. Dumont, ό. π., σελ. 11. Ο Γκιολάπ ήταν ο κυριότερος εκπρόσωπος της ισλαμικής εθνικιστικής κίνησης και οι κεμαλιστές δανείστηκαν πολλά στοιχεία των μεταρρυθμίσεων που υποστήριζε στην προσπάθειά τους να εκδυτικοποιήσουν την Τουρκία. Σχετικά βλ. Καραμπελιάς Γεράσιμος, *Τουρκία: Θρησκεία, Κοινωνία και Πολιτική*, Αθήνα, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 2004, σελ. 31-32.

¹³⁰ Σκοπός της γενοκτονίας των Αρμενίων αποτέλεσε η διευκόλυνση της οργάνωσης της αντίστασης στη ρωσική εισβολή.

¹³¹ Dumont, ό. π., σελ. 13-16.

θα παραχωρούνταν στους συμμάχους ο έλεγχος των συγκοινωνιών και των επικοινωνιών. Επιπλέον οι σύμμαχοι θα είχαν δικαίωμα στάθμευσης στις πετρελαιοφόρες περιοχές του Βατούμ και του Μπακού και η αυτοκρατορία θα απέσυρε τα στρατεύματά της από Συρία, Υεμένη, Κιλικία, Χετζάζη, Μεσοποταμία και Αρμενία.¹³²

2.3. ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΤΟΛΙΑ

Η κατανομή των συντελεστών ισχύος μεταξύ των κρατών και συνεπαγόμενα η διαμόρφωση ισορροπιών ισχύος-συμφερόντων καθίσταται η αποφασιστικότερη μορφή ελέγχου-διακυβέρνησης είτε σε περιφερειακό είτε σε πλανητικό επίπεδο. Για το λόγο αυτό ο έλεγχος της εγγύς Ανατολής¹³³ και της ανατολικής Μεσογείου από τις μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις¹³⁴ σε όλη τη διάρκεια της ιστορικής διαχρονίας αντικατοπτριζόταν στην ανάσχεση-εξισορρόπηση της ισχύος της Οθ. Αυτοκρατορίας, δηλαδή στη βέλτιστη διαχείριση του Ανατολικού ζητήματος.¹³⁵ Το ζήτημα αφορούσε τις σχέσεις των δυτικών χριστιανικών δυνάμεων με την αυτοκρατορία και το διαμοιρασμό των εδαφών της σε περίπτωση κατάρρευσής της. Συνεπώς η διαχείριση των εδαφών της Μικράς Ασίας ήταν μέρος του ευρύτερου Ανατολικού ζητήματος για το οποίο υπήρχαν 2 λύσεις: διατήρηση της ακεραιότητας της αυτοκρατορίας ή διαμοιρασμός της στις μεγάλες δυνάμεις και στα μικρά έθνη, εικονικά ανεξάρτητα, τιθέμενα υπό την προστασία των πρώτων.¹³⁶ Μετά μάλιστα τον Α΄ ΠΠ το Ανατολικό ζήτημα εξελίχθηκε σε μείζον θέμα καθώς η κατάρρευση της αυτοκρατορίας ήταν πλέον μη αναστρέψιμη και οι μεγάλες δυνάμεις έριζαν για την απόκτηση των εδαφών της.

Κατά το 19^ο αι. οι δυτικές ευρωπαϊκές δυνάμεις ακολούθησαν το δόγμα της ακεραιότητας, διότι εξυπηρετούσε τις στρατηγικές τους ανάγκες: εμπόδιζε την κάθοδο της Ρωσίας στη Μεσόγειο και στα Στενά και προσέφερε την εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πόρων της προστατευόμενης χώρας. Το δόγμα διατηρήθηκε όσο η επιρροή των δυνάμεων ήταν ισόρροπη και εγκαταλείφθηκε όταν η γερμανική επιρροή και διεύθυνση στην Οθ. Αυτοκρατορία αυξήθηκε. Παράλληλα η γερμανική οικονομική βοήθεια ενίσχυσε τον τουρκικό εθνικισμό και την αδιαλλαξία των Νεότουρκων επιφέροντας καταλυτικές αλλαγές στην εγγύς Ανατολή.¹³⁷ Καθοριστικός παράγοντας στην εγκατάλειψη του υπήρξε επίσης η πτώση του τσαρικού καθεστώτος στη Ρωσία και η απότοκη έξο-

¹³² *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 103-104.

¹³³ Η στρατηγική θέση της εγγύς Ανατολής, στο σταυροδρόμι τριών ηπείρων, και ο φυσικός πλούτος του υπεδάφους τους έλκυαν ανέκαθεν την προσοχή των μεγάλων δυνάμεων.

¹³⁴ Για ενδελεχή ανάλυση των οικονομικών συμφερόντων των μεγάλων δυνάμεων στην εγγύς Ανατολή καθώς και του μεταξύ τους ανταγωνισμού βλ. Ψυρούκης Νίκος, *Η Μικρασιατική Καταστροφή*, Αθήνα, εκδόσεις Επικαιρότητα, 1982.

¹³⁵ Gilpin Robert, *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*, (3^η έκδ.), Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, Cambridge University Press, 2007, σ. 61-78.

¹³⁶ Κιτσίκης, ό. π., σελ. 51-60.

¹³⁷ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 98.

δος της από τους κόλπους της Αντάντ. Οι εξελίξεις αυτές άλλαξαν το γεωστρατηγικό πεδίο της εγγύς Ανατολής και προώθησαν την Ελλάδα ως τοποτηρητή των συμμαχικών, και ιδιαίτερα των βρετανικών, συμφερόντων στην ανατολική Μεσόγειο.

Για να το θέσουμε διαφορετικά, η πολιτική στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολίας διαμορφωνόταν από τον ανταγωνισμό των μεγάλων δυνάμεων. Η βρετανική πολιτική, λόγω του αγγλορωσικού ανταγωνισμού, υποστήριζε αρχικά την ακεραιότητα της Οθ. Αυτοκρατορίας ως εμπόδιο στη ρωσική κάθοδο σε Στενά και Μεσόγειο. Από το β' μισό όμως του 19^{ου} αι., όταν Ιταλία και Γερμανία συγκροτούνταν σε ανεξάρτητα κράτη και άρχιζαν σταδιακά να ενδιαφέρονται για την αυτοκρατορία, η στάση της Αγγλίας αλλάζει¹³⁸, κηρύσσοντας πόλεμο στο οθωμανικό κράτος. Κατά τη διάρκεια του πολέμου, που αποδείχτηκε διπλωματικό σφάλμα, το κύριο βάρος των βρετανικών στρατιωτικών προσπαθειών στράφηκε στο μέτωπο της εγγύς Ανατολής¹³⁹ ώστε να εξασφαλιστεί η ακεραιότητα των ινδικών κτήσεις και να εδραιωθεί η κυριαρχία της στην πετρελαιοφόρα περιοχή της Μοσούλης. Μετά τον πόλεμο όμως, και με την ανάμνηση της αποτυχημένης απόβασης στην Καλλίπολη, στόχευε στη διεθνοποίηση των Στενών και της Κων/πολης. Τέλος, όσον αφορά το θέμα της Μικράς Ασίας και σε ποιον θα επιδικάζονταν τελικά η περιοχή της Σμύρνης, η αγγλική πολιτική δεν ήταν σαφής καθώς στους κυβερνητικούς κόλπους υπήρχε διάσταση απόψεων. Ο Λούντ Τζωρτζ έβλεπε με κατανόηση τις ελληνικές διεκδικήσεις, ο Κώρζον υποστήριζε ότι η Τουρκία θα έπρεπε να κρατήσει ολόκληρη τη Μικρά Ασία και ο Μπάλφουρ δεν είχε διαμορφωμένη πολιτική.¹⁴⁰

Η Γαλλία ακολουθούσε πατροπαράδοτα φιλοτουρκική στάση και είχε ως κύριο άξονα της εξωτερικής της πολιτικής τη διατήρηση της ακεραιότητας της Οθ. Αυτοκρατορίας. Από την εκστρατεία όμως του Ναπολέοντα στη Μέση Ανατολή (1798) και μετά, εγκατέλειψε σταδιακά τον παραδοσιακό της ρόλο και επιδίωξε να επεκτείνει την κυριαρχία της στο χώρο της Ανατολίας.¹⁴¹ Οι στόχοι της όμως μεταβλήθηκαν μετά τον Α' ΠΠ, καθώς το πρόβλημα που κυριαρχούσε στην εξωτερική της πολιτική ήταν η διευθέτηση των διαφορών της με τη Γερμανία για το θέμα της Ρηνανίας και των οικονομικών επανορθώσεων. Εντούτοις ενδιαφερόταν και για την Τουρκία, ενώ τα πετρέλαια της Μοσούλης εντάσσονταν στη σφαίρα των απώτερων επιδιώξεων της. Επιθυμούσε να διατηρήσει τόσο την πολιτιστική της υπεροχή στην ανατολική Μεσόγειο όσο και τα οικονομικά της συμφέροντα σε οθωμανικούς θεσμούς, όπως η εταιρία καπνών και το δημόσιο χρέος. Αρχικά βέβαια άφησε ως ρυθμιστή του τουρκικού ζητήματος τη Βρετανία, πιστεύοντας ότι με αυτόν τον τρόπο θα πετύχαινε υποστήριξη στις διαφορές της με τη

¹³⁸ Τούντα-Φεργαδής Αρετή, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1919-1940)*, Αθήνα, εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 1996, σελ. 155.

¹³⁹ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 108.

¹⁴⁰ Smith, ό. π., σελ. 136-139.

¹⁴¹ Κούτσης, ό. π., σελ. 21-22.

Γερμανία.¹⁴² Τέλη του 1920, όμως, η διάσταση απόψεων και συμφερόντων Αγγλίας-Γαλλίας εκδηλώθηκε ανοιχτά, και συνέπεσε με την επιστροφή του βασιλιά Κων/νου στην Ελλάδα (12/1920). Από τότε η Γαλλία επέστρεψε στην πατροπαράδοτη φιλοτουρκική της στάση στηρίζοντας οικονομικά, στρατιωτικά και διπλωματικά τον Κεμάλ.

Όσον αφορά τη Ρωσία οφείλουμε να υπογραμμίσουμε ότι η παραδοσιακή επιδίωξη της εξωτερικής της πολιτικής για έξοδο στα Στενά και στη Μεσόγειο μεταβλήθηκε το 1917 με την Επανάσταση των Μπολσεβίκων και την αποχώρηση της από το στρατόπεδο της Αντάντ. Ωστόσο, αν και παραιτήθηκε από τις προγενέστερες αξιώσεις της επί των οθωμανικών εδαφών, διαδραμάτισε καίριο ρόλο στις εξελίξεις της Μικράς Ασίας, διότι, στην προσπάθεια της να ακυρώσει την πολιτική των δυτικών ευρωπαϊκών δυνάμεων, έγινε ο κύριος χρηματοδότης της κεμαλικής Τουρκίας.

Η μεσογειακή πολιτική της Ιταλίας εγκαινιάστηκε το 1912, με τον ιταλοτουρκικό πόλεμο και την κατάληψη των Δωδεκανήσων, και χαρακτηρίστηκε από υπερβολική φιλοδοξία σε σχέση με το περιορισμένο δυναμικό της. Αξιοσημείωτη είναι επίσης η έντονη προπαγάνδα που ανέπτυξε στο βιλαέτι του Αιδινίου και ιδιαίτερα στη Σμύρνη, καθώς η ιταλική μικρασιατική πολιτική, εκτός από εθνικιστικό χαρακτήρα, είχε και οικονομική βάση, οι νέες κτήσεις θα απορροφούσαν το πλεονάζον ανθρώπινο δυναμικό και θα παρείχαν αποθέματα άνθρακα και σιταριού.¹⁴³ Το 2^ο μάλιστα έτος του Α΄ ΠΠ υπέγραψε με τις δυνάμεις της Αντάντ στο Λονδίνο ομώνυμη συνθήκη που καθόριζε τους όρους συμμετοχής της στον πόλεμο, το άρθρ. 9 της οποίας όριζε ότι, αν διαμελιζόταν η Οθ. Αυτοκρατορία, θα προσαρτούσε την παράκτια περιοχή που συνόρευε με την Αιτάλεια.¹⁴⁴

Το πιο ολοκληρωμένο ανατολικό πρόγραμμα φαινόταν να έχει η Γερμανία. Η ραγδαία εκβιομηχάνισή της την ωθούσε προς αναζήτηση νέων καταναλωτικών αγορών και η Τουρκία προσφερόταν για κάτι τέτοιο. Μέχρι το 1910 είχε αναδειχθεί η σημαντικότερη, μετά τη Βρετανία, προμηθεύτρια χώρα της αυτοκρατορίας.¹⁴⁵ Το πιο σημαντικό και ταυτόχρονα επίμαχο έργο που είχε αναλάβει ήταν η κατασκευή της σιδηροδρομικής γραμμής Κων/πολης-Βαγδάτης, που συνέδεε τη Γερμανία με τον Περσικό κόλπο. Η στρατηγική σημασία της γραμμής ενέτεινε τον πολιτικό ανταγωνισμό μεταξύ των ευρωπαϊκών δυνάμεων για τον έλεγχο της Μέσης Ανατολής.¹⁴⁶ Ωστόσο, η ήττα της Γερμανίας στον Α΄ ΠΠ επέφερε τη διακοπή της γερμανοτουρκικής προσέγγισης και την αντικατάσταση της γερμανικής θέσης στην εγγύς Ανατολή από τις δυνάμεις της Αντάντ.

Επικίνδυνο για τα συμφέροντα των ευρωπαϊκών δυνάμεων ήταν και το ενδιαφέρον των ΗΠΑ για την Ανατολία, το οποίο χρονολογείται από τις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου}

¹⁴² Τούντα-Φεργαδής, ό. π., σελ. 157.

¹⁴³ Smith, ό. π., σελ. 146.

¹⁴⁴ Τούντα-Φεργαδής, ό. π., σελ. 156.

¹⁴⁵ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 108.

¹⁴⁶ Κούτσης, ό. π., σελ. 33.

αι., ενώ εντείνεται στο τέλος το ίδιου αιώνα, όταν δηλαδή αυξήθηκε η οικονομική σημασία του πετρελαίου. Οι ΗΠΑ έκαναν αισθητή την παρουσία τους στο διεθνή χώρο το 1918 με την εξαγγελία του διαγγέλματος Ουίλσον, ένα από τα 14 σημεία του οποίου τασσόταν υπέρ της ακεραιότητας της Οθ. Αυτοκρατορίας προς όφελος των μεγάλων δυνάμεων. Παρόλα αυτά, στη συνδιάσκεψη ειρήνης που ακολούθησε οι ΗΠΑ έδειξαν πλέον εμφανώς το ενδιαφέρον τους για την εγγύς Ανατολή, όπου είχαν μεγάλα οικονομικά συμφέροντα συνυφασμένα με τα πετρέλαια της περιοχής.¹⁴⁷ Αυτό που ήθελαν ήταν να εμποδίσουν τις ευρωπαϊκές δυνάμεις από το να συνάψουν αποκλειστικές συμφωνίες αποικιοκρατικού τύπου που θα τις απομάκρυναν από τις τουρκικές αγορές.

Η ένταξη της Οθ. Αυτοκρατορίας στον Α΄ ΠΠ έδινε την ευκαιρία στα μέλη της Αντάντ να υλοποιήσουν μερικές, αν όχι όλες, από τις επιδιώξεις τους. Προκειμένου μάλιστα να τις διευθετήσουν διεξήγαγαν σειρά συνομιλιών και διαπραγματεύσεων που οδήγησαν στη σύναψη ενός πλέγματος συμφωνιών με κύριο στόχο τη διάλυση της αυτοκρατορίας. Η αρχή έγινε το 1915 με το μυστικό σύμφωνο της Κων/πολης μεταξύ Αγγλίας-Γαλλίας-Ρωσίας, που προέβλεπε τη ρωσική προσάρτηση της Κων/πολης, της δυτικής όχθης του Βοσπόρου, της θάλασσας του Μαρμαρά με τα νησιά της, της Ίμβρου, της Τενέδου, καθώς και της παράκτιας μικρασιατικής περιοχής ανατολικά του Βοσπόρου έως τον ποταμό Σαγγάριο.¹⁴⁸ Ακολούθησε η συμφωνία του Λονδίνου μεταξύ Ιταλίας-Αντάντ με την οποία επικυρώνονταν στην πρώτη τα Δωδεκάνησα και η Τριπολίτιδα, ενώ σε περίπτωση νίκης των συμμάχων θα αποσπούσε τον Αυλώνα και εδαφική ζώνη στην περιοχή της Αττάλειας.¹⁴⁹ Ένα χρόνο μετά (1916) υπογράφηκε η μυστική συμφωνία Σάικς-Πικό που καθόριζε τις ζώνες επιρροής μετά τον πόλεμο και τις εδαφικές προσαρτήσεις Αγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας στην ασιατική Τουρκία. Στη Ρωσία εκχωρούνταν οι επαρχίες της Τραπεζούντας, του Μπιτλίκ, του Βαν και του Ερζερούμ, καθώς και τμήμα του νοτίου Κουρδιστάν. Η Γαλλία έπαιρνε την παράκτια λωρίδα της Συρίας, το βιλαέτι των Αδάνων και το τμήμα της ασιατικής Τουρκίας μεταξύ Συρίας, Μεσοποταμίας και ρωσικής ζώνης, που μόλις είχε προσδιορισθεί, και τέλος η Αγγλία τη νότια Μεσοποταμία με τη Βαγδάτη, δηλαδή τις περιοχές του Ιράκ και τον Περσικό Κόλπο.¹⁵⁰

Όταν η Ιταλία πληροφορήθηκε για τις διατάξεις της συμφωνίας Σάικς-Πικό αντέδρασε απαιτώντας να πάρει, εκτός από την Αττάλεια, τη Σμύρνη, το Ικόνιο, τα Άδανα και τη Μερσίνα. Το θέμα διευθετήθηκε με τη συμφωνία του Αγίου Ιωάννη της Μωριέννης (4/1917). Η συμφωνία αυτή έθεσε τις βάσεις για να αποκηρύξει η Ιταλία τις διεκδικήσεις της στα Άδανα και τη Μερσίνα και συνεπώς να αναγνωρίσει τη συμφωνία Σάικς-Πικό. Σε αντάλλαγμα της παραχωρήθηκε μία σαφώς καθορισμένη ζώνη στη Μικρά

¹⁴⁷ Τούντα-Φεργαδής, ό. π., σελ. 156.

¹⁴⁸ Κούτσης, ό. π., σελ. 76-77.

¹⁴⁹ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 122.

¹⁵⁰ Smith, ό. π., σελ. 144-145.

Ασία που περιλάμβανε το Ικόνιο και τη Σμύρνη,¹⁵¹ η οποία είχε παραχωρηθεί και στην Ελλάδα. Το ίδιο έτος η Ρωσία, λόγω της Οκτωβριανής Επανάστασης, παραιτήθηκε από τις διεκδικήσεις της καταγγέλλοντας τις συμφωνίες για το διαμοιρασμό της Οθ. Αυτοκρατορίας ως ιμπεριαλιστικές. Τελικά οι προαναφερθέντες συμφωνίες, παρά τη νίκη της Αντάντ, δεν εφαρμόστηκαν ποτέ, εξαιτίας του κεμαλικού εθνικιστικού κινήματος.

2.4. ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΗ ΕΙΡΗΝΗΣ ΠΑΡΙΣΙΩΝ (1919)

Στη συνδιάσκεψη ειρήνης των Παρισίων συμμετείχαν μόνο οι νικήτριες δυνάμεις του Α΄ ΠΠ, και η Ελλάδα ήταν μία από αυτές. Ο Βενιζέλος μάλιστα προκειμένου να οργανώσει το διπλωματικό του αγώνα για την επιτυχία τις ελληνικών διεκδικήσεων είχε μεταβεί από το φθινόπωρο του 1918 στη δυτική Ευρώπη. Στόχος του ήταν να πάρει με το μέρος του τους ηγέτες των 3 μεγαλύτερων δυνάμεων: Αγγλίας, Γαλλίας, ΗΠΑ. Στις διεκδικήσεις του περιλαμβάνονταν τα νησιά του Αιγαίου που βρίσκονταν υπό τουρκική κατοχή, τα Δωδεκάνησα, η Βόρεια Ήπειρος, η Ανατολική και Δυτική Θράκη καθώς και μία περιοχή στη Μικρά Ασία, την οποία οριοθετούσε η λωρίδα που εκτεινόταν στα δυτικά μίας νοητής γραμμής μεταξύ των περιοχών της Πανόρμου στο Μαρμαρά και ενός σημείου στη νότια ακτή απέναντι από το Καστελόριζο. Η περιοχή δηλαδή περιλάμβανε το μεγαλύτερο μέρος του βιλαετίου του Αιδινίου, εκτός από το σαντζάκι του Ντενιζλί που ο πληθυσμός του ήταν ως επί το πλείστον τούρκικος, και μεγάλο μέρος του βιλαετίου της Προύσας. Από τις διεκδικήσεις απουσίαζαν η Κύπρος, για να μη δυσαρεστηθεί η Βρετανία, και η Κων/πολη, εξαιτίας του διεθνούς ενδιαφέροντος για αυτήν. Ο Βενιζέλος βέβαια υπογράμμιζε διαρκώς την ελληνικότητα της και πίστευε ότι αν πραγματοποιούνταν οι παραπάνω διεκδικήσεις η Κων/πολη θα βρισκόταν μεταξύ ελληνικών εδαφών και αργά ή γρήγορα θα γινόταν ελληνική.¹⁵² Σχετικά, τέλος, με τον ελληνισμό του Πόντου, προτεινόταν η συγχώνευση της Τραπεζούντας με το νέο αρμενικό κράτος.¹⁵³

Τα υποστηρικτικά επιχειρήματα των ελληνικών διεκδικήσεων στη Μικρά Ασία, που παρουσιάστηκαν στις 3/2/1919, χωρίζονται σε εθνολογικά, αξιοποιώντας τη διεθνή αρχή των εθνοτήτων του Ουίλσον, ιστορικά-γεωγραφικά-κλιματολογικά και στην ανάγκη αποκατάστασης των 450 χιλιάδων εκδιωχθέντων και εκτοπισμένων, ενώ βασιζόνταν σε στατιστικές και σε φωτογραφίες. Σύμφωνα με απογραφή του 1912, προ των διωγμών

¹⁵¹ Smith, ό. π., σελ. 145-146.

¹⁵² Βερέμης Θάνος, Δημητρακόπουλος Οδυσσέας (επιμέλεια), *Μελετήματα γύρω από τον Βενιζέλο και την εποχή του*, Αθήνα, εκδόσεις Φιλιππότη, 1980, σελ. 101-106.

¹⁵³ Όσον αφορά τη γενικότερη ρύθμιση του τουρκικού ζητήματος ο Βενιζέλος πρότεινε από το 1918 σε υπόμνημα που είχε στείλει στον Λούντ Τζωρτζ τη δημιουργία ανεξάρτητου αρμενικού κράτους, τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου κράτους Κων/πολης και Αν. Θράκης υπό την αιγίδα της νεοσύστατης Κοινωνίας των Εθνών και την προσάρτηση της Μικράς Ασίας στην Ελλάδα. Βλ. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, σελ. 111.

του 1914 και 1916, η ζώνη που διεκδικούσε η Ελλάδα περιλάμβανε περίπου 800.000 Έλληνες έναντι 1 εκατομμυρίου Τούρκων και 100.000 Αρμενίων, Εβραίων κ.ά. Ο Βενιζέλος προκειμένου να ενισχύσει αριθμητικά το ελληνικό στοιχείο συμπεριέλαβε εντέχνως στη διεκδικούμενη ζώνη τα γειτονικά νησιά Ίμβρο, Τένεδο, Μυτιλήνη, Χίο, Σάμο, Ικαρία, Ρόδο, Καστελόριζο και τα υπόλοιπα Δωδεκάνησα, όπου οι Έλληνες είχαν μεγάλη αριθμητική υπεροχή, 370.000 έναντι 25.000. Ο ελιγμός αυτός δικαιολογήθηκε, με ένα επικίνδυνο αν αντιστρεφόταν επιχείρημα, ότι από οικονομική και γεωγραφική άποψη τα νησιά αυτά ήταν μέρος της ηπειρωτικής Τουρκίας. Στη δεύτερη κατηγορία επιχειρημάτων υποστηρίχτηκε ότι η δυτική Μικρά Ασία ήταν ιστορικά και γεωγραφικά διαφορετική από το κεντρικό υψίπεδο της Ανατολίας, και από φυσική και κλιματολογική άποψη αποτελούσε τμήμα της λεκάνης του Αιγαίου (ήπιο μεσογειακό κλίμα).¹⁵⁴

Οι ελληνικές διεκδικήσεις, οι οποίες αφενός προσέκρουαν στα εθνικά συμφέροντα των συμμάχων και αφετέρου στις δεσμεύσεις που είχαν αναλάβει κατά τη διάρκεια του πολέμου, υποβλήθηκαν σε επιτροπή εμπειρογνομόνων, όπου Άγγλοι και Γάλλοι¹⁵⁵ αντιπρόσωποι συμφώνησαν με την παραχώρηση μίας εκτεταμένης ζώνης, αν και μικρότερης από αυτήν που διεκδικούσε ο Βενιζέλος. Αντίθετα οι Αμερικανοί αμφισβήτησαν τη θέληση των Ελλήνων της Ιωνίας να ενωθούν με το ελληνικό Βασίλειο, υπογράμμισαν την αναπόσπαστη γεωγραφική και οικονομική εξάρτηση της παράκτιας ζώνης από το εσωτερικό της Ανατολίας και προσανατολίζονταν στην επιβολή ενός καθεστώτος προστασίας υπό την κηδεμονία της ΚτΕ.¹⁵⁶ Η πιο ισχυρή πάντως αντίδραση προήλθε από την Ιταλία, οι διεκδικήσεις της οποίας συγκρούσαν με τις ελληνικές σε Β. Ήπειρο, Δωδεκάνησα και Σμύρνη, η περιοχή της οποίας της είχε παραχωρηθεί (βλ. συμφωνίες Λονδίνου & Αγίου Ιωάννη της Μωριέννης). Οι Ιταλοί επομένως υιοθέτησαν άκρως αρνητική στάση υποστηρίζοντας ότι η ζώνη της Σμύρνης δεν έπρεπε να απομονωθεί από τον ευρύτερο πολιτικό και εδαφικό διακανονισμό για τη Μικρά Ασία.

Στη συνέχεια η Ιταλία προσπάθησε, με την κατάληψη της Αττάλειας και την επεκτατική της τάση στο βιλαέτι του Αιδινίου, να δημιουργήσει τετελεσμένο γεγονός, θορυβώντας τους Άγγλους και τους Γάλλους. Αυτό σε συνδυασμό με την έντονη αμερικανοϊταλική διαφωνία για το θέμα του Φιούμε στην Αδριατική που προκάλεσε τη συγκατάθεση του Ουίλσον, και κατόπιν διαβεβαιώσεων του Βενιζέλου ότι η Ελλάδα διέθετε την απαραίτητη στρατιωτική ισχύ για να φέρει σε πέρας από μόνη της το εγχείρημα, απόφασίστηκε, σε συνεδρίαση του Ανώτατου Συμβουλίου στις 5/5/1919, εν απουσία του Ιταλού πρωθυπουργού Ορλάντο, η αποστολή ελληνικού εκστρατευτικού σώματος στη

¹⁵⁴ Smith, ό. π., σελ. 151-152.

¹⁵⁵ Οι μεν Άγγλοι, και ιδιαίτερα ο Λόυντ Τζωρτζ, υποστήριζαν την ελληνική θέση όχι μόνο λόγω αντιπάθειας προς τους Τούρκους αλλά και για να εξασφαλίσουν τις θαλάσσιες οδούς συγκοινωνιών προς τις αποικίες τους στις Ινδίες και την ελεύθερη διέλευση των Στενών. Οι δε Γάλλοι αν και ανησυχούσαν για την αύξηση της βρετανικής επιρροής στην περιοχή μέσω της Ελλάδας συμφώνησαν διότι η Μικρά Ασία δεν ήταν μέσα στα πρωτεύοντα ζωτικά τους συμφέροντα.

¹⁵⁶ Σβολόπουλος, ό. π., σελ. 150.

Σμύρνη με σκοπό την κατάληψη αυτής και της τριγύρω περιοχής. Για να εξασφαλιστεί η εκ των υστέρων έγκριση των Ιταλών, ο Κλεμανσώ τόνισε ότι η απόβαση δεν προδίκασε την τύχη της Σμύρνης αλλά ήταν προσωρινού χαρακτήρα και στόχευε στην προστασία του ελληνικού πληθυσμού. Να τονίσουμε ότι η διασυμμαχική απόφαση ήταν απότοκη της πολιτικοστρατηγικής αναγκαιότητας Αγγλίας, Γαλλίας και ΗΠΑ για ανάσχεση του αξονικού πολιτικού στόχου (εγκαθίδρυση διευρυμένης σφαίρας επιρροής στα παράλια της Ιωνίας) της ιταλικής υψηλής στρατηγικής. Τελικά στην Ελλάδα παραχωρήθηκε η ζώνη από τη Σμύρνη έως το Αϊβαλί, που περιέκλειε και την κάτω κοιλάδα του Μαιάνδρου, ενώ η τουρκική Μικρά Ασία διαμοιράστηκε στα τρία: ο ελληνικός τομέας περιέλαβε το υπόλοιπο βιλαέτι του Αιδινίου, ο ιταλικός τη νότια Μικρά Ασία και ο γαλλικός τη βόρεια και κεντρική Ανατολία. Η αρμενική ζώνη, τέλος, περιερχόταν στην κηδεμονία των ΗΠΑ.¹⁵⁷ Γενικά ο διαμελισμός της αυτοκρατορίας άφηνε μία θνησιγενής Τουρκία περιορισμένη στα βιλαέτια της Κασταμονής, της Άγκυρας και του Ικονίου, γεγονός που εγκυμονούσε εξαρχής τον κίνδυνο της έξαρσης του τουρκικού εθνικισμού.¹⁵⁸

Εν κατακλείδι, η απόφαση για την έναρξη της Μικρασιατικής Εκστρατείας πάρθηκε βεβιασμένα, χωρίς να προηγηθεί σοβαρή μελέτη και εξέταση των συνεπειών της και ενώ οι ευρισκόμενοι στην Τουρκία ευρωπαίοι εξέφραζαν την ανησυχία τους για τις πρακτικές δυσκολίες της διατήρησης της ελληνικής διοίκησης στη Σμύρνη, βλέποντας την απροθυμία των Τούρκων να εφαρμόσουν τον όρο της ανακωχής περί αφοπλισμού. Ακόμα και οι βρετανικοί στρατιωτικοί κύκλοι θεωρούσαν την αποστολή του ελληνικού στρατού ως εμπλοκή της Αγγλίας σε έναν καινούργιο μακροχρόνιο πόλεμο.¹⁵⁹ Πέρα όμως από τις αντιρρήσεις¹⁶⁰, στις διαβουλεύσεις φάνηκε ότι τα κράτη αποφάσιζαν με γνώμονα τα εθνικά τους συμφέροντα και τα σχετικά κέρδη, και όχι τις προσωπικές συμπάθειες, και πως η Ελλάδα εξυπηρετούσε τα οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα της Αγγλίας στην περιοχή των Στενών και στην Ανατολία, καθώς οι ελληνικές δυνάμεις θα εξισοροπούσαν την ισχνή βρετανική δύναμη στην Ανατολία, χωρίς όμως η πολιτική αυτή να έχει τη μορφή επίσημης συμμαχίας με αμοιβαίες οικονομικοστρατιωτικές υποχρεώσεις, ενώ στηριζόταν στην υποτιθέμενη αδυναμία της Τουρκίας.

Από όσα προηγήθηκαν συμπεραίνουμε ότι η υψηλή στρατηγική τόσο της Ελλάδας όσο και της Τουρκίας επηρεάζονταν σε μείζονα βαθμό και ήταν άμεσα εξαρτημένες από τις στρατηγικές επιλογές των μεγάλων δυνάμεων στην περιοχή της Ανατολίας. Στα πέντε κεφάλαια που ακολουθούν αναλύονται οι διαστάσεις της ελληνικής και τουρκικής μικροσκοπικής υψηλής στρατηγικής κατά τη Μικρασιατική Εκστρατεία.

¹⁵⁷ Smith, ό. π., σελ. 168.

¹⁵⁸ Στο ίδιο, σελ. 153-154.

¹⁵⁹ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 116.

¹⁶⁰ «Οι ενδοιασμοί του Κλεμανσώ, η αναξιοπιστία των Αμερικανών, η δυσφορία των Ιταλών και η επιφυλακτικότητα των στρατιωτικών συμβούλων θα έπρεπε να τους είχαν προϊδεάσει (Βενιζέλο και Λόυντ Τζωρτζ) ότι τώρα άρχιζαν τα προβλήματα» Παρατίθεται στο Smith, ό. π., σελ. 172.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 - Η ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ

3.1. ΤΟ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Πριν περάσουμε στην κυρίως ανάλυση της στρατιωτικής στρατηγικής των εμπόλεμων σκόπιμη είναι η εξέταση του πολεμικού θεάτρου, καθώς η γεωγραφία επηρεάζει τις στρατηγικές επιλογές. Η εδαφική έκταση της δυτικής Μικράς Ασίας είναι ως επί το πλείστον ορεινή. Περίπου στο κέντρο της μικρασιατικής χερσονήσου υπάρχει ένα υψίπεδο, που καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος της, και περιβάλλεται από βουνά.¹⁶¹ Οι οροσειρές που χωρίζουν την ενδοχώρα από το Αιγαίο και τον Εύξεινο Πόντο εκτίνονται προς τα δυτικά. Σε απόσταση περίπου 400 χιλιομέτρων από τα δυτικά παράλια υπάρχει ένα κομμάτι ερήμου, η αλμυρά έρημος. Στις άκρες της ερήμου, γύρω από τα βόρεια και νότια όριά της, υπάρχουν ανοίγματα που οδηγούν στην αχανή ενδοχώρα της κεντρικής και της ανατολικής Μικράς Ασίας, επομένως η αξία της ως ορίου για έναν κατακτητή του δυτικού τμήματος δεν πρέπει να υπερεκτιμάται.¹⁶²

Ανατολικά των δυτικών παραλίων εκτείνονται μεγάλες κοιλάδες εκ των οποίων οι βασικότερες είναι των ποταμών Ερμού και Μαιάνδρου. Οι κοιλάδες αυτές διακόπτονται από τις δυτικές καταπτώσεις των ορέων που περικλείουν το κεντρικό υψίπεδο. Κατά μήκος των κοιλάδων διέρχονταν την περίοδο της Μικρασιατικής Εκστρατείας οι δύο σιδηροδρομικές γραμμές της περιοχής πάνω από τις οποίες δέσποζαν τα βουνά της βόρειας πλευράς, το Σιμάβ στη γραμμή Σμύρνης-Αφιόν Καραχισάρ και η Τρωάδα στη γραμμή Σμύρνης-Πανόρμου, στην Προποντίδα. Ο δε μεγάλος όγκος του Ολύμπου υψώνεται πάνω από την Προύσα προς το Εσκή Σεχίρ. Να σημειώσουμε επίσης ότι το οδικό δίκτυο της εποχής ήταν φτωχό και περιοριζόταν κατά μήκος των κοιλάδων.¹⁶³

Τα γεωγραφικά αυτά χαρακτηριστικά καταδεικνύουν ότι το πρόβλημα δεν ήταν η κατάκτηση της Μικράς Ασίας αλλά η διατήρηση της κατάκτησης, και συντελούν στο σχηματισμό μετώπου σε μία από τις εξής γραμμές: Η μία περνάει από βορρά προς νότο κοντά στη δυτική πλευρά της κρημνώρειας του υψιπέδου, με τη δεξιά πλευρά υποστηριζόμενη από το όρος Σιμάβ και την αριστερή από τα βουνά των Μούγλων. Όσο η άμυνα κρατά αυτή τη γραμμή, ο εισβολέας καθλώνεται στις δυτικές πεδιάδες, χωρίς να μπορεί να αξιοποιήσει τη δυνατότητα συνδυασμένων επιχειρήσεων από την Αττάλεια ή το Μαρμαρά, υποκείμενος σε παρενοχλήσεις των επικοινωνιών του λόγω ανταρτοπόλεμου, αν έχει αξιόλογο αντίπαλο. Η δεύτερη γραμμή, σε απόσταση 250 χλμ.

¹⁶¹ Για τα βουνά και τους λόφους της Μικράς Ασίας βλ. Κάλφογλους, ό. π., σελ. 45-49.

¹⁶² Toynebe Arnold, J., *Το Δυτικό Ζήτημα μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας: μιας μελέτη επαφής πολιτισμών*, Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 2003, σελ. 240-241.

¹⁶³ Smith, ό. π., σελ. 112-113.

περίπου προς τα ανατολικά, έχει την ίδια κατεύθυνση από βορρά προς νότο, με την έρμη να δημιουργεί ένα ρήγμα στο κέντρο.¹⁶⁴ Ο Τούνμπε υποστήριζε ότι η δεύτερη γραμμή ήταν ευνοϊκότερη για τον εισβολέα διότι του προσέφερε ενοποιημένο μέτωπο, που μπορούσε να εφοδιαστεί από τη δυτική ακτή μέσω Σμύρνης και από τη βορειοδυτική μέσω Μαρμαρά, ενώ έκοβε στα δύο το μέτωπο των αμυνόμενων. Επιπλέον ο εισβολέας είχε στη διάθεση του εγκάρσιες γραμμές οδικής και σιδηροδρομικής επικοινωνίας, μεταξύ Εσκή Σεχίρ και Αφιόν Καραχισάρ. Ωστόσο, οι γραμμές επικοινωνίας επιμηκύνονταν επικίνδυνα δημιουργώντας σοβαρά προβλήματα, διότι τόσο εκτεταμένα σύνορα δεν προστατεύονται εύκολα, ενώ απαιτούν τεράστιους πόρους που οδηγούν σε εξάντληση, παγίδα στην οποία έπεσαν και οι Έλληνες εισβολείς το 1920.

3.2. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ

Κατάληψη Σμύρνης - Ιούνιος 1920

Ο Βενιζέλος προκειμένου να εκμεταλλευτεί τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της ελληνικής υψηλής στρατηγικής, που είχε ως πολιτικό στόχο τη δημιουργία τετελεσμένων μέσω της κατάληψης και κατοχής εδαφικών περιοχών στη Μικρά Ασία, έναντι των απόδραρθωμένων και αποσυντιθέμενων στρατιωτικά οθωμανικών ενόπλων δυνάμεων, είχε προετοιμάσει τον ελληνικό στρατό για τη διεξαγωγή κεραυνοβόλας επιχειρησιακής στρατιωτικής ενέργειας με στόχο τον αιφνιδιασμό. Έτσι η κινητοποίηση και αποστολή του ελληνικού στρατού κατοχής ολοκληρώθηκε με επιτυχία στις 15/5/1919, με την αποβασή της 1^{ης} Μεραρχίας, αποτελούμενη από 3 συντάγματα και 2 μοίρες πυροβολικού, στη Σμύρνη,¹⁶⁵ ενώ η είδηση της παρουσίας του είχε γίνει γνωστή από την προηγούμενη όταν αποσπάσματα συμμαχικού στρατού, υπό τη διοίκηση του ναυάρχου Κάλθροπ, κατέλαβαν τα οχυρά της πόλης.¹⁶⁶ Ωστόσο κατά την αποβίβαση των ελληνικών στρατευμάτων έλαβε μέρος το πρώτο ελληνοτουρκικό επεισόδιο, οργανωμένο από Ιταλούς¹⁶⁷. Συνεπώς, εξαρχής ο αντικειμενικός σκοπός του ελληνικού στρατού, περίσχεση της πόλης και χωρισμός της τουρκικής συνοικίας από την ελληνική για αποφυγή συγκρούσεων¹⁶⁸, διαψεύστηκε, ενώ η παρουσία του αφύπνισε τον τουρκικό εθνικισμό.

Το δεύτερο συγκριτικό πλεονέκτημα της ελληνικής υψηλής στρατηγικής εκπορευόταν από την επιλογή και την εφαρμογή μίας επιθετικής στρατιωτικής στρατηγικής άμε-

¹⁶⁴ Τουντβι, ό. π., σελ. 242.

¹⁶⁵ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 257-260.

¹⁶⁶ Smith, ό. π., σελ. 176.

¹⁶⁷ Για τα γεγονότα της 15^{ης} 16^{ης} Μαΐου 1919 βλ. Smith, ό. π., σελ. 177-180. Εν συντομία ένα ελληνικό σύνταγμα αποβιβάστηκε σε λάθος μεριά της προκυμαίας και προκειμένου να λάβει την κανονική του θέση αναγκάστηκε να διέλθει μπροστά από το Διοικητήριο όπου δέχθηκε πυρά και ακολούθησε συμπλοκή, η οποία γενικεύτηκε.

¹⁶⁸ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 117

σης προσέγγισης μέσω διεξαγωγής αποφασιστικών μαχών και με στρατιωτικό στόχο την εκμηδένιση των κεμαλικών στρατιωτικών δυνάμεων και των άτακτων ομάδων περιμετρικά της ελληνικής ζώνης.¹⁶⁹ Με την εγκατάσταση άλλωστε των στρατευμάτων πάρθηκαν μέτρα εσωτερικής εξισορρόπησης για ενίσχυση της στρατιωτικής στρατηγικής που περιλάμβαναν: συγκρότηση αμυντικών βάσεων και κέντρων ανεφοδιασμού & συγκοινωνιών-επικοινωνιών, κατασκευή ισχυρών αμυντικών αναχωμάτων για διεξαγωγή αποτελεσματικής άμυνας, ποσοτική και ποιοτική ενίσχυση του έμψυχου δυναμικού, επιστράτευση ομοεθνών της Ανατολίας, γεωμορφολογική μελέτη της περιοχής, χαρτογράφηση του δικτύου συγκοινωνιών και συγκρότηση τοπικών κέντρων μεταφορών.¹⁷⁰

Εντούτοις, η επέκταση της κατεχόμενης ζώνης σε Αιδίνι, Πέργαμο και Μαινεμένη κατέδειξε την περιορισμένη δύναμη του ελληνικού στρατού και την αυξημένη αντίσταση των αντιπάλων, τόσο του στρατού όσο και του ένοπλου τουρκικού πληθυσμού, που ενισχύονταν από τους ιταλικούς τομείς της Μικράς Ασίας. Το Αιδίνι, χαρακτηριστικά, καταλήφθηκε στις 27/5, 3 μέρες μετά εκκενώθηκε εξαιτίας αντίδρασης των τσέτηδων και ανακαταλήφθηκε στις 4/7 κατεστραμμένο κατά τα 2/3.¹⁷¹ Παρά λοιπόν την ενίσχυση του τακτικού στρατού, τέλη Ιουλίου απαρτιζόταν από 1 Σώμα Στρατού 5 μεραρχιών με 1.795 αξιωματικούς και 52.545 οπλίτες¹⁷², τα γεγονότα του Αιδινίου έκαναν σαφές ότι οι ομάδες των Τούρκων άτακτων μπορούσαν να προκαλέσουν σοβαρές παρενοχλήσεις, ενώ θα εξουδετερώνονταν μόνο αν πληττόταν η βάση τους στην ιταλική ζώνη.

Οι σύμμαχοι, ωστόσο, είχαν απαγορεύσει στις ελληνικές δυνάμεις τόσο τον αποπλισμό του τουρκικού πληθυσμού¹⁷³, όσο και την επέκταση των στρατιωτικών επιχειρήσεων τους πέραν της ζώνης τους, τα όρια της οποίας συνιστούσε η γραμμή Κερέμκι-οϊ, Πέργαμος, Ζαγνός, Κινίκ, Γενιτζέ, Αχμετλί, Σάρδεις, Μπιρτζέ, Αντιτζεντέ και Αιδίνι με φυλάκια μέχρι το Μαϊάνδρο ποταμό και κινητά αποσπάσματα να επιτηρούν τις κοιλάδες του Καϊκού, του Έρμου, του Καϋστρου και του Μαιάνδρου.¹⁷⁴ Επιπλέον δεν είχε εφαρμοστεί λογοκρισία, η τηλεγραφική επικοινωνία διεξαγόταν από Τούρκους υπαλλήλους και ο έλεγχος των σιδηροδρομικών μεταφορών ήταν απαγορευμένος.¹⁷⁵ Συνεπώς, οι απαγορεύσεις των συμμάχων και σε μικρότερο βαθμό οι αποφάσεις του ύπατου αρμοστή Σμύρνης Αριστείδη Στεργιάδη, που έρχονταν σε αντίθεση με αυτές των στρατιωτικών,¹⁷⁶ συντέιναν στην αδυναμία ελέγχου των ένοπλων τουρκικών δυνάμεων που προσέβαλαν τα μετόπισθεν και τις γραμμές συγκοινωνιών.

¹⁶⁹ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 260.

¹⁷⁰ Στο ίδιο, σελ. 249-251.

¹⁷¹ Οι βαρβαρότητες Ελλήνων και Τούρκων ήταν τρομακτικές, βλ. Smith, ό. π., σελ. 181 και 370-371.

¹⁷² Γενικό Επιτελείο Στρατού, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, Αθήνα, εκδόσεις Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού, 1967, σελ. 30.

¹⁷³ Στο ίδιο, σελ. 24.

¹⁷⁴ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 122.

¹⁷⁵ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ. 24.

¹⁷⁶ Οι σχέσεις Στεργιάδη-στρατιωτικών ήταν τεταμένες διότι η πολιτική διοίκηση έθετε διαφορετικούς στόχους από τη στρατιωτική. Η μεν Ύπατη Αρμοστεία ενδιαφερόταν για την καλή διακυβέρνηση, τις καλές σχέσεις με τους συμμάχους

Κατόπιν εντόνων αιτήσεων των στρατιωτικών διοικητών και διαβουλεύσεων των πολιτικών το ζήτημα των ορίων της ελληνικής ζώνης κατοχής διευθετήθηκε στις αρχές Οκτωβρίου, όταν ο στρατηγός Μιλν¹⁷⁷ παραχώρησε στους Έλληνες ελευθερία δράσης μέχρι βάθους 3 χλμ. με τον όρο να επιστρέφουν στο σημείο εκκίνησης. Η διείσδυση επομένως δεν είχε στρατηγικούς σκοπούς, επέκταση της ζώνης, αλλά τακτικούς, απόκρουση των ανταρτών. Τον ίδιο μήνα καθορίστηκαν οριστικά, με συμμαχική απόφαση, τόσο τα ελληνοτουρκικά όσο και τα ελληνοϊταλικά όρια. Από τότε και μέχρι τον Ιούνιο 1920 τα όρια της ελληνική ζώνης καθόριζε η γραμμή Μιλν και ήταν τα εξής: Κερέμκιοϊ, Ντουσμέ, ύψωμα 590, Γενιτζέ, Παπαζλί, ανατολικά από το Αχμετλί, Σάρδεις, Μπόζ, Δάγ, ανατολικά από το Οδεμήσιο, Μπαντέμια, βόρεια όχθη του Μαιάνδρου ως το Μουσλούκ Ντερέ, Ντεμερτζικ, δυτικά από το Αζιζιέ, εκβολές του Καϊστρου.¹⁷⁸

Το 1920 ξεκίνησε με επιτυχία του στρατού κατοχής, καθώς αρχές Ιανουαρίου το 2^ο Σύνταγμα πεζικού αντιμετώπισε τουρκική νυχτερινή επίθεση, από τις υπώρειες του Τμώλου ως τον Έρμο ποταμό, και τους ανάγκασε να υποχωρήσουν άτακτα προς Σαλιχλή. Τον ίδιο μήνα σε σύσκεψη στη Χίο (29/1), αποτελούμενη από τους Βενιζέλο, Στεργιάδη, αρχιστράτηγο Παρασκευόπουλο και μέλη του επιτελείου, αποφασίστηκε να σταλεί μία ακόμη μεραρχία, να ενισχυθεί ο τομέας της Μαγνησίας και να δοθεί ελευθερία κίνησης στο στρατό προς αντιμετώπιση των επικείμενων τουρκικών κινήσεων.¹⁷⁹ Στη συνέχεια το ελληνικό στρατηγείο μεταφέρθηκε από τη Θεσ/νίκη στη Σμύρνη και τη γενική διοίκηση του ανέλαβε ο Παρασκευόπουλος.¹⁸⁰ Συγχρόνως, οργανώθηκε στη Θεσ/νίκη και η μεραρχία Κυδωνιών, που θα ενίσχυε τη Στρατιά Μικράς Ασίας, ενώ η στρατιωτική ηγεσία απέκλεισε οποιαδήποτε μείωση του στρατού. Έτσι στις αρχές Απριλίου η στρατιά αριθμούσε 3.248 αξιωματικούς και 91.063 οπλίτες.¹⁸¹

Ιούνιος 1920-Φεβρουάριος 1921

Η τουρκική επίθεση στη χερσόνησο της Νικομήδειας εναντίον βρετανικών θέσεων, Ιούνιο 1920, προκάλεσε τη συμμαχική απόφαση για προέλαση του ελληνικού στρατού, γεγονός που νομιμοποιούσε διεθνώς τις ελληνικές επιθετικές επιχειρήσεις. Κατά τη διάρκεια της πρώτης φάσης των επιχειρήσεων καταλήφθηκε το Αξάρι, το Σαλιχλή και η Φιλαδέλφεια, ενώ η δεύτερη αποσκοπούσε στη διεύρυνση της ελληνικής ζώνης στην

και την ευνοϊκή εικόνα που θα παρουσίαζε η Ελλάδα, οι δε στρατιωτικοί ενδιαφέρονταν για την ασφάλεια στην περιοχή της Σμύρνης και για την επέκταση της ελληνικής ζώνης κατοχής.

¹⁷⁷ Ο στρατηγός Μιλν είχε τεθεί επικεφαλής όλων των στρατευμάτων της Μικράς Ασίας από τα μέσα Ιουλίου. Αξίζει να σημειώσουμε ότι σε αναφορά του στη Διασυμμαχική Επιτροπή για τα γεγονότα της 15^{ης}-16^{ης} Μαΐου 1919, εξετάζοντας το ευρύτερο θέμα της στρατηγικής θέσης των Ελλήνων, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η ελληνική κατοχή ήταν ένα ατυχές και επικίνδυνο λάθος. Βλ. Smith, ό. π., σελ. 214.

¹⁷⁸ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 128.

¹⁷⁹ Στο ίδιο, σελ. 128.

¹⁸⁰ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ. 42.

¹⁸¹ Στο ίδιο, σελ. 47.

ενδοχώρα της Μικράς Ασίας και στην περιοχή της Αν. Θράκης.¹⁸² Επρόκειτο για προέλαση προς τα βορειοανατολικά από την περιοχή της Σμύρνης, κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής Σμύρνης-Πανόρμου, με στόχο την κατάληψη της Πανόρμου στη θάλασσα του Μαρμαρά, προέλαση που θα ελάφρυνε την πίεση της συμμαχικής φρουράς στην περιοχή των Στενών. Ο Βενιζέλος μάλιστα έχοντας διαγνώσει την απειλή που συνιστούσε το κεμαλικό εθνικιστικό κίνημα και έχοντας συνεκτιμήσει τη δυνατότητα διεξαγωγής ενός αποφασιστικού προληπτικού πρώτου στρατιωτικού πλήγματος για την καταστροφή των δυνάμεων του αντιπάλου είχε θέσει τον ελληνικό στρατό στη διάθεση του διασυμμαχικού συμβουλίου. Αντικειμενικός στρατιωτικός στόχος της επίθεσης ήταν η αποκοπή μίας κεντρικής γραμμής συγκοινωνιών των κεμαλικών δυνάμεων, η αμυντική θωράκιση των κατεχόμενων περιοχών, η ανάσχεση των ενδεχόμενων αιφνιδιαστικών αντεπιθέσεων του αντιπάλου και η διασφάλιση της μείζονος ναυτικής οδού (Δαρδανέλια) για τον ανεφοδιασμό και την ενίσχυση των συμμαχικών στρατευμάτων.¹⁸³

Παραμονές της προέλασης ο ελληνικός στρατός διέθετε σημαντική υπεροχή έναντι των τουρκικών δυνάμεων. Η αριθμητική του δύναμη ανερχόταν στους 100.000 άνδρες περίπου και διέθετε 52 τάγματα πεζικού, 14 ίλες, 96 ορειβατικά, 72 πεδινά και 36 βαρέα πυροβόλα.¹⁸⁴ Υπό αυτές τις συνθήκες στις 22/6 το Α΄ Σώμα Στρατού προχώρησε στις κοιλάδες του Έρμου και του Καϋστρου ως τη Φιλαδέλφεια. Για υποστήριξη υπήρχε μία παράλληλη προώθηση στα νότια, στην κοιλάδα του Μαιάνδρου, ενώ στο βορρά το στρατιωτικό Σώμα της Σμύρνης κατευθύνθηκε βόρεια της Μαγνησίας, ακολουθώντας τη σιδηροδρομική γραμμή κατά τον Αζάριο και τη Σόμα. Το αποτέλεσμα της πρώτης σοβαρής επιθετικής ενέργειας του ελληνικού στρατού από την αρχή του μικρασιατικού εγχειρήματος ήταν η κατάληψη της Πάνορμου και της Προύσας εντός 3 ημερών.¹⁸⁵ Η πραγματοποίηση των αντικειμενικών σκοπών της προέλασης σε μέτωπο 400 χλμ. και σε βάθος 100-150 χλμ. οφειλόταν στα άριστα επιτελικά σχέδια, στο ακμαίο ηθικό των στρατιωτών και στη μειωμένη τουρκική αντίσταση.

Η επιτυχία κατέδειξε αφενός την υπερεκτίμηση των τουρκικών δυνατοτήτων και αφετέρου δημιούργησε ευκαιρία για πλήρη καταστροφή των δυνάμεων του αντιπάλου και εξάρθρωση του κεμαλικού κινήματος. Για το λόγο αυτό το στρατηγείο πρότεινε στον Βενιζέλο τη συνέχιση των επιχειρήσεων προς Εσκή Σεχίρ-Αφιόν Καραχισάρ, αλλά για τον πρωθυπουργό προείχε η επέκταση στην Αν. Θράκη προς διασφάλιση ισχυρότερων διαπραγματευτικών θέσεων ενόψει της συνθήκης ειρήνης με την Τουρκία και έτσι διέταξε μεταφορά δυνάμεων από τη Μικρασία στην Αν. Θράκη.¹⁸⁶ Λίγο αργότερα άλλωστε

¹⁸² Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 261-262.

¹⁸³ Στο ίδιο, σελ. 207-209.

¹⁸⁴ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ. 53.

¹⁸⁵ ΓΕΣ, σελ. 56-61.

¹⁸⁶ Στα τέλη Ιουλίου η Μεραρχία Σμύρνης και το Γ΄ Σύνταγμα Πεζικού του Κονδύλη πέρασαν από την Πάνορμο στη Ραιδεστό. Οι ανίσχυρες και ανοργάνωτες άτακτες δυνάμεις του Τζαφάρ Ταγιά, Τούρκος αρχηγός των εθνικιστών στην Αν.

(7/7) το ανώτατο συμμαχικό συμβούλιο αποφάσισε ότι τα ελληνικά στρατεύματα θα παρέμεναν στις θέσεις τους μέχρι να υπογραφεί η συνθήκη ειρήνης¹⁸⁷, απόφαση που έδινε χρόνο στον Κεμάλ να οργανώσει εκ νέου το στρατό του και τελικά να επιτεθεί τον Οκτώβριο στην περιοχή του Ουσάκ και του Τσεντίς, όπου οι Έλληνες είχαν αναλάβει εκκαθαριστικές επιχειρήσεις. Η επίθεση βέβαια, αν και σφοδρή, αποκρούστηκε. Εν τω μεταξύ στις 10/8/1920 υπογράφηκε επιτέλους η Συνθήκη ειρήνης των Σεβρών¹⁸⁸ με την οποία τερματιζόταν επίσημα η εμπόλεμη κατάσταση μεταξύ της Οθ. Αυτοκρατορίας και των νικητών του Α΄ ΠΠ, αν και ουσιαστικά η κατάσταση είχε τερματισθεί ήδη για όλους τους συμμάχους πλην της Ελλάδας, η οποία τώρα καλείτο να επιβάλλει με τα όπλα τη συνθήκη. Όταν δε οι σύμμαχοι έκαναν σαφές ότι δεν προτίθετο να αρχίσουν πάλι τον πόλεμο για επιβολή των όρων της ειρήνης, ο Βενιζέλος τους απάντησε ότι ο ελληνικός στρατός δεν ήταν μόνο σε θέση να εξασφαλίσει τις ελληνικές εθνικές διεκδικήσεις, αλλά ότι θα γινόταν ο κύριος συντελεστής της επιβολής όλων των όρων.¹⁸⁹

Τέλη Αυγούστου το Γενικό Στρατηγείο ήταν πεπεισμένο ότι η κυβέρνηση της Άγκυρας δεν προτίθετο να αναγνωρίσει τη συνθήκη και ότι υπήρχε μόνο ένα μέσο για εκμηδένιση του κεμαλικού κινήματος και επαναφορά της ηρεμίας στη Μικρά Ασία. Το μέσο ήταν η προέλαση του στρατού και η κατάληψη των σημαντικών κέντρων Εσκή Σεχίρ, Αφιόν Καραχισάρ και Άγκυρας, εκτεινόμενης της προέλασης, εάν ήταν ανάγκη, μέχρι το Ικόνιο, καθώς η κατοχή αυτών των σημαντικών σιδηροδρομικών κόμβων θα στερούσε τον Κεμάλ από τα κύρια μέσα ανεφοδιασμού, ενώ η κατάληψη της Άγκυρας θα ήταν κολοσσιαίο ηθικό πλήγμα για τον εχθρό.¹⁹⁰ Το Γενικό Στρατηγείο όμως υποτιμούσε τη θέληση των Τούρκων εθνικιστών να αντισταθούν. Επιπλέον, για να είχε πιθανότητες επιτυχίας μια τέτοια ενέργεια έπρεπε να γίνει άμεσα διότι ο χρόνος κυλούσε υπέρ των Τούρκων, καθώς ο Κεμάλ ενίσχυε το στρατό του σε δύναμη και μέσα. Από την άλλη ο Βενιζέλος, έχοντας στο νου του την προκήρυξη εκλογών, επιθυμούσε την αποστράτευση κλάσεων του στρατού και όχι την ενίσχυσή του, γεγονός που καθιστούσε ανέφικτη κάθε επιθετική ενέργεια (διάσταση πολιτικών και στρατιωτικών στόχων).

Η διενέργεια των εκλογών και η συνακόλουθη καθεστωτική αλλαγή επέδρασε σημαντικά στο στρατό. Το νέο καθεστώς, με βασιλικό διάταγμα, αποκατέστησε τους από-

Θράκη, συμπίεστηκαν ανάμεσα στις ελληνικές δυνάμεις και σκορπίστηκαν εύκολα. Τα ελληνικά στρατεύματα μπήκαν στην Αδριανούπολη στις 26 Ιουλίου 1920. Βλ. Smith, ό. π., σελ. 242.

¹⁸⁷ Smith, ό. π., σελ. 241.

¹⁸⁸ Λόγω των νικηφόρων αποτελεσμάτων τόσο στην Ανατολία όσο και στη Θράκη, η συνθήκη των Σεβρών υπογράφηκε από το σουλτάνο και έτσι πραγματοποιήθηκε εν μέρει, εξαιτίας του αναφυόμενου κεμαλικού κινήματος, ο πολιτικός στοχος της ελληνικής υψηλής στρατηγικής. Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 264.

¹⁸⁹ Αγγελομάτης Χρήστος Εμ., *Χρονικόν Μεγάλης Τραγωδίας (το έπος της Μικράς Ασίας)*, (6^η εκδ.), Αθήνα, εκδόσεις Εστία, 2005, σελ. 102.

¹⁹⁰ Αναλυτικότερα οι λόγοι που έκαναν το Γενικό Στρατηγείο να θεωρεί μια τέτοια ενέργεια αναγκαία ήταν οι εξής: 1) Η μεγάλη στρατιωτική αξία που είχαν τα κέντρα Εσκή Σεχίρ και Αφιόν Καραχισάρ για τους Τούρκους, 2) Η μεγάλη πολιτική σημασία και το αντίκτυπο στο ηθικό που θα είχε η κατάληψη των σπουδαίων αυτών κέντρων, 3) Τα μεγάλα πλεονεκτήματα που θα επέφερε στις ελληνικές δυνάμεις η κατοχή των παραπάνω κέντρων, ενώ 4) Η προώθηση μέχρι Ικονίου θα είχε σημασία ευρύτερου συμμαχικού ενδιαφέροντος για την ελευθερία λειτουργίας της σιδηροδρομικής γραμμής Κων/πολης-Αδάνων-Κιλικίας, το τελευταίο τμήμα της οποίας κατείχαν γαλλικές δυνάμεις. Βλ. ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ. 63-64.

τακτους¹⁹¹, αξιωματικοί που είχαν απολυθεί από το βενζελικό καθεστώς, χωρίς να αποστρατεύσει τους βενιζελικούς, και υιοθέτησε μία σειρά περίπλοκων μέτρων προς αποκατάσταση της παλιάς σειράς αρχαιότητας.¹⁹² Επιπλέον πολλοί βενιζελικοί ανώτατοι αξιωματικοί παραιτήθηκαν, ανάμεσά τους και ο γενικός διοικητής Παρασκευόπουλος, τη θέση του οποίου ανέλαβε ο Αναστάσιος Παπούλας, άλλοι αντικαταστάθηκαν, όπως όλοι οι διοικητές των Σωμάτων Στρατού και οι περισσότεροι των μεραρχιών και των συνταγμάτων, ενώ κάποιοι λιποτάκτησαν δημιουργώντας το στρατιωτικό πυρήνα ενός βενιζελικού κινήματος, την Εθνική Άμυνα Κων/πολης. Εκτεταμένες αλλαγές έγιναν ακόμα και σε ανώτερες θέσεις του Επιτελείου. Τελικά, στην επιχείρηση του Μαρτίου συμμετείχαν δύο μόνο από τους παλιούς διοικητές και πολλοί απότακτοι, οι οποίοι δεν είχαν πείρα μεταγενέστερη των Βαλκανικών πολέμων και αγνοούσαν τις ιδιαίτερες συνθήκες στη Μικρά Ασία, γεγονός που επηρέασε αρνητικά τόσο το μαχητικό πνεύμα όσο και την αποτελεσματικότητα του στρατού.

Όταν ανέλαβε καθήκοντα ο Παπούλας το Γενικό Στρατηγείο Σμύρνης μετονομάστηκε σε Στρατιά Μικράς Ασίας¹⁹³, η δύναμη της οποίας, συνυπολογίζοντας τη Μεραρχία Κυδωνιών και το 5^ο Σύνταγμα Αρχιπελάγους, ανερχόταν σε 3.805 παρόντες αξιωματικούς, 111.861 παρόντες οπλίτες, 115 πεδινά πυροβόλα των 75, 37 ορειβατικά πυροβόλα των 75 και 109 των 65, 24 βαρέα πυροβόλα των 120 και 12 οβιδοβόλα των 155. Ωστόσο η διενέργεια ελέγχου προς διαπίστωση της μαχητικής ικανότητας της στρατιάς κατέγραψε μεγάλες ελλείψεις σε προσωπικό και υλικό. Οι πρώτες ανέρχονταν, μετά την απόλυση από την κυβέρνηση Βενιζέλου της κλάσης του 1915, σε 850 αξιωματικούς και 30.000 οπλίτες. Όσον αφορά τον οπλισμό, υπήρχε ανεπάρκεια πυρομαχικών πεζικού και πυροβολικού, κυρίως βλημάτων ορειβατικών πυροβόλων των 65, ενώ και το διαθέσιμο βαρύ πυροβολικό ήταν ποσοτικά και ποιοτικά ανεπαρκές. Υπήρχαν επίσης μεγάλες ελλείψεις σε μεταφορικά μέσα, ιδίως σε φορτηγά και σε νοσοκομειακά αυτοκίνητα καθώς και σε υλικό διαβίβασης.¹⁹⁴ Αντίθετα ο Κεμάλ είχε βελτιώσει τη θέση του. Συνεπώς, όταν η νέα ελληνική κυβέρνηση και το Επιτελείο καλούνταν να θέσουν το στόχο του στρατού, τα δεδομένα έδειχναν ότι η παράταση των επιχειρήσεων δρούσε, παρά τις επιτυχίες, αρνητικά για την ελληνική μαχητική ισχύ και θετικά για την τουρκική, ενώ θεωρητικά υπήρχαν πολλές επιλογές: 1) εκκένωση της Μικράς Ασίας από τον ελληνικό στρατό, λύση που δεν αντιμετωπίστηκε στα σοβαρά λόγω της αντίδρασης που θα προκαλούσε στο εσωτερικό, 2) τήρηση αμυντικής στάσης στα όρια του κατεχόμενου μετώπου ή συρρίκνωση αυτού προς τα δυτικά, 3) επιθετική προέλαση

¹⁹¹ «Η επαναφορά των αποτάκτων προκάλεσε στις γραμμές του στρατού μια σημαντική αναστάτωση, βγάζοντας στην επιφάνεια τις διαιρέσεις και τις διχονομίες που υπήρχαν μέσα στο σώμα των αξιωματικών. Η περιοχή στην οποία η αναστάτωση αυτή θα έκανε το μεγαλύτερο κακό ήταν η Μικρά Ασία». Αναφέρεται στο Smith, ό. π., σελ. 316.

¹⁹² Για τα μέτρα βλ. Smith, ό. π., σελ. 314-315.

¹⁹³ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ. 73.

¹⁹⁴ Στο ίδιο, σελ. 74.

για εκμηδένιση του εχθρού, ή 4) διαπραγμάτευση συμβιβαστικής ειρήνης με τους Τούρκους, βασισμένη σε καθολική ή μερική απομάκρυνση από τη Μικρά Ασία.

Την περίοδο εκείνη οι ελληνικές μονάδες συγκεντρώνονταν σε 3 σημεία, που αντιστοιχούσαν στα 3 Σώματα Στρατού, και σχημάτιζαν ένα τεράστιο μισοφέγγαρο ανοιχτό προς την ανατολή. Στο νότιο τμήμα της ζώνης το Α΄ Σώμα είχε προωθηθεί και κατείχε την περιοχή Ουσάκ-Μπουλαντάν, το Γ΄ Σώμα είχε οχυρωθεί 160 χλμ. προς βορρά, ανατολικά από την Προύσα, ενώ στο κέντρο και δυτικότερα προς την κατεύθυνση των ακτών του Αιγαίου το Β΄ Σώμα έλεγχε τη σιδηροδρομική γραμμή Μαγνησίας-Πανόρμου, το μοναδικό αξιόλογο μέσο χερσαίας επικοινωνίας ανάμεσα στα 3 σημεία.¹⁹⁵ Η μεγάλη απόσταση ανάμεσα στο βόρειο και το νότιο τμήμα των δυνάμεων καθώς και η διαμόρφωση του εδάφους στο κεντρικό τμήμα του μετώπου, δημιουργούσε κινδύνους μόνιμης αποκοπής κάθε επικοινωνίας μεταξύ τους, ενώ η προωθημένη θέση τους απαιτούσε ισχυρές δυνάμεις προς εξασφάλιση των γραμμών επικοινωνίας με τα μετόπισθεν. Ο στρατός έπρεπε, λοιπόν, ή να προελάσει και να καταλάβει το Εσκή Σεχίρ και το Αφιόν Καραχισάρ για να μειώσει την απόσταση μεταξύ των Α΄ και Γ΄ Σωμάτων και να εξασφαλίσει, με τη σιδηροδρομική γραμμή, την άμεση επικοινωνία τους, ή να συμπυκνωθεί με αντικειμενικό σκοπό την άμυνα στην περίμετρο της ζώνης της Σμύρνης.¹⁹⁶

Το ανακύψαν δίλημμα δεν ήταν μόνο στρατιωτικό αλλά και πολιτικό, άμεσα συνυφασμένο με τις πολιτικοδιπλωματικές εξελίξεις, ενώ οι μετανοεμβριανές κυβερνήσεις έκλειναν προς την υιοθέτηση επιθετικής στρατιωτικής στρατηγικής και έτσι έλαβαν μέτρα που στόχευαν κυρίως στην ποσοτική εσωτερική εξισορρόπηση και στην αρχή της συγκέντρωσης στρατιωτικών δυνάμεων. Στα μέτρα περιλαμβάνονταν: α) ποσοτική ενίσχυση του έμψυχου δυναμικού και ποσοτική-ποιοτική αναβάθμιση του στρατιωτικού εξοπλισμού ώστε να διασφαλισθεί, αν όχι η υπεροχή, τουλάχιστον η ισορροπία στρατιωτικής ισχύος στο αποφασιστικό σημείο διεξαγωγής της επίθεσης, β) βελτίωση της λειτουργικότητας του δικτύου συγκοινωνιών-επικοινωνιών με απότοκο τη δυνατότητα αφενός ταχέως και συνεχούς ανεφοδιασμού και αφετέρου άμεσης πληροφόρησης για την κατάσταση στο θέατρο του πολέμου, γ) κάλυψη των επιμελητειακών και επισιτιστικών αναγκών των στρατευμάτων, δ) εξεύρεση και πρόσκτηση ικανού αριθμού μεταγωγικών μέσων για την εκτέλεση των επιχειρησιακών στρατιωτικών δράσεων, ε) αναδιοργάνωση του κλάδου των πληροφοριών-κατασκοπείας για αξιόπιστη αποκρυπτογράφηση και χαρτογράφηση των στρατηγικών κέντρων εφοδιασμού, συγκοινωνιών και επικοινωνιών του αντιπάλου, και στ) συγκέντρωση όλων των διαθέσιμων στρατιωτικών μέσων στο

¹⁹⁵ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ.158.

¹⁹⁶ Τη σύμπυξη υποστήριζε τότε και ο Βενιζέλος. Ο ελληνικός στρατός θα έπρεπε να περιοριστεί στην υπεράσπιση εκείνων μόνο των εδαφών που είχαν παραχωρηθεί στην Ελλάδα από τη συνθήκη των Σεβρών, μαζί με την κοιλάδα του Μαιάνδρου. Η υπεράσπιση αυτής της περιοχής θα μπορούσε, κατά τον Βενιζέλο, να διεκπεραιωθεί με μία δύναμη 3 μεραρχιών, δηλαδή από 45.000 άνδρες. Μία τέτοια σύμπυξη θα έδινε τη δυνατότητα στην κυβέρνηση να αποστρατεύσει τις τάξεις των εφέδρων και να στηριχθεί σε εθελοντές και στις δύο κλάσεις που υπηρετούσαν στο στρατό.

αποφασιστικό θέατρο του πολέμου.¹⁹⁷ Εξωτερική, τέλος, εξισορρόπηση παρείχε η ενεργή συνδρομή των ομοεθνών πληθυσμών της Ανατολίας (Μικρασιατική Άμυνα).¹⁹⁸

Ενόψει λοιπόν της συνδιάσκεψης του Λονδίνου και προκειμένου η Ελλάδα να παρευρεθεί με νέα επιτυχία που θα τη βοηθούσε διαπραγματευτικά, ο Παπούλας αποφάσισε τη διεξαγωγή επιθετικής αναγνώρισης στο Εσκή Σεχίρ προς διαπίστωση της κατάστασης και της δύναμης του κεμαλικού στρατού.¹⁹⁹ Η επιχείρηση ξεκίνησε αρχές Ιανουαρίου 1921 κάτω από δύσκολες καιρικές συνθήκες. Το μεγαλύτερο μέρος του Γ΄ Σώματος κινήθηκε με κατεύθυνση νοτιοανατολική. Πρώτα κινήθηκε ο βόρειος σχηματισμός που προέλασε ως το Αβγκίν, 35 περίπου χλμ. βορειοδυτικά από το Εσκή Σεχίρ, ενώ οι κεντρικός και νότιος συνάντησαν μία καλά οχυρωμένη δύναμη περίπου 6.000 Τούρκων κοντά στην Κοβαλίτσα που άρχισε να κάμπτεται όταν τμήμα των ελληνικών δυνάμεων πραγματοποίησε κυκλωτική κίνηση. Οι Έλληνες αποκρούστηκαν και στο χωριό Ινονού υποχωρώντας με απόλυτη τάξη προς τις οχυρωμένες θέσεις τους ανατολικά από την Προύσα (επανήλθαν 14/1).²⁰⁰ Η ισχυρή αντίσταση του οργανωμένου πλέον τουρκικού στρατού και οι ελλιπείς και ανακριβείς πληροφορίες της στρατιάς οδήγησαν στην πρώτη αποτυχημένη ελληνική επιχείρηση στη Μικρά Ασία, που δεν αξιολογήθηκε σωστά.

Έτσι το Μάρτιο η κυβέρνηση, κατόπιν εισηγήσεως του ΓΕΣ, αποφάσισε την άμεση συνέχιση των επιθετικών επιχειρήσεων προς Εσκή Σεχίρ και Αφιόν, με σκοπό την κατάληψή τους και την καταστροφή των δυνάμεων του Κεμάλ, έχοντας προηγουμένως απόσπασει την έγκριση της Αγγλίας (στη συνδιάσκεψη του Λονδίνου). Η μη ορθή αντίληψη από στρατιωτικούς και πολιτικούς του εφικτού της ενέργειας λόγω των σημείων τρωτότητας της στρατηγικής (εμπόδια σε πρόσβαση-ανεφοδιασμό & ψύχος) οδήγησαν στην επιλογή της λανθασμένης επιθετικής στρατηγικής, καθώς η κυβέρνηση Καλογερόπουλου ήθελε να χρησιμοποιήσει τη στρατιωτική διάσταση της υψηλής στρατηγικής για να ενισχύσει τη διαπραγματευτική θέση της χώρας. Πολιτικός δε στόχος της επίθεσης ήταν η ανάσχεση της απόφασης της συνδιάσκεψης για αναθεώρηση της συνθήκης των Σεβρών μέσω της δημιουργίας εδαφικών τετελεσμένων.²⁰¹

Επιχείρηση Μαρτίου 1921

Βασιλικό διάταγμα της 20^{ης} Μαρτίου 1921, καλούσε από την εφεδρεία 3 κλάσεις στρατεύσιμων και όλους τους αξιωματικούς από την κλάση του 1909 και μετά, ενώ ακύρωνε τις άδειες όλων των υπηρετούντων αξιωματικών. Ταυτόχρονα, έγινε έκκληση για εθελοντές στην περιοχή της Αν. Θράκης και της Σμύρνης. Με τα μέτρα αυτά το

¹⁹⁷ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 270-274.

¹⁹⁸ Στο ίδιο, σελ. 277-279.

¹⁹⁹ Smith, ό. π., σελ. 328.

²⁰⁰ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 156-157.

²⁰¹ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 296-298.

Υπουργείο Στρατιωτικών υπολόγιζε να αυξήσει τη δύναμη του στρατού κατά 60.000 άνδρες, σύμφωνα με αίτημα του Παπούλα για αποστολή ενισχύσεων. Τρεις μέρες μετά (23/3) και πριν ακόμα φτάσουν στο μέτωπο οι ενισχύσεις, πριν ολοκληρωθούν τα απαραίτητα επιτελικά σχέδια και ενώ ο στρατηγός Νίδερ απομακρύνθηκε από τη διοίκηση του Α΄ Σώματος, ο επιτελάρχης Πάλλης αρρώστησε και ο αναπληρωτής αρχηγός του Επιτελείου απουσίαζε στο Λονδίνο, άρχισε η επιθετική ενέργεια. Ο παράγοντας χρόνος, σε σχέση με τη γαλλοτουρκική και ιταλοτουρκική συμφωνία του Λονδίνου, και η σιγουριά για εύκολη νίκη επηρέασαν αναμφισβήτητα την εσπευσμένη αυτή κίνηση.

Κατά την επιχείρηση η στρατιά διέθεσε τη μισή από τη συνολική της δύναμη, η οποία ήταν κατανεμημένη σε 2 συγκροτήματα, το Γ΄ Σώμα Στρατού στην περιοχή της Προύσης και το Α΄ Σώμα στην περιοχή του Ουσάκ, που απείχαν σε ευθεία γραμμή περί τα 200 χλμ. και χωρίζονταν από μεγάλους ορεινούς όγκους. Το δε επιχειρησιακό σχέδιο της στρατιωτικής ηγεσίας αποκρυσταλλωνόταν στην υιοθέτηση επιθετικής στρατιωτικής στρατηγικής άμεσης προσέγγισης, καταστροφή του κέντρου βάρους του αντιπάλου, με εφαρμογή ελιγμού για περικύκλωση και εκμηδένιση των εχθρικών δυνάμεων (έμμεση προσέγγιση)²⁰², ενώ προέβλεπε, πέρα από την κατάληψη της γραμμής Αφιόν-Εσκή Σεχίρ, ενέργεια προς κατάληψη της Άγκυρας, αμέσως ή μετά από λίγο ανάλογα με την κατάσταση, χωρίς να αποκλείει και ενδεχόμενη προχώρηση προς Ικόνιο.²⁰³

Κύρια κατεύθυνση της επίθεσης ήταν αυτή του Γ΄ Σώματος, αποτελούμενο από 3 μεραρχίες και 1 ταξιαρχία ιππικού, από Προύσα προς Εσκή Σεχίρ και δευτερεύουσα αυτή του Α΄ Σώματος, αποτελούμενο από 2 μεραρχίες, από Ουσάκ προς Τομλού Μπουνάρ. Από εκεί θα ενεργούσε είτε προς Αφιόν-Εσκή Σεχίρ, είτε προς Κιουτάχεια-Εσκή Σεχίρ, ανάλογα με το που θα συμπυκνώνονταν ο όγκος των τουρκικών δυνάμεων.²⁰⁴ Με βάση λοιπόν το σχέδιο η δευτερεύουσα προσπάθεια θα συνέκλινε τελικά με την κύρια στο Εσκή Σεχίρ. Οι δυνάμεις που διέθετε όμως το Α΄ Σώμα δεν επαρκούσαν για τέτοιο ελιγμό. Επίσης παρόλο που τελικός σκοπός ήταν η σύγκλιση των κατευθύνσεων, οι αρχικές κατευθύνσεις ήταν αποκλίνουσες με αποτέλεσμα τα 2 σώματα να ενεργούν ανεξάρτητα ωφελώντας τους Τούρκους, οι οποίοι εκμεταλλευόμενοι τις εσωτερικές συγκοινωνίες κατάφεραν να μετακινήσουν δυνάμεις πρώτα εναντίον του Γ΄ και έπειτα εναντίον του Α΄ Σώματος. Τα δε γεγονότα εξελίχθηκαν ως εξής: Το Α΄ Σώμα κατέλαβε το Αφιόν (28/3), ενώ το Γ΄ στην πορεία του προς το Εσκή Σεχίρ συνάντησε την αποτελεσματική αντίσταση των δυνάμεων του Ισμέτ. Για πρώτη φορά η στρατιά αντιμετώπιζε τμήμα τακτικού στρατού καλά περιχαρακωμένου σε οχυρές θέσεις και έτσι στις 2/4 ολοκληρω το σώμα άρχισε να υποχωρεί, καλά οργανωμένο και μέσα από δύσκολο έδαφος,

²⁰² Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 298.

²⁰³ Στρατηγός Ξενοφών, *Η Ελλάς εν Μικρά Ασία*, Αθήνα, Τυπογραφική εταιρία Σταύρου Χριστού, 1925, σελ. 189.

²⁰⁴ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ. 94-95.

προς το σημείο αφετηρίας του στην Προύσα για να λάβει θέση άμυνας. Τελικά και το Α΄ Σώμα, ύστερα από την αντίσταση του 34^{ου} Συντάγματος στην τουρκική επίθεση στο Τομλού Μπουνάρ, υποχώρησε στο Οουσάκ.²⁰⁵

Η πρώτη σοβαρή αποτυχία των Ελλήνων στο μικρασιατικό μέτωπο οφείλεται σε πολλούς λόγους. Σε στρατηγικό επίπεδο έγινε βεβιασμένα²⁰⁶ και ακατάλληλα σχεδιασμένα, υποτιμήθηκε ο αντίπαλος, ενώ τα διατιθέμενα στρατιωτικά μέσα δεν επαρκούσαν προς στήριξη του πολιτικού σκοπού. Σε επιχειρησιακό επίπεδο η στρατιά χρησιμοποίησε τις μισές της δυνάμεις, οι 2 κατευθύνσεις ενεργείας απείχαν πολύ μεταξύ τους και είχαν αρχικά αποκλίνουσες πορείες, δηλαδή το σχέδιο ήταν περίπλοκο και απαιτούσε ακριβή συντονισμό μεταξύ των δυνάμεων, πράγμα αδύνατο λαμβάνοντας υπόψη τα υπάρχοντα μέσα επικοινωνιών και μεταφορών, ενώ συγχρόνως η έλλειψη πληροφοριών, δημιουργούσε εσφαλμένες εντυπώσεις για τον εχθρό και αδυναμία ανάληψης έγκαιρων και ορθών ενεργειών. Σε τακτικό τέλος επίπεδο, τα στρατεύματα έδειξαν μαχητικό πνεύμα και πειθαρχία καταφέροντας αρχικά να εκπληρώσουν το σκοπό τους, αλλά στη συνέχεια οι επιχειρησιακές ελλείψεις τους οδήγησαν σε υποχώρηση.

Οι συνέπειες της ήττας ήταν σημαντικές καθώς είχε σοβαρό ψυχολογικό αντίκτυπο. Η τελειωτική ήττα και η περικύκλωση αποφεύχθηκαν μόνο χάρη στην αντίσταση του 34^{ου} Συντάγματος. Στρατιωτικοί και πολιτικοί συνειδητοποίησαν ότι αντιμετώπιζαν έναν οργανωμένο και συνεχώς ισχυροποιούμενο αντίπαλο. Συνεπώς οι λύσεις για την κυβέρνηση ήταν είτε να προχωρήσει σε νέες επιθετικές επιχειρήσεις ευρείας κλίμακας με όλες τις στρατιωτικές δυνάμεις που μπορούσε να διαθέσει η χώρα, είτε να αποχωρήσει από τη Μικρασία. Τελικά, λόγω της διεθνής συγκυρίας²⁰⁷, που ενίσχυσε σημαντικά το ηθικό του στρατού παρά το ότι δεν πάρθηκαν συγκεκριμένα μέτρα ενίσχυσης της Ελλάδας, και της απόρριψης των συμβιβαστικών προτάσεων της συνδιάσκεψης του Λονδίνου από την κυβέρνηση της Άγκυρας, επιλέχθηκε η πρώτη. Εντούτοις, υπήρχαν και ελληνικές φωνές αντίθετες στην εν λόγω επιλογή. Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί ο Μεταξάς, ο οποίος μάλιστα αρνήθηκε να συμμετάσχει στρατιωτικά στην Εκστρατεία. Κατά την άποψη του η νίκη ήταν ανέφικτη, καθώς ακόμα κι αν η νέα επίθεση πετύχαινε και ο Κεμάλ και οι Τούρκοι πείθονταν να υπογράψουν τη συνθήκη των Σεβρών, οι Έλληνες θα αναγκάζονταν να εκκενώσουν τη Μικρά Ασία και να αποστρατεύσουν το στρατό, με εξαίρεση μία ισχυρή φρουρά για την περιοχή της Σμύρνης, καθώς δε θα είχαν τη δύναμη να αποτρέψουν την αναπόφευκτη εξέγερση του τουρκικού εθνικισμού,

²⁰⁵ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 165.

²⁰⁶ Η βιασύνη οφειλόταν εν μέρει στην επιθυμία να χτυπήσουν τον Κεμάλ πριν εκμεταλλευτεί τη νέα κατάσταση στην Κιλικία και πριν εκπνεύσει το χρονικό όριο (9/4) για την τουρκική απάντηση στις ειρηνευτικές προτάσεις των συμμάχων. Βλ. Στρατηγός, ό. π., σελ. 196-197.

²⁰⁷ Πιο συγκεκριμένα: αναγνώριση αγοράς πολεμικού υλικού από τις χώρες της Αντάντ, προτεινόμενη από τους Βρετανούς διπλωμάτες υποστήριξη του ελληνικού παράγοντα, επιδείνωση των γαλλοκεμαλικών σχέσεων.

τη συγκρότηση νέων αντάρτικων ομάδων και την έναρξη ενός νέου πολέμου. Συνεπώς ο πολιτικός σκοπός ξεπερνούσε τα διατιθέμενα στρατιωτικά μέσα.²⁰⁸

Θερινές επιχειρήσεις 1921

Η αναφαινόμενη αδυναμία της στρατιωτικής στρατηγικής στην επιχείρηση του Μαρτίου οδήγησε την κυβέρνηση σε εμβριθείς διαδικασίες αναδιοργάνωσης-αναδόμησης των στρατιωτικών της μέσων και πυρετώδης προετοιμασίας της στρατιάς, ώστε να διασφαλισθεί η επιτυχία του προσδιορισμένου στρατιωτικού σκοπού, εκμηδένιση των κεμαλικών δυνάμεων, κατά την επανέναρξη των επιθετικών επιχειρήσεων.²⁰⁹ Το υπουργείο στρατιωτικών κάλεσε 2 ακόμα κλάσεις, ενώ οι δυνάμεις ενισχύθηκαν και από 2 μεραρχίες. Συνεπώς η στρατιά από αριθμητική τουλάχιστον άποψη, το άθροισμα αξιωματικών και οπλιτών ξεπερνούσε τους 200.000 άνδρες, ήταν ισχυρότερη από ποτέ.²¹⁰ Ωστόσο η απομάκρυνση του μετώπου από τα μετόπισθεν και η δραστηριότητα των Τούρκων ατάκτων απορροφούσαν μεγάλο μέρος των δυνάμεων στη διασφάλιση των γραμμών επικοινωνίας και στις υπηρεσίες εφοδιασμού με αποτέλεσμα οι άνδρες της πρώτης γραμμής του μετώπου να μην ξεπερνούν τους 60.000.²¹¹ Στα προβλήματα εντάσσονταν επίσης η απειθαρχία και η απειρία των νεοσύλλεκτων, η συνομωσία της Άμυνας Κων/πόλεως, η διακοπή προμήθειας πολεμοφοδίων από την Αγγλία (4/1921), ελλείψεις σε ηθικό και υλικά εφόδια, η περιορισμένη συλλογή πληροφοριών, η συμμαχική άρνηση χρήσης της Κων/πολης ως ναυτικής βάσης και η στέρηση του δικαιώματος του εμπόλεμου να επισκέπτεται και να ερευνά τα συμμαχικά εμπορικά πλοία σε Μαρμαρά και Αιγαίο, αφήνοντας έτσι ανεξέλεγκτο το παράνομο εμπόριο με τους κεμαλικούς.²¹²

Κατά την προετοιμασία πάντως καταβλήθηκε μεγάλη προσπάθεια για την υλική υποστήριξη του στρατού. Ο φορητός οπλισμός ενισχύθηκε με πυροβόλα, τουφέκια, πυρομαχικά πεζικού και βλήματα πυροβολικού και έτσι το πυροβολικό υπερτερούσε αριθμητικά του τουρκικού, μειονεκτούσε όμως σε βεληνεκές και καμπυλότητα τροχιάς. Ανάλογη ενίσχυση έγινε στα αυτοκίνητα με 1.000 βαρέα, 500 ελαφρά και 250 νοσοκομειακά, ενώ βελτιώθηκε σημαντικά και η μεταφορική δυνατότητα του σιδηροδρόμου με τη μεταφορά από την Ελλάδα ατμομηχανών. Κατασκευάστηκε, επίσης, σιδηροδρομική γραμμή στενού πλάτους, μήκους 22 χλμ., για να συνδέσει την Προύσα με τους Μύλους. Στη γενική αναδιοργάνωση συμπεριελήφθη και η αεροπορία, αποτελούμενη από 3 μοίρες αεροπλάνων και 1 ναυτικό σμήνος, αν και οι ελλείψεις συνεχίζονταν στους τομείς των αεροπορικών αναγνωρίσεων και των ασύρματων επικοινωνιών.²¹³ Τέλος, για

²⁰⁸ Smith, ό. π., σελ. 362-364.

²⁰⁹ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 302.

²¹⁰ Σύμφωνα με το βρετανό επιθεωρητή Ναϊνν ο στρατός ήταν μια πιο αποδοτική μηχανή από κάθε άλλη φορά.

²¹¹ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 172.

²¹² Smith, ό. π., σελ. 382-383 και 388-389.

²¹³ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ. 139-140.

την εξύψωση του ηθικού αποφασίσθηκε η ανασύσταση του Βασιλικού Αρχιστρατηγείου των Βαλκανικών πολέμων, που είχε τη γενική επίβλεψη όλου του στρατού.

Ο γενικός σκοπός του σχεδίου ενεργείας της στρατιάς ήταν η συντριβή των τουρκικών δυνάμεων, με υπερκέραση του αμυνόμενου αντίπαλου στρατού στην Κιουτάχεια και από τα 2 πλευρά και την αποκοπή της υποχωρήσεώς του, καθώς και η κατάληψη της σιδηροδρομικής γραμμής Κων/πολης-Βαγδάτης, από τον κόμβο του Εσκή Σεχίρ, που ήταν το κύριο κέντρο ανεφοδιασμού των Τούρκων, μέχρι τον κόμβο του Αφιόν Καραχισάρ. Σε στρατηγικό επίπεδο δηλαδή επιλέχθηκε πάλι η επιθετική στρατηγική άμεσης προσέγγισης, καταστροφή των τουρκικών δυνάμεων και κατάληψη του κέντρου ανεφοδιασμού τους, και σε επιχειρησιακό η έμμεση (ελιγμός), υπερκέραση του αμυνόμενου για κύκλωση του και συγχρόνως κατά μέτωπο επίθεση.

Η 3^η ελληνική επίθεση μέσα σε ένα έτος ξεκίνησε στις 10/7/1921 και η τακτική κινήσεων των μονάδων, σε αντίθεση με την επιχείρηση του Μαρτίου, είχε σχεδιαστεί με βάση το μεγαλύτερο δυνατό συντονισμό δράσεως ανάμεσα στα 3 Σώματα Στρατού. Τελικά, μετά από σκληρές μάχες, καταλήφθηκε το Αφιόν (13/7), η Κιουτάχεια (17/7) και το Εσκή Σεχίρ (19/7). Παρά όμως την εκπλήρωση των αντικειμενικών σκοπών, ο αντίπαλος δεν κυκλώθηκε στην Κιουτάχεια διότι ο Κεμάλ διέταξε γενική υποχώρηση. Η απόφυγη της κύκλωσης του έδωσε τη δυνατότητα ανασύνταξης, ενίσχυσης και τελικά αντεπίθεσης (21/7). Ωστόσο η αποφασιστική αυτή αντεπίθεση αποκρούστηκε χάρη στις πρωτοβουλίες των διοικητών των μονάδων, που έδρασαν από μόνοι τους και χωρίς καμία διαταγή από τη Στρατιά, η οποία όντας μακριά από το μέτωπο δεν είχε σαφή εικόνα της κατάστασης. Η μάχη του Δορυλαίου (Εσκή Σεχίρ), όπως έμεινε γνωστή, ήταν η σπουδαιότερη της Μικρασιατικής Εκστρατείας γιατί έλαβε μέρος το σύνολο σχεδόν των αντίπαλων δυνάμεων και σίγουρα επέδρασε αρνητικά στο ηθικό των Τούρκων.

Συνολικά στην επιχείρηση του Ιουλίου ο ελληνικός στρατός πέτυχε τον τακτικό του στόχο, κατάληψη της σιδηροδρομικής γραμμής Εσκή Σεχίρ-Αφιόν, όχι όμως και το στρατηγικό, καταστροφή του κεμαλικού στρατού και σύναψη ειρήνης. Η αδυναμία της στρατιωτικής στρατηγικής εντοπίζεται στην ανικανότητα εκτέλεσης του επιχειρησιακού ελιγμού της στρατιάς για κύκλωση και εκμηδένιση του αντιπάλου καθώς και στη διακοπή της επιθετικής δράσης που θα αποστερούσε από τον αντίπαλο το πλεονέκτημα του χρόνου και του χώρου για την αναδιοργάνωση των στρατιωτικών του δυνάμεων.²¹⁴ Απέναντι δε στην ελληνική στρατηγική εκμηδένιση, με στόχο τη συντριβή του αντίπαλου στρατού μέσω αποφασιστικής μάχης, οι Τούρκοι ακολούθησαν στρατηγική εξουθένωσης. Στόχος τους ήταν η όσο το δυνατό μεγαλύτερη επιμήκυνση των γραμμών επι-

²¹⁴ Κατά τον Clausewitz «από τη στιγμή που θα επιτευχθεί μια αποφασιστική νίκη δε θα πρέπει να υπάρχει καμία σκέψη για χαλάρωση, ανάπαυλα, επανεξέταση ή ενίσχυση της υπάρχουσας θέσης, αλλά μόνο για συνέχιση της επίθεσης ξανά εναντίον του εχθρού εάν αυτό καθίσταται αναγκαίο...» Παρατίθεται στο Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 305-306.

κοινωνίας και ανεφοδιασμού του αντιπάλου και η εξάντλησή του. Συνεπώς μπορεί οι Έλληνες να νίκησαν στη μάχη και να θεωρούσαν ότι ήρθε «το τέλος του κεμαλικού στρατού»²¹⁵, τελικά όμως ο στόχος των Τούρκων εκπληρώθηκε σε μεγαλύτερο βαθμό.

Λίγες μέρες μετά τη μάχη του Δορυλαίου και την εγκατάσταση της στρατιάς στη νέα γραμμή Εσκή Σεχίρ-Κιουτάχεια-Αφιόν συγκλήθηκε στην Κιουτάχεια πολεμικό συμβούλιο (28/7), ώστε να αξιολογηθούν τα αποτελέσματα της στρατιωτικής στρατηγικής. Στο συμβούλιο, παρόλο που τέθηκε για πρώτη φορά το ζήτημα της μερικής αποστράτευσης, αποφασίστηκε η άμεση διεξαγωγή επιχειρήσεων πέρα από τον ποταμό Σαγγάριο με τελικό στόχο την Άγκυρα και τη συντριβή του κεμαλικού στρατού²¹⁶, καθώς πίστευαν ότι η κατάκτηση της Άγκυρας θα διέλυε τον Κεμάλ. Επιπλέον η βέλτιστη ψυχολογική, φυσική και στρατιωτική κατάσταση των δυνάμεων, η κακή εσωτερική πολιτική κατάσταση της Τουρκίας, η κάμψη του ηθικού του κεμαλικού στρατού μετά την ήττα του Ιουλίου και η επιτακτική στρατηγική ανάγκη για παρεμπόδιση άμεσης ανασυγκρότησης του προσέδιδαν σημαντικό πλεονέκτημα τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή στην ελληνική επιθετική στρατηγική.²¹⁷ Έτσι παρά τις διαφωνίες για τα προβλήματα που θα δημιουργούσε η προέλαση στα μετόπισθεν και στις γραμμές ανεφοδιασμού λόγω απόστασης (Εσκή Σεχίρ-Άγκυρα: 300 χλμ.), υπερίσχυσε η πίεση του Γούναρη για ενεργό δράση.

Τελικά, η επιχειρησιακή αδυναμία του ελληνικού στρατού στο μικρασιατικό θέατρο, συγκεκριμένα η στρατηγική αναγκαιότητα για μεταφορά των βάσεων ανεφοδιασμού από τη Σμύρνη στα Μουδανιά, απέτρεψε την άμεση διεξαγωγή επιθετικών επιχειρήσεων, διανοίγοντας ένα παράθυρο τρωτότητας για την ελληνική στρατιωτική στρατηγική και αντίστοιχα ένα παράθυρο ευκαιρίας για τη στρατιωτική στρατηγική του Κεμάλ.²¹⁸ Ο μήνας βέβαια που μεσολάβησε από τη λήψη της απόφασης προέλασης μέχρι την πραγματοποίησή της, καταναλώθηκε σε εντατικές προετοιμασίες (συγκέντρωση εφοδίων, πυρομαχικών και μεταφορικών μέσων). Η επιθετική δύναμη ανερχόταν στους 120.000 άνδρες και περιλάμβανε 3 Σώματα Στρατού των 3 μεραρχιών, 1 σύνταγμα πεζικού και 1 βαρέως πυροβολικού, 1 ταξιαρχία ιππικού, 2 μοίρες πυροβολικού Skoda και 3 μοίρες αεροπλάνων. Το πεζικό διέθετε 50.000 τυφέκια, 2.052 οπλοπολυβόλα και 672 πολυβόλα, σχεδόν όσα και οι Τούρκοι, ενώ το πυροβολικό υπερείχε του τουρκικού ποσοτικά αλλά υστερούσε σε ποιότητα και διαμέτρημα. Οι Τούρκοι τέλος υπερείχαν σε ιππικό.²¹⁹

Η διοίκηση της στρατιάς με γνώμονα τον προσδιορισμένο πολιτικό στόχο εφάρμοσε επιθετική στρατηγική άμεσης προσέγγισης. Στρατιωτικός στόχος ήταν η καταστροφή του κέντρου βάρους του εχθρού (Άγκυρα), μέσω διεξαγωγής ενός επιχειρησιακού ελιγ-

²¹⁵ Η φράση ανήκει στον Ξενοφών Στρατηγού, βλ. Smith, ό. π., σελ. 399.

²¹⁶ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ. 206-208.

²¹⁷ Τσιριγώτης, ό. π., 226-227.

²¹⁸ Στο ίδιο, σελ. 309.

²¹⁹ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ. 209 και 211-212.

μού για την υπερκέραση του ισχυρού σημείου της αμυντικής γραμμής των κεμαλικών δυνάμεων και την προσβολή τους εκ των νώτων τους. Επιχειρησιακά δηλαδή υιοθετήθηκε έμμεση προσέγγιση (αποφυγή κατά μέτωπο επίθεσης) λόγω των αναφαινόμενων δυσχερειών κατά την προέλαση της στρατιάς στην ενδοχώρα της Ανατολίας, και προσβολή του εχθρού με ευρύ υπερκερωτικό ελιγμό και κύκλωση.²²⁰

Αναλυτικότερα το σχέδιο ενεργείας προέβλεπε: α) Απασχόληση των κύριων δυνάμεων του εχθρού με επιθέσεις μικρών δυνάμεων κατά μέτωπο, για να βρίσκονται υπό διαρκή απειλή, β) Επίθεση του όγκου της στρατιάς ανατολικά του Σαγγαρίου ώστε να υπερκεράσει και να κυκλώσει την εχθρική τοποθεσία από το νότο και νοτιοανατολικά. γ) Εξέλιξη των επιχειρήσεων σε δύο στάδια: το 1^ο προέβλεπε προέλαση των 3 Σωμάτων προς τον ανατολικό κλάδο του Σαγγαρίου και το 2^ο τη γρήγορη μεταφορά του όγκου των δυνάμεων στην περιοχή νοτιοανατολικά του Σαγγαρίου με κάλυψη μικρών δυνάμεων. Ακολουθούσε εκτόξευση επίθεσης εναντίον του τουρκικού μετώπου, εκτελώντας στροφή προς βορρά και κύκλωση του ανατολικού πλευρού των Τούρκων. Δευτερεύουσα επίθεση θα εξαπολυόταν συγχρόνως από τα δυτικά.²²¹ Προβλεπόταν, τέλος, καταδίωξη του εχθρού μέχρι την Άγκυρα για καταστροφή των εκεί εγκαταστάσεων του και της σιδηροδρομικής γραμμής, ώστε να τον αποστερήσουν από πολύτιμες βάσεις.

Ωστόσο η επιχείρηση στο Σαγγάριο ήταν μια ενέργεια υψηλού ρίσκου, που ακόμα και αν απέβαινε νικηφόρα δεν είχε αξιολογηθεί σε ποιο βαθμό η διαμορφωθείσα κατάσταση θα συνωθούσε στην επιβολή της ελληνικής πολιτικής βουλήσεως στον αντίπαλο. Ο επιδιωκόμενος σκοπός της συντριβής του τουρκικού στρατού, ο οποίος διέθετε επαρκή χώρο για παραχώρηση, ήταν συμπυκνόμενος σε ισχυρά οχυρωμένες θέσεις πλησίον βάσεων ανεφοδιασμού, λειτουργούσε σε εσωτερικές γραμμές συγκοινωνιών-επικοινωνιών και ανεφοδιασμού, ήταν εγκλιματισμένος στη μορφολογία του θεάτρου του πολέμου, είχε τη δυνατότητα επίτευξης επιχειρησιακού ή τακτικού αιφνιδιασμού μέσω διεξαγωγής ταχείας αντεπίθεσης ή αναπτύσσοντας υπεροχή ισχύος σε επιλεγμένα σημεία, αξιοποιούσε τον παράγοντα της εσωτερικής νομιμοποίησης και ενισχυόταν από τους συμμάχους ήταν εξαιρετικά δύσκολος. Από την άλλη ο ελληνικός στρατός συνωθούνταν στη διεξαγωγή ενός πολέμου φθοράς²²², διότι είχε απομακρυνθεί από τις βάσεις ανεφοδιασμού του αντιμετωπίζοντας σοβαρές δυσχέρειες σε επιμελητεία, επικοινωνίες και μεταφορές, αντιμετώπιζε αιφνιδιαστικές και συστηματικές επιθέσεις από τον αντίπαλο με απότοκο την ανάγκη διασφάλισης των πλευρών και των μετόπισθεν του (ανάπτυξη πλαισιοφυλακών) και δε διέθετε εξωτερική εξισορρόπηση λόγω του συμμαχι-

²²⁰ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 310-311.

²²¹ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ. 217-219.

²²² Στον πόλεμο φθοράς κινητοποιείται και χρησιμοποιείται το σύνολο των συντελεστών ισχύος ενός κράτους (οικονομικοί, βιομηχανικοί, στρατιωτικοί, τεχνολογικοί, διπλωματικοί). Ο αντίπαλος δηλαδή αντιμετωπίζεται ως ένα σύνολο στόχων και το επιτυχές αποτέλεσμα είναι απότοκο της αθροιστικής ενέργειας της υπέρτερης δύναμης πυρός και της ευμεγέθους υλικής ισχύος. Βλ. Luttwak, ό. π., σελ. 92-97.

κού οικονομικοστρατιωτικού αποκλεισμού. Επιπρόσθετα ο μείζον στόχος του επιχειρησιακού ελιγμού θα δημιουργούσε αφενός ευνοϊκότερες συνθήκες στο τακτικό επίπεδο, αλλά δεν είχε συνεκτιμηθεί ότι με τα υπάρχοντα ελλιπή μέσα μεταφορών, διοικήσεως και ελέγχου, το συγκριτικό πλεονέκτημα των εσωτερικών γραμμών του αντιπάλου, την ανεπάρκεια στρατιωτικών δυνάμεων που είχε ως αποτέλεσμα την ανικανότητα συγκέντρωσης ή ανάπτυξης δυνάμεων σε πολλές θέσεις, όπως απαιτεί ο ελιγμός, και την ανυπαρξία εφεδρείας ήταν ανέφικτος.²²³

Η προέλαση των Σωμάτων προς το Σαγγάριο ξεκίνησε το πρωί της 14^{ης} Αυγούστου. Ύστερα από κοπιαστική πορεία 9 ημερών, ήρθαν σε επαφή με προκεχωρημένες τουρκικές θέσεις στα νότια του ποταμού Γκεκ. Η μάχη κράτησε 3 εβδομάδες. Στις 2/9 τα υψώματα του Τσαλ Νταγ κατελήφθησαν από Έλληνες, οι οποίοι είχαν φτάσει στη δεύτερη γραμμή άμυνας των Τούρκων, χωρίς όμως να τους καταδιώξουν και να τους συντρίψουν παρά το καταρρακωμένο, λόγω υπερβολικής κόπωσης, πολλών απωλειών και έλλειψης εφεδρειών, ηθικό τους.²²⁴ Αυτό ήταν το αποκορύφωμα της ελληνικής επιτυχίας καθώς υπήρχε οξύ πρόβλημα ανεφοδιασμού²²⁵, ενώ το τουρκικό ιππικό παρενοχλούσε τις επικοινωνίες πίσω από τις γραμμές. Σε λίγο μάλιστα οι Τούρκοι, ενισχυόμενοι συνεχώς από πρόσφατα στρατολογημένα στρατεύματα, αντεπιτέθηκαν (8-10/9). Η ελληνική γραμμή αρχικά κράτησε, αλλά η σφοδρότητα της επίθεσης ανάγκασε τον Παπούλα να διατάξει υποχώρηση, κατά την οποία η στρατιά πέρασε το Σαγγάριο καταστρέφοντας 120 χλμ. σιδηροδρόμου και καθετί χρήσιμο στον εχθρό. Έτσι έληξαν οι επιθετικές επιχειρήσεις και διαμορφώθηκε η νέα αμυντική γραμμή: Νικομήδεια-Σειντή Γαζή-Εσκή Σεχίρ-Αφιόν-κοιλάδα Μαιάνδρου²²⁶, που κράτησε μέχρι τον Αύγουστο 1922.

Τα αποτελέσματα της ελληνικής στρατιωτικής στρατηγικής ήταν τα εξής: α) υπέρβαση του αποφασιστικού σημείου της επίθεσης²²⁷ (υψώματα Τσαλ Νταγ) με παρεπόμενο την προοδευτική εξασθένιση της στρατιωτικής ισχύος, β) εξουδετέρωση του επιχειρησιακού της ελιγμού με συνεπακόλουθο τη διεξαγωγή αποφασιστικής επίθεσης στην κεντρική γραμμή άμυνας του αντιπάλου για τη διάρρηξή της, γ) υπέρβαση του κορυφαίου σημείου της άμυνας από τις κεμαλικές δυνάμεις, όπου οι γενικές ζημιές του αμυνόμενου αρχίζουν να προλαμβάνονται από τον ίδιο, με αποτέλεσμα την ανάκτηση ισορροπίας στρατιωτικής ισχύος στο πεδίο της μάχης, δ) υπερεκτεταμένες γραμμές συγκοινωνιών-επικοινωνιών με απότοκο υπέρμετρες δυσχέρειες στον ανεφοδιασμό, και ε) ανάσχεση της επιθετικής δράσης και σύμπτυξη σε θέση άμυνας με άμεσο τον κίνδυνο

²²³ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 312-314.

²²⁴ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ. 238 και 244-245.

²²⁵ Μέρες είχαν να φτάσουν στο μέτωπο τρόφιμα και εφόδια.

²²⁶ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ. 296-302.

²²⁷ Από το σημείο αυτό και μετά τα στρατεύματα ακινητοποιούνται σε μια χώρα άγονη και εχθρική που καθιστά δυσχερή τον ανεφοδιασμό τους, ενώ αντίθετα ο εχθρός πλησιάζει προς τις βάσεις του και έτσι αμύνεται με όλες τις δυνάμεις του και με ενθουσιασμό.

περιαγωγής σε πόλεμο φθοράς.²²⁸ Σε τακτικό τέλος επίπεδο διαπιστώθηκαν τόσο λάθη όσο και ηρωισμοί. Η στρατιά σε κρίσιμες στιγμές άλλαξε τις αρχικές της αποφάσεις στηριζόμενη σε λάθος πληροφορίες που λάμβανε από αεροπορικές αναγνωρίσεις αγνοώντας τις αντίθετες πληροφορίες των εν επαφή τμημάτων, ενώ η έλλειψη σε μέσα επικοινωνιών δυσκόλεψε το συντονισμό των ενεργειών των μεραρχιών και τη διεύθυνση του αγώνα από τη διοίκηση. Από την άλλη, χάρη στις ηρωικές προσπάθειες-θυσίες των ανδρών και την ικανή ηγεσία των σχηματισμών, παραλίγο να διασπασθεί η άμυνα του εχθρού²²⁹, ενώ υλοποιήθηκε πετυχημένη σύμπτυξη με όλο το υλικό στο Εσκή Σεχίρ.

Σεπτέμβριος 1921-Καταστροφή Σμύρνης

Παρεπόμενο του αναντίστρεπτου προβλήματος της υπέρβασης του κορυφαίου σημείου της επίθεσης ήταν η ανακοπή της επιθετικής προέλασης, η υποχώρηση στη γραμμή Εσκή Σεχίρ-Κιουτάχεια-Αφιόν Καραχισάρ και η προβολή στατικής άμυνας για τη διατήρησή της. Υπό αυτή την κατάσταση η πολιτική ηγεσία τήρησε μία επαμφοτερίζουσα στάση. Από τη μία προδήλωνε την πολιτικοστρατηγική αναγκαιότητα της στρατιωτικής κατοχής και κράτησης μίας αρκετά υπερεκτεταμένης εδαφικής ζώνης για τη δημιουργία και παγίωση εδαφικών τετελεσμένων και από την άλλη εξουσιοδοτούσε τη στρατιωτική ηγεσία να οριοθετήσει την όψη της στρατιωτικής στρατηγικής αποκλειστικά και μόνον από το στρατιωτικό συμφέρον, το οποίο είχε προσδιοριστεί σε συνθηκολόγηση με την κεμαλική κυβέρνηση και σε παγίωση των εδαφικών τετελεσμένων.²³⁰

Ωστόσο, μετά τη μάχη του Σαγγάριου η κατάσταση της στρατιάς συνεχώς δυσχεραινόταν. Η ποιότητα, η πειθαρχία και το ηθικό αξιωματικών και στρατιωτών είχαν μειωθεί κατά κόρον. Ο Εθνικός Διχασμός, η πολιτικοστρατιωτική μεταβολή με τις εκλογές του 1920, η διακίνηση από τους βενιζελικούς πρωτοκόλλων επαναστατικού περιεχομένου, η άσχημη οικονομική κατάσταση της Ελλάδας, η μη συντριβή του κεμαλικού στρατού, οι βαρύτερες απώλειες των θερινών επιχειρήσεων, οι ελλείψεις σε φαγητό, ματισμό και εφόδια και η καθυστέρηση στη μισθοδοσία είχαν σοβαρό αντίκτυπο στο στράτευμα. Καταλυτικό ρόλο έπαιξαν επίσης, η χαλάρωση της δίωξης χιλιάδων ανυπότακτων και λιποτακτών και η επικράτηση στις τάξεις του στρατού της αντίληψης ότι η νίκη ήταν ανέφικτη και η συνέχιση του αγώνα μάταιη. Η κομμουνιστική προπαγάνδα²³¹, τέλος, αναζωπύρωνε τις κομματικές και πολιτικές αντιθέσεις των στρατιωτών και συντελούσε στην απονομιμοποίηση του σκοπού του πολέμου, τονίζοντας τον αποικιακό και ιμπεριαλιστικό χαρακτήρα του. Συνεπώς τα ιδανικά του 1919 για έναν ευγενή αγώνα

²²⁸ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 315-317.

²²⁹ Μετέβη ο ίδιος ο Κεμάλ προκειμένου να μην καταρρεύσει η αμυντική τοποθεσία.

²³⁰ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 318-319.

²³¹ Π.χ. φυλλάδια που πετούσαν Τούρκοι ή η άποψη ότι πολεμούσαν γιατί οι Άγγλοι ήθελαν τα πετρέλαια. Smith, ό. π., σελ. 481-482.

που θα λύτρωνε τον ελληνισμό είχαν καταρρεύσει.²³² Τα δε μέτρα που έλαβε η νέα διοίκηση υπό το Χατζηανέστη²³³ δεν ήταν ικανά να ανυψώσουν το ηθικό και η επιθυμία των στρατιωτών να επιστρέψουν σπίτια τους ήταν διάχυτη.²³⁴

Για όλους τους ανωτέρω λόγους η ανάληψη επιθετικής δράσης ήταν αδύνατη και η στρατιά, παρά τις πληροφορίες περί συγκέντρωσης τουρκικών στρατευμάτων, αρκέσθηκε στην τήρηση αμυντικής στάσης. Η ανεπάρκεια των δυνάμεων της, που γινόταν εντονότερη λόγω του μεγάλου αναπτύγματος του μετώπου της, περίπου 700 χλμ., οδήγησε στην εφαρμογή στατικής άμυνας για διατήρηση της κατεχόμενης εδαφικής γραμμής. Συνεπώς, η στρατιωτική ηγεσία, αξιολογώντας το μέτρο αποτελεσματικότητας των στρατιωτικών μέσων υπό το πλαίσιο των διαμορφωθείσων συνθηκών στο μικρασιατικό θέατρο, αναδιαμόρφωσε τη στρατηγική της από επιθετική σε καθαρά αμυντική επαληθεύοντας τη ρήση του Clausewitz «ο φυσικός στόχος κάθε επιχειρησιακού σχεδίου είναι το αποφασιστικό σημείο στο οποίο η επίθεση γίνεται άμυνα. Εάν κάποιος θελήσει να το υπερβεί, δε θα είναι μόνο μία ανώφελη ενέργεια που δε θα προσθέσει τίποτα στην επιτυχία. Θα είναι μία επιβλαβής που θα οδηγήσει σε αντίδραση». Παρόλα αυτά η πολιτική ηγεσία επέμενε στην ανάγκη κατοχής ευρείας ζώνης, που τα όρια θα αποφάσιζε η διοίκηση της στρατιάς, αναδεικνύοντας ανεπάρκεια ως προς τον προσδιορισμό του πολιτικού σκοπού του πολέμου, σε αντίθεση με την πολιτικότερη οπτική του Παπούλα για σύναψη ανακωχής και τερματισμό της εκστρατείας.²³⁵ Να σημειώσουμε, επίσης, ότι το γενικό στρατηγείο το χειμώνα του 1921-22 απέρριπτε τη σύμπτυξη του μετώπου, δυτικά από το υπάρχον, ως επισφαλή από στρατιωτική άποψη και κακή για το ηθικό του στρατού και ότι το καλοκαίρι ο Χατζηανέστης έκρινε πως μια τουρκική επίθεση θα απωθόταν χωρίς δυσκολία, ενώ ενδείξεις άμεσης αποχώρησης δεν υπήρχαν.²³⁶

Εντούτοις, η επιλογή της στατικής άμυνας δημιούργουσε άμεσες απειλές λόγω της προοδευτικής ενίσχυσης των κεμαλικών δυνάμεων και της αντίστροφης εξασθένησης της ελληνικής στρατιωτικής δύναμης, με παρεπόμενο ο αντίπαλος να μπορεί να χρησιμοποιήσει το πλεονέκτημα του επιχειρησιακού αιφνιδιασμού για τη διάρρηξη του αμυντικού μετώπου. Παράλληλα η αμυντική διάταξη είχε πολλά μειονεκτήματα. Από τις 12 μεραρχίες, οι 10 κάλυπταν το μέτωπο και μόνο 2 βρίσκονταν σε εφεδρεία. Οι υπόλοιπες εφεδρικές δυνάμεις εξοικονομούσαν από τη διάθεση τμημάτων των μεραρχιών της πρώτης γραμμής. Επίσης, η πυκνότητα της κατεχόμενης γραμμής δεν ήταν η απαιτούμενη, υπήρχαν κενά αρκετών χιλιομέτρων, που απλώς επιτηρούνταν από περιπόλους.

²³² Smith, ό. π., σελ. 432.

²³³ Ο Παπούλας παραιτήθηκε στις 26 Μαΐου 1922, μετά από άρνηση, ή καλύτερα αδυναμία, της κυβέρνησης να χορηγήσει πολεμικό υλικό και ενισχύσεις. Την αντικατάσταση του ακολούθησε αντικατάσταση πολλών από τους διοικητές των σχηματισμών της Στρατιάς Μικράς Ασίας. Η επιλογή Χατζηανέστη πάντως δεν ήταν φρόνιμη.

²³⁴ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ. 342-344.

²³⁵ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 322-325.

²³⁶ Smith, ό. π., σελ. 441 και 478-479.

Παρά δε τις υποβαλλόμενες προτάσεις από το επιτελείο της στρατιάς για την ανάγκη σύμπτυξης του μετώπου ή για μετακίνηση δυνάμεων προς ενίσχυση του Αφίων, ως του πλέον ευπαθούς σημείου της διάταξης και θέσεως κλειδί, όπως και το Εσκή Σεχίρ, λόγω των σιδηροδρομικών διασταυρώσεων, ο Παπούλας δεν έπραξε τίποτα παρασυρόμενος από τη λύση της κατάληψης της Κων/πολης²³⁷ και των διαβεβαιώσεων των διοικητών για το αξιόμαχο του στρατού. Στη συνέχεια, με απόφαση του νέου διοικητή, η δύναμη της στρατιάς μειώθηκε περαιτέρω, καθώς στάλθηκαν ενισχύσεις στη Θράκη που δεν επέστρεψαν έγκαιρα μετά τη ματαίωση της επιχείρησης Κων/πολης. Άλλα σοβαρά μειονεκτήματα ήταν η μεγάλη απόσταση του μετώπου από την κύρια βάση της στρατιάς στη Σμύρνη, οι πολύ μακρές γραμμές εφοδιασμού της, εκτεθειμένες σε επιδρομές Τούρκων ατάκτων, η πενιχρή κατάσταση του δικτύου συγκοινωνιών που τις εξυπηρετούσε, η έλλειψη μέσων επικοινωνίας και η αναξιοπιστία όσων υπήρχαν κ.ά.²³⁸

Ωστόσο παρά τα προβλήματα η αμυντική στρατηγική στόχευε στην απορρόφηση του πρώτου πλήγματος και στην προοδευτική εξασθένηση της επιθετικής ορμής των κεμαλικών δυνάμεων έως τη χρονική στιγμή που θα της ήταν δυνατό να διεξαγάγει αποφασιστική αντεπίθεση. Αντικειμενικοί της στόχοι επομένως ήταν: 1) συγκράτηση-ανάσχεση της κεμαλικής επιθέσεως μέσω της εφαρμογής αποτελεσματικής στατικής άμυνας, 2) διεξαγωγή αντεπιθέσεως για την ανάσχεση και την απώθηση των εχθρικών ενόπλων δυνάμεων εκτός ζώνης άμυνας, υπό την προϋπόθεση ότι θα προηγείτο η απόκτηση ενός μείζονος πλεονεκτήματος από την άμυνα (π.χ. εξασθένηση της δύναμης πυρρός του επιτιθέμενου, κάμψη του ηθικού του, διακοπή της επιθετικής του δράσης μέσω προοδευτικής οπισθοχώρησης) και 3) σύμπτυξη του μετώπου σε βραχεία γραμμή μέσω βραδείας οπισθοχώρησης της στρατιάς στο εσωτερικό της δυτικής Μικράς Ασίας με στόχο την προοδευτική εξάντληση των δυνάμεων του αντιπάλου και την εξασθένηση του ηθικού του. Να σημειώσουμε ωστόσο ότι το κόστος από την οπισθοχώρηση του Α΄ Σώματος μετά τη μάχη στο Αλή Βεράν ήταν συγκριτικά υψηλότερο από ότι θα ήταν σε περίπτωση εθελούσιας υποχώρησης του πριν τη διεξαγωγή της μάχης.²³⁹

Το πρωί της 26^{ης} Αυγούστου 1922 τα τουρκικά κανόνια άρχισαν να χτυπούν ανελέητα το ελληνικό μέτωπο στα δυτικά του Αφίων Καραχισάρ, στις χαράδρες του Ακάρ Ντάγ, και έπειτα εφοδιαστικά μπήκε στη μάχη το πεζικό. Ο στρατηγικός αιφνιδιασμός ήταν πλήρης, καθώς οι Έλληνες ελλείπει πληροφοριών δεν κατόρθωσαν να αντιληφθούν το μέγεθος των τουρκικών συγκεντρώσεων στην περιοχή Αφίων, ενώ περίμεναν

²³⁷ Το καλοκαίρι του 1922 η κατάληψη της Κων/πολης είχε θεωρηθεί ως η μόνη διέξοδος για την απεμπλοκή της Ελλάδας από τη Μικρά Ασία αλλά οι σύμμαχοι δεν επέτρεψαν τη διεξαγωγή της επιχείρησης. Smith, ό. π., σελ. 483-488.

²³⁸ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ. 340-341. Η παραλαβή διαταγών από το γενικό στρατηγείο ήθελε ώρες όχι λεπτά, ενώ οι τηλεπικοινωνίες ήταν άθλιες και διακόπτονταν εύκολα από βομβαρδισμούς. Συνεπώς δε μπορούσες να τις εμπιστευθείς.

²³⁹ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 338-339.

επίθεση στο Εσκή Σεχίρ.²⁴⁰ Ωστόσο ο τακτικός αιφνιδιασμός δεν επιτεύχθηκε διότι είχαν αντιληφθεί την προπαρασκευή της επίθεσης. Παρά δε τα προαναφερθέντα μειονεκτήματα της άμυνας τους, οι ελληνικές δυνάμεις, μη έχοντας εναλλακτική στρατηγική, έμειναν στις θέσεις τους πολεμώντας γενναία, ιδιαίτερα κατά τα πρώτα στάδια της διαρρήξεως του μετώπου τους. Την πρώτη μέρα της επίθεσης, εκτός από το 49^ο Σύνταγμα, δεν υποχωρούσαν εύκολα και η υπόθεση δεν είχε χαθεί. Οι Τούρκοι όμως κατάφεραν να πλήξουν τις επικοινωνίες, που σε συνδυασμό με άστοχες αντιδράσεις, οδήγησε τη στρατιά σε υποχώρηση καθώς τα πυρομαχικά λιγόστευαν, οι άνδρες εξαντλούνταν, οι επικοινωνίες ήταν αναξιόπιστες, το γενικό στρατηγείο είχε διαστρεβλωμένη εικόνα των μαχών²⁴¹ και οι ανώτεροι αξιωματικοί δρούσαν αυτοβούλως, ενώ μετά από 48 ώρες πολέμου η συνοχή των σχηματισμών ήταν ως επί το πλείστον κατεστραμμένη.²⁴²

Οι σπασμωδικές κινήσεις πανικού της ελληνικής κυβέρνησης αποτυπώνονται στην αντικατάσταση του Χατζηανέστη από τον Τρικούπη (4/9). Καθώς όμως ο Τρικούπης²⁴³ ήταν ήδη αιχμάλωτος, γενικός διοικητής έγινε ο Πολυμενάκος. Μετά δε την αιχμαλωσία της ομάδας του Τρικούπη, στις 2/9, η σύμπτυξη των περισσότερων δυνάμεων παρουσίασε την εικόνα άτακτης φυγής που παρέσυρε και πρόσφυγες. *«Οι άνδρες δε νοιάζονταν πια για τη στρατιωτική πειθαρχία ούτε καν για να υπερασπίσουν τον εαυτό τους. Πολλοί πετούσαν τα όπλα για να μην τους εμποδίζουν στις κινήσεις τους. Μέσα στον πανικό οι στρατιώτες έκαιγαν και ρήμαζαν ότι έβρισκαν μπροστά τους».*²⁴⁴ Η κατάσταση αυτή ωστόσο, δε συνεπάγεται την απουσία σχηματισμών που υποχώρησαν με πλήρη τάξη και που διέσωσαν το μεγαλύτερο μέρος του προσωπικού και του υλικού τους.

Η πλειονότητα των Α΄ και Β΄ Σωμάτων Στρατού, που πολέμησε στο Αφιόν, αιχμαλωτίστηκε, εκτός από 1 δύναμη που έφτασε στο Ουσάκ και όσους έφτασαν υπό οπισθοφυλακή και παρά την πίεση των Τούρκων στη Σμύρνη. Όταν μάλιστα οι εναπομείναντες κύριες φάλαγγες έφταναν στη Σμύρνη (8/9), έλαβαν διαταγή για συνέχιση της υποχώρησης και εγκατάλειψη κάθε σκέψης περί υπεράσπισης της πόλης. Την επομένη μέρα αποχώρησαν για Χίο αφήνοντας τους κατοίκους τρομαγμένους και απροστάτευτους στο έλεος των Τούρκων που κατέφθαναν. Αντίθετα το Γ΄ Σώμα, που κράτησε το βόρειο τμήμα του μετώπου από τη θάλασσα του Μαρμαρά ως το Εσκή Σεχίρ, έμεινε ανέπαφο, καθώς οι Τούρκοι, ενισχύοντας το μέτωπο του Αφιόν, δεν είχαν τοποθετήσει απέναντί του δύναμη ικανή να σπάσει την άμυνά του και επιπλέον μόνο 1 μεραρχία του

²⁴⁰ Dumont, ό. π., σελ. 153.

²⁴¹ Για παράδειγμα το βράδυ της 27^{ης}, ενώ οι Έλληνες υποχωρούσαν και το Ακάρ Ντάγ είχε χαθεί, το γενικό στρατηγείο έστειλε διαταγή με στόχο να ανακαταλάβει ο Τρικούπης τις χαμένες θέσεις και μόνο σε απόλυτη ανάγκη να αποσυρθεί στη γραμμή Ρεζίλ Τεπέτ-Ακάρ Ντάγ. Ωστόσο, η επιλογή στρατιωτικής στρατηγικής στατικής άμυνας για τη διατήρηση μίας υπερεκτεταμένης εδαφικής ζώνης δεν προσέδωσε στις ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις το αποφασιστικό εκείνο πλεονέκτημα, μια ευνοϊκή δηλαδή αλλαγή στην ισορροπία ισχύος στο μικρασιατικό θέατρο, που θα καθιστούσε δυνατή τη μεταστροφή της άμυνας σε επίθεση. Βλ. Σιριγώτης, ό. π., σελ. 340-341.

²⁴² Smith, ό. π., σελ. 500-507.

²⁴³ Ο Τρικούπης ήταν διοικητής του Α΄ Σώματος Στρατού που μαζί με το Β΄ Σώμα (σύνολο 8 μεραρχίες) κάλυπταν το νότιο τμήμα του Αφιόν. Το βόρειο τμήμα, από το Μαρμαρά μέχρι ανατολικά της Κιουτάχειας, κρατούσε το Γ΄ Σώμα.

²⁴⁴ Smith, ό. π., σελ. 513.

είχε αποσπασθεί προς βοήθεια του νοτίου. Έτσι κράτησε τις θέσεις του μέχρι 2/9, όταν επιτέλους αποφασίστηκε η απόσυρσή του. Το σώμα υποχώρησε προς Πάνορμο με τάξη, εκτός από 1 μεραρχία που έχασε τη συνοχή της και παραδόθηκε, και επιβιβάστηκε με επιτυχία στα πλοία προβάλλοντας αντίσταση στις επιδρομές των Τούρκων.²⁴⁵

Συμπεραίνουμε λοιπόν, ότι υπό το πρόταγμα της μη εγκατάλειψης της Μικράς Ασίας μέχρι εξαντλήσεως και των τελευταίων οικονομικών μέσων που διέθετε η Ελλάδα προς συντήρηση του στρατού επιλέχθηκε μία ανορθολογική στρατιωτική στρατηγική που δεν ήταν δυνατό να υποστηριχθεί από το σύνολο των διατιθέμενων μέσων εσωτερικής εξισορρόπησης και δεν προσέδιδε κανένα ισχυρό πλεονέκτημα στο στρατό. Αντίθετα οι υπερεκτεταμένες γραμμές άμυνας, που ήταν ανέφικτο να υποστηριχθούν αποτελεσματικά, οι τεράστιες επιμελητειακές ελλείψεις²⁴⁶, το καταρρακωμένο ηθικό, το ανεπαρκές δίκτυο συγκοινωνιών-επικοινωνιών που καθιστούσε δυσχερή τον ανεφοδιασμό και τη δυνατότητα άμεσης μετακίνησης των μονάδων από δευτερεύοντα μέτωπα, η άμεση υπαγωγή των τριών σωμάτων στη διοίκηση της στρατιάς Μικράς Ασίας και η απόσταση των 400 χλμ. του στρατηγείου της Σμύρνης από το μέτωπο, που κατέστησαν αδύνατη την έγκαιρη και έγκυρη διάγνωση, το συντονισμό και τον έλεγχο της διαμορφωθείσας επιχειρησιακής και τακτικής κατάστασης, καθώς και η διάσπαση των Α' και Β' Σωμάτων σε 2 ομάδες και η αποτυχημένη απόπειρα σύμπληξης νέας γραμμής άμυνας, κατέληξαν στην κατάρρευση της αμυντικής διάταξης, στην αποδιάρθρωση της στρατιωτικής στρατηγικής και τελικά στην ανάγκη εκκένωσης της Μικράς Ασίας.²⁴⁷

Στις 19/9/1922 τα τελευταία μαχόμενα ελληνικά στρατεύματα είχαν εγκαταλείψει τη Μικρά Ασία κατευθυνόμενα προς Χίο, Μυτιλήνη και Αν. Θράκη. Στα συνεπακόλουθα της ήττας περιλαμβάνονται η πυρπόληση της Σμύρνης (13/9), η δημιουργία χιλιάδων προσφύγων, οι σφαγές, οι λεηλασίες και όλες οι άλλες φρικαλεότητες εις βάρος των χριστιανών, Ελλήνων και Αρμενίων, που δε μπόρεσαν να διαφύγουν υπό την αδράνεια των συμμάχων, καθώς και ο ξεριζωμός του ελληνισμού από τις προαιώνιες εστίες του.

3.3. Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ

Κατάληψη Σμύρνης-Ιούνιος 1920

Η στρατιωτική κατάσταση που επικρατούσε στην Τουρκία το 1919 ήταν χαοτική. Η ανακωχή του Μούδρου είχε επιβάλει τον αφοπλισμό του στρατού αλλά οι Τούρκοι δεν είχαν πρόθεση να παραδώσουν το μεγάλο όγκο του οπλισμού τους, απλά επεδίωκαν

²⁴⁵ Smith, ό. π., σελ. 517-518.

²⁴⁶ Κυρίως σε πυρομαχικά αλλά και γενικότερα σε τρόφιμα και εφόδια, τα οποία για μέρες δεν έφταναν στο μέτωπο.

²⁴⁷ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 341-342.

να αναβάλουν όσο το δυνατόν περισσότερο μία σύγκρουση με τους συμμάχους.²⁴⁸ Παρόλα αυτά δεν ήταν όλοι οι σύμμαχοι εχθρικοί απέναντι τους, π.χ. οι Ιταλοί αξιωματικοί ενίσχυαν συνεχώς τους Τούρκους αντάρτες και η ιταλική ζώνη κατοχής αποτελούσε βάση για επιθετικές εξορμήσεις στην ελληνική, ενώ από τη νύχτα που έγινε γνωστή η έλευση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη χιλιάδες Τούρκοι κάτοικοι διαμαρτυρήθηκαν και εκατοντάδες Τούρκοι κρατούμενοι αφέθηκαν ελεύθεροι, μερικοί εκ των οποίων κατόρθωσαν να προμηθευτούν και όπλα.²⁴⁹ Λίγο δε πριν την ελληνική απόβαση, η φιλοσυμμαχική σουλτανική κυβέρνηση της Κων/πολης διόρισε τον αξιωματικό του τακτικού στρατού Μουσταφά Κεμάλ (Ατατούρκ)²⁵⁰ επιθεωρητή των ανατολικών επαρχιών για να επιβάλει το νόμο και την τάξη και να διαλύσει τις άτακτες στρατιωτικές μονάδες. Η κυβέρνηση ακόμα και αν η εντολή δεν εκπληρωνόταν θα έβγαινε κερδισμένη διότι θα απαλλασσόταν από τον ύποπτο Κεμάλ, για τον οποίο η θέση ήταν μια ευκαιρία να βγει στην ύπαιθρο και να οργανώσει ένα εθνικιστικό κίνημα αντίστασης ενάντια στην ταπεινωτική ειρήνη που είχε επιβληθεί στη χώρα του. Από τα τέλη άλλωστε του 1918 είχαν δημιουργηθεί τοπικές εθνικιστικές ένοπλες μονάδες σε Μικρά Ασία και Αν. Θράκη.²⁵¹

Η πρώτη επίσημη σύσκεψη της τουρκικής στρατιωτικής ηγεσίας έγινε στην Αμάσεια (18/6/1919), με τη συμμετοχή του Κεμάλ και των στρατηγών Αλή Φουάτ και Ρεφέτ. Στη σύσκεψη καταρτίστηκε σχέδιο κοινής ενέργειας που σε 1^η φάση προέβλεπε την οργάνωση και ενίσχυση των ατάκτων (συμμορίες τσέτηδων) της περιοχής της Σμύρνης και την προώθηση της εκπαίδευσής τους, με στόχο τη συνεχή παρενόχληση των ελληνικών τμημάτων και την επιβράδυνση της προέλασής τους. Οργανωτικός δε πυρήνας της αντίδρασης στην περιοχή ήταν ο στρατός Σμύρνης, το μεγαλύτερο μέρος του οποίου, 2.000 πεζοί και 150 ιππείς, είχε εγκαταλείψει τους στρατώνες και είχε καταφύγει στην ύπαιθρο μετά τα γεγονότα της αποβάσεως.²⁵² Σε 2^η φάση αποφασίστηκε ο εξοπλισμός ενός νέου τακτικού στρατού με τη χρησιμοποίηση στελεχών του παλαιού. Για το σκοπό αυτό θα δημιουργούνταν μυστικά κέντρα επιστράτευσης και οπλοστάσια, για τον κλεμμένο οπλισμό από τις αποθήκες που φρουρούσαν οι σύμμαχοι, ενώ όλες οι οργανώσεις αντίστασης θα τίθεντο υπό ενιαία διοίκηση επιτελείου, με τις δυτικές μονάδες υπό το διοικητή του XX Σώματος Στρατού, τις ανατολικές υπό το διοικητή του XV Σώματος και τον Κεμάλ στο κέντρο.²⁵³ Συνεπώς η στρατηγική στόχευε βραχυπρόθεσμα στην τακτική ανταρτοπόλεμου και μακροπρόθεσμα στη δημιουργία τακτικού στρατού.

Ο ανταρτοπόλεμος αναφέρεται σε στρατιωτικές και παραστρατιωτικές επιχειρήσεις που διεξάγονται από άτακτες, βασικά ντόπιες δυνάμεις, σε κατεχόμενες από τον εχθρό

²⁴⁸ Smith, ό. π., σελ. 205.

²⁴⁹ Στο ίδιο, σελ. 176-177.

²⁵⁰ Για τη ζωή του Κεμάλ βλ. Macmillan Margaret, *Οι Ειρηνοποιοί*, Αθήνα, εκδόσεις Θεμέλιο, 2005, σελ. 279-483.

²⁵¹ Smith, ό. π., σελ. 200-201

²⁵² *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 119.

²⁵³ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ. 31.

ή σε εχθρικές περιοχές. Στον ορισμό αυτό του ΝΑΤΟ δίνεται έμφαση στη φύση των δυνάμεων που διεξάγουν τον ανταρτοπόλεμο και όχι στον τρόπο διεξαγωγής του. Άλλωστε και ένας τακτικός στρατός μπορεί να προβεί σε επιχειρήσεις παρενόχλησης, κυρίως των γραμμών επικοινωνίας του αντιπάλου, παραμένει όμως συμβατική, στρατιωτική δύναμη, με καθορισμένη δομή και στρατιωτική πειθαρχία.²⁵⁴ Σε αντίθεση λοιπόν με το συμβατικό στρατό που διαθέτει συνοχή, υψηλό βαθμό οργάνωσης, συγκεντρωμένη και ιεραρχική διοίκηση και, κατά κανόνα, τακτική υπεροχή στο πεδίο της μάχης, οι αντάρτες είναι οργανωτικά διάσπαρτοι, δηλαδή δεν έχουν διάταξη μάχης.²⁵⁵ Απόρροια της ασυμμετρίας αυτής, καθώς και του γεγονότος ότι οι δυνάμεις που τον διεξάγουν έχουν περιορισμένους πόρους, είναι η αποφυγή των μεγάλων μαχών. Οι αντάρτες προβαίνουν σε μάχες, μόνο αν η επιτυχία είναι σε μεγάλο βαθμό εξασφαλισμένη και οι απώλειες λίγες, καθώς μεγάλες απώλειες πλήττουν την αγωνιστικότητα τους και μετατρέπουν τον αρχικό ενθουσιασμό σε ηττοπάθεια με αποτέλεσμα την εγκατάλειψη του αγώνα. Η αγωνιστικότητά τους πλήττεται επίσης από τη σύλληψη ή τη δολοφονία του αρχηγού τους, καθώς οι δυνάμεις αυτές είναι πιο προσωποπαγείς από τις συμβατικές.

Η στρατηγική του ανταρτοπόλεμου συνίσταται στην αποκέντρωση των δυνάμεων. Οι αντάρτες αποκεντρώνουν τον πόλεμο όσο το δυνατόν περισσότερο επιδιώκοντας πολλές αψιμαχίες με λίγες δυνάμεις του αντίπαλου τακτικού στρατού, στις οποίες αυξάνονται οι πιθανότητες επιτυχίας τους. Η αποκέντρωση των ανταρτών οδηγεί και στην αποκέντρωση των δυνάμεων του αντιπάλου. Για να επικρατήσει στον ανταρτοπόλεμο, ο οργανωμένος στρατός πρέπει να εξαπλωθεί στις περιοχές των ανταρτών, είτε για να τους κυνηγήσει, είτε για να τους εξολοθρεύσει, είτε για να εκμηδενίσει την υποστήριξη του πληθυσμού, παθητική και ενεργητική, προς τους αντάρτες.²⁵⁶ Οι αντάρτικες ομάδες συγκεντρώνονται μόνο στα πλαίσια συγκεκριμένων επιχειρήσεων, αλλά η συκέντρωση αυτή καλύπτει περιορισμένο χώρο και γίνεται για περιορισμένο χρόνο. Για το λόγο αυτό οι αντάρτες είναι σε θέση να καταλάβουν ή να διατηρήσουν μία αμυντική γραμμή μόνο προσωρινά. Συνεπώς η επιτυχής κατάληψη και διατήρηση αμυντικών γραμμών σηματοδοτεί τη μετεξέλιξη του ανταρτοπόλεμου σε συμβατικό πόλεμο.²⁵⁷

Η ανάγκη του ανταρτοπόλεμου για αποκέντρωση δυνάμεων οδήγησε τον Clausewitz να θέσει ως απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχή έκβασή του το μεγάλο εύρος της περιοχής στην οποία εκδηλώνεται, καθώς το σχετικά μεγάλο θέατρο επιχειρήσεων δυσκολεύει τον τακτικό στρατό να εξαπλωθεί και να αντιμετωπίσει τους αντάρτες σε κάθε σημείο. Συναφής με τη γεωγραφική περιοχή είναι και η μορφολογία του εδάφους, που πρέπει να είναι δύσβατη λόγω βουνών, δασών, βάλτων ή τοπικών μεθόδων καλ-

²⁵⁴ Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, «Θεωρία Ανταρτοπολέμου», Έρευνα ΙΔΙΣ, Working Paper Series # 9, 2000.

²⁵⁵ Παπασωτηρίου, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία*, ό. π., σελ. 83.

²⁵⁶ Στο ίδιο, σελ. 84-85.

²⁵⁷ Κολιόπουλος, «Θεωρία Ανταρτοπολέμου», ό. π.

λιέργειας.²⁵⁸ Το έδαφος και η γεωγραφία της μικρασιατικής χερσονήσου ευνοούσαν την εκδήλωση ανταρτοπόλεμου, καθώς, όπως είδαμε, το κεντρικό υψίπεδο της είναι περι-κυκλωμένο από βουνά, που προσφέρουν ευνοϊκό έδαφος στους υπερασπιστές να πλευροκοπήσουν τους εισβολείς και να κόψουν τις γραμμές επικοινωνιών τους.

Μετά τη σύντομη εξέταση του ανταρτοπόλεμου ως επανέλθουμε στις 3 τουρκικές δυνάμεις (2 σοβαρές στις πτέρυγες & 1 ασθενέστερη στο κέντρο), που είχαν καταφέρει να συγκεντρωθούν τον Ιούλιο 1919 απέναντι στον ελληνικό στρατό. Στην περιοχή Αξαρίου-Μπαλικεσέρ-Πανόρμου στάθμευε το XIV Σώμα Στρατού και 4.000 άτακτοι με πυροβόλα και στην περιοχή Σαλιχλή-Φιλαδέλφειας-ανατολικά του Οδεμήςου στάθμευε η 23^η Μεραρχία πεζικού και 3000 άτακτοι. Επιπλέον, ομάδες ατάκτων κινούνταν στο εσωτερικό ενισχυμένοι από τον Κεμάλ. Τέλος, ισχυρές ομάδες δρούσαν γύρω από την Κιουτάχεια καθώς και η 1^η και η 10^η Μεραρχία στην περιοχή της Νικομήδειας.²⁵⁹ Παρόλα αυτά από 9/1919 έως 3/1920 ο Κεμάλ αντιμετώπιζε πολλά αντipeπανάστατικά κινήματα, σε τέτοιο βαθμό που η Μικρά Ασία έμοιαζε να είναι υπό εμφύλιο πόλεμο.

Ιούνιος 1920-Φεβρουάριος 1921

Την περίοδο της τουρκικής επίθεσης στη Νικομήδεια το κεμαλικό κίνημα βρισκόταν στην πιο κρίσιμη καμπή της ιστορίας του²⁶⁰, καθώς είχε συνεγείρει τους στρατιωτικούς αλλά όχι ακόμα τη μάζα του λαού, οι δυνάμεις του σουλτάνου υπερίσχυαν στον εμφύλιο, ενώ φιλοσουλτανικά κινήματα εκδηλώνονταν και εντός στρατού. Ταυτόχρονα ο Κεμάλ είχε να αντιμετωπίσει τους Γάλλους στην Κιλικία και την επανάστατική κινητοποίηση στην Αρμενία. Ο δε στρατός, βρισκόμενος ακόμα υπό την επήρεια της ήττας, διέθετε 42 τάγματα πεζικού, μεγάλο αριθμό ατάκτων και 50 πυροβόλα, με συνολικό αριθμό ανδρών 42.250. Στην πραγματικότητα όμως οι δυνάμεις του ήταν αρκετά μικρότερες²⁶¹ και μειώθηκαν κι άλλο με την κατάληψη της Πάνορμου και της Προύσας από τον ελληνικό στρατό (6/1920), που επέφερε την αύξηση των λιποταξιών και την πτώση του ρεύματος της εθελοντικής κατάταξης. Μάλιστα, μετά την ήττα, ο Κεμάλ αναγκάστηκε να μεταβεί στο Εσκή Σεχίρ προκειμένου να ανασυγκροτήσει και να εμψυχώσει τις αποθαρρημένες του μονάδες²⁶², ενώ σε αυτό τον βοήθησε τόσο η συμμαχική απόφαση απαγόρευσης περεταίρω προέλασης των Ελλήνων όσο και η επιμήκυνση του ελληνικού μετώπου, με απότοκο τη διάσπαση των δυνάμεων προς κάλυψη της κατεκτημένης περιοχής, γεγονός που ευνοούσε τον ανταρτοπόλεμο των Τούρκων ατάκτων. Τελικά ο Κε-

²⁵⁸ Ο Clausewitz μελετά τον ανταρτοπόλεμο που εκδηλώνεται ως κίνημα αντίστασης του πληθυσμού μίας χώρας σε εχθρική εισβολή. Εκτός από το εύρος της γεωγραφικής έκτασης και τη μορφολογία του εδάφους στο οποίο εκδηλώνεται, θέτει 3 ακόμη προϋποθέσεις: α) ο πόλεμος να διεξάγεται στο εσωτερικό της χώρας, β) να μην τελειώνει με ένα μοναδικό πλήγμα και γ) ο εθνικός χαρακτήρας να ταιριάζει σε αυτό το είδος πολέμου. Και οι 3 προϋποθέσεις απαντώνται στην περίπτωση των Τούρκων την περίοδο που εξετάζουμε. Βλ. Κολιόπουλος, «Θεωρία Ανταρτοπολέμου», ό. π.

²⁵⁹ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ.30.

²⁶⁰ Η διάλυση του εθνικιστικού κινήματος τελικά αποτράπηκε λόγω της υποστήριξης των μεγάλων δυνάμεων.

²⁶¹ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ. 53.

²⁶² *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 130-131.

μάλ κατόρθωσε να αναδιοργανώσει τις δυνάμεις του και να πραγματοποιήσει, τον Οκτώβριο, την πρώτη καλά οργανωμένη τουρκική επίθεση, η οποία παρότι απέτυχε, έδειξε τη μαχητική αξία του στρατού του, που έπαψε να στηρίζεται στους ατάκτους.

Ταυτόχρονα η ήττα συνώθησε σε δραστικές αλλαγές στη στρατιωτική ηγεσία και σε μία νέα οργανωτική προσπάθεια στο στρατό.²⁶³ Έτσι τα περισσότερα άτακτα σώματα εντάχθηκαν στον τακτικό στρατό, ενώ δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στη συγκρότηση ισχυρού ιππικού. Επιπλέον ο Κεμάλ κατάφερε να συνάψει εμπορικές συμφωνίες με τους Ιταλούς (3/1920), οι οποίοι κατείχαν τους τομείς του Μαιάνδρου και της Απάλειας, ως απόρροια της εκκένωσης του τομέα του Ικονίου, να διαπραγματευτεί μαζί τους τον ανεφοδιασμό του στρατού του σε οπλισμό, καύσιμα και πυρομαχικά και να χρησιμοποιήσει το λιμάνι της Απάλειας ως κέντρο ανεφοδιασμού. Παράλληλα είχε κλείσει και το αρμενικό μέτωπο, αναγκάζοντας τους Αρμένιους να συνθηκολογήσουν και να υπογράψουν συνθήκη ειρήνης (11/1920). Ωστόσο δεν εξελίσσονταν όλα θετικά. Στο μέτωπο της Κιλικίας, μετά την ολιγοήμερη ανακωχή του Μαΐου, οι Γάλλοι με τη βοήθεια των Αρμενίων συνέχιζαν τις εχθροπραξίες, ενώ το κεμαλικό κίνημα αντιμετώπιζε και εσωτερικά προβλήματα, ένα εκ των οποίων αφορούσε τα άτακτα ένοπλα σώματα του Ετέμ Μπέη. Ο Κεμάλ, από το φθινόπωρο του 1920, αφού είχε ισχυροποιηθεί πολιτικά και στρατιωτικά, είχε αποφασίσει τη διάλυση και την ένταξή τους στο στρατό, απόφαση που οδήγησε σε εμφύλιο πόλεμο, έτσι οι τακτικές δυνάμεις επιτέθηκαν κατά των ατάκτων του Ετέμ (12/1920) και κατέλαβαν την Κιουτάχεια, ενώ οι άτακτοι αποσύρθηκαν στο Τσεντίζ.

Στο μεταξύ όμως ο Κεμάλ πληροφορήθηκε την επικείμενη ελληνική επίθεση στην Προύσα και έτσι συγκέντρωσε ισχυρές δυνάμεις στο Εσκή Σεχίρ, ανακαλώντας το μεγαλύτερο μέρος όσων απασχολούνταν με τους ατάκτους.²⁶⁴ Συνολικά δε την περίοδο εκείνη, σύμφωνα με πληροφορίες της ελληνικής στρατιάς, ο κεμαλικός στρατός περιλάμβανε 3 Σώματα Στρατού και 7 μεραρχίες, που ανέρχονταν σε 29.300 άνδρες, ενώ ο οπλισμός του αποτελούνταν κυρίως από τουρκικά όπλα Μάουζερ. Λόγω, όμως, ανεπάρκειας χρησιμοποιούνταν διάφοροι τύποι όπλων (γερμανικά, ρωσικά, ιταλικά, αγγλικά) που μετατρέπονταν στα εργοστάσια της Άγκυρας και του Εσκή Σεχίρ, ώστε να δέχονται φυσίγγια Μάουζερ. Τέλος, το πυροβολικό αποτελούνταν από πεδινά πυροβόλα των 75 και ορειβατικά των 75 και 105 αυστριακής προέλευσης (Skoda), ενώ για τις διαβιβάσεις χρησιμοποιούνταν ασύρματοι τηλεφούνκεν μεταφερόμενοι από αυτοκίνητα.²⁶⁵

Υπό αυτές τις συνθήκες η ελληνική επιθετική αναγνώριση του Ιανουαρίου 1921, η πρώτη επιχείρηση που οι Έλληνες αντιμετώπιζαν τακτικό στρατό αυστηρά πειθαρχημένο, απέτυχε. Η υποχώρηση του αντιπάλου θεωρήθηκε ως νίκη από τους Τούρκους και

²⁶³ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 132-133.

²⁶⁴ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ. 75 και 80-81.

²⁶⁵ Στο ίδιο, σελ. 75-76.

ανύψωσε το ηθικό τους. Στη συνέχεια ο Κεμάλ, έχοντας αντιμετωπίσει την απειλή των Ελλήνων, προχώρησε στη συντριβή των ατάκτων του Ετέμ, οι οποίοι υποχώρησαν στην ελληνική ζώνη και παραδόθηκαν.²⁶⁶ Μετά τις επιτυχίες αυτές, καθώς και την αναγνώριση της κεμαλικής Τουρκίας από τους συμμάχους (προσκλήθηκε αντιπροσωπεία της στη συνδιάσκεψη του Λονδίνου²⁶⁷ και σύναψε συμφωνίες με Ιταλούς και Γάλλους), με απότοκο την κατάταξη αξιωματικών του τουρκικού στρατού στον κεμαλικό²⁶⁸, η κεμαλική ηγεσία άρχισε να προετοιμάζεται για επιχειρήσεις ευρύτερης κλίμακας.

Επιχείρηση Μαρτίου 1921

Παραμονές της ελληνικής επιχείρησης του Μαρτίου οι τουρκικές δυνάμεις ήταν συγκεντρωμένες στις γεινιάζουσες περιοχές του Εσκή Σεχίρ, της Κιουτάχειας και του Αφιόν Καραχισάρ, ενώ διέθεταν τη σιδηροδρομική γραμμή Εσκή Σεχίρ-Αφιόν, μήκους 160 χλμ., και αρκετές οδικές συγκοινωνίες, που επέτρεπαν ταχεία μεταφορά και συγκέντρωση δυνάμεων προς την απειλούμενη περιοχή. Έναντι του ελληνικού μετώπου, διέθεταν 10 μεραρχίες πεζικού και 3 ιππικού καθώς και ανεξάρτητα συντάγματα πεζικού. Όσον αφορά το πολεμικό υλικό, ο Κεμάλ είχε στη διάθεσή του το υλικό που είχαν εγκαταλείψει οι σύμμαχοι στις αποθήκες της Μικράς Ασίας και της Κων/πολης, ενώ προμηθευόταν επιπλέον υλικό και αεροπλάνα από το εξωτερικό, μέσω των λιμανιών της Αττάλειας, του Αγά Λιμάν και της Μερσίνης. Συγκεκριμένα η σοβιετική Ρωσία τον εφοδίαζε με βαρύ πυροβολικό, ενώ στα εργοστάσια του Εσκή Σεχίρ επισκευάζονταν τα κλείστρα των πυροβόλων. Επιπροσθέτως το επιτελείο, που είχε πάντοτε ακριβείς πληροφορίες δεδομένου ότι οι σύμμαχοι αξιωματικοί και άλλοι «πράκτορες» μετέδιδαν τις κινήσεις των ελληνικών τμημάτων, γνώριζε ότι οι Έλληνες θα προχωρούσαν σε επιχείρηση κατάληψης της γραμμής Εσκή Σεχίρ-Αφιόν, ενώ η τουρκική αντιπροσωπεία στο Λονδίνο μετέδιδε ακόμα και τη μέρα της επίθεσης. Συνεπώς ο κεμαλικός στρατός την ανέμενε και ήταν πλήρως ενημερωμένος για τις κινήσεις των αντιπάλων.²⁶⁹

Οι Τούρκοι, λοιπόν, διαθέτοντας ακριβείς πληροφορίες, επαρκείς δυνάμεις και πολεμικό υλικό καθώς και ευκολία μετακινήσεων αυτών, αντέταξαν σθεναρή άμυνα, υποχωρώντας αρχικά μέχρις ότου απορρόφησαν την επιθετική ενέργεια των αντιπάλων. Ακολούθως ενεργώντας ευρείς ελιγμούς και μεταφορά δυνάμεων από το ένα μέρος του μετώπου στο άλλο, απέκρουσαν την επίθεση, ενώ η διενέργεια διείσδυσης στα μετόπισθεν των ελληνικών δυνάμεων, στο Τομλού Μπουνάρ, κόντεψε να αποκόψει ολόκληρο

²⁶⁶ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ. 85.

²⁶⁷ Οι τουρκικές στρατιωτικές επιτυχίες, που αναφέραμε, επέτρεψαν στους Τούρκους να τηρήσουν μία πιο αδιάλλακτη στάση στη συνδιάσκεψη του Λονδίνου απαιτώντας την άμεση εκκένωση της Μικράς Ασίας από τον ελληνικό στρατό. Πολιτικός στόχος του Κεμάλ πλέον ήταν η ευνοϊκή για την Τουρκία αναθεώρηση της Συνθήκης των Σεβρών, ενώ τα στρατιωτικά του μέσα στήριζαν και τις διπλωματικές του ενέργειες και τον πολιτικό του στόχο.

²⁶⁸ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ. 90-91.

²⁶⁹ Στο ίδιο, σελ. 91.

το Α΄ Σώμα Στρατού. Το επίσημο ανακοινωθέν του κεμαλικού στρατού ανέφερε: «*Η μάχη του Εσκή Σεχίρ, αρξάμενη προ μίας εβδομάδος, έληξε με την απόκρουσιν των επιθέσεων των Ελλήνων, οίτινες έσχον μεγάλας απώλειας*».²⁷⁰

Θερινές επιχειρήσεις 1921

Προ των επιχειρήσεων του Ιουλίου ο κεμαλικός στρατός, δυτικά της Άγκυρας, με διοικητή τον στρατηγό Ισμέτ Πασά, αποτελούνταν από 18 μεραρχίες πεζικού και 5 ιππικού, αριθμούσε 50.000 μάχιμους με 200 πυροβόλα και 400 πολυβόλα στην πρώτη γραμμή και 10.000 άνδρες στις γραμμές εφεδρείας, ενώ υπήρχαν και πολλές ομάδες ατάκτων. Το δε ηθικό του, ιδίως μετά την επιχείρηση του Μαρτίου, ήταν ακμαιότατο και επιπλέον υπερτερούσε έναντι των αντιπάλων σε ιππικό, το πιο σημαντικό ίσως όπλο για τις συγκεκριμένες καιρικές και εδαφικές συνθήκες του μετώπου.²⁷¹ Γενικός σκοπός του σχεδίου του ήταν αρχικά η άμυνα, προς κάλυψη των ζωτικών περιοχών Εσκή Σεχίρ, Κιουτάχεια, Αφιόν και ταυτόχρονα εκτέλεση καταδρομικών ενεργειών στα μετόπισθεν του αντιπάλου. Εν συνεχεία και μετά τη συγκέντρωση ανάλογων δυνάμεων, η στρατηγική άλλαζε από αμυντική σε επιθετική με σκοπό την καταστροφή της ελληνικής στρατιάς. Με άλλα λόγια υιοθετήθηκε στρατηγική έμμεσης προσέγγισης, ενώ επιδιωκόταν η απαγόρευση κατάληψης των κατεχομένων εδαφών με άμυνα και διεισδύσεις στα μετόπισθεν του εχθρού για φθορά και εξασθένηση του (στρατηγική εξουθένωσης), και αφού θα είχαν εκπληρωθεί ευνοϊκές συνθήκες, καταστροφή του.

Όταν λοιπόν τα ελληνικά στρατεύματα κατέλαβαν ζωτικές τουρκικές περιοχές ο Κεμάλ διέταξε σύμπυξη, κι έτσι όταν μπήκαν στο Εσκή Σεχίρ δε βρήκαν στρατεύματα. Στη συνέχεια οι Τούρκοι, προκειμένου να καλύψουν την υποχώρηση και να δώσουν χρόνο στην εκκένωση των στρατευμάτων τους, αφού ανασυγκρότησαν τις δυνάμεις τους ανατολικά του Εσκή Σεχίρ και υπολογίζοντας στην εξουθένωση των αντιπάλων από τους πολυήμερους αγώνες, καθώς και στις ελλείψεις τους λόγω της μεγάλης απόστασης από τα κέντρα ανεφοδιασμού τους, αποφάσισαν να αντεπιτεθούν (21/7). Η αντεπίθεση όμως αποκρούστηκε επιφέροντας μεγάλες απώλειες και κλονισμό του ηθικού. Έτσι η ηγεσία εξαναγκάστηκε να διακόψει τον αγώνα και να διατάξει γενική υποχώρηση σε βάθος 300 χλμ. μέχρι και πέρα του ποταμού Σαγγάριου, με σκοπό την εγκατάσταση σε ισχυρή αμυντική τοποθεσία που να καλύπτει ευρύτερα την Άγκυρα. Εντούτοις, παρά τις απώλειες και την πτώση του ηθικού, είχαν γλιτώσει τον εγκλωβισμό. Ο ίδιος άλλωστε ο Κεμάλ είχε εκθέσει την τουρκική τακτική σε μία γενική οδηγία: «*Αφού ο στρατός συγκεντρωθεί βόρεια και νότια από το Εσκή Σεχίρ, πρέπει να δημιουργήσουμε μια μεγάλη περιοχή ανάμεσα σε αυτόν και στις δυνάμεις του εχθρού, έτσι ώστε να μπορέσουμε να συνε-*

²⁷⁰ Παρατίθεται στο Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 300.

²⁷¹ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ. 145-147.

χίσουμε την ανασυγκρότηση, την αναδιοργάνωση και την ενίσχυσή μας. Γι' αυτό το σκοπό θα έπρεπε να είμαστε ικανοί να αποσυρθούμε ακόμα και βόρεια από το Σαγγάριο. Αν ο εχθρός μας καταδιώξει χωρίς να σταματήσει, θα απομακρυνθεί ακόμα πιο πολύ από τη βάση των επιχειρήσεών του... Έτσι ο στρατός μας θα μπορέσει να ανασυνταχθεί και να αντιμετωπίσει τον εχθρό με πιο ευνοϊκές συνθήκες».²⁷²

Αξίζει πάντως να σημειώσουμε ότι η νικηφόρα έκβαση της ελληνικής επίθεσης και η κατάληψη της Κιουτάχειας και του Εσκή Σεχίρ προκάλεσαν πανικό και σύγχυση στη σουλτανική κυβέρνηση, η οποία επιζήτησε τον τερματισμό των εχθροπραξιών ακόμα και με τους ελάχιστους δυνατούς όρους. Αντίστοιχα στους κεμαλικούς κύκλους επικράτησε σκεπτικισμός που αντικατοπτρίστηκε τόσο στην οπισθοχώρηση πίσω από τη γραμμή του Σαγγαρίου όσο και στο ηθικό των στρατιωτών. Προκειμένου μάλιστα η Εθνοσυνέλευση της Άγκυρας να αναπτρώσει το ηθικό εξέδωσε προκήρυξη προς τον τουρκικό λαό με την οποία τόνιζε ότι τα τμήματα του εχθρού που θέλουν να εξαπλωθούν στα βόρεια της Ανατολίας βαδίζουν προς το θάνατο.²⁷³

Ωστόσο, παρά την ήττα στη Μάχη του Δορυλαίου, ο Κεμάλ όχι μόνο διέσωσε τον όγκο των δυνάμεων του αλλά υπερνίκησε και τους επικριτές του στη Βουλή για την αντιλαϊκή τακτική της ελεγχόμενης υποχώρησης που ακολουθούσε, και ορίστηκε αρχιστράτηγος με δικτατορικές εξουσίες για 3 μήνες, ώστε να αντιμετωπίσει την κρίση. Σκοπός του ήταν να παρασύρει τον αντίπαλο μακριά από τις βάσεις ανεφοδιασμού του, σε μία έρημη χώρα, όπου θα καταστρεφόταν μόνος του.²⁷⁴ Εκμεταλλευόμενος δε την επιβράδυνση της ελληνικής επανεπίθεσης, άρχισε να συσσωρεύει στο μέτωπο της Άγκυρας όπλα και πολεμοφόδια από επαρχιακές αποθήκες και να επιστρατεύει νέες ηλικίες. Έτσι όταν ο ελληνικός στρατός των 120.000 ανδρών ετοιμαζόταν για τις επιχειρήσεις στο Σαγγάριο, ο τουρκικός αριθμούσε 90.000 άνδρες, διαφορά μη ουσιαστική καθώς ήταν όλοι μάχιμοι και είχαν ελαφρύτερη διάταξη. Όσον αφορά τον οπλισμό, το πεζικό διέθετε 60.000 τυφέκια, 205 οπλοπολυβόλα και 515 πολυβόλα, ενώ το πυροβολικό ήταν περίπου ισάξιο του ελληνικού. Τη διαφορά μεταξύ των στρατών την έκανε το ιππικό στο οποίο οι Τούρκοι υπερτερούσαν, έναντι της 1 ελληνικής ταξιαρχίας των 2 συνταγμάτων με 750 σπαθιά, 32 οπλοπολυβόλα, 12 πολυβόλα και 4 πυροβόλα, διέθεταν 4 μεραρχίες και 1 ταξιαρχία 15 συνταγμάτων, 6.000 σπαθιά και 30 ελαφρά πολυβόλα.²⁷⁵

Ο Κεμάλ διέταξε την αμυντική οργάνωση της κατάλληλης για άμυνα περιοχής ανατολικά του Σαγγαρίου, που αποτελούσε μέρος του κεντρικού οροπεδίου και ζωτικό χώρο της μικρασιατικής χερσονήσου, στην οποία έσκαψαν χαρακώματα σε μέτωπο 60 μιλίων, ώστε να απαγορευτεί στους αντιπάλους η κατεύθυνση προς Άγκυρα. Η αμυντική

²⁷² Smith, ό. π., σελ. 402.

²⁷³ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 305 και 307.

²⁷⁴ Smith, ό. π., σελ. 401-402.

²⁷⁵ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ. 211-212.

οργάνωση περιλάμβανε 3 διαδοχικές αμυντικές τοποθεσίες σε βάθος 25-30 χλμ., ενώ μεταξύ τους υπήρχαν και άλλες δευτερεύουσες τοποθεσίες που ισχυροποιούσαν την άμυνα και διευκόλυναν τις άμεσες αντεπιθέσεις. Αναλυτικότερα το σχέδιο ενεργείας προέβλεπε: α) ευρεία κάλυψη της Άγκυρας από δύση και νότο, β) απόφραξη των οδεύσεων προς Άγκυρα από Πολατλί και Γιαπάν Χαμάμ, γ) διεξαγωγή επιβραδυντικού αγώνα δυτικά του Σαγγαρίου και νότια του ποταμού Γκεούζ Κατραντζί, για κέρδος χρόνου, φθορά και αποσύνθεση των ελληνικών δυνάμεων, και δ) σταθερή και πεισματώδη άμυνα στην αμυντική τοποθεσία για εξάντληση και φθορά του αντιπάλου και στη συνέχεια, μόλις οι συνθήκες ήταν ευνοϊκές, ανάληψη επιθετικής ενέργειας για απώθηση του στην Αλμυρά έρημο. Συγχρόνως με καταδρομικές ενέργειες, προσβολή των μετόπισθεν και των γραμμών συγκοινωνίας επιδιωκόταν η αποκοπή του από τις βάσεις ανεφοδιασμού.²⁷⁶ Εφάρμοζαν, δηλαδή, στρατηγική εξουθένωσης και έμμεσης προσέγγισης.

Όταν ξεκίνησε η επίθεση οι Τούρκοι καταρχήν πέτυχαν την αποφυγή της καταστροφής του στρατού τους και την κάλυψη του ζωτικού χώρου της Άγκυρας. Έπειτα παραχώρησαν μη ζωτικό έδαφος στον αντίπαλο, απομακρύνοντας τον από τις πηγές ανεφοδιασμού του, ενώ με την κατάλληλη συγκρότηση μονάδων του ιππικού και με τη δράση των ατάκτων τμημάτων στο εσωτερικό και στα μετόπισθεν του αντιπάλου, τον παρενοχλούσαν και προκαλούσαν μεγάλη φθορά στις δυνάμεις του. Παράλληλα διατηρούσαν το εθνικιστικό αίσθημα του τουρκικού πληθυσμού στις καταληφθείσες περιοχές ζωντανό με αποτέλεσμα να διεξάγουν πέρα από τις τακτικές επιχειρήσεις και ανταρτοπόλεμο. Επιπλέον η επιλογή και η οργάνωση της αμυντικής τοποθεσίας τους έδινε το πλεονέκτημα της διεξαγωγής των επιχειρήσεων σε μέρη που τους συνέφερε.

Με λίγα λόγια εφάρμοσαν πετυχημένη άμυνα, αφαιρώντας από τους Έλληνες την πρωτοβουλία των ενεργειών και απορροφώντας την επιθετική ισχύ τους μέχρι που δε μπορούσαν πλέον να αναλάβουν επιθετικές επιχειρήσεις. Συνεπώς στην υπέρβαση του κορυφαίου σημείου της άμυνας παρώθησε η προοδευτική οπισθοχώρηση και οχύρωση του κεμαλικού στρατού πίσω από τη γραμμή του Σαγγαρίου με συνεπαγόμενο την αποκατάσταση της ισορροπίας στρατιωτικής ισχύος στο θέατρο του πολέμου λόγω της εσωτερικής και εξωτερικής εξισορρόπησης του εθνικιστικού κινήματος, της μορφολογίας του εδάφους που ευνοούσε τη σύμπληξη ισχυρών γραμμών άμυνας και του υπερεκτεταμένου ελληνικού μετώπου.²⁷⁷ Τέλος, σε τακτικό επίπεδο η επιτυχία οφειλόταν στο ισχυρό ιππικό, κατάλληλο για διεξαγωγή αγώνων κινήσεως όπως οι επιβραδυντικές επιχειρήσεις, στην ποιοτική υπεροχή του πυροβολικού, που επιτεύχθηκε με τη βοήθεια των συμμάχων, στον πληρέστερο εφοδιασμό των μονάδων σε υλικά και πυρομαχικά, στο αυξημένο ηθικό και στη θέληση για νίκη, καθώς διακυβευόταν η ύπαρξη τους

²⁷⁶ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ. 210-211.

²⁷⁷ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 319-320.

ως έθνους, στις ακριβείς πληροφορίες περί των ελληνικών ενεργειών, που τους προφύλασσε από αιφνιδιασμό, και στις ορθές αποφάσεις των διοικητών κατά τη μάχη.

Σεπτέμβριος 1921-Καταστροφή Σμύρνης

Μετά τις επιτυχημένες θερινές αμυντικές επιχειρήσεις η αμυντική φύση της στρατιωτικής στρατηγικής του Κεμάλ μετεξελίσσεται σε καθαρά επιθετική επιβεβαιώνοντας τη ρήση του Clausewitz ότι «από τη στιγμή που ο αμυνόμενος επιτυγχάνει ένα σημαντικό πλεονέκτημα, η άμυνα έχει ολοκληρώσει το έργο της» από εκεί και πέρα για να μην καταστραφεί θα πρέπει να αντεπιτεθεί.²⁷⁸ Έτσι οι τουρκικές δυνάμεις έχοντας ανυψωμένο ηθικό και θεωρώντας ότι οι Έλληνες δεν ήταν πλέον σε θέση να αναλάβουν επιθετική δράση επιδόθηκαν σε ανασύνταξη, ενίσχυση και μεταφορά του κύριου όγκου τους στο νότο, λόγω αναγκών ανεφοδιασμού. Με τη μεταφορά αυτή εξασφάλιζαν τη δυνατότητα ανάληψης επίθεσης εναντίον του πλέον ευπαθούς σημείου του ελληνικού μετώπου στο Αφιόν. Επιπλέον ο στρατός είχε ενισχυθεί από τη στρατολόγηση που διενήργησε ο Κεμάλ και από τη συνεχή λήψη πολεμικού υλικού και χρημάτων από Γαλλία, Ιταλία, Ρωσία και σουλτανική κυβέρνηση, που ανέτρεψε την ελληνική στρατιωτική υπεροχή, ενώ η διευθέτηση του προβλήματος των εδαφών της Υπερκαυκασίας με τους Ρώσους και η αποχώρηση των γαλλικών στρατευμάτων από την Κιλικία (συμφωνία 20/10/1921) επέτρεπαν τη συγκέντρωση όλων των διαθέσιμων δυνάμεων στο δυτικό μέτωπο: σχεδόν 200.000 άνδρες, ιππικό, 100.000 τυφέκια, 3.000 μυδραλιοβόλα, πάνω από 300 πολυβόλα, 5.286 σπαθιά και περίπου 50 αεροπλάνα.²⁷⁹ Να αναφέρουμε τέλος ότι από τις αρχές του 1922 συμμορίες ατάκτων εμφανίζονταν ως αποσπάσματα του κεμαλικού στρατού, προκαλώντας μεγάλες απώλειες στα μετόπισθεν της ελληνικής διάταξης.

Η μεγάλη απόσταση που χώριζε τα μέτωπα των αντιπάλων επέτρεψε στους Τούρκους να προπαρασκευαστούν κατάλληλα αυξάνοντας τους εσωτερικούς συντελεστές ισχύος, καθώς και τη μαχητική ισχύ του στρατού ώστε να τον καταστήσουν ικανό για την επίτευξη των εθνικών τους στόχων.²⁸⁰ Η υπέρβαση λοιπόν του κορυφαίου σημείου της κεμαλικής άμυνας σε συνδυασμό με τη συνεχώς βελτιούμενη κατάσταση του στρατού και με τις πληροφορίες για την κατάπτωση του ηθικού των Ελλήνων ενθάρρυναν τον Κεμάλ να αποφασίσει την ανάληψη επίθεσης. Κατόπιν λοιπόν συσκέψεώς του με τον αρχηγό τους επιτελείου Φεβζί και το διοικητή του δυτικού μετώπου Ισμέτ αποφασί-

²⁷⁸ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 320-321.

²⁷⁹ Dumont, ό. π., σελ. 152. Να σημειώσουμε ότι τα αεροπλάνα ήταν γαλλικά και κυριαρχούσαν στον αέρα, ενώ το πυροβολικό Scoda και Κρουπ. Επίσης είχαν προμηθευτεί άφθονα πυρομαχικά, ενώ είχαν στη διάθεσή του και αυτά που άφησαν οι Γάλλοι στην Κιλικία.

²⁸⁰ Η προπαρασκευή περιλάμβανε οργάνωση κέντρου εκπαίδευσης πυροβολικού στο Ικόνιο, αναβάθμιση της υπηρεσίας πληροφοριών, συμπλήρωση των κενών του στρατού τους με εμπειροπόλεμους αξιωματικούς από την Κων/πολη και με την πρόσκληση επιπλέον κλάσεων, αναδιοργάνωση της αεροπορίας και της υγειονομικής υπηρεσίας, κατασκευή εργοστασίων πυρομαχικών και πολεμικού υλικού κ.ά. Βλ. ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ. 326-327.

στηκε η ενέργεια επίθεσης κατά του πιο αδύνατου σημείου της ελληνικής διάταξης, του Αφιόν Καραχισάρ. Έτσι αρχές Αυγούστου 1922 απέναντι από το ελληνικό μέτωπο του Αφιόν είχε συγκεντρωθεί όγκος τουρκικών δυνάμεων: 14 μεραρχίες πεζικού και 4 ιππικού, εκ των οποίων 4 του πεζικού και 1 του ιππικού βρίσκονταν στο μέτωπο και οι υπόλοιπες σε εφεδρεία. Η 2^η Τουρκική Στρατιά κρατούσε τον κεντρικό τομέα του μετώπου, 40 μίλια από Αφιόν προς βορρά, και η 1^η το μέτωπο νότια του Αφιόν έχοντας 3 μεραρχίες εφεδρεία κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής Αφιόν-Ικονίου, ενώ πιο πέρα βρισκόταν το στρατηγείο του Ισμέτ και ακόμα πιο πέρα το 3^ο Σώμα Ιππικού.²⁸¹

Από τον Κεμάλ υιοθετήθηκε επιθετική στρατηγική άμεσης προσέγγισης με αντικειμενικό στόχο την ολοκληρωτική εκμηδένιση των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων μέσω επιζήτησης και διεξαγωγής αποφασιστικών μαχών. Ειδικότερα η στρατιωτική στρατηγική προσαρμόστηκε στα σημεία τρωτότητας του αντιπάλου, δηλαδή στην υπερεπέκταση του ελληνικού μετώπου με αποτέλεσμα την αδυναμία εφαρμογής αποτελεσματικής στατικής άμυνας, στην εξασθένιση του ηθικού των στρατιωτών και στη στατική-παθητική αμυντική διάταξη, που προσέδιδε στον επιτιθέμενο τη δυνατότητα διεξαγωγής επιτυχούς πρώτου πλήγματος. Επιπλέον η κεμαλική ηγεσία, προς εκπλήρωση του στόχου της, χρησιμοποίησε το στρατηγικό στοιχείο της παραπλάνησης-εξαπάτησης για επίτευξη επιχειρησιακού αιφνιδιασμού (ακόμα και ο Κεμάλ απέκρυπτε την παρουσία του από το πεδίο της μάχης²⁸²) μέσω της ελευθερίας επιλογής του χρόνου, του τόπου και του τρόπου της αντεπίθεσης. Απόρροια του αιφνιδιασμού, που αντικατοπτρίστηκε και στο στρατηγικό επίπεδο, ήταν η διάρρηξη του ελληνικού μετώπου, η περικύκλωση των στρατιωτικών μονάδων και η εκμηδένιση σχεδόν του μισού αντίπαλου στρατού.²⁸³

Αναλυτικότερα το πρώτο τουρκικό επιθετικό σχέδιο ενέργειας του πολέμου προέβλεπε: α) επίθεση της 2^{ης} Στρατιάς και 1 μεραρχίας ιππικού κατά μέτωπο στον τομέα των Β' και Γ' Σωμάτων Στρατού για καθήλωση τους και διακοπή των συγκοινωνιών μεταξύ Αφιόν και Εσκί Σεχίρ, β) επίθεση της 1^{ης} Στρατιάς, ενισχυμένης με 2 Σώματα της 2^{ης}, νότια και νοτιοδυτικά του Αφιόν με σκοπό την κύκλωση του αντιπάλου, γ) διείσδυση 1 σώματος ιππικού εντός της ελληνικής διάταξης νοτιοδυτικά του Αφιόν, από ακάλυπτες διαβάσεις του όρους Ακάρ Νταγ, με σκοπό την αποκοπή των σιδηροδρομικών, τηλεγραφικών και τηλεφωνικών επικοινωνιών και επίθεση εναντίον των νύτων της διάταξης, ε) πλείστες παραπλανητικές ενέργειες προ της κύριας επίθεσης και πλήρη μυστικότητα όσον αφορά τις μετακινήσεις και συγκεντρώσεις μονάδων προς επί-

²⁸¹ Smith, ό. π., σελ. 497-498.

²⁸² Π.χ. όταν ο Κεμάλ έφυγε από την Άγκυρα για το μέτωπο οι εφημερίδες έγραφαν ότι είχε παραθέσει τσάι στη μητέρα, ενώ οι στρατιώτες στην προσπάθειά τους να κρύψουν από τους Έλληνες ότι ετοιμάζονταν για πόλεμο προσποιήθηκαν ότι επισκεύαζαν δρόμους σε διάφορα σημεία του μετώπου. Smith, ό. π., σελ. 498-500.

²⁸³ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 325-332.

τευξη αιφνιδιασμού²⁸⁴. Το σχέδιο, τέλος, προέβλεπε επιθετικές ενέργειες μέχρι και τη Σμύρνη σε περίπτωση διασπάσεως του ελληνικού μετώπου.

Ο υψηλός βαθμός αποτελεσματικότητας της τουρκικής στρατηγικής εδραζόταν στην αξιοποίηση των εξής στρατηγικών αρχών: 1) Επίτευξη αριθμητικής υπεροχής στο αποφασιστικό σημείο της επίθεσης. 2) Διεξαγωγή επιχειρήσεων μικρής κλίμακας σε αδιάβατο και ισχνά φυλασσόμενο σημείο του ελληνικού μετώπου με την επίτευξη τακτικού αιφνιδιασμού. Παρεπόμενα, η διάρρηξη του μετώπου και η ταχεία διείσδυση των ευέλικτων κεμαλικών δυνάμεων στα μετόπισθεν των ελληνικών αμυντικών γραμμών κατέληξαν στην αποκοπή των συγκοινωνιών-επικοινωνιών του αντιπάλου. 3) Διεξαγωγή αποφασιστικού πρώτου πλήγματος για βέλτιστη εκμετάλλευση των συνεπακόλουθων πλεονεκτημάτων, μέσω επίτευξης τακτικού αιφνιδιασμού για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, από μία γρήγορη αιφνιδιαστική επίθεση. Παράλληλα χρησιμοποιήθηκε το σύνολο των ενόπλων δυνάμεων για εκμετάλλευση των αναφυόμενων ρηγμάτων στη γραμμή άμυνας των αντιπάλων. 4) Εφαρμογή ελιγμού στο επιχειρησιακό επίπεδο για κύκλωση και καταστροφή των εχθρικών δυνάμεων, διασφαλίζοντας υπεροχή στρατιωτικής ισχύος στο σημείο διεξαγωγής της αποφασιστικής αντεπίθεσης. Παρεπόμενο του ελιγμού ήταν η κύκλωση και αποκοπή της ομάδας Τρικούπη. Τέλος, 5) εκμηδένιση του ελληνικού κέντρου βάρους (ένοπλες δυνάμεις) μέσω επιζήτησης και διεξαγωγής αποφασιστικής μάχης στο Αλή-Βεράν, όπου εκμηδενίστηκε η μισή στρατιά.²⁸⁵

Σε αντίθεση λοιπόν με την ελλιπή προετοιμασία, τις επιχειρησιακές παραλείψεις και τα σφάλματα στο σχεδιασμό της ελληνικής άμυνας οι Τούρκοι είχαν ετοιμάσει και σχεδιάσει άρτια και με άκρα μυστικότητα την επίθεσή τους, την οποία άλλωστε ο Κεμάλ είχε αποφασίσει από αρχές του καλοκαιριού. Επιπλέον είχαν διαγνώσει σωστά τις δυνατότητες του αντιπάλου και το μεταξύ τους συσχετισμό ισχύος με αποτέλεσμα να επιτεθούν την κατάλληλη στιγμή και να επιτύχουν τον πολιτικό σκοπό του πολέμου. Χάρη λοιπόν στις στρατιωτικές επιτυχίες του 1922 η Τουρκία κάθισε στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων με τον αέρα του νικητή, ενώ η συνθήκη της Λωζάννης (1923), που τερμάτισε τον ελληνοτουρκικό πόλεμο, αναιρούσε τη συνθήκη των Σεβρών και την ευνοούσε.

3.4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η μικρασιατική εκστρατεία δύναται να χωριστεί από άποψη πολιτικού σκοπού του πολέμου και στρατηγικής σε 3 φάσεις. Από το Μάιο 1919 ως το Νοέμβριο 1920 η Ελ-

²⁸⁴ Για τον αιφνιδιασμό βλ. Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *Στρατηγικός Αιφνιδιασμός, Υπηρεσίες Πληροφοριών και Αιφνιδιαστικές Επίθεσεις*, Αθήνα, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 2000.

²⁸⁵ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 332-338.

λάδα έχει ως στόχο την παγίωση τετελεσμένων γεγονότων με συνεπαγόμενο τη μελλοντική επιδίκαση μειζόνων εδαφικών περιοχών της Ιωνίας²⁸⁶ και για αυτό τηρούσε στρατιωτική στρατηγική στατικής άμυνας σε συνδυασμό με επιθετική στρατηγική, αλλά μετριοπαθή και νομιμοποιημένη διεθνώς, εκμεταλλευόμενη τις ευκαιρίες που προσέφεραν οι συμμαχικές αποφάσεις για κατάληψη αρχικά της Σμύρνης και έπειτα επέκταση του μετώπου σε Προύσα-Πάνορμο, με σκοπό τη διεξαγωγή προληπτικού πρώτου πλήγματος για την καταστροφή του κέντρου βάρους του αντιπάλου, ο οποίος σε αυτή τη φάση, όντας αποδιοργανωμένος, υιοθέτησε κυρίως στρατηγική ανταρτοπόλεμου.

Κατά τη 2^η φάση, από το Νοέμβριο 1920 έως το θέρος του 1921, η Ελλάδα θέτει ως πολιτικό στόχο την επιβολή της βουλήσεως της, δηλαδή της συνθήκης των Σεβρών, στον Κεμάλ και ως στρατιωτικό την καταστροφή των κεμαλικών ενόπλων δυνάμεων τηρώντας επιθετική στρατηγική (διάσπαση εχθρικού μετώπου, κατάληψη κεντρικής αρτηρίας ανεφοδιασμού των αντιπάλων και εκπόρθησή τους ως την Άγκυρα, ή ακόμα και κατάληψη αυτής θεωρούμενης ως κέντρο βάρους του αντιπάλου), μέσω της βέλτιστης δυνατής συγκέντρωσης στρατιωτικών δυνάμεων στο πεδίο της μάχης, σε συνδυασμό με στατική άμυνα στις καταληφθείσες περιοχές και πόλεμο παρεμπόδισης, παρεμπόδιση άσκησης αποτελεσματικής εσωτερικής κυριαρχίας από την κεμαλική πλευρά²⁸⁷, η οποία τηρούσε αμυντική στρατηγική και συγκεκριμένα άμυνα βάθους, καθώς διέθετε άφθονη εδαφική έκταση. Συνεπώς οι Τούρκοι παραχωρούσαν έδαφος προσπαθώντας να παρατείνουν όσο γίνεται περισσότερο τις επιχειρήσεις, να αποφύγουν αποφασιστική μάχη και να παρασύρουν τον αντίπαλο μακριά από τα κέντρα ανεφοδιασμού του, κερδίζοντας έτσι χρόνο, για να οργανωθούν σε αξιόμαχο τμήμα, και πλεονεκτήματα.

Τα δεδομένα αντιστρέφονται στην 3^η φάση του πολέμου, η οποία διαρκεί ένα έτος, από το Σεπτέμβριο 1921 έως τη λήξη του, Σεπτέμβριο 1922. Η υπέρβαση του κορυφαίου σημείου της ελληνικής επίθεσης και η εξουθένωση της οικονομικής βάσης της υψηλής στρατηγικής οδήγησαν στην αναδιαμόρφωση της από επιθετική σε αμυντική (στατική άμυνα), παρόλο που ο πολιτικός στόχος παρέμενε ίδιος. Αντίθετα η υπέρβαση του κορυφαίου σημείου άμυνας οδήγησε την κεμαλική πλευρά σε υιοθέτηση επιθετικής στρατηγικής. Η αντιστροφή αυτή αποδεικνύει ότι ο χρόνος κυλούσε υπέρ της Τουρκίας. Όσο ο ελληνικός στρατός παρέμενε στη Μικρά Ασία και απομακρυνόταν από τις πηγές εφοδιασμού του διενεργώντας επιθέσεις, τόσο μεγαλύτερη ήταν η φθορά του. Αντίθετα ο κεμαλικός, όσο περνούσε ο καιρός και δεν εκμηδενιζόταν, τόσο ισχυρότερος γινόταν.

Όλες οι ελληνικές επιθέσεις, κατά τη διάρκεια των 2 πρώτων φάσεων της Μικρασιατικής Εκστρατείας, ακολουθούσαν στρατηγικά την άμεση προσέγγιση, που στόχευε στην εκμηδένιση του κέντρου βάρους των Τούρκων με αποφασιστική μάχη και επιχει-

²⁸⁶ Αναλυτικότερα για το μείζων πολιτικό στόχο του Βενιζέλου βλ. Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 197-204.

²⁸⁷ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 211-219.

ρησιακά την έμμεση, ελιγμός και κύκλωση των δυνάμεων του αντιπάλου, επαληθεύοντας το αξίωμα του Sun Tzu «σε όλες τις μάχες μπορείτε να χρησιμοποιήσετε την άμεση μέθοδο για να μπειτε στη μάχη, αλλά θα χρειαστούν οι έμμεσες μέθοδοι για να εξασφαλιστεί η νίκη».²⁸⁸ Δυστυχώς όμως σε επιχειρησιακό επίπεδο η έμμεση προσέγγιση δε μπόρεσε ποτέ να επιτευχθεί κυρίως λόγω του πλεονεκτήματος του στρατηγικού βάθους που διέθετε ο αντίπαλος, καθώς και του ισχνού συγκοινωνιακού δικτύου.

Από την άλλη η αμυντική στάση του τουρκικού στρατού έως τα τέλη του 1920 στηριζόταν στη στρατηγική της εξουθένωσης μέσω ανταρτοπόλεμου και ορθώς, καθώς την 1^η αυτή περίοδο της εκστρατείας η Τουρκία δε διέθετε την αναγκαία δύναμη τακτικού στρατού για διενέργεια τακτικών επιχειρήσεων. Επιπλέον η γεωγραφία της περιοχής, η υποστήριξη από τον φίλιο τουρκικό πληθυσμό και η διασπορά των ελληνικών δυνάμεων, που είχαν επιβάλει οι σύμμαχοι στον ελληνικό στρατό, στήριζαν την εν λόγω επιλογή. Για τους λόγους αυτούς, άλλωστε, ο ανταρτοπόλεμος από άτακτες δυνάμεις συνεχίστηκε καθόλη τη διάρκεια του πολέμου, εντασσόμενος στον τακτικό στρατό και ενισχύοντας την αποτελεσματικότητά του. Από τον Ιανουάριο 1921 όμως και μετά ο Κεμάλ διέθετε πλέον στρατό, αλλά επειδή δεν είχε ακόμα ισχυροποιηθεί, συνέχισε τη στρατηγική της εξουθένωσης, ενώ επιχειρησιακά υιοθέτησε την έμμεση προσέγγιση, εφαρμογή ελιγμού αποφεύγοντας τις αποφασιστικές μάχες και επιδιώκοντας μικρής έντασης επιθέσεις στον αντίπαλο ώστε να του επιφέρει συσσωρευτική σύγχυση, φυσική ταραχή και ψυχολογική υπερένταση, δηλαδή να κάμψει τη στρατιωτική του ισχύ και το ηθικό του.

Κατά την 3^η δε φάση του πολέμου ο ελληνικός στρατός μειονεκτούσε έναντι του αντιπάλου, καθώς είχε να διατηρήσει ένα υπερεκτεταμένο μέτωπο ενώ έπασχε από πολλές αδυναμίες και ελλείψεις. Συνεπώς ακόμα και η στρατηγική στατικής άμυνας που ακολούθησε δεν υποστηριζόταν επαρκώς. Αντίθετα ο τουρκικός στρατός, πιο ενισχυμένος και προετοιμασμένος από ποτέ, υιοθέτησε επιθετική στρατηγική άμεσης προσέγγισης και σε επιχειρησιακό επίπεδο έμμεση προσέγγιση (ελιγμούς, κυκλώσεις). Ταυτόχρονα, εφάρμοσε στρατηγικό αιφνιδιασμό, ενώ συνέχισε να επιδιώκει την εξουθένωση και τη φθορά του αντιπάλου.

Συνεπώς το εγχείρημά της Ελλάδας δεν ήταν εξ αρχής καταδικαστέο σε αποτυχία διότι κατά την 1^η φάση ο πολιτικός της στόχος συμβάδιζε με τις στρατιωτικές της δυνατότητες. Ωστόσο από την καθεστωτική αλλαγή και μετά η απόφαση για συνέχιση-εντατικοποίηση της εκστρατείας, χωρίς να έχει οριοθετηθεί ο ακριβής σκοπός του πολέμου, ξεπερνούσε τις στρατιωτικές της δυνατότητες διότι: 1) δε διέθετε εξωτερική εξισορρόπηση, 2) είχε τεράστιες επιμελητειακές ελλείψεις, 3) δεν είχε τα απαραίτητα μέσα συγκοινωνιών-επικοινωνιών με αποτέλεσμα προβλήματα σε ανεφοδιασμό και συντονισμό

²⁸⁸ Sun Tzu, *Η Τέχνη του Πολέμου*, Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Βάνιας, 199, σελ. 37.

των πολεμικών επιχειρήσεων, 4) παρέβλεψε τον κίνδυνο της υπερεπέκτασης και έπεσε στην παγίδα του αντιπάλου δημιουργώντας τεράστιο μέτωπο απομακρυσμένο από τις βάσεις ανεφοδιασμού, 5) υποβάθμισε τη θέληση των Τούρκων για αντίσταση και υπερεκτίμησε της δικές τις ικανότητες με απότοκο την υιοθέτηση στρατηγικών που δεν μπορούσε να υποστηρίξει και άρα να τις επιφέρουν νίκη, ενώ άλλαξε τη στρατηγική της από επιθετική σε αμυντική όταν ήταν πλέον αργά, και τέλος, 5) η εξάντληση του στρατού της, που πολεμούσε συνεχώς από το 1912 (Βαλκανικοί πόλεμοι & Α΄ΠΠ), σε συνδυασμό με τις επιπτώσεις του Εθνικού Διχασμού και της εχθρικής προπαγάνδας²⁸⁹ στο στράτευμα, είχε υπονομεύσει το ηθικό των στρατιωτών, το οποίο, αν και αρχικά ήταν υψηλό με την πάροδο του χρόνου, την κόπωση, την παράταση του πολέμου και τη μη συντριβή του αντιπάλου μειωνόταν, μέχρι που και η εκκένωση ακουγόταν ευχάριστα.

Η συνέχιση λοιπόν της πολιτικής με πόλεμο και δη η υιοθέτηση επιθετικής στρατηγικής στα τέλη του 1920 όταν τα δεδομένα του διεθνούς περιβάλλοντος είχαν αλλάξει αποτελεί μια ανορθολογική επιλογή των μετаноεμβριανών κυβερνήσεων. Εκ των υστέρων μπορούμε να πούμε ότι το καλύτερο που είχαν να κάνουν, από τη στιγμή που η χώρα είχε ήδη εμπλακεί στην εκστρατεία, ήταν να εφαρμόσουν αμυντική στρατηγική επί της ζώνης που όριζε η Συνθήκη των Σεβρών αποφεύγοντας τη στρατηγική και οικονομική υπερεπέκταση.²⁹⁰ Η συνέχιση του πολέμου μέχρι τέλους με κίνδυνο την καταστροφή για να φανεί η Ελλάδα συνεπής απέναντι στους Άγγλους, να μην απολέσει την εθνική της αυτοπεποίθηση ή για να λήξει άμεσα τον πόλεμο λόγω έλλειψης χρημάτων, δε μπορεί να θεωρηθεί ορθολογική στάση και οδήγησε, μετά τη μάχη στο Σαγγάριο, σε στρατιωτικό αδιέξοδο, ενώ η αλλαγή της στρατηγικής από επιθετική σε αμυντική ήρθε πολύ αργά, όταν ο στρατός είχε ήδη υπερβεί το κορυφαίο σημείο της ελληνικής επίθεσης (8/1921) και όταν απουσίαζε οποιαδήποτε μορφή εξωτερικής εξισορρόπησης.²⁹¹

Αντίθετα η κεμαλική Τουρκία: 1) υιοθετούσε σε όλες τις φάσεις της εκστρατείας την πλέον ενδεδειγμένη στρατιωτική στρατηγική για τις ένοπλες δυνάμεις της και τις στρατιωτικές της ικανότητες, χωρίς να υπερεκτιμά τις δυνατότητές της ή να υποτιμά τις δυνατότητες του αντιπάλου, με αποτέλεσμα να την εφαρμόζει επιτυχώς, 2) μαχόταν για την επιβίωση της κρατικής της υπόστασης, που συνεπαγόταν έντονη μαχητικότητα και υψηλό ηθικό εκ μέρους των στρατιωτών, 3) είχε εξωτερική εξισορρόπηση ιδίως από το 1920 και μετά (σουλτανική κυβέρνηση, Ρωσία, Γαλλία, Ιταλία) και έτσι κατάφερε να αναδιοργανώσει το στρατό της και να αποκτήσει πλεονέκτημα σε πολεμικό υλικό έναντι

²⁸⁹ «...Εις το μικρασιατικόν μέτωπο υπήρξε ένα είδος απεργίας. Η προπαγάνδα είχε καταβάλει κάθε δυνατή προσπάθεια να πείσει τον ελληνικό στρατό ότι εμάχето εις μάτην... Και όμως, παρά ταύτα, έδωσε μάχας που θα ετίμων κάθε στρατόν και εξήστραψε και πάλιν η απαράμιλλος γενναιότηης του». Παρατίθεται στο Αγγελομάτης, ό. π., σελ. 178.

²⁹⁰ Όπως το έθεσε και ο Μεταξάς στις 21/3/1921 «Εκείνο, το οποίο ίσως και τώρα θα ήτο καλύτερον να κάμωμεν. Να αποσυρθώμεν περίπου εις τα σύνορα της Συνθήκης των Σεβρών, να τα οχυρώσωμεν καλά και να διατεώμεν αμυντικώς. Αντί να σπάσωμεν το κεφάλι μας εις τας οχυρώσεις του Κεμάλ, να τον αφήσωμεν να σπάση αυτός τα μούτρα του εις τα ιδικά μας». Βλ. Σιφναίος Παναγιώτης Μ., Ιωάννης Μεταξάς. Το προσωπικό του ημερολόγιο, τόμος Γ, Αθήνα, εκδόσεις Γκοβότσης, 1963, σελ. 86.

²⁹¹ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 242.

του αντιπάλου, 4) εκμεταλλεύτηκε την εσωτερική εξισορρόπηση και νομιμοποίηση συνδυάζοντας τον ανταρτοπόλεμο των ατάκτων με τις τακτικές επιχειρήσεις, ενώ επιπλέον ήταν σε θέση να ενισχύει το στρατό της σε έμπυχο υλικό, 5) οργάνωσε ισχυρό ιππικό κατάλληλο για την περιοχή, 6) είχε επαρκές δίκτυο συγκοινωνιών-επικοινωνιών και εφοδιασμού, καθώς ο στρατός δεν απομακρύνθηκε από τις βάσεις του, αλλά πλησίαζε, και επίσης είχε ακριβείς πληροφορίες για τις κινήσεις των Ελλήνων διότι είχε δώσει την απαιτούμενη σημασία στην οργάνωση δικτύου συλλογής πληροφοριών, και 7) εκμεταλλεύτηκε τα σημεία τρωτότητας του αντιπάλου δίνοντας μεγάλη σπουδαιότητα στην ορθή προπαρασκευή κάθε στρατιωτικής ενέργειας ώστε ο αγώνας να διεξάγεται υπό τις καλύτερες συνθήκες για αυτόν που τις σχεδιάζει και να αποφεύγονται τα τακτικά λάθη.

Συνεπώς, η Τουρκία παρόλο που το 1919 δεν ήταν έτοιμη για πόλεμο και υστερούσε έναντι της Ελλάδας, συνειδητοποίησε εγκαίρως ότι από τον αγώνα αυτό κρινόταν η επιβίωση της και έτσι χρησιμοποίησε όλα της τα μέσα προκειμένου να πετύχει τον πολιτικό της σκοπό, την αναθεώρηση της συνθήκης των Σεβρών, χωρίς να υπερεκτιμά τις δυνατότητές της. Τουναντίον αναγνώριζε την αδυναμία της και επιζητούσε χρόνο τον οποίο και κέρδισε με την επιλογή της κατάλληλης στρατηγικής. Επιπροσθέτως, ο εθνικισμός που αναπτύχθηκε επενεργούσε θετικά και στο ηθικό του στρατού, σημαντικός παράγοντας για τη νίκη σε τακτικό επίπεδο. Τελικά, εκμεταλλευόμενη το χρόνο, κάθε δυνατή ευκαιρία και κάθε υπεροχή της έναντι του αντιπάλου ή τρωτότητα αυτού, και ενεργώντας προετοιμασμένη και με σχέδιο, κατάφερε να αντιστρέψει τους όρους του παιχνιδιού και να επιβληθεί στρατιωτικά και πολιτικοδιπλωματικά.

Εικόνα 1: Οι πολεμικές επιχειρήσεις της Μικρασιατικής Εκστρατείας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 - Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ

4.1. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΛΕΥΡΑΣ

Ο πόλεμος υλικά στηρίζεται στην οικονομία ενός κράτους και παρόλο που ο πληθυσμός των εμπόλεμων κρατών είναι ανεκτικότερος σε θυσίες, οι παρατεταμένες στερήσεις και η οικονομική καχεξία υποσκάπτουν την εσωτερική νομιμοποίηση του πολέμου. Ταυτόχρονα η εξάντληση των οικονομικών πόρων καθιστούν το κράτος ανίκανο να υλοποιήσει τους πολεμικούς του στόχους χωρίς ξένη βοήθεια, και η Ελλάδα κατά τη Μικρασιατική Εκστρατεία ήταν πράγματι ανίκανη να υλοποιήσει τους πολεμικούς της στόχους χωρίς ξένη στήριξη, διότι η παρατεταμένη εμπόλεμη κατάστασή της είχε εξαντλήσει την οικονομία της. Ωστόσο όταν ξεκίνησε η εκστρατεία υπήρχε οικονομικοστρατιωτική εξωτερική εξισορρόπηση, λόγω της συμμαχίας Ελλάδας-Αντάντ, η οποία όμως έπαψε να υφίσταται τέλη του 1920 με την επάνοδο του βασιλιά Κων/νου.

*«Η οικονομική βάση της ελληνικής κοινωνίας ήταν ανέκαθεν η γη, η κυριότητα και καλλιέργεια της, καθώς και οι σχέσεις που πηγάζουν από μία αγροτική κοινωνική δομή».*²⁹² Παρά δε την πρόοδο που σημειώθηκε στα τέλη του 19^{ου} αι., η ελληνική οικονομία παρέμενε οπισθοδρομική και σχετικά στάσιμη λόγω της αναποτελεσματικότητας και των παρωχημένων μεθόδων καλλιέργειας, καθώς και της δομής της γαιοκτησίας. Η επανάσταση του 1909 και το νέο πνεύμα της ανερχόμενης τάξης των επιχειρηματιών, που ευνοούσε έναν καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, συνέβαλαν στις προσπάθειες απαλλοτρίωσης των τσιφλικιών σε Θεσσαλία και Μακεδονία, χωρίς ωστόσο οι νομοθετικές αυτές πρωτοβουλίες των Φιλελευθέρων να λύσουν το μεγάλο γεωργικό πρόβλημα της χώρας. Επιπλέον η συμμετοχή της Ελλάδας στους Βαλκανικούς πολέμους και στον Α΄ ΠΠ είχαν επιδεινώσει την οικονομική της κατάσταση. Το τέλος των πολέμων τη βρήκε βαριά χρεωμένη με το νόμισμά της στα πρόθυρα της καταστροφής, τη βασική οικονομική της δομή χωρίς ποιοτικές αλλαγές, ένα απαρχαιωμένο φορολογικό σύστημα, μεγάλες περιοχές της κατεστραμμένες και τις πολιτικές της δυνάμεις πολωμένες, γεγονότα που προμήνυαν οικονομική επιδείνωση.

Το κυριότερο οικονομικό πρόβλημα της περιόδου ήταν η αποσταθεροποίηση του νομισματικού της συστήματος και η συνακόλουθη αποσταθεροποίηση του όλου οικονομικού και κοινωνικού συστήματος. Η δραχμή ήταν συνδεδεμένη με το γαλλικό φράγκο μέχρι το 1915, έτος κατά το οποίο τόσο το φράγκο όσο και η αγγλική λίρα άρχισαν να υποτιμώνται και έτσι η δραχμή συνδέθηκε με το μοναδικό νόμισμα που διατηρούσε τη

²⁹² *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 74.

μετατρεψιμότητά του σε χρυσό, το δολάριο. Με τη λήξη του Α΄ ΠΠ η δραχμή συνέχισε να διατηρεί τη συναλλαγματική της ισοτιμία στο άρτιο του δολαρίου και παρουσιαζόταν σαν ένα από τα ισχυρότερα ευρωπαϊκά νομίσματα²⁹³, κατάσταση που γρήγορα ανατράπηκε, καθώς ήταν απόρροια του πολέμου. Άλλωστε η Ελλάδα για τη διεξαγωγή του Α΄ ΠΠ στηριζόταν στην οικονομική βοήθεια των δυνάμεων της Αντάντ. Το Φεβρουάριο 1918 η Αγγλία, η Γαλλία και οι ΗΠΑ άνοιξαν πιστώσεις²⁹⁴ για την ελληνική κυβέρνηση με βάση τις οποίες η Εθνική Τράπεζα εξέδωσε τραπεζογραμμάτια αξίας 850 εκατομμυρίων δρχ. «*Το συγκριτικό πλεονέκτημα των εν λόγω δανείων ήταν οι εξαιρετικά ευνοϊκοί όροι αποπληρωμής τους με απότοκο τη δημιουργία των ικανών και αναγκαίων συνθηκών τόσο για την ανάπτυξη της δευτερογενούς παραγωγής όσο και για την οικονομική μεγέθυνση της Ελλάδας*». ²⁹⁵ Παράλληλα, παραμονές της εκστρατείας, το τραπεζικό σύστημα διέθετε μεγάλη ρευστότητα λόγω της συσσώρευσης σημαντικών καταθέσεων στις τράπεζες κατά τη διάρκεια του Α΄ ΠΠ, της στασιμότητας των τραπεζικών εργασιών και της ίδρυσης πολλών νέων τραπεζών με τη λήξη του πολέμου. Συνεπώς επί Βενιζέλου, η εξωτερική οικονομική εξισορρόπηση ενίσχυε την οικονομική βάση της Ελλάδας και επέφερε την αναδιάρθρωση, ποσοτική και ποιοτική, της στρατιωτικής στρατηγικής.

Ωστόσο μετά την υπογραφή της ειρήνης η Ελλάδα δεν κατόρθωσε να χρησιμοποιήσει όλες τις πιστώσεις, ενώ η εξάντληση των ειδικών διαθεσίμων σε δολάρια οδήγησε σε αναγκαστική υποτίμηση της δραχμής έναντι του δολαρίου (8/1919) και τελικά στη σύνδεση της με τη λίρα, της οποίας την πτωτική πορεία ακολούθησε μέχρι το 1920. Εντούτοις η κυβέρνηση Βενιζέλου συγκράτησε κάπως την υποτίμηση ρευστοποιώντας έστω και μέρος των πιστώσεων. Τέλη του 1920 είχαν χρησιμοποιηθεί οι μισές αγγλικές πιστώσεις και το 1/3 των αμερικανικών, ενώ οι γαλλικές²⁹⁶ ήταν άθικτες.²⁹⁷ Αναφορικά με το εμπόριο, οι επισιτιστικές και ενεργειακές ανάγκες αύξησαν κατά κόρον τις εισαγωγές τέλη του 1918, δημιουργώντας πρωτοφανή ελλείμματα στο εμπορικό ισοζύγιο, καθώς η λήξη του πολέμου επέφερε και τη λήξη του προστατευτισμού, που είχε θέσει τις βάσεις για την ανάπτυξη της βιομηχανίας, αποτελούμενη κυρίως από μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις τροφίμων και λίγες μεγάλες κλωστοϋφαντουργίας. Η δε παραγωγή κάλυπτε εγχώριες ανάγκες και ως εκ τούτου δε συνεισέφερε με εξαγωγές που θα εισέρρεαν ξένο συνάλλαγμα.²⁹⁸ Επιπλέον η πτώση των τιμών των ελληνικών εξαγωγικών προϊόντων (πρώτες ύλες, γεωργικά προϊόντα) λόγω της διεθνούς κρίσης του 1920-21,

²⁹³ Βερέμης Θάνος, Κωστής Κώστας, *Η Εθνική Τράπεζα στη Μικρά Ασία (1919-1922)*, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1984, σελ. 86-87.

²⁹⁴ Οι πιστώσεις ανέρχονταν στα 12 εκατομμύρια στερλίνες για την Αγγλία, 30 εκατομμύρια φράγκα για τη Γαλλία και 50 εκατομμύρια δολάρια για τις ΗΠΑ και μπορούσαν να ρευστοποιηθούν μετά το τέλος του πολέμου.

²⁹⁵ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 256.

²⁹⁶ Οι Γάλλοι προσπαθούσαν να συγκρατήσουν την πτωτική τάση του φράγκου και για αυτό αντιδρούσαν έντονα στη ρευστοποίησή του.

²⁹⁷ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 84-85.

²⁹⁸ Κρεμμυδάς Βασίλης, *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία (18^{ος} -20^{ος} αιώνες)*, Αθήνα, εκδόσεις Τυπωθήτω Γιώργος Δαρδάνος, 1999, σελ. 177-221.

καθώς και η μετά τον πόλεμο εκμηδένιση των κερδών από τα εμβάσματα της εμπορικής ναυτιλίας, η πώση των ναύλων, η εγκατάλειψη της Μαύρης θάλασσας από τους Έλληνες και η ανασυγκρότηση του στόλου²⁹⁹, μετέτρεψαν το ευνοϊκό μέχρι το 1918 ισοζύγιο πληρωμών σε αρνητικό. Παράλληλα στην κατεχόμενη ζώνη της Μικράς Ασίας επίσημο νόμισμα εξακολουθούσε να είναι η τουρκική λίρα, γεγονός που αμφισβητούσε την ελληνική κυριαρχία και εμπόδιζε την εμπορική δραστηριότητα και την τελωνειακή ένωση με την Ελλάδα. Επιπλέον η άφθονη προσφορά της δραχμής στο βιλαέτι της Σμύρνης ασκούσε πίεση για υποτίμησή της και ανατίμηση της τουρκικής λίρας.³⁰⁰

Προς αντιμετώπιση των οικονομικών αυτών προβλημάτων η κυβέρνηση έλαβε σειρά μέτρων τόσο στην κατεχόμενη μικρασιατική ζώνη όσο και εντός του ελληνικού κράτους. Έτσι η διοίκηση της Σμύρνης ανέλαβε προσπάθειες υποκατάστασης του τουρκικού νομίσματος από τη δραχμή προκειμένου να ενισχύσει την ελληνική κατοχή, να διευκολύνει τις συναλλαγές και να ιδιοποιηθεί το συναλλαγματικό πλεόνασμα, ενώ για τους σκοπούς αυτούς ιδρύθηκε και υποκατάστημα της ΕΤΕ στη Σμύρνη με αξιόλογα αποτελέσματα. Στη δε Ελλάδα ο Βενιζέλος ενίσχυσε τη βιομηχανική και επιχειρηματική δραστηριότητα (π.χ. νόμος περί βιομηχανικών και εμπορικών επιμελητηρίων, ίδρυση Ανωτάτης Σχολής εμπορικών σπουδών κτλ.) και εκμεταλλεύθηκε ορθολογικά τους κρατικούς πόρους στοχεύοντας στη διασφάλιση επισιτιστικής επάρκειας του πληθυσμού και στη συσσώρευση ικανού μεγέθους πλουτοπαραγωγικών πόρων (αποθεματικού κεφαλαίου) για βιομηχανική ανάπτυξη και αύξηση των κρατικών οικονομικών εσόδων.³⁰¹

Παρόλα αυτά η ελληνική οικονομική κατάσταση το 1919 δεν ήταν καλή και σε αυτή προστέθηκε ο μικρασιατικός πόλεμος, που στοίχιζε πάνω από 8 εκατομ. δρχ. ημερησίως.³⁰² Ο δημόσιος προϋπολογισμός για πρώτη φορά παρουσιάστηκε ελλειμματικός και η κυβέρνηση προκειμένου να καλύψει τις δαπάνες της εκστρατείας υπέγραψε σύμβαση με την ΕΤΕ για έκδοση χαρτονομίσματος, πολιτική που ακολούθησαν και οι αντιβενιζελικοί.³⁰³ Μεταξύ 1918 και 1922 η ΕΤΕ τριπλασίασε την κυκλοφορία τραπεζογραμματίων με απότοκο το χρήμα να χάσει σε αγοραστική δύναμη και συναλλαγματική αξία.³⁰⁴ Τέλος, το 1919, πραγματοποιήθηκε η πρώτη αναμόρφωση του φορολογικού συστήματος με την εισαγωγή του φόρου επί των καθαρών εισοδημάτων, που όμως δεν επέφερε τα προσδοκώμενα αποτελέσματα εξαιτίας τόσο της αδυναμίας των φοροτεχνικών υπηρεσιών να συλλάβουν το φορολογητέο εισόδημα όσο και των χαμηλών εισοδημάτων των φορολογουμένων. Προς τα τέλη δε του πολέμου, η επιτακτική ανάγκη κά-

²⁹⁹ Βερέμης, Κωστής, *Η Εθνική Τράπεζα στη Μικρά Ασία*, ό. π., σελ. 96-99.

³⁰⁰ Στο ίδιο, σελ. 110-111.

³⁰¹ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 246-248.

³⁰² Smith, ό. π., σελ. 457.

³⁰³ Βερέμης, Κωστής, *Η Εθνική Τράπεζα στη Μικρά Ασία*, ό. π., σελ. 112-113.

³⁰⁴ Καλαφάτης Θ., *Νόμισμα-Πίστη, Οικονομική Ανάπτυξη (Ελληνική Οικονομία 1830-1930)*, Πειραιάς, εκδόσεις Σταμούλη, 1989, σελ. 96.

λυψης των δημοσίων δαπανών, οδήγησε σε αύξηση και των έμμεσων φόρων, ενώ γενικότερα η διαγνωστική απίσχναση των μετανοεμβριανών κυβερνήσεων ως προς τις αναφερόμενες απειλές-ευκαιρίες της διεθνής σκηνής, και ειδικότερα η εθελουφλία ως προς την έμμεση συμμαχική απειλή για το ζήτημα της επανόδου του Κων/νου, εκμηδένισε τη δυνατότητα εξωτερικής εξισορρόπησης της άμεσης κεμαλικής απειλής.³⁰⁵

Με την επάνοδο του Κων/νου (12/1920) η οικονομία άρχισε να οδηγείται σταθερά προς όλο και μεγαλύτερα αδιέξοδα και σε διαρκείς πολιτικοδιπλωματικές διαδικασίες για εξεύρεση και πρόσκτηση πόρων, καθώς οι σύμμαχοι ανακάλεσαν τις πιστώσεις και επέβαλαν οικονομικό αποκλεισμό³⁰⁶ στη χώρα αναγκάζοντάς τη να συνεχίσει τη μικρασιατική της πολιτική βασιζόμενη σε ίδια μέσα. Προ δε της επίθεσης του Μαρτίου 1921, η ολοένα μεγαλύτερη ανάγκη διαθέσεως οικονομικών πόρων για στήριξη των επιχειρήσεων, ανάγκασε τον Γούναρη να θέσει για πρώτη φορά στη συνδιάσκεψη του Λονδίνου το ζήτημα της οικονομικής εξάντλησης.³⁰⁷ Τον επόμενο μήνα οι σύμμαχοι αντί για βοήθεια διακήρυξαν αυστηρή ουδετερότητα παύοντας την προμήθεια πολεμικού υλικού και κάνοντας το βάρος του πολέμου ακόμα πιο δυσβάστακτο για την Ελλάδα, η οποία είχε ανάγκη χρημάτων, ιδίως συναλλάγματος, για να διατηρήσει μάχιμο το στρατό της, ενώ οι κύριες προσπάθειες εξεύρεσής του στράφηκαν στη σύναψη δανείου. Έτσι ο διοικητής της ΕΤΕ Μάξιμος επιχείρησε (7-8/1921), ανεπιτυχώς, να λάβει δάνειο στην αγγλική κεφαλαιαγορά υποθηκεύοντας τους προσόδους του κρατικού μονοπωλίου καπνού.

Υπό τις συνθήκες αυτές ο Γούναρης ζήτησε νέο δάνειο από την Αγγλία. Μετά από αρκετές επιφυλάξεις, διαβουλεύσεις³⁰⁸ και παρέμβαση του Λούντ Τζωρτζ, υπογράφτηκε στο Λονδίνο η συμφωνία Γούναρη-Χορν (12/1921), με την οποία η βρετανική κυβέρνηση συγκατάνευε να εκχωρήσει η Ελλάδα τα έσοδά της ως εγγύηση για ένα δάνειο έως 15 εκατομ. λίρες, που θα σύναπτε στην αγγλική ελεύθερη αγορά, με αντάλλαγμα την παραίτηση από κάθε απαίτηση των αχρησιμοποίητων πιστώσεων (6,5 εκατομ.). Όμως, αφενός η αργοπορία της Ελλάδας να παρουσιάσει μία εκτίμηση της οικονομικής της κατάσταση, και αφετέρου, η απροθυμία της Άρμστρονγκ Μπάνκ, που απευθύνθηκε η Ελλάδα, καθώς και των Άγγλων κεφαλαιούχων να διαπραγματευθούν σοβαρά ένα δάνειο χωρίς επίσημη υποστήριξη της κυβέρνησής τους, ματαίωσαν τη σύναψη του.³⁰⁹

Συνεπώς το 1922 η ελληνική οικονομία ήταν σε απελπιστική κατάσταση και η κυβέρνηση είχε να διαλέξει μεταξύ αποστράτευσης και εκκένωσης της Μικράς Ασίας ή αναγκαστικού δανεισμού, καθώς νέα έκδοση χαρτονομίσματος θα μείωνε περεταίρω την

³⁰⁵ Τσιριγώτης, ό π., σελ. 274.

³⁰⁶ «Ο οικονομικός αποκλεισμός της Ελλάδος είχε ως αποτέλεσμα να χαθεί σταδιακά η εμπιστοσύνη στη δραχμή και να επιταχυνθεί η πτώση της ισοτιμίας του συναλλάγματος. Επιπλέον ο αποκλεισμός έφερε τέλος στις ελληνικές ελπίδες για παραπέρα στρατιωτική βοήθεια με μακροπρόθεσμη πίστωση.» Παρατίθεται στο Smith, ό. π., σελ. 306.

³⁰⁷ Παρόλα αυτά ο ίδιος λίγο αργότερα βεβαιώνει τους Άγγλους περί του ασφαλούς και επιτυχούς της εκστρατείας.

³⁰⁸ Η αντίδραση αυτή φανέρωνε τις σοβαρές αμφιβολίες του Φόρεϊν Όφισ απέναντι στο συλλογισμό του Λούντ Τζωρτζ ότι άξιζε να ποντάρουν στην Ελλάδα. Βλ. Smith, ό. π., σελ. 427.

³⁰⁹ Smith, ό. π., σελ. 428-429.

αξία της δραχμής. Το χειμώνα του 1922 ήταν η πρώτη φορά που η προοπτική λήξης του πολέμου έγινε υπαρκτό θέμα, αλλά τελικά ο υπουργός οικονομικών Πρωτοπαπαδάκης βρήκε λύση για να κρατήσει το στρατό στην Ανατολία, αναγκαστικό εσωτερικό δανεισμό, ο νόμος για τον οποίο ψηφίστηκε 24/3 και προέβλεπε ότι το μισό κάθε χαρτονομίσματος θα παρέμενε στην κυκλοφορία με τη μισή αξία του αρχικού, ενώ το άλλο μισό θα γινόταν ομολογία που ενδεχομένως θα εξαγόραζε κάποτε το κράτος.³¹⁰ Με το τέχνασμα αυτό το δημόσιο ταμείο ενισχύθηκε με 1.550 εκατομ. δρχ., ποσό που έδινε παράταση μερικών μηνών στην εκστρατεία, ή που αρκούσε ίσα ίσα για αποστράτευση του στρατού, χωρίς να λύνει οριστικά το οικονομικό πρόβλημα της χώρας,³¹¹ το οποίο εντεινόταν έως ότου, με την εγκατάσταση χιλιάδων προσφύγων, έγινε απελπιστικό.

4.2. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΠΛΕΥΡΑΣ

Οι απαρχές της παρακμής της Οθ. Αυτοκρατορίας τοποθετούνται το 1683, εντούτοις η έντονη οικονομική της κατάρπωση τοποθετείται την περίοδο 1890-1914, διότι τότε συντελέστηκε η οικονομική διείσδυση των ιμπεριαλιστικών μεγάλων δυνάμεων στην αυτοκρατορία, που υπήρξε τόσο γενικευμένη ώστε κανένας νευραλγικός τομέας της οικονομίας δεν παρέμεινε σε οθωμανικά χέρια. Οι ευρωπαίοι έθεσαν υπό τον έλεγχό τους την κατασκευή σιδηροδρόμων, την εξόρυξη πρώτων υλών, τα δημόσια έργα, τα λιμάνια, τις υπηρεσίες κοινής ωφέλειας, το τραπεζικό σύστημα, καθώς και τα δημοσιονομικά του κράτους. Από το σύνολο δε των ξένων επενδύσεων ποσοστό μεγαλύτερο του 70% αφορούσε κρατικά δάνεια, τα οποία, υπό μορφή κρατικών χρεογράφων, καλύπτονταν από εγγυήσεις της Επιτροπής Διαχείρισης Οθωμανικού Χρέους, που ουσιαστικά λειτουργούσε ως όργανο των κυριότερων επενδυτών και ως κεντρικός μοχλός για την εξάπλωση του κεφαλαίου τους σε δημόσιο και ιδιωτικό τομέα. Ωστόσο, η ασθενικότητα του τελευταίου μαρτυρούσε την υπανάπτυξη των Οθωμανών, την εξάρτησή τους από τα ισχυρά ευρωπαϊκά βιομηχανικά κράτη και το ημιαποικιακό καθεστώς τους.³¹²

Το χρονικό διάστημα 1881-1914 η αυτοκρατορία πλήρωσε στους ξένους δανειστές το εξωφρενικό ποσό των 3.300.000.000 φράγκων για εξυπηρέτηση του δημόσιου χρέους και άλλων οφειλών της προς το εξωτερικό, χωρίς να υπολογίζονται οι τόκοι και τα μερίσματα προς εμπορικές, χρηματοπιστωτικές και βιομηχανικές επιχειρήσεις, ούτε και τα κέρδη ξένων εταιριών. Οι ευρωπαϊκές δυνάμεις λοιπόν πρώτα έλεγξαν το δημόσιο χρέος της αυτοκρατορίας και έπειτα, καθώς αυξάνονταν οι πιστωτικές της ανάγκες, τη

³¹⁰ Smith, ό. π., σελ. 466.

³¹¹ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ. 312.

³¹² Λεονταρίτης Γεώργιος Β., *Η Ελλάδα στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο 1917-1918*, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2005, σελ. 434-435.

χώρισαν σε σφαίρες επιρροής. Συνεπώς η οικονομική εξάντληση της στοίχισε την εδαφική ακεραιότητα, ενώ ο Α΄ ΠΠ απλώς ολοκλήρωσε το έργο των ευρωπαίων, οικονομική αποδυνάμωση και τελικά αποσύνθεση της αυτοκρατορίας, που ενισχύθηκε και από φυγόκεντρες τάσεις στο εσωτερικό της (π.χ. αραβικός εθνικισμός).³¹³ Από την ανακωχή δε του Μούδρου και μετά η τουρκική οικονομία βρισκόταν σε άθλια κατάσταση, ενώ τα χειρότερα ήρθαν με την ειρηνευτική συνδιάσκεψη που σχεδίασε το διαμελισμό της Τουρκίας εν απουσία της, αφήνοντάς την ένα καχεκτικό, μικρό και θνησιγενές κράτος που δεν είχε ούτε οικονομικά, ούτε πολιτικά στηρίγματα και που θα απεβίωνε αν δεν αφυπνιζόταν εθνικιστικά. Επομένως στις αρχές της εκστρατείας η οικονομία της ηττημένης και διαμελισμένης Τουρκίας ήταν σε χειρότερη μοίρα από την ελληνική.

Η δε κατοχή της περιοχής της Σμύρνης από τους Έλληνες είχε από οικονομικής απόψεως και οφέλη και απώλειες για την Τουρκία. Από τη μία η πληθώρα των δραχμών που κυκλοφορούσαν στη Σμύρνη είχε θετικά αποτελέσματα διότι, πρώτον, επέφερε ανατίμηση της τουρκικής λίρας και, δεύτερον, το οθωμανικό κράτος ιδιοποιούνταν τα συναλλαγματικά πλεονάσματα της περιοχής με τη μεταφορά τους, την περίοδο χαμηλής συναλλαγματικής ζήτησης, στην Κων/πολη.³¹⁴ Από την άλλη η Σμύρνη ήταν το μεγαλύτερο εμπορικό και διακομετιστικό κέντρο της Μικράς Ασίας, ενώ οι νέες σιδηροδρομικές γραμμές που κατέληγαν σε αυτήν επεξετείναν την εμπορική ενδοχώρα. Στα τέλη του 19^{ου} αι. εξήγαγε περισσότερο από κάθε άλλο οθωμανικό εμπορικό λιμάνι, ακόμα και της Κων/πολης³¹⁵, συνεπώς η απώλεια της έπληττε την τουρκική οικονομία.

Εντούτοις, σταδιακά η οικονομική κατάσταση της κεμαλικής πλέον Τουρκίας βελτιωνόταν, καθώς η στάση μίας μερίδας των μεγάλων δυνάμεων έναντι της άλλαξε. Με τον καιρό οι σύμμαχοι αναθεώρησαν τις αρχικές τους θέσεις όσον αφορά την ελληνική επικράτηση στη Μικρά Ασία ανταποκρινόμενοι στις γεωπολιτικές και γεωστρατηγικές αλλαγές του διεθνούς περιβάλλοντος και επιδιώκοντας την ενίσχυση των συμφερόντων τους στην εγγύς Ανατολή. Όσο δε το εθνικιστικό κίνημα του Κεμάλ δυνάμωνε, τόσο περισσότερη υλική και οικονομική βοήθεια άρχισε να λαμβάνει από τους συμμάχους, η οποία τελικά οδήγησε στη *de facto* αναγνώριση της κυβέρνησης της Άγκυρας και στη δημιουργία των αναγκαίων οικονομικών προϋποθέσεων, ώστε να ανταποκριθεί στον αγώνα της εναντίον των Ελλήνων. Ρωσία, Γαλλία και Ιταλία, ειδικά μετά τη Συνθήκη των Σεβρών, όχι μόνο εφοδίαζαν συστηματικά τον κεμαλικό στρατό αλλά, επιπλέον, είχαν συνάψει με τον Κεμάλ πληθώρα οικονομικών και εμπορικών συμφωνιών.

Η πρώτη σημαντική υποστήριξη στους Τούρκους προήλθε από την κομμουνιστική Ρωσία, καθώς η ρωσοκεμαλική προσέγγιση εκκίνησε τον Αύγουστο 1920. Σε 1^η φάση

³¹³ Λεονταρίτης, ό. π., σελ. 435-437.

³¹⁴ Βερέμης, Κωστής, *Η Εθνική Τράπεζα στη Μικρά Ασία*, ό. π., σελ. 110-111.

³¹⁵ Smith, ό. π., σελ. 78.

η οικονομική βοήθεια περιλάμβανε 400 κιλά χρυσό (8/1920) και σε 2^η 4 εκατομ. ρούβλια (4/1921)³¹⁶, με παράλληλη προμήθεια σε πολεμικό υλικό. Ταυτόχρονα τον Απρίλιο 1921 οι σύμμαχοι διακήρυξαν αυστηρή ουδετερότητα ως προς τον ελληνοτουρκικό πόλεμο, ενώ οι Άγγλοι, με τη σύμπραξη Ιταλών και Γάλλων, διέκοψαν την προμήθεια πολεμικού υλικού στην Ελλάδα, εξέλιξη που ευνόησε τους Τούρκους, καθώς οι Γάλλοι και οι Ιταλοί είχαν λιγότερους ενδοιασμούς από τους Άγγλους ως προς την άρνηση απόστολής πολεμικού υλικού στα εμπόλεμα κράτη,³¹⁷ συνεχίζοντας να ενισχύουν τον Κεμάλ. Άλλωστε συνάφθηκαν και συμφωνίες μεταξύ Τουρκίας αφενός, Γαλλίας-Ιταλίας αφετέρου. Ενδεικτικά αναφέρουμε τη γαλλοτουρκική συμφωνία φιλίας και εμπορικών συναλλαγών (3/1921), που εξασφάλιζε στους Γάλλους συμμετοχή κεφαλαίων 50% στα ορυχεία Αργάνων και Μέντεν, ειδικό τελωνειακό καθεστώς και συμμετοχή στη διοίκηση των τουρκικών σιδηρόδρομων³¹⁸, και την ιταλοτουρκική συνθήκη (3/1922) που απέληξε σε οικονομική συνεργασία και σε πολιτικοδιπλωματική στήριξη της Ιταλίας. Όσο λοιπόν περνούσε ο καιρός, παράλληλα προς τη μαχητική ισχύ των Τούρκων, βελτιώνονταν και τα οικονομικά τους³¹⁹, με απότοκο την επαρκή εξωτερική εξισορρόπηση των πολεμικών τους προσπαθειών, που αντιστάθμισε την αρχικά άσχημη οικονομία τους.

4.3. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ελληνική οικονομία δεν ήταν σε θέση να υποστηρίξει μόνη της, όσο ανηλεή οικονομικά μέτρα κι αν υιοθετούσε, τη Μικρασιατική Εκστρατεία, μία από τις κύριες αιτίες αποτυχίας της οποίας ήταν ο οικονομικός αποκλεισμός που επέβαλαν οι σύμμαχοι στην Ελλάδα μετά την επάνοδο του βασιλιά Κων/νου. Ωστόσο αρχικά και για όσο κυβερνούσε ο Βενιζέλος υπήρχε οικονομική εξισορρόπηση λόγω της διπλωματικής δεινότητας του πρωθυπουργού και της συμμαχίας με την Αντάντ, αλλά από το Νοέμβριο 1920 και μετά το στρατιωτικό κόστος προοδευτικά αυξανόταν, χωρίς να υπάρχει κανένα οικονομικό όφελος από την κατάληψη της ζώνης της Σμύρνης, πέρα από συνεχή οικονομική αιμορραγία, και κανένα ίχνος εξωτερικής οικονομικοστρατιωτικής εξισορρόπησης. Τουναντίον η οικονομία της Τουρκίας, ενώ κατά την έναρξη του πολέμου ήταν χειρότερη της ελληνικής, συνεχώς βελτιωνόταν, ώσπου η ζυγαριά έγειρε υπέρ της. Στα κύρια αίτια της εν λόγω αντιστροφής τοποθετούνται η δυναμική που έλαβε το εθνικιστικό κίνημα και η οικονομικοστρατιωτική βοήθεια των συμμάχων, οι οποίοι συνειδητοποίησαν ότι ήταν προς το εθνικό τους συμφέρον η αλλαγή στάσης έναντι του τουρκικού αγώνα.

³¹⁶ Dumont, ό. π., σελ. 107 και 246.

³¹⁷ Smith, ό. π., σελ. 382.

³¹⁸ Driault Édouard, *Ελλάδα και Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος*, Αθήνα, εκδόσεις Πελασγός, 1999, σελ. 350.

³¹⁹ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 144-145.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 - Η ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ

5.1. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Όταν η Ελλάδα ξεκίνησε τη Μικρασιατική Εκστρατεία ήταν εσωτερικά διχασμένη σε βενιζελικούς και βασιλικούς ή αντιβενιζελικούς με απότοκο την κοινωνικοπολιτική απόδυνάμωση του τρίπτυχου λαός-ηγεσία-ένοπλες δυνάμεις. Ο Εθνικός Διχασμός³²⁰ του 1916 είχε επιδεινωθεί διότι η αποκατάσταση του Βενιζέλου το 1917 από τους συμμάχους επέφερε την εκθρόνιση του Κων/νου, την ανασύσταση της Βουλής των Λαζάρων³²¹, την κήρυξη στρατιωτικού νόμου συνεπικουρούμενη από την επιβολή του νόμου περί της εχθρότητας προς το καθεστώς και τη λογοκρισία του τύπου, την εκτόπιση ηγετικών στελεχών της αντιπολίτευσης στην Κορσική και την κατάργηση της μονιμότητας των δημοσίων υπαλλήλων ώστε να εκκαθαριστεί ο κρατικός μηχανισμός, η δικαιοσύνη, ο στρατός και η Εκκλησία από τους πολιτικούς αντιπάλους.³²² Συνεπώς στην Ελλάδα υπήρχε κόσμος φανατικά εχθρικός απέναντι στην κυβέρνηση των Φιλελευθέρων, ενώ η επιστράτευση και η αναβολή υπογραφής συνθήκης ειρήνης με την Τουρκία υπέσκαπτε τη θέση της. Ακόμα όμως και η Συνθήκη των Σεβρών (10/8/1920) που δημιουργούσε την Ελλάδα των 2 ηπείρων και των 5 θαλασσών δεν καταλάγιασε τα πάθη, δύο μέρες μετά την υπογραφή της ακολούθησε η απόπειρα δολοφονίας κατά του Βενιζέλου στο Παρίσι και τα αντίποινα αυτής, με αποκορύφωμα τη δολοφονία του Ίωνα Δραγουμή.³²³

Παρόλα αυτά η υψηλή στρατηγική του Βενιζέλου, με αξονικό πολιτικό στόχο την πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας, απολάμβανε μέχρι τη διάσκεψη ειρήνης των Παρισίων υψηλό βαθμό εσωτερικής νομιμοποίησης, καθώς στηριζόταν από το σύνολο των πολιτικών κομμάτων της αντιπολίτευσης, είχε γίνει δεκτή και εφαρμοζόταν από τον ελληνικό λαό, ενώ η εσωτερική ηθικοκανονιστική και κοινωνικοπολιτική της βάση εδραζόταν στη συλλογικά αποδεκτή, εθνολογική και πολιτισμική κοσμοεικόνα της Μεγάλης Ιδέας. Συνεπώς η μικρασιατική εκστρατεία αιτιολογείτο ως επιτακτική κοινωνικοπολιτική αναγκαιότητα για την πραγμάτωση του αέναου εθνικού στόχου, δηλαδή την εδαφική ολοκλήρωση του έθνους, η οποία θα διασφάλιζε και τη σχετική θέση ισχύος της Ελλάδας στο βαλκανικό περιφερειακό υποσύστημα. Ταυτόχρονα η εκστρατεία εκλαμβάνόταν και ως εκπολιτιστική σταυροφορία στα παράλια της Ιωνίας βασιζόμενη στην παρα-

³²⁰ Δηλαδή η ιδεολογικοπολιτική αντιπαράθεση μεταξύ του παλαιοκομματισμού-βουλευτοκρατίας, των βασιλικών-αντιβενιζελικών παρατάξεων και του θρόνου, και των δυνάμεων της εθνικής αναδιοργάνωσης-αστικοφιλευθερισμού των εξωελλαδικών (αστοί, έμποροι) και της πολιτικής παράταξης των Φιλελευθέρων. Βλ. Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 356.

³²¹ Ήταν η Βουλή της 13^{ης} Ιουνίου 1915, δηλαδή προ της δεύτερης παραίτησης Βενιζέλου και της διεξαγωγής εκλογών (12/1915) με την αποχή των βενιζελικών., της οποίας η διάλυση από τον βασιλιά θεωρήθηκε αντισυνταγματική.

³²² Smith, ό. π., σελ. 126-132.

³²³ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 145.

δοχή ότι η ελληνική ταυτότητα αποτελεί μία κοινή σταθερά που μετεξελίσσεται αενάως και κατοππρίζεται στο εθνικοπατριωτικό συναίσθημα του ελληνικού στοιχείου εκατέρωθεν του Αιγαίου (ιστορική συνέχεια ελληνισμού) καθώς και στο ιστορικό παρελθόν της Μικράς Ασίας, η οποία εντασσόταν για μεγάλη περίοδο στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό και διατήρησε την ελληνικότητά της τόσο κατά την εποχή του Βυζαντίου όσο και της οθωμανοκρατίας. Παράλληλα, η πραγμάτωση της ελληνικής αναγέννησης στην Ανατολία το 19^ο αι. παρώθησε στην ενίσχυση του κοινωνικού πατριωτισμού των Ελλήνων.³²⁴

Από την άλλη στη Σμύρνη η παρουσία του ελληνικού στρατού επέφερε τόσο τον ενθουσιασμό των Ελλήνων Μικρασιατών όσο και την αντίσταση των Τούρκων και την αφύπνιση του εθνικισμού τους. Έστω όμως και υπό συνθήκες στρατιωτικής κατοχής, η εγκατάσταση της ελληνικής πολιτικής διοίκησης στην περιοχή (21/5/1919) υπό τον Αριστείδη Στεργιάδη επέβαλε το νόμο και την τάξη, τιμωρώντας τους υπεύθυνους για τα επεισόδια της 15^{ης}-16^{ης} Μαΐου και αποφεύγοντας τις διακρίσεις εναντίον των Τούρκων.³²⁵ Άλλωστε εφόσον η Σμύρνη εξακολουθούσε να είναι υπό των Οθωμανών υπήρχε τουρκική διοίκηση, αλλά ο έλεγχος είχε περάσει στην Ελλάδα. Τούρκοι υπάλληλοι διατηρήθηκαν μόνο σε κατώτερες θέσεις, ενώ οι ανώτερες καλύφθηκαν από δημόσιους υπάλληλους εξ Αθηνών. Η ιδιόρρυθμη ωστόσο προσωπικότητα του Στεργιάδη, η αυστηρότητα και οι αυταρχικές μέθοδοί του τον έφεραν σύντομα σε ρήξη με την τοπική ελληνική κοινωνία, τη στρατιωτική διοίκηση και την εκκλησία.³²⁶ Παρόλα αυτά ο Βενιζέλος, διαβλέποντας τη δυσμενή απήχηση μίας πρώιμης αντικατάστασης του αντιπροσώπου της Ελλάδας, τον υποστήριξε. Τελικά ο Στεργιάδης διατήρησε τη θέση του μέχρι την καταστροφή της Σμύρνης και παρά την πολιτική πτώση του φίλου του Βενιζέλου.

Η επιτακτική πολιτικοστρατηγική αναγκαιότητα για την άντληση ευμεγεθών οικονομικοστρατιωτικών πόρων και έμπυχου δυναμικού ώστε να ενισχυθούν οι επιθετικές επιχειρήσεις του στρατού στη Μικρά Ασία για την επιβολή των όρων της Συνθήκης των Σεβρών στο κεμαλικό καθεστώς, προϋπέθετε, ως ικανή και αναγκαία συνθήκη, την εσωτερική νομιμοποίηση της υψηλής στρατηγικής από τον ελληνικό λαό. Για το λόγο αυτό ο Βενιζέλος όταν παρουσίασε στη Βουλή τη Συνθήκη των Σεβρών (7/9/1920), δηλαδή τα απτά αποτελέσματα της πολιτικής του, ανακοίνωσε και τη διενέργεια εκλογών με δική του κυβέρνηση, τηρώντας τη δέσμευσή του για προκήρυξη εκλογών μετά την υπογραφή συνθήκης με την Τουρκία και επιζητώντας τη συναίνεση της λαϊκής ετυμηγορίας. Αμέσως ο στρατιωτικός νόμος και η λογοκρισία καταργήθηκαν και η προεκλογική περίοδος κυλούσε ομαλά μέχρι τον απρόσμενο θάνατο του βασιλιά Αλέξανδρου, από δάγκωμα μαιμούς, που έφερε τον Βενιζέλο προ του διλλήματος της διαδοχής του θρόνου.

³²⁴ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 348-354.

³²⁵ Smith, ό. π., σελ. 182-184.

³²⁶ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 124-125.

Οι επιλογές του ήταν να ανακηρύξει δημοκρατία, να παραμερίσει τη δυναστεία των Γκλύξμπουργκ υπέρ ενός νέου βασιλιά, ή να καλέσει έναν αδερφό του Αλεξάνδρου να αναλάβει το θρόνο, όπως και έκανε. Η άρνηση όμως του πρίγκιπα Παύλου και των αντιβενιζελικών να εγκαταλείψουν το ισχυρότερο προεκλογικό τους όπλο, καθώς και του Βενιζέλου³²⁷ να ανακηρύξει δημοκρατία προκειμένου να μην προκαλέσει τα φιλοβασιλικά αισθήματα της Αγγλίας, η οποία υπέθαλπε τη μοναρχία ως στοιχείο σταθερότητας και από φόβο μήπως μία δημοκρατική Ελλάδα βρεθεί υπό γαλλική επιρροή, έθεσε ως κύριο θέμα των εκλογών το ερώτημα Κων/νος ή Βενιζέλος.³²⁸

Κατά την προεκλογική εκστρατεία λοιπόν η Ηνωμένη Αντιπολίτευση³²⁹ στηρίχθηκε κυρίως στο πολιτειακό ζήτημα και στην επάνοδο του Κων/νου, στην τυραννία του βενιζελικού καθεστώτος και στην άσκηση κριτικής κατά της κυβερνητικής εξωτερικής πολιτικής, ισχυριζόμενη ότι ο Βενιζέλος είχε ρίξει την Ελλάδα σε πόλεμο χωρίς να αποσπάσει από τους συμμάχους σταθερές εγγυήσεις και γραπτές δεσμεύσεις των όσων θα κέρδιζε ως ανταμοιβή και ότι οι διπλωματικές νίκες και η ολοκλήρωση σχεδόν της Μεγάλης Ιδέας οφειλόταν στις αρετές του ελληνικού στρατού και λαού. Από την άλλη οι βενιζελικοί τόνιζαν τη θριαμβευτική διευθέτηση του εθνικού ζητήματος και την πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας ως απόρροια των ικανοτήτων του αρχηγού τους, ενώ δικαιολογούσαν τα σκληρά διοικητικά μέτρα στις έκτατες πολεμικές συνθήκες και στον έντονο πολιτικό διχασμό. Προκειμένου μάλιστα να αυξήσουν τη δύναμή τους αποφάσισαν να συμμετέχουν στις εκλογές και οι νέες χώρες και ο στρατός, με την αιτιολογία ότι μία ομάδα τόσο μεγάλη και τόσο στενά συνυφασμένη με την πολιτική γραμμή της κυβέρνησης δεν έπρεπε να στερηθεί την ψήφο.³³⁰ Ωστόσο, η πολιτική δραστηριότητα εντός στρατού υπονόμεισε τη συνοχή και την πειθαρχία του, επιδρώντας αρνητικά στην εκστρατεία.

Εντούτοις παρά τα ευνοϊκά μέτρα, τις αντίθετες προβλέψεις και τις στρατιωτικές και διπλωματικές νίκες ο Βενιζέλος έχασε συντριπτικά τις εκλογές (1/11/1920), κερδίζοντας μόνο 110 από τις 370 έδρες της Βουλής, διότι προ των εκλογών το ενδογενές νομιμοποιητικό υπόβαθρο της υψηλής στρατηγικής του είχε αποδυναμωθεί λόγω: α) του Εθνικού Διχασμού, ο οποίος διέρρηξε τις κοινωνικοπολιτικές βάσεις της Μεγάλης Ιδέας προδιαγράφοντας την κατάληξη του μικρασιατικού εγχειρήματος, εκρίζωση του ελληνισμού της Ανατολίας, και δώρισε στους αντιβενιζελικούς το ατού του πολιτειακού ζητήματος, β) της λειτουργικής ανεπάρκειας του κυβερνητικού μηχανισμού, του πρόχειρου σχεδιασμού και της ακαταλληλότητας των υπαλλήλων με απότοκο την αισχροκέρδεια

³²⁷ Ο Βενιζέλος αργότερα παραδέχθηκε ότι δε χειρίσθηκε ορθολογικά το πολιτειακό ζήτημα. «Δεν ήταν λάθος ότι δεν κατέλυσα τη δυναστεία, λάθος ήταν ότι, όταν επήλθεν ο θάνατος του Αλέξανδρου, δεν ανέλαβα τας εκλογάς, δια να διαπραγματευθώ μετά του Κων/νου και των Δυνάμεων την εις το θρόνον ανάρρησην του συνταγματικού διαδόχου Γεωργίου. Δεν αποκλείεται τοιαύτη λύσις να εγένετο δεκτή υπό του Κων/νου» Βλ. Τσιριγιώτης, ό. π., σελ. 371.

³²⁸ Smith, ό. π., σελ. 253-255.

³²⁹ Συνασπισμός αντιβενιζελικών κομμάτων και ομάδων υπό τη συλλογική ηγεσία των Καλογερόπουλου, Ράλλη, Στράτου, Τσαλδάρη και Μπούσιου.

³³⁰ Smith, ό. π., σελ. 262.

και την κακοδιοίκηση που οφείλονταν στην απουσία του Βενιζέλου από τη χώρα και στην απασχόληση του με το κύριο εθνικό ζήτημα, γ) της σύνδεσης της στρατιωτικής εμπλοκής της Ελλάδας στη Μικρά Ασία με το όνομα του Βενιζέλου, ο οποίος κατά τους αντιβενιζελικούς είχε οδηγήσει τη χώρα στον πόλεμο χωρίς να έχει διασφαλίσει απτές εγγυήσεις, δεσμεύσεις και συμφωνίες, και γενικότερα λόγω της προεκλογικής προπαγάνδας της αντιπολίτευσης, που αποστρεφόταν κάθε πολιτική επιλογή ικανή να την εμπλέξει στους πολιτικοστρατηγικούς ανταγωνισμούς των ευρωπαϊκών μεγάλων δυνάμεων, ενώ δεν έβλεπε τη Μικρά Ασία ως εθνικό κομμάτι, ενσωματωμένο στον εθνικό κορμό αλλά ως αποικία διοικούμενη από την Ελλάδα, καταλύοντας έτσι την εθνική ολοκλήρωση. Η αιτία ήταν ότι η πολιτική της κοινοκρατίας που υποστήριζαν οι αντιβενιζελικοί και ο θρόνος, «της ιδιοποίησης δηλαδή του κράτους και της αντιμετώπισής του ως λαφύρου της άρχουσας πολιτικής ελίτ απέκλειε τη σύνδεση του ελλαδικού με τον οικουμενικό ελληνισμό όχι μόνο γιατί δεν είχε καμία οργανική συνάφεια (οικονομική, κοινωνική, πολιτισμική κ.λπ.), αλλά και γιατί διέκρινε σε αυτόν ένα μείζον δίλλημα ασφάλειας για την πολιτική του επιβίωση».³³¹

Επιπρόσθετα υπήρχαν και άλλοι λόγοι για τους οποίους ο λαός ήταν δυσαρεστημένος με την κυβέρνηση Βενιζέλου. Στο στρατό υπηρετούσαν ακόμα κλάσεις που είχαν κληθεί στους Βαλκανικούς πολέμους, γεγονός που έπληττε κυρίως τον αγροτικό πληθυσμό που τότε αποτελούσε την πλειοψηφία της χώρας. Για μεγάλο μέρος λοιπόν του πληθυσμού, στην παραδοσιακή κρατική αδιαφορία για την ελληνική επαρχία προστέθηκαν ο συμμαχικός αποκλεισμός, η υποχρεωτική επιστράτευση, οι επιτάξεις, τα έκτακτα στρατιωτικά μέτρα, καθώς και η έντονη δυσαρέσκεια για την αισχροκέρδεια και τον πλουτισμό πολλών μεγαλεμπόρων, εφοπλιστών, αναδόχων κρατικών συμβολαίων, προμηθευτών, χρηματιστών κ.ά. που είχαν σχέση με το στρατό και την κρατική μηχανή. Αυτά, σε συνδυασμό με την προπαγάνδα των αντιβενιζελικών, αποδείκνυαν την πραγματική φύση του κοινοκρατικού κράτους των Φιλελεύθερων, που λειτουργούσε με μικρές διακοπές από το 1910, και οδήγησαν τους αγρότες σε καταψήφιση του.³³²

Υπήρχαν και Έλληνες που καταψήφισαν τους Φιλελεύθερους γιατί πίστευαν ότι οι αντιβενιζελικοί θα ακολουθούσαν ριζικά αντίθετη πολιτική, ακόμα και στη Μικρά Ασία, παρότι προεκλογικά η Ηνωμένη Αντιπολίτευση αποκήρυτε μεν τη βενιζελική πολιτική αλλά δεν υποσχόταν ούτε αποστράτευση, ούτε τερματισμό του πολέμου, σε αντίθεση με όσα ισχυρίζονται οι βενιζελικοί. Η νέα λοιπόν κυβέρνηση υπό τον έμπειρο, μετριοπαθή και περισσότερο συμπαθή στους συμμάχους Ράλλη, δεν έληξε την εκστρατεία ενώ κληρονόμησε τα εξής προβλήματα: μία συνθήκη ευνοϊκή για την Ελλάδα και το μικρασιατικό ελληνισμό αλλά ανεπιθύμητη από τους Τούρκους και από τους συμμάχους,

³³¹ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 356-364.

³³² Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 147.

βαθιά εχθρότητα Ελλήνων και Τούρκων στη Μικρά Ασία λόγω της έξαρσης του τουρκικού εθνικισμού, βαθιά εσωτερική πολιτική διαίρεση και ανάγκη στρατιωτικής δύναμης μεγαλύτερης των οικονομικών δυνατοτήτων της χώρας (100.000 ανδρών και άνω) για την κατοχή των καταληφθέντων περιοχών (Σμύρνη, Προύσα, Ουσάκ).³³³ Ενώ σε αυτά πρόσθεσε κι άλλα, διενεργώντας δημοψήφισμα (5/12/1920) για επάνοδο του Κων/νου, παρά τις προειδοποιήσεις και απειλές των συμμάχων για πάγωμα της οικονομικής βοήθειας σε περίπτωση επιστροφής του γερμανόφιλου, όπως τον θεωρούσαν, βασιλιά.

Τελικά, ο βασιλιάς επέστρεψε προσφέροντας στους συμμάχους δικαιολογία για ακόμα δυσμενέστερη μεταβολή της στάσης τους έναντι της Ελλάδας. Έτσι ενώ κυβέρνηση και Κων/νος διαβεβαίωναν για το αμετάβλητο της εξωτερικής πολιτικής, οι σύμμαχοι επέβαλαν οικονομικό και εμπορικό αποκλεισμό αυξάνοντας την ελληνική στρατιωτική αδυναμία και οδηγώντας σε οικονομική υπερεξάντληση και συνακόλουθα σε εσωτερική απονομιμοποίηση του πολέμου. Πέρα λοιπόν από τις αρνητικές συνέπειες της καθεστωτικής αλλαγής ως προς την εξωτερική εξισορρόπηση, ούτε εσωτερικά τα πράγματα ήταν ρόδινα. Το νέο καθεστώς, παρά τη δηλωμένη πρόθεση του για επαναφορά της ομαλότητας και παραχώρηση αμνηστίας στα πολιτικά εγκλήματα, ακολούθησε την πολιτική του προκατόχου του απομακρύνοντας τους βενιζελικούς από δημόσιες υπηρεσίες, δικαστήρια, σχολεία, πανεπιστήμια και ένοπλες δυνάμεις με αποτέλεσμα να αλλάξει ακόμα και η ηγεσία της Στρατιάς Μικράς Ασίας με αρνητικό αντίκτυπο στην αποτελεσματικότητά της. Επιπροσθέτως, η Βουλή δε διέθετε πολιτική συνοχή και η μόνη ταύτιση των βουλευτών ήταν ως προς το θέμα της μικρασιατικής πολιτικής.

Συνεπώς με την άνοδο τους στην εξουσία οι αντιβενιζελικές πολιτικές δυνάμεις όχι μόνο δεν απαγκίστρωσαν το στρατό από τη Μικρά Ασία αλλά τον ενίσχυσαν ποσοτικά και εντατικοποίησαν τις επιθετικές επιχειρήσεις λόγω του κοινωνικοπολιτικού κόστους που ενείχε η επιστροφή του και η εγκατάλειψη της τύχης του μικρασιατικού ελληνισμού στο εθνικιστικό κεμαλικό καθεστώς. Έτσι επιζητούσαν νομιμοποίηση της πολιτικής που προεκλογικά αποκήρυτταν μέσω: 1) νομιμοποίησης εκ του αποτελέσματος, δηλαδή με συνεχή στρατολόγηση και προσφορά παντοίων μέσων εσωτερικής εξισορρόπησης από το λαό, που προδήλωνε την καθολική αποδοχή των στόχων της υψηλής τους στρατηγικής, 2) πολιτισμικής-εθνολογικής υπεροχής των Ελλήνων στα παράλια της Ιωνίας που μετουσιωνόταν σε ζωτικό εθνικό συμφέρον. Ως εκ τούτου οι επαχθείς συνθήκες διαβίωσης του μικρασιατικού ελληνισμού δεν ήταν πολιτικά ανεκτές για τη μητρόπολη-Ελλάδα, γεγονός που συνωθούσε και νομιμοποιούσε την ανάληψη στρατιωτικής δράσης. 3) Ιστορικής διεθνούς αποστολής του ελληνικού έθνους σύμφωνα με την οποία το εθνικό συμφέρον αναγόταν σε οικουμενικό καλό, 4) πολιτικής νομιμοποίησης της

³³³ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ. 73.

επιλεγείσας και εφαρμοσθείσας υψηλής στρατηγικής καθώς μέχρι τις αρχές του 1921 η μείζων αντιπολίτευση, το κόμμα των Φιλελευθέρων υπό τον Δαγκλή, συντάχθηκε με την πολιτική των μετаноεμβριανών κυβερνήσεων. Έτσι μετά τις εκλογές δεν εκδηλώθηκε καμία μορφή λαϊκής δυσαρέσκειας ως προς την πολιτική απόφαση για συνέχιση του πολέμου. Εντούτοις το ανωτέρω νομιμοποιητικό πλαίσιο των αντιβενιζελικών κυβερνήσεων δεν έγινε επαρκώς δεκτό στους κόλπους της στρατιωτικής ηγεσίας, καθώς μια ομάδα αξιωματικών ξεκίνησε προπαρασκευαστικές διεργασίες στο στρατό (προπαγάνδα & κυκλοφορία πρωτοκόλλων κατά του καθεστώτος) για την εκδήλωση πραξικοπήματος με στόχο την ανατροπή της κυβέρνησης και την εκθρόνιση του βασιλιά.³³⁴

Παράλληλα, η καθεστωτική αλλαγή επέφερε τη δημιουργία του κινήματος Εθνικής Άμυνας Κων/πολης από βενιζελικούς αξιωματικούς, πολιτικούς παράγοντες του κόμματος των Φιλελευθέρων και σημαίνοντα μέλη της εκεί ελληνικής παροικίας, η εδραίωση του οποίου οφειλόταν στις αμφιβολίες του μικρασιατικού ελληνισμού για τις προθέσεις της νέας κυβέρνησης, καθώς και στην αποτυχία επίτευξης στρατιωτικής νίκης.³³⁵ Στόχος της Άμυνας ήταν να κερδίσει, με τη μεσολάβηση του Βενιζέλου, την υποστήριξη της Αγγλίας για τη δημιουργία ενός αυτόνομου Ιωνικού Κράτους, ενώ ο βενιζελικός της πυρήνας έθετε ως απώτερο στόχο την ανατροπή του κωνσταντινικού καθεστώτος και την επανασύνδεση της ανατολικής και δυτικής πλευράς του ελληνικού Αιγαίου κατά το πρότυπο του κινήματος της Θεσ/νίκης (1916). Ο Βενιζέλος πάντως, που εκείνη την περίοδο υποστήριζε αμυντική πολιτική, σύμπτυξη του μετώπου στα όρια της Συνθήκης των Σεβρών, δεν έκρινε σκόπιμο να αναλάβει την αρχηγία της Άμυνας, παρόλο που την ενθάρρυνε ηθικά και που μεσολάβησε (1/1921) για να συναντήσει ο Λούντ Τζωρτζ εκπροσώπους της. Εντούτοις οι ενέργειες αυτές δεν επέφεραν αγγλική στήριξη, ο Λούντ Τζωρτζ παρά το ενδιαφέρον του δε δεσμεύτηκε για κάτι συγκεκριμένο, απλά χώρισαν το μικρασιατικό ελληνισμό σε υποστηρικτές της κυβέρνησης και σε αυτονομιστές.³³⁶

Την ίδια περίοδο, αρχές 1921, ο Ράλλης, που είχε μικρή πολιτική δύναμη, εξαναγκάστηκε σε παραίτηση επειδή υποστήριζε τη χρησιμοποίηση τόσο του Νίκου Πολίτη όσο και του Βενιζέλου στο εξωτερικό με σκοπό την εκδήλωση εθνικής ενότητας, αλλά και λόγω απουσίας ικανών και ενημερωμένων αντιβενιζελικών διπλωματών. Μετά τον Ράλλη ανέλαβε πρωθυπουργός ο Νικόλαος Καλογερόπουλος³³⁷ αλλά για λίγο, καθώς μετά τη στρατιωτική αποτυχία του Μαρτίου 1921 σχηματίστηκε νέα κυβέρνηση υπό τον, πλέον ισχυρό της Βουλής αλλά αντιπαθό στους συμμάχους, Δημήτριο Γούναρη (8/4/1921). Στο κοινοβούλιο οι Φιλελεύθεροι κράτησαν μετριοπαθή στάση, τονίζοντας την ανάγκη κοινής πολιτικής όλων των κομμάτων πάνω στο ζήτημα του πολέμου. Έτσι ο Γούναρης

³³⁴ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 372-379.

³³⁵ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., 189-190.

³³⁶ Smith, ό. π., σελ. 333-339.

³³⁷ Για την πρωθυπουργία Καλογερόπουλου βλ. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 160.

παρόλο που διαισθανόταν το αδιέξοδο της ακολουθητέας μικρασιατικής πολιτικής, την οποία θεωρούσε πολιτική του Βενιζέλου που αναγκάστηκε να συνεχίσει διότι η εγκατάλειψη της θα απέσυρε την αγγλική υποστήριξη στη Θράκη, θα άφηνε τη Μακεδονία ανοικτή σε εχθρική επίθεση και θα ήταν καταστροφική για το στέμμα και το κράτος³³⁸, πίεσε για επιθετική στρατιωτική στρατηγική, τη στιγμή που ακόμα και ο Βενιζέλος τασσόταν υπέρ του συμβιβασμού για λήξη του πολέμου και προέλεγε την καταστροφή εξαιτίας της διπλωματικής απομόνωσης και του οικονομικού αποκλεισμού της Ελλάδας.

Συνακόλουθα, από το Μάιο 1921 η ελληνική κοινωνικοπολιτική κατάσταση ήταν δυσμενής (ακρίβεια, επιστράτευση, πολιτική πόλωση κτλ.). Η δε επεκτατική στρατηγική οδήγησε στη στρατιωτική αποτυχία των θερινών επιχειρήσεων, με απότοκο την κατάρρευση της εύθραυστης συναίνεσης ως προς την εθνική πολιτική στη Μικρά Ασία και την ένταση του διχασμού μεταξύ βενιζελικών-αντιβενιζελικών, που επεκτάθηκε και στην εξωτερική πολιτική. Σε αυτό συναίνεσε και η δημοσίευση 2 επιστολών του Βενιζέλου προς Δαγκλή, στις οποίες υποστήριζε ότι η παρουσία του Κων/νου, η κυβερνητική άρνηση αποδοχής συμμαχικής διαμεσολάβησης (6/921) και η αδυναμία επίτευξης τελειωτικού χτυπήματος στον Κεμάλ, ο οποίος ήταν σε θέση να αποσύρεται και να αποφεύγει τη σύγκρουση, αποτελούσαν καταστρεπτική πολιτική. Έτσι όταν ο Γούναρης ζήτησε ψήφο εμπιστοσύνης (15/10/1921) οι Φιλελεύθεροι αποχώρησαν από τη βουλή, αρνούμενοι να επωμιστούν την ευθύνη για το χειρισμό του εθνικού ζητήματος.³³⁹

Ταυτόχρονα στη Σμύρνη δημιουργήθηκε η Μικρασιατική Άμυνα, αντίστοιχη της Κων/πολης, από επιφανείς μεσοαστούς Σμυρνιούς, όχι τόσο ενεργά βενιζελικούς. Σύμφωνα η ιδέα της αυτονομίας κατέκτησε όλα τα στρώματα, ενώ η εκλογή του Μελέτιου Μεταξάκη³⁴⁰ στη θέση του Οικουμενικού Πατριάρχη (12/1921), που δεν αναγνωρίστηκε από την Αθήνα, προσέδωσε στο κίνημα της Άμυνας αίγλη και ισχύ, που σε συνδυασμό με την όλο και αυξανόμενη πεποίθηση περί προδοσίας του μικρασιατικού ελληνισμού από την ελληνική κυβέρνηση διατάσσοντας απομάκρυνση του στρατού, ενίσχυσαν την επιρροή του. Οι Μικρασιάτες για να σωθούν έπρεπε να δημιουργήσουν αυτόνομη ζώνη και δικό τους στρατό. Για το λόγο αυτό προσπάθησαν να προσεταιριστούν τόσο τον Στεργιάδη όσο και τον Παπούλα. Ο πρώτος όμως ήταν αντίθετος με κάθε μορφή αυτόνομης δράσης, ενώ, από τα τέλη του 1921, πίστευε ότι το ελληνικό μέτωπο στη Μικρά Ασία δε μπορούσε να κρατηθεί. Έτσι εμείνετο κατά του Παπούλα, ο οποίος, παρόλο που φερόταν ως αρχηγός του κινήματος και που έδειξε ενδιαφέρον για τα σχέδια των αυτονομιστών, δεν ήταν διατεθειμένος να ενεργήσει χωρίς την έγκριση της κυβέρνησης, καθώς θεωρούσε το κίνημα εθνικό. Όταν δε η Άμυνα του πρότεινε να τεθεί επικε-

³³⁸ Smith, ό. π., σελ. 364-367.

³³⁹ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 186.

³⁴⁰ Ο Μελέτιος μάλιστα προσπάθησε να προσεταιριστεί τον Λούντ Τζωρτζ, αλλά ανεπιτυχώς, καθώς ο τελευταίος ισχυρίστηκε ότι η παραμονή του Κων/νου στο θρόνο εμπόδιζε τη βοήθεια προς την Ελλάδα. Βλ. Smith, ό. π., σελ. 435-436.

φαλής (2/1922) εκείνος αρχικά δέχθηκε, αν και τόνισε ότι το κίνημα δε θα είχε καμία πιθανότητα επιτυχίας χωρίς την, έστω έμμεση, στρατιωτικοοικονομική βοήθεια των Αθηνών. Εν συνεχεία όμως οι διαβεβαιώσεις του πρωθυπουργού περί μη εγκατάλειψης της Μικράς Ασίας, ακόμα και μετά τη δημοσίευση των μεσολαβητικών συμμαχικών προτάσεων της συνδιάσκεψης του Παρισιού περί 3μηνης ανακωχής και ακολούθως εκκένωσης, και οι επισημάνσεις του για τις στρατιωτικές κυρίως αδυναμίες του εγχειρήματος³⁴¹ τον έπεισαν να μην προχωρήσει σε ανακήρυξη αυτονομίας, όπως ζητούσε η Άμυνα. Οι τελευταίες δε προσπάθειες προσεταιρισμού του απέτυχαν, λόγω κυρίως του κομματικού χαρακτήρα του αυτονομιστικού κινήματος. Να σημειώσουμε τέλος ότι και ο Βενιζέλος είχε επισημάνει, 3/1922, σε επιστολή του στον Μεταξάκη, τις τεράστιες δυσκολίες που θα αντιμετώπιζε η ηγεσία των Μικρασιατών αν επέλεγε την αυτονομία, χωρίς ταυτόχρονα να αποθαρρύνει τους αμυνίτες στη συνέχιση του αγώνα τους.

Εντωμεταξύ η αποτυχία εξεύρεσης διπλωματικής λύσης και επίτευξης οριστικού ειρηνευτικού διακανονισμού από τις μετανοεμβριανές κυβερνήσεις, καθώς και η άσχημη εσωτερική κατάσταση (λιποτάκτες, πολιτική πόλωση) που έτεινε προς εμφύλιο, προκάλεσαν κυβερνητική αστάθεια. Εν συντομία 4/1922 η κυβέρνηση Γούναρη καταψηφίστηκε στη βουλή και κλήθηκε ο βενιζελικός Στράτος να σχηματίσει νέα, ανεπιτυχώς. Έτσι επανακλήθηκε ο Γούναρης που σχημάτισε κυβέρνηση με τα ίδια πρόσωπα, ενώ το Μάιο αναγκάστηκε και πάλι σε παραίτηση. Τη διαδέχθηκε η κυβέρνηση Στράτου, δίνοντας ελπίδες στους αυτονομιστές μόνο για 2 μέρες, καθώς ο Στράτος παραιτήθηκε επειδή δεν έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης. Τελικά δημιουργήθηκε κυβέρνηση συνασπισμού υπό τον Πρωτοπαπαδάκη, ενώ η παραίτηση του Παπούλα στις 26/5 σήμανε τη λήξη των προσπαθειών της Άμυνας για αυτονόμηση της Ιωνίας και τη μεγέθυνση της αγωνίας και της απόγνωσης των Ελλήνων Μικρασιατών. Οι δυσκολίες άλλωστε για τους αμυνίτες είχαν κορυφωθεί από όταν έμαθαν μέσω του Σταυρίδη ότι δεν είχαν την υποστήριξη του Λονδίνου. Εν κατακλείδι, ο Στεργιάδης, λόγω του αδιέξοδου της κατάστασης και της τουρκικής απαίτησης για άμεση αποχώρηση του ελληνικού στρατού προκειμένου να συναφθεί ανακωχή, ανακοίνωσε (7/1922) τη λύση της αυτονόμησης, χωρίς όμως περαιτέρω ανάμιξη της Ελλάδας, η οποία απορρίφθηκε από το μικρασιατικό λαό διότι χωρίς την Ελλάδα θα δημιουργούσε ένα αυτόνομο μεν κράτος αλλά εξαρτώμενο από τις μεγάλες δυνάμεις. Τις τελευταίες δε τραγικές μέρες του ελληνισμού στη Μικρά Ασία, όταν το μέτωπο είχε καταρρεύσει, η ύπατη αρμοστέα παρότρυνε το λαό να παραμείνει στα σπίτια του, παρότι η ίδια ετοιμαζόταν να φύγει, ενώ και η ύστατη έκκληση της Άμυνας να μοιράσει οπλισμό και να οργανώσει την άμυνα της Σμύρνης δεν έγινε δεκτή.

³⁴¹ Η Άμυνα έκρινε επαρκή μία δύναμη 50-60.000 ανδρών για την υπεράσπιση των συνόρων του νέου κράτους από τις κεμαλικές επιθέσεις, δύναμη που ήταν αμφίβολο αν επαρκούσε. Επιπλέον, η τοπική στρατολογία δε μπορούσε να καλύψει αυτόν τον αριθμό. Συνεπώς θα έπρεπε να παραμείνει στη Μικρά Ασία ελληνικός στρατός σε εθελοντική βάση, πράγμα εξαιρετικά αμφίβολο, αν όχι αδύνατο.

Στην Ελλάδα η είδηση της διάρρηξης του μετώπου και η υποχώρηση του στρατού είχε τεράστιες συνέπειες: ο λαός έχασε την εμπιστοσύνη του στην κυβέρνηση, η οποία παραιτήθηκε, ενώ ο Καλογερόπουλος που κλήθηκε από το βασιλιά να σχηματίσει νέα αρνήθηκε και έτσι η εντολή ανατέθηκε τελικά στον Τριανταφυλλάκο. Η δε απόκρουση των άσχημων νέων, παρότι επιχειρήθηκε από τους κυβερνώντες, δε γινόταν να διαρκέσει πολύ, καθώς τα στρατεύματα της Μικράς Ασίας που είχαν συγκεντρωθεί στη Χίο και στη Μυτιλήνη επαναστάτησαν με επικεφαλής τους συνταγματάρχες Πλαστήρα και Γονατά και τον πλοίαρχο Φωκά και 26/9 απαίτησαν την παραίτηση του βασιλιά υπέρ του διαδόχου του, την άμεση διάλυση της Εθνοσυνέλευσης και το σχηματισμό κυβέρνησης που θα ενέπνεε εμπιστοσύνη στις δυνάμεις της Αντάντ, θα διενεργούσε σύντομα αμερόληπτες εκλογές και θα χειριζόταν τα εξωτερικά ζητήματα μέχρις ότου αποφάσιζε ο λαός για την τύχη τους, και τέλος την άμεση ενίσχυση του θρακικού μετώπου.³⁴²

Ο Κων/νος παραιτήθηκε και βασιλιάς ορκίστηκε ο Γεώργιος Β΄, την εξουσία ανέλαβε η επαναστατική τριάδα μέχρι το σχηματισμό της κυβέρνησης Κροκιδά (30/9) και ο Βενιζέλος, μετά από αίτημα των επαναστατών, ανέλαβε την εκπροσώπηση της χώρας στο εξωτερικό. Επειδή δε σκοπός της επανάστασης ήταν η συνοπτική αντιμετώπιση των υπεύθυνων για τη Μικρασιατική Καταστροφή και έπειτα η κήρυξη γενικής αμνηστίας, όρισαν ανακριτική επιτροπή με πρόεδρο τον Πάγκαλο, που συνέλαβε τους Πρωτοπαπαδάκη, Γούναρη, Θεοτόκη, Στράτο, Στρατηγό, Μπαλτατζή, Γουδά και Χατζηανέστη με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας, παρόλο που οι προσαπτόμενες κατηγορίες δεν περιείχαν καμία πράξη εσκεμμένης προδοσίας³⁴³, ενώ και οι υπουργοί δικάστηκαν από στρατοδικείο που δεν είχε δικαιοδοσία. Υπό την πίεση της επικείμενης καταδικαστικής απόφασης των συλληφθέντων και της Αγγλίας, που διαφωνούσε και απειλούσε με διακοπή των διπλωματικών σχέσεων, η κυβέρνηση παραιτήθηκε και ορκίστηκε νέα επαναστατική υπό τον Γονατά 27/11. Την επόμενη μέρα το στρατοδικείο καταδίκασε τους Στρατηγό και Γουδά σε ισόβια δεσμά και τους υπόλοιπους σε θάνατο. Η εκτέλεσή τους, που πραγματοποιήθηκε αυθημερόν, πριν αντιδράσει η Αγγλία, θεωρήθηκε αναγκαία ώστε να ξεπλυθεί η εθνική καταισχύνη του στρατού και να καταστραφεί η αντιβενιζελική παράταξη μέσω δολοφονίας των αρχηγών της.³⁴⁴ Ενώ λοιπόν η ανυπολόγιστη καταστροφή που είχε υποστεί το έθνος θα μπορούσε να ενώσει τους Έλληνες, με τη δίκη και καταδίκη των έξι η ευκαιρία αυτή χάθηκε³⁴⁵, το μίσος κυριάρχησε και η πολιτική πόλωση συνεχίστηκε παράλληλα με τα δεινά που κληρονόμησε στο κράτος η ήττα.

³⁴² ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ. 473.

³⁴³ Αναλυτικότερα βλ. Smith, ό. π., σελ. 559-560.

³⁴⁴ Smith, ό. π., σελ. 558.

³⁴⁵ «Με την άδικη αυτή κατηγορία (της δίκης των έξι) εκηρύχθησαν προδότες και ανάξιοι όλοι οι κάτοικοι της χώρας αυτής που δεν ήταν οπαδοί του Βενιζέλου και οι πρόσφυγες διδάχτηκαν να απεχθάνονται τους γηγενείς ως απίστευτους αδελφούς και αιτίους της καταστροφής τους και της δυστυχίας τους... Αν οι έξι ήταν σήμερα μεταξύ μας θα είχαμε οδηγηθεί προς τη συμφιλίωση του λαού και του πολιτικού κόσμου από τότε». Παρατίθεται στο Μεταξάς Ιωάννης, *Η Ιστορία του Εθνικού Διχασμού (και της Μικρασιατικής Καταστροφής)*, Αθήνα εκδόσεις Καθημερινής, 1935, σελ. 25.

5.2. Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Οι όροι της ανακωχής του Μούδρου, η απώλεια εδαφών, ο έλεγχος που επέβαλαν οι μεγάλες δυνάμεις, η απαθέστατη φιλοσυμμαχική σουλτανική κυβέρνηση, η επικείμενη αρνητική συνθήκη ειρήνης και η ελληνική απόβαση στη Μικρά Ασία αποτέλεσαν τους λόγους αφύπνισης του τουρκικού εθνικισμού και έντασης των δραστηριοτήτων των εθνικιστικών οργανώσεων. Το έδαφος, άλλωστε, είχε ήδη προετοιμαστεί από την πολιτική εθνικής κάθαρσης των Νεότουρκων, αλλά τελικά ο Κεμάλ, ένας έμπειρος αξιωματικός, μορφωμένος και ανακατεμένος με τα ανατρεπτικά πολιτικά ρεύματα που είχαν προηγηθεί της επανάστασης των Νεότουρκων, ήταν αυτός που οργάνωσε και συντόνισε τους εθνικιστές μετατρέποντας την Οθ. Αυτοκρατορία στο εθνικό κράτος της Τουρκίας. Ο διορισμός του ως στρατιωτικού επιθεωρητή των ανατολικών επαρχιών, που συνέπεσε με την κατάληψη της Σμύρνης από την Ελλάδα, του έδωσε την ευκαιρία να δημιουργήσει ένα ισχυρό εθνικιστικό κίνημα αντίστασης. Από τη στιγμή δε που αποβιβάστηκε στη Σαμψούντα (19/5/1919) τα κέντρα αποφάσεων στην Τουρκία έγιναν δύο, η ελεγχόμενη από τους συμμάχους σουλτανική κυβέρνηση της Κων/πολης και το εθνικιστικό κίνημα στο εσωτερικό, που κατέληξε να έχει έδρα την Άγκυρα.³⁴⁶

Στη Σαμψούντα ο Κεμάλ, παρά την αγγλική επιτήρηση, πύκνωσε τις επαφές του με τους τοπικούς στρατιωτικούς και διοικητικούς παράγοντες, κατηγορούσε την κυβέρνηση για αδράνεια, τόνιζε την ανάγκη αντίστασης έναντι των Ελλήνων και συνιστούσε τη δημιουργία αντάρτικων ομάδων μέχρι την οργάνωση νέου τακτικού στρατού.³⁴⁷ Έπειτα έλαβε μέρος στην 1^η σύσκεψη των εθνικιστών στην Αμάσεια όπου διατυπώθηκαν σε πρωτόκολλο: ο κίνδυνος της ενότητας και της ανεξαρτησίας της πατρίδας, η ανικανότητα της κυβέρνησης να αναλάβει τις ευθύνες της, η ανάγκη ίδρυσης ενός εθνικού οργάνου μη ελεγχόμενου και επηρεαζόμενου από ξένους που θα επανεξέταζε την κατάσταση της χώρας και θα γνωστοποιούσε σε όλο τον κόσμο την επιθυμία του τουρκικού λαού για δικαιοσύνη, και τέλος, η σύγκληση Εθνικού Συνεδρίου στη Σεβάστεια.³⁴⁸ Μέχρι το εν λόγω πρωτόκολλο, που θεωρείται τουρκική διακήρυξη αντίστασης στις συμμαχικές αποφάσεις, ο Κεμάλ εμφανιζόταν ως πιστός οπαδός και αντιπρόσωπος του σουλτάνου, παρότι τον παρουσίαζε ως δέσμιο των ξένων και ανίκανο να αντιδράσει χωρίς τη βοήθεια του λαού. Η υπογραφή όμως του πρωτοκόλλου σε συνδυασμό με τις λεηλατήσεις των αποθηκών όπλων, που φύλασσαν Άγγλοι και Γάλλοι σύμφωνα με την ανακωχή του Μούδρου, για να εξοπλιστεί ο κεμαλικός στρατός, προκάλεσαν την καταγγελία των ενεργειών του στο μεγάλο βεζίρη εκ μέρους των Άγγλων και την απαίτηση αποπομπής του από το στρατό. Έτσι ο Κεμάλ ανακλήθηκε και αφαιρέθηκε ο βαθμός

³⁴⁶ Smith, ό. π., σελ. 201-202.

³⁴⁷ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 126.

³⁴⁸ Dumont, ό. π., σελ. 51-52.

του, ενώ οι πολιτικοστρατιωτικές αρχές διατάχθηκαν να μην τον υπακούν. Εκείνος απτόητος υπέβαλε παραίτηση και έσπευσε να παραβρεθεί στο Ερζερούμ όπου οργάνωσε το προκαταρκτικό συνέδριο των αντιπροσώπων της περιοχής³⁴⁹, που επεξεργάστηκε το Εθνικό Συμβόλαιο και όρισε μία αντιπροσωπευτική επιτροπή με πρόεδρο τον ίδιο για να παρουσιάσει τις αποφάσεις του στη Σεβάστεια. Στο Ερζερούμ, δηλαδή, ο Κεμάλ επιβλήθηκε στους τοπικούς άρχοντες, αν και για την αποδοχή της ηγεσίας του τέθηκε ως όρος η μη εναντίωσή του στην εξουσία του σουλτάνου.³⁵⁰ Οι αποφάσεις δε του συνεδρίου ανέφεραν εν συντομία ότι όλα τα τμήματα της Τουρκίας αποτελούσαν αδιαίρετο σύνολο και σε περίπτωση διαλύσεως του οθωμανικού κράτους το έθνος θα αντιστεκόταν σύσσωμο, καθώς και το σχηματισμό προσωρινής κυβέρνησης εκλεγόμενης από το Εθνικό Συνέδριο ή την αντιπροσωπευτική επιτροπή, λόγω ανικανότητας της υπάρχουσας να διατηρήσει την ακεραιότητα της χώρας. Συμφωνήθηκε, τέλος, η άμεση σύνοδος στη Σεβάστεια ώστε να ελεγχθούν οι πράξεις της κυβέρνησης.³⁵¹

Η Εθνοσυνέλευση στη Σεβάστεια, που άρχισε 4/9/1919, επικύρωσε τις αποφάσεις του Ερζερούμ, γνωστές ως Εθνικό Συμβόλαιο, διαχώρισε το τουρκικό έθνος από την Οθ. Αυτοκρατορία, υπερψηφίζοντας την επαναστατική πρόταση του Κεμάλ να εμφανιστούν ως έθνος, όχι ως αυτοκρατορία, και διακήρυξε τη μη αποδοχή δημιουργίας ανεξάρτητου ελληνικού κράτους στις περιοχές του Αιδινίου, της Μαγνησίας και του Μπαλικεσέρ. Η κυβέρνηση της Κων/πολης, όπως ήταν αναμενόμενο, αντέδρασε στις εξελίξεις στέλνοντας κουρδικά στρατεύματα, που αποκρούστηκαν, ενώ στο μεταξύ το Συνέδριο όρισε Εκτελεστική Επιτροπή, που λόγω των εκτεταμένων δικαιωμάτων της μεταβλήθηκε σε προσωρινή κυβέρνηση, πρόεδρος της οποίας εξελέγη ο Κεμάλ, ενώ ταυτόχρονα αποφάσισε και την προκήρυξη εκλογών. Ο σουλτάνος αναγκάστηκε να δεχθεί την αξίωση εκλογών και έτσι σχημάτισε νέα κυβέρνηση με μεγάλο βεζίρη τον φιλοκεμαλικό Αλή Ριζά.³⁵² Στις εκλογές η κίνηση του Κεμάλ θιράμβευσε και η νέα βουλή, που άρχισε εργασίες 12/1/1920, ψήφισε το Εθνικό Σύμφωνο³⁵³ το οποίο συνόψιζε τις αρχές των συνεδρίων του Ερζερούμ και της Σεβάστειας και ανέτρεπε τους όρους ανακωχής του Μούδρου. Η απουσία όμως του Κεμάλ και των βουλευτών του από την Κων/πολη και η παραμονή του στην Άγκυρα, την οποία είχε προτείνει ως έδρα της βουλής επιδιώκοντας την απομάκρυνση από τον ξένο έλεγχο, σήμανε την έναρξη ενός αγώνα μεταξύ Κων/πολης και Άγκυρας με επεισόδια σε όλη την Τουρκία και με εμπλοκή των συμμάχων. Η δε κατάληψη της Κων/πολης από τα συμμαχικά στρατεύματα προκάλεσε τη διακοπή των εργασιών της βουλής, τη φυγάδευση ή εξόριση πολλών βουλευτών και την

³⁴⁹ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ. 32.

³⁵⁰ Dumont, ό. π., σελ. 55-60.

³⁵¹ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ. 32.

³⁵² Dumont, ό. π., σελ. 60-63.

³⁵³ Περισσότερα για το Εθνικό Σύμφωνο της Τουρκίας βλ. στο Toynebe, ό. π., σελ. 229-232.

κήρυξη στρατιωτικού νόμου, ενώ ο νέος αγγλόφιλος βεζίρης Δαμάτ Φερίτ κήρυξε αιρετικό το κεμαλικό κίνημα και καταδίκασε ερήμην σε θάνατο τον ηγέτη και τους οπαδούς του, διακηρύσσοντας πως ήταν ιερό καθήκον κάθε μουσουλμάνου η εκτέλεση της απόφασης. Ουσιαστικά από τέλη Μαρτίου 1920 η Τουρκία βρισκόταν σε εμφύλια διαμάχη.

Εντωμεταξύ ο Κεμάλ είχε διενεργήσει νέες εκλογές και 23/4 οι νέοι βουλευτές συγκεντρώθηκαν στην Άγκυρα και αποτέλεσαν τη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση, η οποία αποφάσισε το σχηματισμό προσωρινής κυβέρνησης υπό τον Κεμάλ και διακήρυξε ότι ο σουλτάνος θα εντασσόταν ξανά στο συνταγματικό σύστημα, μόνο όταν απελευθερωνόταν από την «αιχμαλωσία» και με τρόπο που θα όριζε η ίδια ως η μόνη αρμόδια για τις εθνικές υποθέσεις, καθώς αντιπροσώπευε τη λαϊκή θέληση. Επιπλέον, από τα μέλη της εκλέχθηκε το Συμβούλιο του Κράτους, ενώ ο πρόεδρος της ήταν και πρόεδρος της βουλής. Έτσι δημιουργήθηκε η κυβέρνηση της Άγκυρας επιφέροντας και τον τυπικό διχασμό της Τουρκίας³⁵⁴, καθώς μετά τις ενέργειες αυτές ο σουλτάνος αποφάσισε να δώσει τέρμα στην επικρατούσα κατάσταση, διατάσσοντας τον υπουργό των στρατιωτικών να οργανώσει δύναμη προς καταστολή της ανταρσίας και προτρέποντας το λαό να πάρει τα όπλα κατά των κεμαλικών. Ο εμφύλιος επεκτάθηκε σε όλη την Τουρκία, ενώ μεγάλη εξέγερση και αντipeπανάστατικά κινήματα εκδηλώθηκαν στη Μικρά Ασία. Αρχικά η έκβαση του εμφυλίου ήταν αμφίροπη αλλά στην πορεία ο σουλτάνος, απευθυνόμενος στο θρησκευτικό φανατισμό του λαού, οργάνωσε το στρατό του χαλίφη, στον οποίο συνέρρεαν πλήθη μουσουλμάνων. Η εξέλιξη αυτή απομόνωσε την κυβέρνηση της Άγκυρας και εξασθένησε το κύρος του κεμαλικού κινήματος, το οποίο είχε να αντιμετωπίσει ταυτόχρονα τα στρατεύματα του σουλτάνου, τα αντipeπανάστατικά κινήματα, τους Κούρδους οι οποίοι άδραξαν την ευκαιρία και επαναστάτησαν, τους Γάλλους στην Κιλικία που αντεπιτέθηκαν και τους Έλληνες που επεξέτειναν την κατοχή τους.

Εντούτοις η εθνικιστική επανάσταση κατάφερε να επικρατήσει και ένας από τους λόγους ήταν η αλλαγή πολιτικής στάσης των συμμάχων και η προσέγγιση της επαναστατικής κυβέρνησης³⁵⁵, με πρώτο βήμα την πολιτική της αναγνώριση, μέσω συμμετοχής της στη συνδιάσκεψη του Λονδίνου (2/1921), γεγονός που έδωσε νέα ώθηση στους κεμαλικούς. Μετά λοιπόν την de facto νομιμοποίηση της κυβέρνησης της Άγκυρας, η θέση του Κεμάλ συνεχώς ισχυροποιούνταν, διότι η νομιμοποίηση του επέτρεπε τη σύναψη συνθηκών, ως αρχηγός κράτους, και την οργάνωση κρατικού μηχανισμού και τακτικού στρατού. Παρόλο δε που η στρατιωτική στρατηγική άμυνας βάθους με παραχώρηση εδάφους, που ακολούθησε μέχρι το 1921, ήταν άκρως αντιλαϊκή και προκαλούσε τις αντιδράσεις της αντιπολίτευσης, εκείνος έπεισε τη βουλή να του παραχωρή-

³⁵⁴ Dumont, ό. π., σελ. 86-92.

³⁵⁵ Αναφερόμαστε στη Γαλλία και στην Ιταλία, οι οποίες αδυνατώντας να διατηρήσουν στρατό στη Μικρά Ασία και ανησυχώντας για την επικράτηση της Αγγλίας στη Μέση Ανατολή στράφηκαν προς τον Κεμάλ. Βλ. ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ. 48-51.

σει μεγάλη εξουσία, σχεδόν δικτατορική, προκειμένου να λάβει δραστικά μέτρα προς αντίταξη αποτελεσματικής άμυνας στο Σαγγάριο, τη στιγμή που η κοινή γνώμη είχε κλονισθεί. Έτσι θεσπίστηκε ο θεσμός της αρχιστρατηγίας κατά τον οποίο οι πολιτικές και στρατιωτικές εξουσίες συγκεντρώνονταν στα χέρια του αρχιστράτηγου Κεμάλ για 3 μήνες. Με αυτό το τέχνασμα ο Κεμάλ αξιοποίησε ταχύτατα το στρατό, εξέδωσε σειρά διαταγών με ισχύ νόμου ώστε να ρυθμίσει τα επείγοντα ζητήματα και συνέστησε δικαστήρια, που επέβαλαν μέχρι και θανατική ποινή, προκειμένου να αποκαταστήσει την ηρεμία στη χώρα.³⁵⁶ Τελικά η ήττα του ελληνικού στρατού τον κατέστησε κυρίαρχο όλης της Τουρκίας και ικανό να ολοκληρώσει τον ριζοσπαστικό εκδημοκρατισμό αυτής. Στη 1/11/1922 μάλιστα η Μεγάλη Εθνοσυνέλευση ψήφισε την κατάργηση του σουλτανάτου και την υποβάθμιση του χαλιφάτου σε καθαρά θρησκευτική αρχή.³⁵⁷

Κατά τη διάρκεια συνεπώς της Μικρασιατικής Εκστρατείας η εσωτερική κατάσταση της Τουρκίας άλλαξε ριζικά. Από τη διαμελισμένη Οθ. Αυτοκρατορία ιδρύθηκε η Τουρκική Δημοκρατία, το σουλτανάτο καταργήθηκε, η θρησκεία έπαψε να βρίσκεται στην κορυφή, η γραφή των ιερών βιβλίων αντικαταστάθηκε, η ιστορία ξαναγράφη και η πρωτεύουσα μετακινήθηκε, καθώς όλα έπρεπε να διαφέρουν από το ταπεινωτικό παρελθόν. Η αλλαγή σίγουρα δεν ήταν εύκολη, προκάλεσε μέχρι και εμφύλιο, αλλά τελικά όσο περνούσε ο καιρός και όσο συνεχιζόταν η ελληνική κατοχή περιοχών της Μικράς Ασίας, τόσο το εθνικιστικό κίνημα ρίζωνε και το εθνικιστικό αίσθημα των Τούρκων φούντωνε, κάνοντας ακόμα πιο απίθανο τον ελληνικό πολιτικό στόχο (επικύρωση της Συνθήκης των Σεβρών) με την πολιτική του πολέμου. Όπως το έθεσε και ο Μεταξάς η πολιτική αυτή ίσως να ήταν εφικτή εάν οι Τούρκοι στερούνταν εθνικού αισθήματος, το οποίο δε συνέβαινε. Αντιθέτως οι Τούρκοι αισθάνονταν τη Μικρά Ασία πατρίδα τους και έβλεπαν τους Έλληνες ως επιδρομείς.³⁵⁸ Καταληκτικά να αναφέρουμε ότι την περίοδο της εθνικιστικής επανάστασης το προσφυγικό πρόβλημα των Ελλήνων Μικρασιατών αυξήθηκε, ενώ η ελληνική επεκτατική στρατηγική του 1921 επιδείνωσε τόσο τη μεταχείριση των μειονοτήτων όσο και τις αντεκδικήσεις από την πλευρά των Ελλήνων.

5.3. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Με μία πρώτη ματιά συμπεραίνουμε ότι ούτε η ελληνική, ούτε η τουρκική εσωτερική πολιτική ευνοούσε την υποστήριξη πολεμικών επιχειρήσεων, καθώς στην Ελλάδα επικρατούσε εθνικός διχασμός και στην Τουρκία εμφύλιος. Με μία δεύτερη όμως ματιά

³⁵⁶ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ. 210

³⁵⁷ Dumont, ό. π., σελ. 162.

³⁵⁸ Smith, ό. π., σελ. 363.

διαπιστώνουμε ότι στην Ελλάδα αρχικά υπήρχε καθολική εσωτερική νομιμοποίηση της εκστρατείας, η οποία όμως λόγω του πολιτικού διχασμού, της ανεπάρκειας της κυβερνητικής μηχανής, της αντιπολιτευτικής αντιπολεμικής προπαγάνδας και της κομματοκρατίας μειωνόταν συνεχώς. Μετά δε την πτώση της κυβέρνησης Βενιζέλου οι μετανοεμβριανές κυβερνήσεις ακολούθησαν την πολιτική που είχαν αποκηρύξει χωρίς να μεριμνήσουν για τη διασφάλιση εσωτερικής νομιμοποίησης και εξωτερικής εξισορρόπησης με απότοκο την υπερεξάντληση των εθνικών πόρων, την πολιτική αστάθεια, την ένταση της πολιτικής πόλωσης βενιζελικών-αντιβενιζελικών, ακόμα και στο στράτευμα, την παράταση της εκστρατείας και τελικά την πίστη στην αποτυχία της και στην απουσία εθνικιστικού αισθήματος εκ μέρους των στρατιωτών, που δε μάχονταν προς υπεράσπιση της πατρίδας, αλλά για επέκτασή της σε ένα αφιλόξενο και εχθρικό περιβάλλον με στερήσεις και κακουχίες. Παράλληλα, η κόντρα μεταξύ ύπατου αρμοστή Σμύρνης και στρατιωτικών-εκκλησίας-τοπικής κοινωνίας υπέσκαπτε τη συνοχή του αγώνα.

Εν κατακλείδι, ο Εθνικός Διχασμός, αναγκαία αλλά όχι μοναδική αιτία της Μικρασιατικής Καταστροφής, αποτέλεσε τη μείζονα αιτία της εσωτερικής απονομιμοποίησης της υψηλής στρατηγικής του Βενιζέλου, χωρίς να μπορούμε να πούμε το ίδιο και για τη διενέργεια των εκλογών του 1920 σε μία κρίσιμη στιγμή για τα εθνικά ζητήματα της χώρας, παρότι ο Βενιζέλος έχει κατηγορηθεί και για αυτό. Αφήνοντας τις υποθέσεις κατά μέρος, θεωρούμε ότι τα στρατηγικά λάθη του Βενιζέλου που οδήγησαν στην απονομιμοποίηση του πολέμου ήταν τα εξής: δε φρόντισε να λάβει μέτρα για την εθνική συμφιλίωση μετά τον Α΄ ΠΠ, και το 1910, στο ζενίθ της πολιτικής του πρωτοκαθεδρίας, άφησε ανέπαφες τις πολιτικές παρατάξεις της κομματοκρατίας και το κέντρο τους, δηλαδή το θρόνο και τα προνόμιά του.³⁵⁹ Η εκ προοιμίου δε εσωτερική υπονόμηση της Μεγάλης Ιδέας από τους αντιβενιζελικούς και το θρόνο δεν ήταν δυνατό να συνωθήσει σε εσωτερική νομιμοποίηση της πολιτικής της φαυλοκρατίας των μετανοεμβριανών κυβερνήσεων στη Μικρά Ασία. Αντίθετα ο Κεμάλ αναζωπύρωσε το εθνικιστικό αίσθημα των Τούρκων, νίκησε στον εμφύλιο, επικράτησε πολιτικοστρατιωτικά τερματίζοντας την πολιτική αστάθεια και δημιούργησε από τις στάχτες της Οθ. Αυτοκρατορίας το έθνος-κράτος της Τουρκίας, λαμβάνοντας πολύ σκληρά μέτρα, ακόμα και κατά εσωτερικών εχθρών, χωρίς ωστόσο να απονομιμοποιηθεί εσωτερικά ο πολιτικός σκοπός του πολέμου και η υψηλή του στρατηγική, διότι όταν διακυβεύεται η εθνική επιβίωση τα σκληρά μέτρα δύνανται να δικαιολογηθούν, και οι Τούρκοι γνώριζαν ότι μάχονταν για τη διατήρηση της πατρίδας τους, όχι για την επέκτασή της. Ο υψηλός βαθμός εσωτερικής νομιμοποίησης αποδεικνύεται άλλωστε και από τη στήριξη του τοπικού πληθυσμού προς τις κεμαλικές δυνάμεις, καθώς πλείστες ομάδες ατάκτων συμμετείχαν στον πόλεμο.

³⁵⁹ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 364-365.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 - Η ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΗΣ ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗΣ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ

6.1. Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Η διεθνής νομιμοποίηση της υψηλής στρατηγικής συνιστά το επιστέγασμα των διπλωματικών ενεργειών κάθε κράτους σχετικά με την αποδοχή των πολιτικών του σκοπών από τους εταίρους του. Ουσιαστικά αντανακλά τη συναρμογή των πολιτικών στόχων του κράτους με τις διεθνείς ηθικοκανονιστικές παραδοχές, τις αξιώσεις ισχύος των μεγάλων δυνάμεων και τα κεντρικά προσδιοριστικά χαρακτηριστικά της διεθνούς δομής, δηλαδή την κατανομή ισχύος και συμφερόντων μεταξύ των κρατών με απότοκο την αύξηση του βαθμού αποτελεσματικότητας της υψηλής στρατηγικής μέσω της μείωσης του αριθμού των ενδεχόμενων απειλών και της αύξησης των δυνατοτήτων εξωτερικής εξισορρόπησης.³⁶⁰ Όταν λοιπόν αναλήφθηκε η Μικρασιατική Εκστρατεία οι συνθήκες για την Ελλάδα ήταν ευοίωνες, καθώς ανήκε στους νικητές του Α΄ ΠΠ και ταύτιζε τους στόχους της υψηλής της στρατηγικής με τις επικρατούσες διεθνείς αξίες και το πνεύμα της εποχής, δηλαδή με τις διακηρυγμένες αρχές των εθνοτήτων και της αυτόδιάθεσης³⁶¹, που συνεπαγόταν τη διάλυση των πολυεθνικών αυτοκρατοριών, όπως της Οθ. Αυτοκρατορίας. Επιπλέον, οι σύμμαχοι έθεταν ως στόχο για την εγγύς Ανατολή την απελευθέρωση των λαών που υφίσταντο την τουρκική τυραννία και την εκδίωξη των απολίτιστων και βάρβαρων Οθωμανών από την Ευρώπη.³⁶² Συνεπώς κατά τα πρώτα στάδια η ελληνική κατοχή της Σμύρνης απολάμβανε επαρκή διεθνή νομιμοποίηση.

Στη συνδιάσκεψη ειρήνης των Παρισίων ο Βενιζέλος ξεχώρισε καταρχήν λόγω του κύρους της προσωπικότητάς του, της ηγετικής του φυσιογνωμίας και της ρητορικής και διπλωματικής του δεινότητας και, κατά δεύτερον, διότι διέγινωσε ορθά την ευκαιρία που του προσέφερε το διεθνές περιβάλλον και στήριξε τις ελληνικές διεκδικήσεις σε Θράκη, Αιγαίο και Μικρά Ασία κυρίως με εθνολογικά στοιχεία εκμεταλλευόμενος την αρχή της αυτοδιάθεσης³⁶³, ενώ στη συνέχεια άρπαξε την ευκαιρία κατοχής της περιοχής της Σμύρνης, που αποφασίστηκε, όπως είδαμε, από του συμμάχους. Άλλωστε στη συμμαχική αυτή εντολή, για αποστολή ελληνικού στρατού στη Σμύρνη, εδράζεται η διεθνής νομιμοποίηση της υψηλής στρατηγικής του Βενιζέλου. Επιπλέον, το 1919 σε πολλές πόλεις της Ευρώπης και των ΗΠΑ, συγκεντρώνονταν υποστηρικτές της Ελλάδας και των διεκδικήσεων της για να εκδώσουν ψηφίσματα και να μαζέψουν χρήματα. Η Daily

³⁶⁰ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 380-381.

³⁶¹ Σύμφωνα με τα 14 σημεία του Ουίλσον η μεταπολεμική ειρήνη δε θα έπρεπε να βασίζεται στην εύθραυστη ισορροπία των δυνάμεων, αλλά στην ικανοποίηση των νομίμων δικαιών των εθνοτήτων.

³⁶² Σβολόπουλος, ό. π., σελ. 140-141.

³⁶³ Smith, ό. π., σελ. 141-143

Telegraph δημοσίευε σε μετάφραση του Κίπλινγκ τον ελληνικό εθνικό ύμνο ενώ για τον Γάλλο ανώτατο διπλωμάτη Ζυλ Καμπόν η ειρηνευτική συνδιάσκεψη αποτελούσε το καλύτερο μέσο ώστε να ικανοποιηθούν οι παλαιές διεκδικήσεις του ελληνικού έθνους. Οι δε οπαδοί του Βενιζέλου οργάνωναν σε Ευρώπη και ΗΠΑ συγκεντρώσεις, ενώ στα Βαλκάνια και την Τουρκία οι πράκτορές του παραινούσαν ελληνικές κοινότητες να στέλνουν εκκλήσεις στη συνδιάσκεψη ζητώντας να αποτελέσουν τμήμα της Ελλάδας.³⁶⁴

Στη συνδιάσκεψη όμως ο Έλληνας πρωθυπουργός δεν είχε να αντιμετωπίσει την κοινή γνώμη, αλλά αρχηγούς κρατών που αποφάσιζαν με βάση το εθνικό τους συμφέρον, και όχι συναισθηματικά, για αυτό η τακτική του επικεντρώθηκε στην επίδειξη διάθεσης συνεργασίας με ΗΠΑ, Αγγλία, Γαλλία σε περιφερειακά ζητήματα, ώστε να εξασφαλίσει την αμέριστη υποστήριξή τους για τις ελληνικές διεκδικήσεις έναντι των άμεσα συγκρουόμενων διεκδικήσεων της Ιταλίας και άλλων αντιπάλων. Έτσι συνεργάστηκε με τις ΗΠΑ ως προς την Κοινωνία των Εθνών, με τη Βρετανία στο θέμα της Κύπρου, ενώ στη Γαλλία προσέφερε στρατό για την εκστρατεία στην Ουκρανία. Συνεπώς η πολιτικο-διπλωματική εξουσιοδότηση στην ελληνική κυβέρνηση από τους συμμάχους με διακηρυκτικό στόχο τη διασφάλιση της εσωτερικής τάξης και της εξωτερικής ασφάλειας απόδεικνυε: την αποτελεσματικότητα της ελληνικής υψηλής στρατηγικής στο βαθμό και στο μέτρο που τα ζωτικά στρατηγικά συμφέροντα των μεγάλων δυνάμεων (Αγγλίας-Γαλλίας-ΗΠΑ) εξυπηρετούνταν με την ελληνική στρατιωτική παρουσία στη Μικρά Ασία, τη διεθνή αποδοχή του πολιτικού στόχου (εδαφικές αξιώσεις στην Ιωνία) και την αναγνώριση του ρόλου της Ελλάδας στο υπό διαμόρφωση γεωπολιτικό και γεωστρατηγικό περιβάλλον της Μικράς Ασίας. Τέλος, ακρογωνιαίος λίθος της διεθνούς νομιμοποίησης της βενιζελικής πολιτικής αποτέλεσε η αρχή των εθνοτήτων, δηλαδή το δικαίωμα αυτοδιάθεσης των λαών που βρίσκονταν υπό την κυριαρχία της Οθ. Αυτοκρατορίας, ως αξονική διεθνή ηθικοκανονιστική παραδοχή εκπορευόμενη από τη διακήρυξη των 14 σημείων του αμερικανού προέδρου Ουίλσον, ενώ ταυτόχρονα οι διεκδικήσεις συνυφάνθηκαν με μία πλειάδα υποστηρικτικών κριτηρίων (ιστορικά, εθνολογικά, οικονομικά, ηθικά, πολιτιστικά) που συνώθησαν στην ευρύτερη διεθνή αποδοχή τους.³⁶⁵

Κύριος υποστηρικτής του Βενιζέλου ήταν ο φιλέλληνας και εχθρός των Οθωμανών Λούντ Τζωρτζ, ο οποίος τον θεωρούσε ως τον μεγαλύτερο Έλληνα πολιτικό από την εποχή του Περικλή³⁶⁶ και επιθυμούσε τη δημιουργία μίας Μεγάλης Ελλάδας, που θα διασφάλιζε τα αγγλικά συμφέροντα στην Ανατολία. Επίσης, συνεργασία και υποστήριξη είχε και από άλλους φιλέλληνες του φιλελεύθερου βρετανικού κατεστημένου που εργάζονταν για την ελληνική υπόθεση.³⁶⁷ Ωστόσο, η θέση αυτών δεν αντικατόπτριζε τη γενι-

³⁶⁴ Macmillan, ό. π., σελ. 460-461 και 465.

³⁶⁵ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 382-385.

³⁶⁶ Macmillan, ό. π., σελ. 462.

³⁶⁷ Όπως ο Χάρολντ Σπέντερ, ο λόρδος Μπράις και ο Ρόναντ Μπάρουζ βλ. Smith, ό. π., σελ. 135.

κότερη στάση της κυβέρνησης τους. Για παράδειγμα το βρετανικό γενικό επιτελείο είχε προειδοποιήσει ότι μία ελληνική κατοχή στην Ιωνία θα δημιουργούσε εστία διαρκών αναταραχών που πιθανώς θα κορυφώνονταν σε μία οργανωμένη απόπειρα των Τούρκων να ανακτήσουν τα εδάφη τους³⁶⁸, ο υπουργός στρατιωτικών Τσώρτσιλ θεωρούσε τη θέση του πρωθυπουργού επικίνδυνη και ήθελε να περιορίσει τις αγγλικές υποχρεώσεις στη Μικρά Ασία και να έρθει σε συμβιβασμό με τον Κεμάλ³⁶⁹, ο υπουργός εξωτερικών Μπάλφουρ ήταν μάλλον αδιάφορος και ο αναπληρωτής υπουργός λόρδος Κώρζον, παρόλο που αντιπαθούσε τους Τούρκους και ήθελε να τους διώξει από την Ευρώπη και την Κων/πολη, δε συμπαθούσε ούτε τους Έλληνες, ούτε τους Ιταλούς. Η δε Γαλλία δεν έβλεπε και πολύ θετικά την ελληνική κατάληψη της Σμύρνης. Ο Κλεμανσώ αν και θαυμαστής της ελληνικής αρχαιότητας, δε θαύμαζε ιδιαίτερα τους νεοέλληνες, ενώ ενδιαφερόταν περισσότερο για τις πολεμικές αποζημιώσεις, τη Γερμανία, το Ρήνο και τη Συρία και λιγότερο για τα περιφερειακά ζητήματα. Τέλος, οι ΗΠΑ ήταν υπέρ της αυτοδιάθεσης και κατά μίας ευρωπαϊκής αποικιοκρατικής πολιτικής στη Μικρά Ασία που θα τις απομάκρυνε από τις τουρκικές αγορές, αλλά σε εκείνη την πρώιμη μεταπολεμική φάση ήταν άγνωστο αν θα ακολουθούσαν ή όχι πολιτική απομονωτισμού.

Στην εξωτερική νομιμοποίηση των ενεργειών της Ελλάδας βοήθησε και η αποστολή, αμέσως μετά την ανακωχή, ελληνικής επιτροπής στη Σμύρνη, που λογοδοτούσε στο υπουργείο εξωτερικών και αποσκοπούσε στην υποστήριξη των αλλοεθνών κοινοτήτων στις ελληνικές επιδιώξεις στην περιοχή. Τελικά η επιτροπή κέρδισε την εύνοια της αρμενικής και της εβραϊκής κοινότητας, αλλά απέτυχε με τους ευρωπαϊκής καταγωγής πολίτες, των οποίων τα οικονομικά συμφέροντα εξυπηρετούνταν με τη διατήρηση του παλαιού καθεστώτος.³⁷⁰ Η εικόνα όμως της Ελλάδας αμαυρώθηκε από την πρώτη μέρα απόβασης του στρατού της στη Σμύρνη εξαιτίας των επεισοδίων της 15^{ης}-16^{ης} Μαΐου. Με την κατάλληλη προπαγάνδα, των Ιταλών ιδίως, παρουσιάσθηκε ο εκδικητικός χαρακτήρας των επεισοδίων και η ανάγκη προστασίας του τουρκικού στοιχείου από τα μελλοντικά έκτροπα των Ελλήνων. Έτσι η διασυμμαχική επιτροπή (10/1919) καταδίκασε την Ελλάδα για τα εν λόγω επεισόδια και από τότε άρχισε η σταδιακή μεταστροφή της στάσεως των συμμάχων ως προς την ελληνική κατοχή. Η διεθνής νομιμοποίηση επλήγη και οι σύμμαχοι έθεσαν αυστηρούς περιορισμούς στις ελληνικές ενέργειες εντός της κατεχόμενης ζώνης. Η επιτροπή επίσης σύστησε τερματισμό της κατοχής και απόρριψη των ελληνικών διεκδικήσεων στην Ιωνία, ενώ ο Κλεμανσώ αμφέβαλε για το κατά πόσο ήταν επιθυμητή η ελληνική παρουσία στην περιοχή και ξεκαθάρισε ότι η Γαλλία δε θα υποστήριζε ούτε υλικά, ούτε οικονομικά την Ελλάδα.

³⁶⁸ Macmillan, ό. π., σελ. 462.

³⁶⁹ Smith, ό. π., σελ. 20-21.

³⁷⁰ Στο ίδιο, σελ. 175.

Με την ήττα της Γαλλίας στην Κιλικία (2/1920) έγινε σαφές ότι ήταν αδύνατο να επιβληθούν οι όροι της συνθήκης ειρήνης στην Τουρκία και έτσι οι σύμμαχοι αποφάσισαν την κατάληψη της Κων/πολης. Ο νέος δε Γάλλος πρόεδρος Μιλλεράν βλέποντας το αδιέξοδο πρότεινε την αποχώρηση του ελληνικού στρατού και δήλωσε ότι η γαλλική κοινή γνώμη δεν υπήρχε περίπτωση να δεχθεί την αποστολή σώματος στην Τουρκία. Την ίδια άποψη είχαν υιοθετήσει και οι Τσώρτσιλ και Ουίλσον, ενώ ακόμα και ο Λόυντ Τζωρτζ πιεζόμενος από το τουρκόφιλο πνεύμα του φόρειν όφισ και των στρατιωτικών εξήγησε στον Βενιζέλο ότι δεν υπήρχε περίπτωση παροχής συμμαχικής βοήθειας.³⁷¹ Απέναντι στις απόψεις αυτές ο Βενιζέλος αντέταξε τη θέση ότι η Ελλάδα από μόνη της είχε τη δυνατότητα εφαρμογής μίας συνθήκης ειρήνης στην περιοχή που θα εκπλήρωνε τις ελληνικές διεκδικήσεις, θα προστάτευε τους ελληνικούς πληθυσμούς και θα διασφάλιζε τα συμμαχικά συμφέροντα σε Κων/πολη, Στενά και Μικρά Ασία. Υπό αυτήν την κατάσταση η υπογραφή της συνθήκης των Σεβρών εκπλήρωνε μεν τις ελληνικές διεκδικήσεις αλλά δεν παρείχε καμία βοήθεια για την εφαρμογή τους.

Ακολούθησαν οι εκλογές, η καθεστωτική αλλαγή και η απόφαση των αντιβενιζελικών για επάνοδο του βασιλιά Κων/νου, που έκαναν ακόμα πιο δυσμενή την κατάσταση για την Ελλάδα (οικονομικός αποκλεισμός) και αμαύρωσαν ακόμα περισσότερο τη διεθνή της εικόνα, καθώς οι σύμμαχοι κατηγορούσαν το νέο καθεστώς ως φιλογερμανικό λόγω του Κων/νου.³⁷² Αναπόδραστα λοιπόν οι πολιτικοί στόχοι της υψηλής στρατηγικής απονομιμοποιήθηκαν διεθνώς, ενώ οι επιλογές των μετаноεμβριανών κυβερνήσεων έδειχναν πως σκοπός τους δεν ήταν η δημιουργία τετελεσμένων και η προστασία του ελληνικού πληθυσμού, αλλά η ολική καταστροφή του αντιπάλου. Η απόφαση δε για την επανεθρόνιση του Κων/νου θεωρείται απότοκος μίας ανορθολογικής και κοντόφθαλμης εκτίμησης των παρεπόμενων της στην κατανομή ισχύος-συμφερόντων και στη συνεπαγόμενη αναδιαμόρφωση της ισορροπίας ισχύος στο μικρασιατικό θέατρο. «*Με άλλα λόγια δεν αξιολογήθηκε η ενδεχόμενη αναπροσαρμογή των πολιτικών στόχων και συνακόλουθα των υψηλών στρατηγικών των μεγάλων δυνάμεων -Γαλλία, Βρετανία- στην Ανατολία με απότοκο το άνοιγμα ενός παραθύρου τρωτότητας για την ελληνική υψηλή στρατηγική -μείωση της απόλυτης και της σχετικής ελληνικής ισχύος. Συνεπαγόμενα, οι δυνάμεις της Αντάντ αξιοποίησαν στο μέγιστο δυνατό βαθμό το αναφυόμενο παράθυρο ευκαιρίας από τη θεμελιώδη μεταβολή στην ελληνική πολιτική δομή, για να αιτιολογήσουν-νομιμοποιήσουν διεθνώς την ακύρωση των διεθνών τους υποχρεώσεων έναντι της συμμάχου Ελλάδας».*³⁷³

³⁷¹ Smith, ό. π., σελ. 228-231.

³⁷² Για την κοινή γνώμη της Αγγλίας και ιδιαίτερα της Γαλλίας το όνομα του Κων/νου εξακολουθούσε να είναι εξίσου μισητό με αυτό του Γερμανού Κάιζερ.

³⁷³ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 385-386.

Παρόλα αυτά η γενικότερη εντύπωση συνέχιζε να είναι ότι οι ελληνικές ενέργειες και μέθοδοι ήταν εκ διαμέτρου αντίθετες από τις βαρβαρότητες που διέπρατταν οι Τούρκοι, ενώ διατηρήθηκε, παρότι είχε πληγεί, και ο απελευθερωτικός χαρακτήρας του ελληνικού εγχειρήματος, που είχε σχηματισθεί χάρη στην κατάλληλη ελληνική προπαγάνδα.³⁷⁴ Δυστυχώς, όμως, στην Ευρώπη δε δημιουργήθηκε κανένα φιλελληνικό ρεύμα ώστε να ασκείτο πίεση στις κυβερνήσεις για υποστήριξη των ελληνικών συμφερόντων. Επιπλέον, ο απόηχος του παγκόσμιου πολέμου ήταν ακόμα ζωντανός και κανείς δεν ήθελε να εμπλακεί σε ένα νέο πόλεμο και να υποστεί νέες θυσίες. Έτσι με την παράταση του πολέμου ακόμα και η στάση της Αγγλίας άρχισε να μεταβάλλεται προς το μετριοπαθέστερο έναντι της Τουρκίας, επηρεαζόμενη από τα φιλοτουρκικά αισθήματα των μουσουλμανικών πληθυσμών των κτήσεις της και αντιλαμβανόμενη την προσπάθεια της Γαλλίας να φανεί ως προστάτιδα δύναμη των μουσουλμάνων.

Ο βρετανικός τύπος εντούτοις, όταν η Ελλάδα, σε μια ύστατη προσπάθεια να απεμπλακεί από τη Μικρά Ασία, επιχείρησε να καταλάβει την Κων/πολη και οι συμμαχικές δυνάμεις της απαγόρευσαν την προέλαση του στρατού της, συμπαραστάθηκε στους Έλληνες και διαμαρτυρήθηκε για την άδικη δέσμευση τους, σχολιάζοντας ότι η κατοχή της Κων/πολης από τους συμμάχους έθετε την πρωτεύουσα της Τουρκίας υπό την προστασία τους και στερούσε το δικαίωμα της Ελλάδας, αν όχι να κερδίσει, τουλάχιστον να τερματίσει τον πόλεμο, ενώ επέτρεπε στις κεμαλικές δυνάμεις να ανεφοδιάζονται μέσω των γαλλικών και ιταλικών πλοίων που διέρχονταν ελεύθερα τα Στενά. Επιπρόσθετα και ο Λούντ Τζωρτζ σε ομιλία του στο κοινοβούλιο (7/1922) καυτηρίασε τη μεροληπτική στάση των συμμάχων υπέρ της Τουρκίας, υπενθύμισε την εντολή που είχε δοθεί στην Ελλάδα για την έναρξη της εκστρατείας, θύμισε τις τουρκικές βαρβαρότητες κατά των Αρμενίων και των Ποντίων και προειδοποίησε ότι η συνέχιση αυτής της στάσης θα προκαλούσε σύντομα την κατάρρευση των Ελλήνων. Ο λόγος αυτός, παρότι απλά ενθάρρυνε τους Έλληνες να παραμείνουν στη Μικρά Ασία έως την ώρα των διαπραγματεύσεων και δε δέσμευε την Αγγλία για παροχή βοήθειας, εκλήφθηκε από τους Τούρκους ως πιθανή προσπάθεια ενίσχυσης του ελληνικού στρατού προκαλώντας την ένταση των προετοιμασιών τους για επίθεση, με την οποία επήλθε το ξερίζωμα των Ελλήνων Μικρασιατών, που οι σύμμαχοι παρακολούθησαν σχεδόν αμέτοχοι.³⁷⁵

Ωστόσο, πρέπει να υπογραμμισθεί ότι η υψηλή στρατηγική των μετανοεμβριανών κυβερνήσεων δεν απολάμβανε διεθνή νομιμοποίηση, καθώς στερείτο κάθε δυνατότητα

³⁷⁴ Αυτό αποδεικνύεται και από τις αποφάσεις των Διασυμμαχικών Επιτροπών για τις καταστροφές μουσουλμανικών χωριών από επιχειρήσεις ελληνικών ατάκτων συμμοριών στη χερσόνησο της Κίου και της Νικομήδειας και τις εκτοπίσεις μουσουλμανικών πληθυσμών από τον ελληνικό στρατό, σύμφωνα με τις οποίες τα γεγονότα στη Κίο και στη Νικομήδεια ήταν ενέργειες για τη διαφύλαξη των συγκοινωνιακών γραμμών μεταξύ της ουδέτερης ζώνης των Στενών και του μετώπου που προσβαλλόταν από τους Τούρκους ατάκτους, ενώ οι εκτοπίσεις γίνονταν για να στερηθούν οι Τούρκοι εθνικιστές της υποστήριξης του πληθυσμού και όχι με σκοπό την οργανωμένη γενοκτονία.

³⁷⁵ Smith, ό. π., σελ. 529-538.

εξωτερικής εξισορρόπησης, λόγω του οικονομικοστρατιωτικού αποκλεισμού που επέβαλαν οι σύμμαχοι με την επάνοδο του Κων/νου. Συνακόλουθα η αποκλειστική χρήση της στρατιωτικής στρατηγικής για την επίτευξη του αξονικού πολιτικού στόχου, της Μεγάλης Ιδέας, κατέληξε στην οικονομική, κοινωνική και στρατιωτική εξάντληση της Ελλάδας με παρεπόμενο τη στρατηγική της υπερεπέκταση. Επιπλέον, στερείτο διεθνής αποδοχής των ελληνικών εδαφικών κερδών σύμφωνα με το γράμμα της Συνθήκης των Σεβρών. Η επιτακτική πολιτικοστρατηγική αναγκαιότητα των συμμάχων για τη στρατιωτική τους απεμπλοκή από τη Μικρά Ασία, γεγονός που προϋπέθετε την ικανοποίηση των πολιτικών αξιώσεων του Κεμάλ, και η απίσχναση της ελληνικής διπλωματικής στρατηγικής για τη διαμόρφωση ισόρροπων διαπραγματευτικών συνδιαλλαγών, συνώθησαν στην πολιτική τους απόφαση για αναθεώρηση της Συνθήκης των Σεβρών.³⁷⁶

6.2. Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

Η Τουρκία το 1919 ανήκε στους ηττημένους του Α΄ ΠΠ και αντιμετωπιζόταν ως δύναμη βάρβαρη και ξένη προς το δυτικό πολιτισμό, καθώς στην κοινή γνώμη της Ευρώπης επικρατούσε η αντίληψη της πολιτιστικής διαφοροποίησης Τούρκων και ευρωπαϊκών λόγω καταγωγής, θρησκείας, αλλά και λόγω της πρόσφατης κατοχής πολλών ευρωπαϊκών εδαφών από τους Οθωμανούς, αντίληψη που είχε ενισχυθεί και από τις πρόσφατες τουρκικές ωμότητες (1914 και 1916) εναντίον χριστιανικών πληθυσμών, στη βάση της πολιτικής εθνολογικής κάθαρσης και στη λογική των αντιποίνων για τη σύμπραξη της Ελλάδας με την Αντάντ. Το δε αποκορύφωμα των ωμοτήτων αυτών, γενοκτονία Αρμενίων και διωγμοί-σφαγές Ελλήνων Μικρασιατών, είχε προκαλέσει τη δυσάρεσκεια της διεθνούς κοινής γνώμης. Επιπλέον, ούτε οι αρχές των εθνοτήτων και της αυτοδιάθεσης, που επικράτησαν μεταπολεμικά, ούτε η απόφαση των συμμάχων να διαλύσουν την Οθ. Αυτοκρατορία και να την εκδιώξουν από την Ευρώπη ευνοούσαν τη διεθνή νομιμοποίηση της τουρκικής αντίστασης στην ελληνική κατοχή της Σμύρνης. Ένας δε από τους εφιάλτες των συμμάχων κατά τον πρόσφατο πόλεμο ήταν μήπως ο σουλτάνος, που ήταν επίσης και χαλίφης δηλαδή πνευματικός ηγέτης των μουσουλμάνων σε όλο τον κόσμο, καλούσε όλα αυτά τα εκατομμύρια πιστών να πολεμήσουν εναντίον της Βρετανίας στην Ινδία ή εναντίον της Γαλλίας στη Βόρεια Αφρική. Συνεπώς η οθωμανική Τουρκία συμβόλιζε το Ισλάμ εναντίον της Χριστιανοσύνης, ενώ τώρα είχε δημιουργηθεί η ευκαιρία για νίκη σε αυτή την αιωνόβια σύγκρουση των πολιτισμών.³⁷⁷

³⁷⁶ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 386-388.

³⁷⁷ Πολλές δε προσωπικότητες όπως ο αρχιεπίσκοπος του Καντέρμπερι στη Βρετανία έσπευσαν να σχηματίσουν Επιτροπή για την Απολύτρωση της Αγίας Σοφίας. Macmillan, ό. π., σελ. 461.

Για τους λόγους αυτούς η Τουρκία παραμονές της συνθηκολόγησης προσπάθησε να πάρει την κοινή γνώμη με το μέρος της. Παρατηρήθηκε εντυπωσιακή στροφή τόσο στην κυβερνητική πολιτική όσο και στη δημοσιογραφική συνθηματολογία, στα πλαίσια της οποίας οι σφαγές των Αρμενίων και οι διωγμοί των Ελλήνων χαρακτηρίστηκαν από τον τύπο ως τραγικό σφάλμα, και η ιδεολογία του Παντουρκισμού αποκηρύχθηκε. Επιπροσθέτως, ο Ταλαάτ έστειλε διαβήματα σε διάφορες διεθνείς προσωπικότητες και υπέβαλε συμβιβαστικό σχέδιο 14 σημείων με στόχο την αντιστροφή της ήδη διαμορφωμένης κακής εικόνας του δυτικού κόσμου για τους Τούρκους.³⁷⁸ Παρά όμως τις κινήσεις αυτές, σε όλη τη διάρκεια της Μικρασιατικής Εκστρατείας, η εικόνα των βάρβαρων και βίαιων Τούρκων, που συχνά επιβεβαιωνόταν, δεν έσβησε.

Ωστόσο η έξαρση του τουρκικού εθνικισμού και η οργάνωσή του από τον Κεμάλ έκανε τους Ευρωπαίους να ανησυχήσουν και να αναθεωρήσουν τη στάση τους απέναντι στην κεμαλική Τουρκία. Οι πολιτικές αποφάσεις άλλωστε, δεν παίρνονταν από την κοινή γνώμη, που είχε άσχημη εικόνα για τους Τούρκους, αλλά από τους ηγέτες των μεγάλων δυνάμεων και υπό το πρίσμα των εθνικών συμφερόντων. Οι Ιταλοί ήταν οι πρώτοι που αντιλήφθηκαν τη δυναμική του κινήματος του Κεμάλ και συνεργάστηκαν μαζί του, λόγω του ανταγωνισμού τους με τους Έλληνες και επειδή επιδίωκαν οικονομικές παραχωρήσεις. Οι Γάλλοι, οι οποίοι ανησυχούσαν κυρίως για τη βρετανική επιρροή στην περιοχή της Ανατολής, έκλιναν προς την ιταλική άποψη, αλλά όσο ενδιαφέρονταν για την Κιλικία δε μπορούσαν να προβούν σε οποιαδήποτε συμφωνία με τους Τούρκους. Από την άλλη η αγγλική κυβέρνηση, ιδίως ο λόρδος Κώρζον, είχε υποτιμήσει τον τουρκικό εθνικισμό και θεωρούσε ότι το κεμαλικό κίνημα θα έσβηνε είτε εξαιτίας των μέτρων της σουλτανικής κυβέρνησης, είτε εξαιτίας των Ελλήνων.³⁷⁹

Ακολούθησε η σφαγή χιλιάδων Αρμενίων στην περιοχή του Μαράς από Τούρκους εθνικιστές καθώς και η ήττα των γαλλικών δυνάμεων στην Κιλικία, γεγονότα που από τη μία μεγέθυναν την απέχθεια των ευρωπαίων προς τους Τούρκους και από την άλλη αποδείκνυαν τη δύναμη αντίστασης των τελευταίων. Εντωμεταξύ η νομιμοποιημένη πλέον κυβέρνηση της Άγκυρας πύκνωνε την οργάνωσή της στο εξωτερικό. Στη Γαλλία ο γερουσιαστής Φραγκλίν Μπουγιόν ηγείτο των φιλοτουρκικών προπαγανδιστικών κύκλων προς εξασφάλιση των γαλλικών οικονομικών συμφερόντων στην Τουρκία.³⁸⁰ Επιπλέον μετά την επάνοδο του Κων/νου στην Ελλάδα (12/1920), η Γαλλία στράφηκε ακόμα εντονότερα προς την Τουρκία, ενώ η γαλλική κοινή γνώμη και ο τύπος τάσσονταν υπέρ της ειρήνευσης με τη χώρα αυτή. Χαρακτηριστικό είναι το άρθρο της εφημερίδας *Le Temps*: «*Η διαφύλαξη της ανεξαρτησίας και της κυριαρχίας της Τουρκίας αποτελεί*

³⁷⁸ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 103.

³⁷⁹ Smith, ό. π., σελ. 202-203.

³⁸⁰ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ. 76.

μία παραδοσιακή αρχή της Γαλλίας. Ύστερα από τη νίκη του στρατάρχη Φρανσέ ντ' Εσπερέ, που ανέτρεψε τη γερμανική κυριαρχία στην Κων/πολη, η στάση του γαλλικού κοινού έδειξε ότι δεν έχουμε λησμονήσει αυτή την αρχή... Η συμφωνία³⁸¹ που έχει συναφθεί πρόσφατα, δε μπορούσε παρά να εφαρμοστεί σ' αυτό το πνεύμα εγκάρδιας συνεννόησης για την οποία το κείμενο μιλά. Αρκεί να διαβάσει κανείς τους όρους της προκειμένου να διαπιστώσει ότι μεταξύ της Γαλλίας, νικήτριας στο μεγάλο πόλεμο της απελευθέρωσης των λαών, και της χειραφετημένης, χάρη στον πατριωτισμό του Μουσταφά Κεμάλ και των συντρόφων του, Τουρκίας, η συμφωνία της Άγκυρας προϋποθέτει και επιτάσσει μία διαρκή φιλία».³⁸²

Φυσικά δεν ήταν μόνο η Γαλλία που στράφηκε απροκάλυπτα προς την Τουρκία μετά την επάνοδο του Κων/νου, ήταν και η Ιταλία, η οποία επικύρωσε την πολιτική της προσέγγιση με τον Κεμάλ μέσω συνθήκης. Σύμφωνα δε με τους όρους της ιταλοκεμαλικής συνθήκης η ιταλική κυβέρνηση, πέρα από την αποχώρηση των στρατευμάτων της που βρίσκονταν σε οθωμανικό έδαφος, αναλάμβανε και την υποχρέωση υποστήριξης, ενώπιων των συμμάχων, όλων των οθωμανικών αξιώσεων σχετικά με τη συνθήκη ειρήνης και ειδικά την απόδοση της Σμύρνης και της Θράκης στην Τουρκία.³⁸³

Παράλληλα οι τουρκικές ωμότητες στον Πόντο, καλοκαίρι του 1921, καθώς επίσης και οι σφαγές Αρμενίων και Ελλήνων στην Κιλικία μετά τη γαλλοτουρκική συμφωνία του Οκτωβρίου, προκάλεσαν νέο κύμα οργής και αντιδράσεων εναντίον των Τούρκων στη δυτική Ευρώπη. Η άσχημη επομένως εικόνα του βάρβαρου Τούρκου που είχαν σχηματίσει οι ευρωπαίοι δεν είχε αλλάξει, αυτό που είχε αλλάξει ήταν ο τρόπος διασφάλισης του εθνικού συμφέροντος των μεγάλων δυνάμεων, ο οποίος έκλεινε προς τη συνεργασία με την Τουρκία. Η κατάσταση αυτή συνεχίστηκε μέχρι το τέλος της Μικρασιατικής Εκστρατείας και συντέλεσε στην ισχυροποίηση της Τουρκίας.

6.3. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι διεκδικήσεις της Ελλάδας στη Μικρά Ασία ήταν συμβατές τόσο με τις επικρατούσες αρχές και αντιλήψεις της εποχής όσο και με την επιθυμητή διάλυση της Οθ. Αυτοκρατορίας, συνεπώς όταν άρχισε η ελληνική εκστρατεία, μετά από συμμαχική εντολή, έχαιρε διεθνούς νομιμοποίησης. Σύντομα όμως οι ελληνικές αξιώσεις ήρθαν σε σύγκρουση με τα συμφέροντα των συμμάχων, ιδίως της Ιταλίας και της Γαλλίας οι οποίες

³⁸¹ Εννοεί το Σύμφωνο Φρανκλίν-Μπουγιόν που υπογράφηκε 20 Οκτωβρίου 1921 στην Άγκυρα. «Η αμφοτεροβαρής αυτή συμφωνία περιέχει 13 άρθρα και καθορίζει τη σαφώς τα σύνορα της Κιλικίας και της Συρίας, ως επίσης και το δικαίωμα της Τουρκίας όπως ενεργή τας στρατιωτικές μεταφοράς της σιδηροδρομικώς από Μειντάν Σιμπές εις Τσομπάν-Βέη εν τη Συριακή περιοχή». Παρατίθεται στο Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 389.

³⁸² Dumont, ό. π., σελ. 142.

³⁸³ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 388-389.

είδαν τον Κεμάλ ως το μελλοντικό τοποτηρητή των συμφερόντων τους στην περιοχή, ενώ ο φόβος των σχετικών κερδών της Αγγλίας, η καθεστωτική αλλαγή στην Ελλάδα και η επάνοδος του Κων/νου, ο επεκτατικός χαρακτήρας της εκστρατείας και η απουσία φιλελληνικού ρεύματος στο εξωτερικό μείωσαν τη διεθνή νομιμοποίηση του αγώνα των Ελλήνων, χωρίς να την εξαλείψουν εντελώς, και βοήθησαν στη δικαιολόγηση της νέας στάσης των συμμάχων υπέρ των Τούρκων παρά τις συνεχείς βιαιότητες τους.

Συνεπώς, η διεθνής απονομιμοποίηση της υψηλής στρατηγικής των μετаноεμβριανών κυβερνήσεων είχε ως απότοκο την προοδευτικά κλιμακούμενη πολιτικοδιπλωματική και οικονομικοστρατιωτική ενίσχυση του κεμαλικού κινήματος με την παροχή συντελεστών εξωτερικής εξισορρόπησης από Ιταλία, Γαλλία και Ρωσία. Ωστόσο, το γεγονός της διεθνής απονομιμοποίησης της ελληνικής υψηλής στρατηγικής μετά την πτώση του Βενιζέλου δε θεωρείται αποφασιστική αιτία για τη Μικρασιατική Καταστροφή, διότι οι ανταγωνιστικοί και ενίοτε συγκρουόμενοι πολιτικοί στόχοι της Ρωσίας και της Ιταλίας έναντι των ελληνικών διεκδικήσεων στην Ιωνία είχαν εκδηλωθεί και πραγματωθεί με την απόβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη, μέσω της παροχής οικονομικοστρατιωτικών διευκολύνσεων στο κεμαλικό κίνημα αντίστασης. Το σίγουρο όμως είναι ότι δημιούργησε δύο σημαντικά παράθυρα τρωτότητας της ελληνικής υψηλής στρατηγικής: ταχεία μετεξέλιξη των έμμεσων συστημικών απειλών, από Ιταλία και Γαλλία, σε άμεσες, και ραγδαία και ολοκληρωτική εξουθένωση των μέσων εσωτερικής εξισορρόπησης λόγω της παντελούς ελλείψεως συντελεστών εξωτερικής εξισορρόπησης.³⁸⁴

³⁸⁴ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 388-390.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 - Η ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑΣ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ

7.1. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ

Διπλωματία επί κυβερνήσεως Βενιζέλου

Η διπλωματική ελληνική παρουσία στη Συνδιάσκεψη των Παρισίων, οργανωμένη από τον Βενιζέλο, υπήρξε για πρώτη φορά σε κλίμακα πανευρωπαϊκής διακρατικής αντιπροσώπευσης ιδιαίτερα αξιοσημείωτη³⁸⁵ και πέτυχε από τη συμμαχική εντολή κατοχής μέρους της Μικράς Ασίας μέχρι τη Συνθήκη των Σεβρών, η οποία υπογράφηκε 15 μήνες μετά την απόβαση και παρά τις πολλαπλές διπλωματικές αντιξοότητες που ξεπεράστηκαν χάρη στον επιδέξιο χειρισμό και στο κύρος του Βενιζέλου, ο οποίος επεδίωξε τη διαμόρφωση ισόρροπων διπλωματικών συναλλαγών για την πραγμάτωση στο μέγιστο δυνατό βαθμό της εδαφικής ολοκλήρωσης της χώρας και τη σύγκλιση των ελληνικών πολιτικών στόχων με τους αντίστοιχους σκοπούς των μεγάλων δυνάμεων με εργαλεία τη λογική, την πειθώ, τη διάγνωση απειλών, την προσαρμογή, τις αρχές της μετριοπάθειας και της αβρότητας, δηλαδή επίτευξη συμφωνιών που υποδηλώνουν την πραγμάτωση κοινού συμφέροντος, τους ελιγμούς για την άμβλυση αναφυόμενων τριβών, τις παροχές για τη διασφάλιση διπλωματικής υπεροχής και τη δυνατότητα διαπραγμάτευσης από θέση ισχύος, και τέλος, την προβολή σθεναρών πολιτικών αρνήσεων για τη διασφάλιση των εθνικών συμφερόντων.³⁸⁶

Ουσιαστικά από τους Έλληνες αντιπρόσωπους της παρισινής ειρηνευτικής συνδιάσκεψης εκείνος που μετρούσε πραγματικά ήταν ο Βενιζέλος, δραστήριος, πειστικός, ακούρατος, κέρδισε τους Βρετανούς, κολάκεψε τους Γάλλους, καθησύχασε τους Αμερικανούς και σχεδόν εξουδετέρωσε τους Ιταλούς. Δούλευε 15 ώρες τη μέρα, έγραφε υπομνήματα και επιστολές, έδινε συνεντεύξεις, πολιορκούσε ανθρώπους με επιρροή και έγινε ένας από τους αστέρες της συνδιάσκεψης, που απολάμβανε συμπάθεια και σεβασμό αλλά ταυτόχρονα και φόβο, λόγω της πασίγνωστης και αναμφισβήτητης γοητείας του. Για την Macmillan ο φλογερός Έλληνας εθνικιστής Βενιζέλος «*ήταν το μεγαλύτερο πλεονέκτημα της Ελλάδας και, μακροπρόθεσμα, το μεγαλύτερο της μειονέκτημα. Χωρίς αυτόν η Ελλάδα δε θα κέρδιζε ποτέ όσα κέρδισε στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων, χωρίς αυτόν δε θα προσπαθούσε να καταβροχθίσει ένα τόσο μεγάλο κομμάτι της Μικράς Ασίας*», δημιουργώντας μια παράδοση χώρας τριγυρισμένη από εχθρούς, που ήταν δύσκολο να την κρατήσει η μικρή και φτωχή Ελλάδα των 5 εκατομμυρίων

³⁸⁵ Σβολόπουλος, ό. π., σελ. 141.

³⁸⁶ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 264-269.

κατοίκων, ενώ τα επιχειρήματα του, αν και εκτέθηκαν τόσο λογικά, ήταν τόσο διάτρητα (αμφίβολες στατιστικές) όσο και το σχήμα της Ελλάδας που ζητούσε.³⁸⁷

Το πρώτο διπλωματικό πρόβλημα που παρουσιάσθηκε μετά την απόβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη προερχόταν από την Ιταλία, αφορούσε το θέμα των ορίων της ελληνικής και της ιταλικής ζώνης κατοχής και επιλύθηκε με τη συμφωνία Βενιζέλου-Τιπτόνι (29/7/1919), κατά τις διαπραγματεύσεις της οποίας καθορίστηκε μία προσωρινή γραμμή διαχωρισμού στο βιλαέτι του Αιδινίου. Η γραμμή αυτή ωστόσο δεν απείχε πολύ από τη ζώνη που είχε καταλάβει ο ελληνικός στρατός, μόλις 600 μέτρα από τη σιδηροδρομική γραμμή Αγιασουλούκ-Μουσλούκ Ντερέ, γεγονός που την άφηνε εκτεθειμένη στις επιθέσεις των Τούρκων ατάκτων με ορμητήριο την ιταλική ζώνη. Σύμφωνα δε με τη συμφωνία, η Ελλάδα θα δεχόταν την προσωρινή γραμμή αν ικανοποιούνταν οι διεκδικήσεις της σε Θράκη και Βόρειο Ήπειρο. Επιπρόσθετα η Ιταλία θα υποστήριζε τις ελληνικές διεκδικήσεις, όπως διατυπώθηκαν στη συνδιάσκεψη των Παρισίων, και η Ελλάδα όλες τις ιταλικές στη Μικρά Ασία, αλλά σε περίπτωση μη ικανοποίησης των ελληνικών, η Ιταλία αποδεσμευόταν από τις υποχρεώσεις της.³⁸⁸

Το δεύτερο πρόβλημα αφορούσε το τουρκικό εθνικιστικό κίνημα, το οποίο άρχισε την ανοδική του πορεία από τη στιγμή που η Σμύρνη καταλήφθηκε από τους Έλληνες. Το γεγονός αυτό μετέβαλε τα διπλωματικά δεδομένα και ανάγκασε τον Βενιζέλο να δείχνει αυτοπεποίθηση στους συμμάχους από φόβο μήπως ανακαλέσουν την προσωρινή εντολή κατάληψης. Ωστόσο, όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, δεν αξιολόγησαν όλοι οι σύμμαχοι το κίνημα του Κεμάλ με τον ίδιο τρόπο. Η αγγλική κυβέρνηση το υποτίμησε σε αντίθεση με τους Ιταλούς, τους Γάλλους καθώς και τους άγγλους αξιωματούχους που βρίσκονταν στην Τουρκία, οι οποίοι προειδοποιούσαν για τους κινδύνους της αναρχίας και της επανάστασης στη Μικρά Ασία και την απειλή μίας εθνικιστικής αναγέννησης εναντίον των συμμάχων.³⁸⁹ Αναλυτικότερα υποστήριζαν ότι η κατάσταση μέχρι την απόβαση του ελληνικού στρατού ήταν ικανοποιητική με συνεχείς τάσεις βελτίωσης, αλλά η παρουσία των Ελλήνων έδωσε το έναυσμα και την ηθική δύναμη για την έξαψη του εθνικιστικού κεμαλικού κινήματος, το οποίο «...αποτελούσε κίνδυνο εγκατάστασης μίας ανεξάρτητης και πιθανώς έντονα φανατικής και αντιευρωπαϊκής κυβέρνησης στη Μικρά Ασία, που θα απέρριπτε την εξουσία της Κων/πολης και την επικυριαρχία του σουλτάνου».³⁹⁰ Απέδιδαν δε ορθά την αρχική φάση συνεργασίας των Τούρκων στο μούδιασμα της ήττας και λανθασμένα στην προθυμία τους να αποδεχθούν τις επιταγές των συμμάχων, ενώ σύστηναν γρήγορη ειρηνική διευθέτηση του τουρκικού ζητήματος και απομάκρυνση των Ελλήνων από τη Μικρά Ασία.

³⁸⁷ Macmillan, ό. π., σελ. 453-454 και 458-459.

³⁸⁸ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 123-124.

³⁸⁹ Smith, ό. π., σελ. 202-209.

³⁹⁰ Η φράση ανήκει στον Κάλθροπ. Βλ. Smith, ό. π., σελ. 207.

Οι Γάλλοι το καλοκαίρι του 1919 εξέφρασαν επίσημα τις αμφιβολίες τους για το αν ήταν συνετή και συμφέρουσα απόφαση η ελληνική κατοχή, ενώ ο Κλεμανσώ πρότεινε την αποστολή διασυμμαχικής επιτροπής για διερεύνηση των γεγονότων της 15^{ης}-16^{ης} Μαΐου και διευκρίνισε στον Βενιζέλο ότι οι Έλληνες ήταν μόνοι τους στη Μικρά Ασία, καθώς η Γαλλία δεν είχε πρόθεση να προβεί σε νέα βαλκανική εκστρατεία. Επιπλέον ρώτησε αν η Ελλάδα μπορούσε, εφόσον χρειαζόταν, να αναλάβει ταυτόχρονη αμυντική δράση σε Θράκη και Μικρά Ασία. Ο Βενιζέλος παραδέχθηκε ότι αυτό ήταν αδύνατο αλλά υποστήριξε ότι δε θα παρουσιαζόταν τέτοια ανάγκη.³⁹¹ Μετά δε το δυσμενές πόρισμα της επιτροπής, που πρότεινε αντικατάσταση των ελληνικών στρατευμάτων από συμμαχικά και αναδιοργάνωση της τουρκικής χωροφυλακής προς εξασφάλιση της τάξης όταν αποσύρονταν οι σύμμαχοι, ο Κλεμανσώ ρώτησε και πάλι τον Βενιζέλο, αν η Ελλάδα ήταν σε θέση, χωρίς συμμαχική βοήθεια, να κάνει τις αναγκαίες στρατιωτικοοικονομικές προσπάθειες ώσπου να επικρατήσει ειρήνη στην Τουρκία, και εκείνος απάντησε ότι με 12 μεραρχίες η Ελλάδα δε μπορούσε να φοβηθεί τους 70.000 άνδρες του Κεμάλ.³⁹² Παρά όμως τη διαφανόμενη αισιοδοξία του ο Βενιζέλος ήταν εξαιρετικά ανήσυχος, διότι αντιλαμβανόταν τη δυσχερή θέση της Ελλάδας, μόνης απέναντι στην αντιμετώπιση των Τούρκων εθνικιστών. Σε επιστολή του προς τον Λούντ Τζωρτζ δήλωνε ότι μέσα σε 4-5 μήνες ο Κεμάλ, αν δεν εμποδιζόταν, θα διέθετε αξιόλογο στρατό.³⁹³

Οι συνομιλίες για το περιεχόμενο της συνθήκης ειρήνης άρχισαν μόλις στα τέλη του 1919 και λίγο αργότερα 14/2/1920 ο νέος πρόεδρος της Γαλλίας Μιλλεράν πρότεινε ότι για να υπάρξει σταθερή ειρήνη με την Τουρκία οι Έλληνες έπρεπε να φύγουν από τη Σμύρνη. Η πρόταση όμως απορρίφθηκε από τους Λούντ Τζωρτζ και Βενιζέλο και τελικά αποφασίσθηκε να παραχωρηθεί στους Έλληνες μία περιοχή στη Σμύρνη. Η ξαφνική όμως τουρκική επίθεση στην Κιλικία και το Μαράς αποδείκνυε ότι οι Τούρκοι δε θα αποδέχονταν ειρήνη που θα όριζε την ανεξαρτησία της Αρμενίας και την ελληνική κατοχή της Σμύρνης. Υπό τις εξελίξεις αυτές οι σύμμαχοι αποφάσισαν την κατάληψη της Κων/πολης, από συμμαχικές δυνάμεις, και απέρριψαν πρόταση του Βενιζέλου για προέλαση του ελληνικού στρατού με σκοπό τη συντριβή του Κεμάλ. Λίγο δε πριν τη συνδιάσκεψη του Σαν Ρέμο (19/3/1920), όπου θα αποφασίζονταν οι τελικοί όροι της ειρήνης, οι Τσώρτσιλ, Κώρζον και Ουίλσον προσπάθησαν να πείσουν τον Βενιζέλο για τους κινδύνους που ελλόχευαν οι ελληνικές διεκδικήσεις και κατέστησαν σαφές την αδυναμία υποστήριξης της Ελλάδας από τη χώρα τους.³⁹⁴ Την ώρα όμως που οι δυνάμεις της Αντάντ προετοίμαζαν τους ειρηνικούς όρους, οι Τούρκοι επιτέθηκαν σε συμμαχικές θέσεις στη χερσόνησο της Νικομήδειας, και έτσι αναγκάστηκαν να ζητήσουν από

³⁹¹ Smith, ό. π., σελ. 211.

³⁹² Στο ίδιο, σελ. 217.

³⁹³ Στο ίδιο, σελ. 220.

³⁹⁴ Στο ίδιο, σελ. 225-229.

τον Βενιζέλο δυνάμεις για την προστασία της περιοχής. Εκείνος αρπάζοντας την ευκαιρία της εξάρτησης των συμμάχων από τη διάθεση ελληνικών στρατευμάτων που ισχυροποιούσε τη διαπραγματευτική του θέση, κατάφερε να πάρει έγκριση προώθησης του ελληνικού μετώπου μέχρι τη γραμμή Προύσα-Φιλαδέλφεια. Το αρνητικό ήταν ότι μετά την εξάλειψη της απειλής και την εκτόνωση της κρίσης η ελληνική θέση έχασε το ατού της και η Ιταλία (22/7) κατήγγειλε τη συμφωνία Βενιζέλου-Τιττόνι.

Ακολούθησε, μετά από μεγάλη χρονική υστέρηση, η υπογραφή συνθήκη ειρήνης μεταξύ συμμάχων-Τουρκίας (10/8/1920), οι αδυναμίες της οποίας την καθιστούσαν μη εφαρμόσιμη.³⁹⁵ Σύμφωνα με τη συνθήκη, που θεωρείται διπλωματική επιτυχία του Βενιζέλου ο οποίος υποστηριζόμενος από τον Λούντ Τζωρτζ κατάφερε να πείσει τους ηγέτες της Γαλλίας και της Ιταλίας να δεχτούν τις ελληνικές διεκδικήσεις, τα σύνορα της Ελλάδας επεκτείνονταν ως την Τσατάλτζα, στα πρόθυρα της Κων/πολης, προσεπικυρωνόταν η ελληνική κυριαρχία στα νησιά του βορειοανατολικού Αιγαίου με την Ίμβρο και την Τένεδο, ενώ η πόλη και η ενδοχώρα της Σμύρνης θα παρέμεναν για 5 έτη υπό τουρκική επικυριαρχία αλλά με ελληνική διοίκηση και έπειτα, από την τοπική βουλή ή με δημοψήφισμα, θα αποφασιζόταν η προσάρτηση στην Ελλάδα. Η δε Κύπρος και τα Δωδεκάνησα θέτονταν υπό καθεστώς αγγλικής και ιταλικής κυριαρχίας αντίστοιχα, ενώ η Β. Ήπειρος δεν αναφερόταν. Ταυτόχρονα με την κύρια συνθήκη υπογράφηκαν και μία σειρά ειδικών συνθηκών όπως η ελληνοϊταλική με την οποία η Ιταλία παραχωρούσε τα Δωδεκάνησα εκτός της Ρόδου στην Ελλάδα, μία ειδική συνθήκη με την οποία Βρετανία, Γαλλία, Ιταλία και Ιαπωνία παραιτούνταν από τα δικαιώματα επαγρυπνήσεως και ελέγχου που είχαν επιβληθεί στην Ελλάδα τα έτη 1832, 1863 και 1864, και η συνθήκη μεταξύ Ελλάδας-συμμάχων που παραχωρούσε στην πρώτη τη Δ. Θράκη.³⁹⁶

Πέρα όμως από τα θετικά που αποκόμιζε η Ελλάδα από τη Συνθήκη των Σεβρών αποκόμιζε και κάποια αρνητικά, καθώς η συνθήκη ήταν συνυφασμένη με τις αποικιακές βλέψεις και τις ιμπεριαλιστικές τάσεις των μεγάλων δυνάμεων, οι οποίες συναρτώνται με ενδογενείς ανταγωνισμούς που άλλοτε ευνοούν και άλλοτε παραβλέπουν τα ελληνικά συμφέροντα. Στην περίπτωση μας η συνθήκη επιβεβαίωνε την επιτυχία της αγγλικής πολιτικής και τη διεύρυνση της επιρροής της στο χώρο της εγγύς Ανατολής, υποκινώντας τις αντιδράσεις των υπόλοιπων συμμάχων. Επίσης, παρότι οι όροι της ήταν τέτοιοι που θα επιβάλλονταν μόνο με τη δύναμη των όπλων, οι σύμμαχοι και κυρίως η Αγγλία, απέκρουαν κάθε ιδέα στρατιωτικής εμπλοκής. Συνεπώς ο ελληνικός στρατός ήταν υποχρεωμένος να αναγκάσει τον Κεμάλ να δεχθεί την ειρήνη, με μόνο διπλωματι-

³⁹⁵ Οι όροι της συνθήκης παραβίαζαν κατάφωρα την αρχή της αυτοδιάθεσης υπάγοντας εδάφη με τουρκικό πληθυσμό υπό την κυριαρχία προαιώνιων εχθρών των Τούρκων, η κατοχή της Σμύρνης θα αποτελούσε ένα μόνιμο σημείο τριβής μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας και οι όροι της έπρεπε να εφαρμοστούν με τη βία ενώ οι Τούρκοι δε θα τους δέχονταν. Βλ. Smith, ό. π., σελ. 232.

³⁹⁶ Σβολόπουλος, ό. π., σελ. 154-155.

κή και ενδεχομένως οικονομική αγγλική βοήθεια³⁹⁷, ενώ ο Βενιζέλος ήταν υποχρεωμένος να διαβεβαιώνει πως διέθετε την απαραίτητη ισχύ όχι μόνο για να εξασφαλίσει τις ελληνικές διεκδικήσεις, αλλά για να γίνει ο κύριος συντελεστής της επιβολής όλων των όρων της συνθήκης, που τελικά δεν επικυρώθηκε ούτε από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις.

Διπλωματία των μετανοεμβριανών κυβερνήσεων

Η κυβέρνηση που προέκυψε από τις εκλογές του Νοεμβρίου 1920 βρήκε μια γεωπολιτική κατάσταση στην Ανατολή διαφορετική από αυτή που αντιμετώπιζε ο Βενιζέλος. Πρώτον, η σοβιετική Ρωσία, που είχε αποκηρύξει από το 1917 το τσαρικό κάθεστώσ και τις μυστικές συνθήκες αυτού, το φθινόπωρο του 1920 επέστρεψε στην Τουρκία τις περιοχές Αρνταχάν, Καρς και Βατούμ. Δεύτερον, είχε χαθεί η ελπίδα ανάθεσης εντολής από τις ΗΠΑ για σχηματισμό ανεξάρτητου αρμενικού κράτους, καθώς ο Ουίλσον είχε χάσει την προεδρία και οι ΗΠΑ είχαν επιστρέψει σε πολιτική απομονωτισμού, με αποτέλεσμα η Αρμενία να περιέλθει υπό τουρκική επιρροή. Τρίτον, Ιταλία και Γαλλία είχαν οριστικά προσανατολισθεί προς την ιδέα της συμφιλίωσης με τον Κεμάλ για να προστατεύσουν τα συμφέροντά τους στην περιοχή. Τέταρτον, οι Άγγλοι αξιωματικοί που ήλεγχαν τις σιδηροδρομικές γραμμές, τις αποθήκες και γενικά την τήρηση των όρων ανακωχής του Μούδρου είχαν εγκαταλείψει από το Φεβρουάριο 1920 το εσωτερικό της Τουρκίας, συνεπώς όλος ο οπλισμός που είχε συγκεντρωθεί και φυλασσόταν στις αποθήκες από τους συμμάχους βρισκόταν στη διάθεση των Τούρκων.³⁹⁸

Επιπρόσθετα η πτώση του Βενιζέλου και η επάνοδος του Κων/νου μετά το δημοψήφισμα του Δεκεμβρίου 1920 δυσχέραναν τη διεθνή θέση της Ελλάδας και στάθηκαν η αφορμή για την ανοικτή εκδήλωση των ενδοσυμμαχικών αντιδράσεων και τη στήριξη της κεμαλικής Τουρκίας, καθώς για τις δυνάμεις της Αντάντ το νέο καθεστώς αποτελούσε στη χειρότερη περίπτωση απειλή και στην καλύτερη αστάθμητο παράγοντα, παρόλο που η κυβέρνηση Ράλλη έσπευσε να δηλώσει ότι δε θα υφίστατο καμία αλλαγή στην εξωτερική πολιτική. Έτσι σε διασυμμαχική συνδιάσκεψη στο Λονδίνο οι αντιπροσωπείες της Γαλλίας και της Ιταλίας πρότειναν να σταλεί στην ελληνική κυβέρνηση σαφής προειδοποίηση ότι η επιστροφή του Κων/νου θα σήμαινε παραδοχή της πολιτικής του κατά τη διάρκεια του παγκοσμίου πολέμου και ανασύσταση ενός καθεστώτος εχθρικού προς τους συμμάχους. Συνεπώς οι σύμμαχοι δε θα ήταν σε θέση να εμπιστευθούν σημαντικές στρατηγικές θέσεις στη Μικρά Ασία σε μία εχθρική κυβέρνηση.

Στις προτάσεις αυτές ο Κώρζον αντιπρότεινε την υποβολή όρων³⁹⁹ υπό τους οποίους η επιστροφή του βασιλιά θα γινόταν αποδεκτή από τους συμμάχους. Στην ουσία

³⁹⁷ Σβολόπουλος, ό. π., σελ. 156-157.

³⁹⁸ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, ό. π., σελ. 72.

³⁹⁹ Οι όροι περιλάμβαναν: 1) απόλυτη δέσμευση για αποφυγή ποινικών διώξεων ή διωγμών των βενιζελικών, 2) αμνηστία για όλους τους πολιτικούς κρατούμενους και 3) περιορισμούς στην πολιτική και οικονομική ελευθερία δράσης με τη

ζητούσε από την Ελλάδα να φερθεί με μετριοπάθεια στο εσωτερικό και να στηρίξει τη Συνθήκη των Σεβρών στο εξωτερικό για να ελπίζει σε αγγλική υποστήριξη, ενώ η σταση του χαρακτηρίζεται ως πολιτική ηθελημένης αδράνειας, καθώς η τήρηση της συνθήκης εξαρτιόταν από την ικανότητα της Ελλάδας να τη διατηρήσει. Γενικότερα άλλωστε η αγγλική στάση έναντι της Ελλάδας, μετά την πτώση του Βενιζέλου, έγινε περισσότερο διστακτική, κατά πρώτον για το συμφέρον της συμμαχικής αλληλεγγύης και κατά δεύτερον λόγω πραγματικής δυσπιστίας ως προς τους σκοπούς και τις στρατιωτικές δυνατότητες του νέου καθεστώτος, ενώ εντάθηκαν και οι διαφορές στις απόψεις των αγγλικών κυβερνητικών κύκλων. Οι προτάσεις δηλαδή του Κώρζον ήταν αντίθετες με τους σχεδιασμούς του υπουργείου άμυνας και του Τσώρτσιλ.

Τελικά το κείμενο που επιδόθηκε στην ελληνική κυβέρνηση (3/12/1920) από τη διασυμμαχική συνδιάσκεψη ήταν ένας συμβιβασμός των γαλλικών και των αγγλικών θέσεων, καθώς δεν έθετε θέμα αναθεώρησης της Συνθήκης των Σεβρών αλλά τόνιζε ότι οι δυνάμεις της Αντάντ θα θεωρούσαν την τυχόν επάνοδο του Κων/νου ως μη φιλική ενέργεια, που θα τους έδινε το δικαίωμα να επανεξετάσουν ολόκληρη την πολιτική τους στην εγγύς Ανατολή χωρίς καμία δέσμευση. Επιπλέον, οι σύμμαχοι ανακοίνωσαν τον οικονομικό αποκλεισμό της Ελλάδας σε περίπτωση επιστροφής του βασιλιά, παρόλο που η πολιτική τους σε καμία περίπτωση δεν καθοριζόταν από την παρουσία ή όχι του Κων/νου στην Ελλάδα, αλλά από τα εθνικά τους συμφέροντα. Έτσι η Γαλλία με αφορμή την καθεστωτική αλλαγή και προκειμένου να επωφεληθεί από την ευκαιρία και να βελτιώσει τη θέση της στην περιοχή άσκησε πίεση για αναθεώρηση της Συνθήκης των Σεβρών εις βάρος της Ελλάδας και ο γαλλικός τύπος ξεκίνησε εκστρατεία, κάτι που θα γινόταν μόνο βαθμιαία και με δυσκολία αν είχε ο Βενιζέλος την εξουσία. Επιπλέον η ροπή της Γαλλίας για συνεργασία με τον Κεμάλ, που επέβαλλε ο περιορισμός της αγγλικής ισχύος και τα γαλλικά οικονομικά συμφέροντα ήταν πλέον έκδηλη, ενώ και η Ιταλία εκδήλωνε απροσχημάτιστα την αντίθεσή της ως προς την εδαφική επέκταση της Ελλάδας. Συνεπώς οι διεθνείς προϋποθέσεις του καθεστώτος των Σεβρών κατέρρεαν ανεπανόρθωτα ενώ η κεμαλική Τουρκία επωφελούνταν.⁴⁰⁰

Μολαταύτα οι μετаноεμβριανές κυβερνήσεις είτε δεν προσέδωσαν ιδιάζουσα σημασία, είτε δεν αξιολόγησαν ορθά της αναφαινόμενες αλλαγές στην ισορροπία ισχύος-συμφερόντων μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων και έτσι δεν αναπροσάρμοσαν τους πολιτικούς στόχους της ελληνικής υψηλής στρατηγικής και δεν αξιοποίησαν τα αναφεύμενα παράθυρα ευκαιρίας προς ενίσχυση της θέσης-ρόλου της χώρας.⁴⁰¹ Ωστόσο η απουσία συντελεστών εξωτερικής εξισορρόπησης συνώθησε την πολιτική ηγεσία στην

μορφή ενός συμμαχικού βέτο για τη σύναψη δανείων ή διπλωματικών και στρατιωτικών συμβάσεων. Βλ. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 150.

⁴⁰⁰ Σβολόπουλος, ό. π., σελ. 158-159

⁴⁰¹ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 277.

εφαρμογή της διπλωματικής διάστασης της υψηλής στρατηγικής με αντικειμενικό πολιτικό στόχο την αναστολή των εχθροπραξιών και την κατοχύρωση των εδαφικών τετελεσμένων.⁴⁰² Αυτή ήταν η κατάσταση όταν συνήλθε στο Λονδίνο (21/2/1921) διασυμμαχική συνδιάσκεψη με σκοπό τη διευθέτηση του Ανατολικού ζητήματος. Στη συνδιάσκεψη η Αγγλία ενδιαφερόταν να διασώσει τη Συνθήκη των Σεβρών ώστε να εξυπηρετηθούν τα δικά της οικονομικά και στρατηγικά συμφέροντα, ενώ Γαλλία και Ιταλία επιδίωκαν την αναθεώρησή της. Η ελληνική αντιπροσωπεία επομένως, που είχε θέσει ως απαρέγκλιτες προϋποθέσεις για την ευόδωση της διπλωματικής διαδικασίας την αρχή των εθνοτήτων και τη διασφάλιση εκ μέρους των μεγάλων δυνάμεων της εσωτερικής τάξης και της εξωτερικής ασφάλειας στις κατεχόμενες από την Ελλάδα περιοχές, υποστήριξε τις διεκδικήσεις της κυρίως ως διασφάλιση των αγγλικών συμφερόντων στα Στενά⁴⁰³ και στην Κων/πολη, παρόλο που μέσα από κείμενα για τον ελληνικό στρατό, τον επαναπατρισμό των προσφύγων, τη γεωργία και τη διοίκηση της Σμύρνης στόχευε να δείξει στους συμμάχους ότι η Ελλάδα ήταν άξια υποστήριξης.⁴⁰⁴ Η ελληνική κυβέρνηση όμως βρισκόταν σε θέση μειωμένης ισχύος λόγω της αδιαλλαξίας της Άγκυρας και της στάσης των συμμάχων. Γαλλία και Ιταλία πρότειναν τη σύσταση διασυμμαχικής επιτροπής προς διερεύνηση της πληθυσμιακής σύνθεσης στην περιοχή της Σμύρνης και της Αν. Θράκης, ωστόσο αποδοχή της πρότασης αυτής θα σήμαινε ενδεχόμενη αναθεώρηση της Συνθήκης των Σεβρών και για αυτό η ελληνική κυβέρνηση, με τη συμπαράσταση σύσσωμου του πολιτικού κόσμου της χώρας, αντέδρασε σθεναρά.⁴⁰⁵

Οι υπόλοιπες συμμαχικές προτάσεις της συνδιάσκεψης περί αποστρατικοποίησης των Στενών, πρόβλεψης μελλοντικής αποχώρησης των συμμαχικών δυνάμεων από την Κων/πολη, κατάργησης των διομολογήσεων, περιορισμού των ελληνικών στρατευμάτων στην πόλη της Σμύρνης και αυτονομία της περιοχής της υπό χριστιανό διοικητή, όχι Έλληνα, διορισμένο από την ΚΤΕ έγιναν αποδεκτές από την ελληνική πλευρά, αλλά με σοβαρές επιφυλάξεις που ισοδυναμούσαν με απόρριψη, οφειλόμενη στην ψευδαίσθηση ότι η Αγγλία υποστήριζε τη Μικρασιατική Εκστρατεία⁴⁰⁶ και στη θέληση να εξαπολύσουν επίθεση με σκοπό τη συντριβή των εθνικιστικών δυνάμεων του Κεμάλ, προτού επωφεληθούν από τις γαλλοκεμαλικές και ιταλοκεμαλικές διαπραγματεύσεις που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια της συνδιάσκεψης. Τελικά, η συνδιάσκεψη του Λονδίνου κατέληξε σε αποτυχία λόγω της άρνησης της κεμαλικής αντιπροσωπείας να δεχτεί τις συμβιβαστικές προτάσεις των συμμάχων, της ψευδαίσθησης της ελληνικής αντιπροσωπείας περί αγγλικής στήριξης της εκστρατείας, καθώς και της αδυναμίας των συμμά-

⁴⁰² Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 279.

⁴⁰³ Σε ιδιαίτερες συνομιλίες με τον Λούντ Τζωρτζ οι Έλληνες τόνισαν ότι η διατήρηση του μετώπου όπως είχε εξυπηρετούσε τα βρετανικά συμφέροντα για την ελευθερία των Στενών, βλ. Smith, ό. π., σελ. 342.

⁴⁰⁴ Smith, ό. π., σελ. 341.

⁴⁰⁵ Τούντα-Φεργαδής, ό. π., σελ. 167.

⁴⁰⁶ Στο ίδιο, σελ. 168-169.

χων να ακολουθήσουν μία κοινή πολιτική στο ελληνοτουρκικό πρόβλημα. Κάπως έτσι η Ελλάδα, με τη σιωπηρή συγκατάθεση του Λούντ Τζωρτζ, αποφάσισε την εξαπόλυση της θερινής επίθεσης του 1921 προς κατάληψη του Εσκί Σεχίρ, της Κιουτάχειας και του Αφιόν Καραχισάρ.

Συνεπώς η Ελλάδα αποδεχόμενη εν μέρει τις συμμαχικές προτάσεις διασφάλισε την πολιτική ευμένεια της Αγγλίας, ενισχύοντας έτσι τη διπλωματική της θέση και μετακυλίοντας το κόστος της μη συμμόρφωσης, δηλαδή της πολιτικής δυσαρέσκειας των μεγάλων δυνάμεων, στην κεμαλική ηγεσία. Διπλωματικά δηλαδή η Ελλάδα εφαρμόσε την αρχή της μετριοπάθειας και της αυτοσυγκράτησης προδηλώνοντας την εφαρμογή μίας πολιτικής status quo και νομιμοποιώντας ταυτόχρονα το δικαίωμα χρήσης της στρατιωτικής ισχύος για τη διασφάλιση των ζωτικών της συμφερόντων στη Μικρά Ασία. Εντούτοις το μείζον πρόβλημα της διπλωματικής στρατηγικής της ήταν η έλλειψη επαρκούς διπλωματικής ισχύος και η πολιτικοστρατηγική της αδυναμία για τη σύμπληξη ενός πλαισίου πελατειακών σχέσεων με τους ισχυρούς πόλους του ευρωπαϊκού συστήματος. Διαποτιζόμενη δε από το αρχέτυπο του διεθνούς δικαίου και της διεθνούς ηθικής επικαλούνταν το αξίωμα της *pacta sunt servanda*, δηλαδή του απαραβίαστου των συνθηκών, προκειμένου να εκμαιεύσει πολιτικά, οικονομικά και στρατιωτικά οφέλη. Το γεγονός αυτό καταδείκνυε την αδυναμία της μετаноεμβριανής πολιτικής ηγεσίας να διαπραγματευθεί με γνώμονα το εθνικό συμφέρον διαγιγνώσκοντας τον εγγενή προσωρινό χαρακτήρα των συνθηκών, η τήρηση των οποίων εξαρτάται από το βαθμό εξυπηρέτησης των ζωτικών συμφερόντων των συμβαλλομένων μερών, και την παρώθηση της σε κατευναστικές στρατηγικές συμβιβασμών-υποχωρήσεων στις απαιτήσεις των μεγάλων δυνάμεων εναποθέτοντας την προώθηση των ελληνικών πληθυσμών της Ανατολίας (ζωτικό συμφέρον) στην πολιτική βούληση μίας τρίτης χώρας, της Αγγλίας.⁴⁰⁷

Ακολούθησε η αποτυχία της επιχείρησης του Μαρτίου, η οποία κατέδειξε την αναποτελεσματικότητα της στρατιωτικής στρατηγικής με παρεπόμενο την εξασθένηση της ελληνικής διπλωματίας και αντίστροφα την ενδυνάμωση της διπλωματικής ισχύος του Κεμάλ.⁴⁰⁸ Επιπλέον, οι σύμμαχοι (4/1921) διακήρυξαν ουδετερότητα μεταξύ των εμπόλεμων και έτσι η βρετανική προμήθεια πολεμικού υλικού στην Ελλάδα διακόπηκε και της απαγορεύθηκε η χρήση της Κων/πολης ως ναυτικής βάσης, ενώ αντίθετα Γαλλία και Ιταλία συνέχισαν να προμηθεύουν τον Κεμάλ. Μετά από επανειλημμένες διαμαρτυρίες η κυβέρνηση πέτυχε την προμήθεια πολεμικού υλικού και για τους δύο εμπόλεμους σε εμπορική βάση, χωρίς την απαγορευτική παρέμβαση των κυβερνήσεων τους. Παράλληλα οι σύμμαχοι στέρησαν την Ελλάδα από το δικαίωμα του εμπόλεμου κράτους να ασκεί νηοψία σε συμμαχικά εμπορικά πλοία σε Μαρμαρά και Αιγαίο.

⁴⁰⁷ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 284-288.

⁴⁰⁸ Στο ίδιο, σελ. 301.

Ωστόσο λίγο πριν τη θερινή επίθεση οι σύμμαχοι άλλαξαν μερικώς στάση απέναντι στην Ελλάδα και προσπάθησαν για ακόμα μία φορά να παρέμβουν, κυρίως λόγω των βρετανικών συμφερόντων. Αν οι Έλληνες απωθούνταν στη Σμύρνη οι αγγλικές θέσεις στην Κων/πολη, λόγω έλλειψης επαρκών δυνάμεων, και οι κτήσεις σε Μεσοποταμία και Παλαιστίνη θα κινδύνευαν. Συνεπώς τους Άγγλους, παρά τις αρνητικές συνέπειες στις μουσουλμανικές περιοχές της Ινδίας, τους συνέφερε να στηρίξουν τον ελληνικό στρατό πριν χάσει τον πόλεμο λόγω άρνησης οικονομικής βοήθειας, και πριν ο Κεμάλ ισχυροποιηθεί, ώστε να διαφυλάξουν την ουδέτερη ζώνη των Στενών. Έτσι το υπουργικό συμβούλιο της Αγγλίας διόρισε μία επιτροπή για το μέλλον της Κων/πολης, η οποία, κατόπιν έρευνας που διενήργησε, αποφάνθηκε ότι ο ελληνικός στρατός ήταν αποτελεσματικότερος από ποτέ, «...το ηθικό ήταν καλό, τα μέσα μεταφοράς επαρκή, η επιτελική δουλειά σωστά συντονισμένη»⁴⁰⁹ και αποφάσισε να ζητήσουν οι σύμμαχοι εξουσιοδότηση της ελληνικής κυβέρνησης για να προτείνουν στους Τούρκους ένα διακανονισμό βασισμένο στους όρους της συνδιάσκεψης του Λονδίνου, τροποποιημένους προς όφελος της Τουρκίας. Οι κυριότεροι δε όροι αφορούσαν την αποστρατικοποίηση του ελληνικού τμήματος της Αν. Θράκης, την αποχώρηση του στρατού από την περιοχή και την πόλη της Σμύρνης και την ακύρωση της προσβλητικής για τα τουρκικά αισθήματα τριμερούς συμφωνίας, που είχε υπογραφεί στο Παρίσι ταυτόχρονα με τη Συνθήκη των Σεβρών και προέβλεπε το διαχωρισμό της Τουρκίας σε σφαίρες αγγλικής, γαλλικής και ιταλικής οικονομικής επιρροής. Επιπλέον, αν οι Τούρκοι αρνούσαν τους όρους, οι σύμμαχοι θα στήριζαν την Ελλάδα υλικά και οικονομικά, ενώ σε περίπτωση που ο πόλεμος συνεχιζόταν και νικούσαν οι Έλληνες οι όροι θα ήταν και πάλι ανοικτοί.⁴¹⁰

Στις κύριες γραμμές τους οι βρετανικές θέσεις έγιναν αποδεκτές από τους Ιταλούς και τους Γάλλους. Άλλωστε την περίοδο εκείνη η Γαλλία, μετά την απόρριψη της γαλλοτουρκικής συμφωνίας ανακωχής από την Εθνοσυνέλευση της Άγκυρας και τον έντονο αντιγαλλικό τόνο της πλειοψηφίας της, δεν απέκλειε το ενδεχόμενο σύγκρουσης με τον Κεμάλ, χωρίς αυτό να σημαίνει ουσιαστική μετάλλαξη των διαθέσεών της, για αυτό άλλωστε στη συνάντηση Κώρτζον-Μπριάν (18-19/6/1921) αντέδρασε έντονα ως προς τη διευθέτηση του θέματος της Θράκης και εισηγήθηκε τη λήξη της ελληνικής κατοχής και τη μετατροπή της Αν. Θράκης σε διεθνή ουδέτερη ζώνη. Η Ιταλία συμφώνησε με τη γαλλική εισήγηση αλλά τελικά η ανυποχώρητη στάση των δύο αντίθετων πλευρών άφησε το θέμα ανοικτό για μελλοντική διευθέτηση.⁴¹¹ Τελικά η κοινή διακοίνωση των συμμάχων επιδόθηκε 22/6 στην κυβέρνηση Γούναρη, η οποία 3 μέρες μετά δήλωσε ότι για στρατιωτικούς λόγους δε μπορούσε να αναβάλλει την επίθεση, αλλά ήταν έτοιμη

⁴⁰⁹ Φράση του συνταγματάρχη Νάιρν, βλ. Smith, ό. π., σελ. 392.

⁴¹⁰ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 170.

⁴¹¹ Smith, ό. π., σελ. 395.

οποιαδήποτε στιγμή να μελετήσει συγκεκριμένες προτάσεις για ειρηνικό διακανονισμό. Να σημειώσουμε επίσης ότι ο Βενιζέλος συμβούλευε την κυβέρνηση μέσω της ελληνικής πρεσβείας του Παρισιού να αποδεχτεί τη συμμαχική παρέμβαση, καθώς ήταν εξαρχής σύμφωνος με το αγγλικό σχέδιο και κατά τη διάρκεια των συνεδριάσεων της υπουργικής επιτροπής για το μέλλον της Κων/πολης σε συναντήσεις με τους Κώρζον και Λούντ Τζωρτζ είχε επισημάνει αφενός την ανάγκη υποστήριξης του ελληνικού στρατού και αφετέρου ότι το ίδιο το συμφέρον τους, διασφάλιση των θέσεων τους σε Κων/πολη, Μεσοποταμία, Συρία και Παλαιστίνη, πρόταζε τη βοήθεια προς την Ελλάδα.

Η αποτυχία της θερινής στρατιωτικής επιχείρησης απέδειξε ότι το μικρασιατικό ζήτημα δε θα επιλύοταν στρατιωτικά, καθώς οι όροι των Σεβρών δε μπορούσαν να επιβληθούν με τα όπλα, αλλά διπλωματικά μέσω των μεγάλων δυνάμεων. Για το σκοπό αυτό ο πρωθυπουργός Γούναρης, ο υπουργός εξωτερικών Μπαλτατζής και τεχνικοί σύμβουλοι ξεκίνησαν, 10/1921, περιοδεία στις πρωτεύουσες των συμμάχων με πρώτο σταθμό το Παρίσι, όπου ο Μπριάν επέμεινε στη γρήγορη ειρηνική διευθέτηση και αρνήθηκε να άρει την απαγόρευση νηοψιών στα γαλλικά πλοία που εφοδίαζαν τον Κεμάλ. Άλλωστε η Γαλλία είχε προχωρήσει (20/10/1921) και σε μονομερή σύναψη συμφωνίας ειρήνης με τους Τούρκους εθνικιστές, ενέργεια που επέφερε ρήξη στη συμμαχική αλληλεγγύη, καθώς παραβίαζε κατάφορα την απαγόρευση σύναψης χωριστής ειρήνης με εχθρικό κράτος, και επιβεβαίωνε τη διπλωματική απομόνωση της Ελλάδας. Δεύτερος σταθμός ήταν το Λονδίνο, αλλά πλέον η ελληνική θέση στη Μικρά Ασία είχε χειροτερέψει, καθώς μετά τη γαλλοτουρκική συμφωνία ο Κεμάλ, απαλλαγμένος από το μέτωπο της Κιλικίας, ήταν σε θέση να συγκεντρώσει τα στρατεύματά του. Υπό τις εξελίξεις αυτές και αφού το καθεστώς των Σεβρών ήταν ανεφάρμοστο ο Κώρζον πρότεινε (27/10) την εναπόθεση των ελληνικών συμφερόντων στα χέρια των συμμάχων για σύναψη νέας συνθήκης και υπέβαλε σχέδιο συμμαχικής μεσολάβησης, καθώς πίστευε ότι οι Τούρκοι, παρά τη γαλλοϊταλική ενίσχυση των δυνάμεών τους, ήταν πρόθυμοι να συνθηκολογήσουν με τους συμμάχους λόγω της καχυποψίας τους έναντι των Μπολσεβίκων.

Το σχέδιο Κώρζον προέβλεπε τη σύγκλιση συμμαχικής συνδιάσκεψης που θα καθόριζε τους όρους της ειρήνης και θα επέλυε το αγγλογαλλικό αδιέξοδο σχετικά με τη Θράκη, ενώ ακολούθως θα καλούνταν οι αντιπροσωπείες της Ελλάδας και της Τουρκίας για την αποδοχή των όρων. Κατά τις διαπραγματεύσεις η Αγγλία θα πρόβαλλε επιχειρήματα για την αυτονόμηση της περιοχής της Σμύρνης υπό χριστιανό διοικητή, αλλά παραμένονσα στην κυριαρχία του σουλτάνου, ενώ ο ελληνικός στρατός θα απομακρυνόταν μόλις οργανωνόταν μικτή χωροφυλακή από τους συμμάχους. Επιπλέον, θα υπερασπιζόταν τις ελληνικές διεκδικήσεις στη Θράκη, έναντι της Γαλλίας, διότι μία ελληνική Θράκη εγγυόταν την ελευθερία των Στενών. Στο καθεστώς της Θράκης δηλαδή δε θα γινόταν καμία αλλαγή, εκτός ίσως από κάποια μικρή τροποποίηση στο μέτωπο

της Τσατάλτζας. Η ελληνική κυβέρνηση στις 2/11, κατόπιν ομόφωνης απόφασης του υπουργικού συμβουλίου, αποδέχθηκε την πρόταση συμμαχικής διαμεσολάβησης, θέτοντας ως όρο την προστασία του χριστιανικού πληθυσμού από τις δυνάμεις της Αντάντ μετά την αποχώρηση του ελληνικού στρατού από τη Σμύρνη. Η κυβερνητική αυτή απόφαση κατά τον Smith δε μπορεί να ερμηνευθεί ως μία εκ των προτέρων δέσμευση χωρίς όρους για αποδοχή των αποτελεσμάτων της διαμεσολάβησης, αλλά ως μία ύστατη προσπάθεια για εξασφάλιση καλύτερων όρων για την Ελλάδα, από όσους μπορούσε μόνη της.⁴¹² Παράλληλα, οι Έλληνες επιζητούσαν και σύναψη δανείου, καθώς η οικονομία τους είχε εξαντληθεί, αλλά όλες οι πόρτες ήταν κλειστές, ώσπου, μετά από επέμβαση του άγγλου πρωθυπουργού, επιτεύχθηκε η συμφωνία Γούναρη-Χόρν. Παρά όμως τη συμφωνία, κανένα δάνειο δε συνάφθηκε διότι η Ελλάδα, λόγω διπλωματικής αδυναμίας, ήταν ανήμπορη να διασφαλίσει ισόρροπες διαπραγματεύσεις ή να αντιδράσει περαιτέρω, ή να ασκήσει διπλωματικό εξαναγκασμό. Με άλλα λόγια ήταν ανίκανη να παρωθήσει την Αγγλία σε παγίδα επενδύσεως, αποστερώντας τις παροχές-υπηρεσίες, ενώ ταυτόχρονα δε διέθετε κάποιο συγκριτικό πλεονέκτημα (οικονομικό, στρατιωτικό, πολιτικό) που θα συνιστούσε δέλεαρ για την αγγλική εξωτερική πολιτική.⁴¹³

Αρχές του 1922 συγκλήθηκε στις Κάννες συμμαχική συνδιάσκεψη για το θέμα των γερμανικών επανορθώσεων και της αγγλογαλλικής συμφωνίας, που προέβλεπε αγγλική βοήθεια στη Γαλλία σε περίπτωση γερμανικής επίθεσης. Το γεγονός αυτό από τη μία λειτουργούσε ως μοχλός πίεσης προς τη Γαλλία, η Αγγλία άλλωστε είχε από το Δεκέμβριο θέσει ως όρο για την αγγλογαλλική συνθήκη τη διευθέτηση του Ανατολικού ζητήματος, και από την άλλη περιέπλεκε, άρα καθυστερούσε, τις διαπραγματεύσεις τη στιγμή που ο χρόνος κυλούσε εναντίον της Ελλάδας. Η διευθέτηση δε του ελληνοτουρκικού ζητήματος αργοπώρησε ακόμα περισσότερο λόγω ανάληψης της γαλλικής πρωθυπουργίας από τον Πουανκαρέ, ο οποίος ήταν αντίθετος με την πολιτική του προκατόχου του και με τις θέσεις του Λούντ Τζωρτζ, καθώς και της πτώσης της ιταλικής κυβέρνησης. Προ λοιπόν του διαφαινόμενου αδιεξόδου της συνδιάσκεψης και εξαιτίας της άθλιας οικονομικής κατάστασης της Ελλάδας και της στρατηγικής της υπερεπέκτασης, ο Γούναρης (15/2/1922) υπέβαλε διάβημα στο αγγλικό υπουργείο εξωτερικών, ως ύστατη έκκληση βοήθειας, με το οποίο απειλούσε ότι σε περίπτωση μη στήριξης της Ελλάδας θα αναγκαζόταν να δράσει μονόπλευρα εκκενώνοντας τη Μικρά Ασία και αφήνοντας τη Βρετανία εκτεθειμένη στον Κεμάλ. Η αντίδραση του Κώρζον ήταν να περιοριστεί στην προσφορά καλών υπηρεσιών για διπλωματική επίλυση του μικρασιατικού ζητήματος και να συμβουλεύσει τον Γούναρη να παραμείνει στη Μικρά Ασία, καθώς η Αγγλία επιθυμούσε μία εκκένωση ως τμήμα ενός γενικού διακανονισμού και όχι μία πανι-

⁴¹² Smith, ό. π., σελ. 425-426.

⁴¹³ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 276-277.

κόβλητη εκκένωση που θα έθετε σε κίνδυνο τα συμφέροντα της και που θα προκαλούσε αντιδράσεις σε Κων/πολη, Στενά, Θράκη, Μεσοποταμία και σε όλη την εγγύς Ανατολή. Επιπλέον, ο Κώρζον ήταν πεπεισμένος ότι για λόγους εσωτερικής πολιτικής οι Έλληνες δε θα προχωρούσαν στην εκκένωση και ότι το διάβημα ήταν αποτέλεσμα δικαιολογημένου πανικού ή εκβιαστικής διάθεσης. Πράγματι ο Γούναρης άκουσε τις συμβουλές του Κώρζον.⁴¹⁴ Μέσω αυτής της απειλής ύστατου εξαναγκασμού η ελληνική ηγεσία πίστευε ότι θα συνωθούσε την Αγγλία σε διαδικασίες εξωτερικής εξισορρόπησης των κεμαλικών δυνάμεων. Ωστόσο, όπως επισήμανε και ο Κώρζον η απειλή, παρότι έπληττε έμμεσα ζωτικά βρετανικά συμφέροντα, είχε χαμηλό βαθμό αξιοπιστίας λόγω του υψηλού κοινωνικοπολιτικού και στρατηγικού κόστους που είχε για την Ελλάδα.⁴¹⁵

Τελικά οι υπουργοί εξωτερικών Αγγλίας, Γαλλίας και Ιταλίας συναντήθηκαν 22/3 στο Παρίσι και παρουσίασαν, μετά από 5ήμερη διαβούλευση, εκτεταμένη έκθεση των προτάσεών τους για διακανονισμό, συνιστώντας, πριν τη λήψη οποιασδήποτε ενέργειας, σύναψη 3μηνης ανακωχής που θα εξασφάλιζε την ειρηνική εκκένωση της Μικράς Ασίας από τον ελληνικό στρατό, ώστε να επανέλθει το status quo ante σε Σμύρνη και Κων/πολη. Ο απαιτούμενος χρόνος για την εκκένωση υπολογίσθηκε σε 4 μήνες, ενώ τα μέτρα προέβλεπαν την προστασία των μειονοτήτων, εξασφάλιζαν τη ναυσιπλοΐα στα Στενά, καθόριζαν οροθετική γραμμή στη Θράκη (ο Ραιδεστός περιερχόταν στην Τουρκία και η Αδριανούπολη στην Ελλάδα) και επίσης καταργούσαν ή τροποποιούσαν τις διομολογήσεις. Η ελληνική πλευρά λόγω της οικονομικοστρατιωτικής της εξουθένωσης δέχθηκε την πρόταση για ανακωχή αλλά δεν απάντησε για το θέμα της εκκένωσης προτού συμφωνήσουν και οι Τούρκοι, η αρνητική απάντηση των οποίων οδήγησε και αυτή τη μεσολάβηση σε αποτυχία, παρότι η διπλωματική στρατηγική των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων (Αγγλίας-Γαλλίας-Ιταλίας) εμφορείτο από ακραιφνή κατευναστική πολιτική έναντι της κεμαλικής κυβέρνησης παραχωρώντας της στρατηγικά πλεονεκτήματα και συναινώντας στην ολική αναθεώρηση της Συνθήκης των Σεβρών.⁴¹⁶

Η μακροχρόνια αδυναμία επίτευξης ειρηνικού διακανονισμού, η συνεχής εσωτερική και εξωτερική ενίσχυση των συντελεστών ισχύος του Κεμάλ, η συστηματική εκδίωξη των χριστιανών από τον κεμαλικό στρατό και τους τσέτηδες και ο προοδευτικά κλιμακούμενος περιορισμός της επιχειρησιακής ακτίνας δράσης του ελληνικού στρατού μέσω της δημιουργίας ουδέτερων ζωνών από τους συμμάχους ανάγκασαν την Ελλάδα να καταφύγει, τέλη Μαΐου, σε ένα είδος διπλωματίας εξαναγκασμού επιζητώντας εξωτερική διπλωματική εξισορρόπηση, μέσω 2 απεγνωσμένων πρωτοβουλιών.⁴¹⁷ Η 1^η ⁴¹⁸,

⁴¹⁴ Smith, ό. π., σελ. 443.

⁴¹⁵ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 289.

⁴¹⁶ Στο ίδιο, σελ. 291.

⁴¹⁷ Στο ίδιο, ό. π., σελ. 232-234.

⁴¹⁸ Ήταν εισήγηση του ύπατου αρμοστή Σμύρνης Στεργιάδη, την οποία υιοθέτησαν τόσο το υπουργικό συμβούλιο όσο και ο βασιλιάς.

που έκανε χρήση της στρατηγικής των τετελεσμένων, αναφερόταν στην ίδρυση αυτόνομου Μικρασιατικού Κράτους, με κέντρο τη Σμύρνη, που θα διατελούσε υπό την υψηλή επικυριαρχία του σουλτάνου, θα εδραιωνόταν στην αρχή της ισότιμης συνεργασίας χριστιανών και μουσουλμάνων, θα στηριζόταν στρατιωτικά στις ελληνικές δυνάμεις που θα παρέμεναν εθελοντικά μετά την αποχώρηση, και αργότερα, όταν οι διεθνείς συνθήκες το επέτρεπαν, θα εντασσόταν στην Ελλάδα. Ωστόσο η δυσπιστία των μουσουλμάνων, η αντίθεση της Μικρασιατικής Άμυνας, η αμφίβολη εθελοντική παραμονή στρατιωτών και η άρνηση των συμμάχων να δεχθούν μία τέτοια αυτονομία, την οποία διακοίνωσαν από κοινού στην κυβέρνηση, οδήγησαν σε εγκατάλειψη του σχεδίου.⁴¹⁹

Η 2^η πρωτοβουλία αφορούσε τη στρατιωτική κατάληψη της Κων/πολης, πρωτεύουσας του επίσημου τουρκικού κράτους που βρισκόταν υπό τον έλεγχο των συμμαχικών δυνάμεων, ως έσχατο μέσο πίεσης εις βάρος της Άγκυρας και ως μέτρο που θα τερμάτιζε τον πόλεμο.⁴²⁰ Η Ελλάδα είχε τη δυνατότητα για μία τέτοια ενέργεια, αλλά χρειαζόταν τουλάχιστον την αγγλική συγκατάθεση ώστε να απηφήσει τις αντιδράσεις της Γαλλίας και της Ιταλίας. Ωστόσο αγγλική υποστήριξη δεν υπήρξε, γεγονός που αποδείκνυε το λανθασμένο υπολογισμό των Ελλήνων ως προς τη σημασία που έδινε η Αγγλία στη συμμαχική αλληλεγγύη και στην υπεράσπιση της καθεστηκυίας τάξης των Στενών. Εντέλει και οι 3 σύμμαχοι, μέσω των πρεσβειών τους, ζήτησαν από την ελληνική κυβέρνηση να αποσύρει τα στρατεύματά της από τα σύνορα της Τσατάλτζας προς αποφυγή μικροεπεισοδίου που θα απέβαινε σε ευρύτερη άσκοπη σύγκρουση, και παρά τη δήλωση του Μπαλτατζή ότι τα στρατεύματα δε θα παραβίαζαν την ουδέτερη ζώνη χωρίς τη σύμφωνη γνώμη τους. Επιπλέον, αν ο στρατός προχωρούσε οι σύμμαχοι θα απέκλειαν με τα πλοία τους τα Στενά και όλα τα λιμάνια της Ελλάδας. Ουσιαστικά η μόνη θετική απάντηση στις συνεχείς ελληνικές εκκλήσεις για βοήθεια ήταν ένας λόγος του Λούντ Τζωρτζ στη βουλή των Κοινοτήτων, που στην ουσία δεν παρείχε τίποτα πέρα από ελπίδα.⁴²¹

Τελικά τη λύση στην ελληνοτουρκική διαμάχη δεν την έδωσε η διπλωματία αλλά τα όπλα. Ο Κεμάλ κατατρόπωσε τον ελληνικό στρατό, έγινε κυρίαρχος της Μικράς Ασίας και από τη θέση πλέον του ισχυρού επέβαλλε τους όρους του. Η σύμβαση των Μουδιανών (11/10/1922), ανακωχή μεταξύ Βρετανίας, Γαλλίας και Ιταλίας αφενός και Τουρκίας αφετέρου, αντικατοπτρίζει τη μειονεκτική θέση της ηττημένης Ελλάδας η οποία αναγκαστικά συναίνεσε στους όρους, χωρίς να είναι παρούσα κατά τον καταρτισμό τους. Σύμφωνα δε με τους όρους τα ελληνικά στρατεύματα έπρεπε να εκκενώσουν ολόκληρη την Αν. Θράκη και να αποσυρθούν πίσω από τον ποταμό Έβρο εντός 15 η-

⁴¹⁹ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 199.

⁴²⁰ 27/7 το υπουργείο εξωτερικών δήλωνε: «η Ελλάδα ήταν υποχρεωμένη να αναζητήσει τα κατάλληλα εκείνα μέτρα που η εφαρμογή τους θα μπορούσε να τερματίσει τον πόλεμο». Βλ. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 200.

⁴²¹ Αναφέρεται στο προηγούμενο κεφάλαιο, σελ. 114.

μερών, ενώ οι ελεύθερες περιοχές θα παραδίδονταν από τους συμμάχους στους Τούρκους εντός 30 ημερών. Τέλος, συμμαχικά στρατεύματα θα διατηρούνταν στην ουδέτερη ζώνη του Ελλησπόντου και του Βοσπόρου ως τη συνομολόγηση της τελικής ειρήνης.⁴²²

Η τελευταία πράξη της Μικρασιατικής Εκστρατείας ήταν η Συνθήκη της Λωζάννης⁴²³ (24/7/1923) με την οποία αναθεωρήθηκε η Συνθήκη των Σεβρών και επικυρώθηκε η κατάσταση που διαμόρφωσε ο πόλεμος. Ο Έβρος ορίστηκε ως το ελληνοτουρκικό σύνορο, ενώ τα νησιά Ίμβρο και Τένεδο αποδόθηκαν στην Τουρκία. Η Ελλάδα, λόγω της διπλωματίας του Βενιζέλου και της ενίσχυσης και ανασυγκρότησης του στρατού της, ιδιαίτερα στην περιοχή της Δ. Θράκης, κατάφερε να επισημοποιήσει την επικυριαρχία της στα νησιά Λήμνο, Σαμοθράκη, Χίο, Σάμο, Λέσβο και Ικαρία με τα 4 τελευταία σε καθεστώς αποστρατικοποίησης. Επιπλέον υπογράφηκε (30/1/1923) συμφωνία μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας περί υποχρεωτικής ανταλλαγής πληθυσμών⁴²⁴, η οποία μετέτρεψε την Ελλάδα σε ένα από τα εθνολογικά ομοιογενέστερα κράτη της Ευρώπης, ενώ παράλληλα σήμανε το τέλος των αξιώσεων της στη Μικρά Ασία και το θάνατο της Μεγάλης Ιδέας, συντελώντας στην υιοθέτηση μίας τελείως διαφορετικής εξωτερικής πολιτικής και υψηλής στρατηγικής, αφού ο κύριος στόχος της παλιάς έπαψε να υφίστατο. Τέλος, το καθεστώς της Λωζάννης αντικατόπριζε τη νέα διεθνή θέση της Ελλάδας, η οποία διαμορφώθηκε όχι μόνο από τις ελληνοτουρκικές σχέσεις αλλά και από τις βλέψεις των συμμάχων για αποικιακή ή ηγεμονική επέκταση στο χώρο της Ανατολίας.

7.2. ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ

Η Τουρκία ως ηττημένη χώρα του Α΄ ΠΠ δε συμμετείχε στην παρισινή συνδιάσκεψη ειρήνης, επομένως δε μπορούσε να ασκήσει διπλωματία ή να επηρεάσει τους ειρηνευτικούς όρους που αποφασίστηκαν ερήμην της. Η συνθήκη λοιπόν ειρήνης των Σεβρών (20/8/1920) μεταξύ των συμμάχων και της Τουρκίας, υπογράφηκε υπό συνθήκες ανύπαρκτης επίσημης τουρκικής διπλωματικής παρουσίας, ενώ τη στιγμή της υπογραφής της το τουρκικό εθνικιστικό κίνημα, ισχυροποιημένο και οργανωμένο από τον Κεμάλ, είχε καταφέρει να συστήσει από τις στάχτες της αυτοκρατορίας το τουρκικό έθνος-κράτος. Στην Τουρκία συνεπώς υπήρχαν 2 κέντρα εξουσίας: η Μεγάλη Εθνοσυνέλευση της Άγκυρας υπό τον Κεμάλ και η επίσημη σουλτανική κυβέρνηση της Κων/πολης.

Η κεμαλική κυβέρνηση μάλιστα, πριν ακόμα υπογραφεί η Συνθήκη των Σεβρών είχε επιτύχει κάποιες διπλωματικές επιτυχίες που είχαν ενισχύσει τη θέση της. Πρώτον,

⁴²² Σβολόπουλος, ό. π., σελ. 168-169.

⁴²³ Για τη συνθήκη της Λωζάννης βλ. αναλυτικότερα στο Σβολόπουλος, ό. π., σελ. 169-184.

⁴²⁴ Κατά τη συνθήκη από την 1/5/1923 θα διενεργείτο υποχρεωτική ανταλλαγή των Τούρκων υπηκόων ελληνικού ορθόδοξου θρησκειύματος εγκατεστημένων σε τουρκικά εδάφη και των Ελλήνων υπηκόων μουσουλμανικού θρησκειύματος εγκαταστημένων σε ελληνικά εδάφη, ενώ εξαιρούνταν οι Έλληνες της Κων/πολης και οι μουσουλμάνοι της Δ. Θράκης.

στις 20/5/1920 υπογράφηκε στην Άγκυρα γαλλοκεμαλική ανακωχή για τον τερματισμό των εχθροπραξιών στην Κιλικία. Δεύτερον, η σοβιετική Ρωσία, εβρισκόμενη στο περιθώριο των ενδοευρωπαϊκών διπλωματικών ζυμώσεων και διαβλέποντας την κεμαλική Τουρκία ως μέσο ανάσχεσης της βρετανικής επιρροής, άρχισε από το καλοκαίρι του 1920 να διαπραγματεύεται προσεκτικά με τον Κεμάλ, ενώ τον Αύγουστο υπογράφηκε ρωσοτουρκική συμφωνία, που αναφερόταν στη συνεργασία των δύο κρατών και στοχευε στη διάλυση των αρμένιων αυτονομιστών του Καυκάσου. Ουσιαστικά λοιπόν, η Ρωσία ήταν η πρώτη που αναγνώρισε την επαναστατική κεμαλική κυβέρνηση, ενώ της παρείχε τόσο ηθική όσο και τεχνικοοικονομική και υλική βοήθεια σε όπλα και πυρομαχικά. Τρίτον, εξελίξεις όπως η ιταλική καταγγελία της συμφωνίας Βενιζέλου-Τιπτόνι ευνοούσαν την τουρκική πλευρά.⁴²⁵ Η δε Συνθήκη των Σεβρών, που επικύρωνε τη διάλυση της Οθ. Αυτοκρατορίας και υπογράφηκε από τον σουλτάνο, δεν αναγνωρίστηκε από την Εθνοσυνέλευση της Άγκυρας, η οποία κατήγγειλε τους εκπροσώπους της Πύλης ως προδότες, κήρυξε το τουρκικό έθνος σε διωγμό και συνέγειρε το λαό σε αγώνα προάσπισης της πατρίδας. Υπό αυτήν την οπτική η αναγγελία συνομολόγησής της ενίσχυσε το εθνικιστικό μέτωπο.⁴²⁶

Σύμφωνα με τη συνθήκη τα 4/5 των οθωμανικών εδαφών αφαιρούνταν από τον σουλτάνο, ο οποίος παραιτούνταν οριστικά από τα εδάφη της Λιβύης, της Αιγύπτου, της Χετζάζης, της Μεσοποταμίας, της Παλαιστίνης και της Συρίας, αποδεχόταν τη δημιουργία ανεξάρτητου αρμενικού κράτους, καθώς και την αναγνώριση της αυτονομίας και, σε δεύτερη φάση, της ανεξαρτησίας των Κούρδων στην περιοχή ανατολικά του Ευφράτη. Επιπλέον, τα Στενά αποστρατικοποιούνταν και τίθεντο υπό τον έλεγχο μικτής διεθνούς επιτροπής με αντιπροσωπευτική συμμετοχή των μεγάλων δυνάμεων και των κρατών της περιοχής, επιφορτισμένης να διασφαλίζει την ελευθερία της ναυσιπλοΐας σε καιρό ειρήνης και σε καιρό πολέμου, ενώ και οι διομολογήσεις που είχαν καταργηθεί από το 1914 επανέρχονταν σε ισχύ. Ουσιαστικά από την Οθ. Αυτοκρατορία επιβίωνε μία Τουρκία διασπασμένη στα δύο: στην πρωτεύουσα Κων/πολη, που έμεινε στο σουλτάνο με τον όρο ότι θα σεβόταν τις υπόλοιπες διατάξεις της συνθήκης, και στο υψίπεδο της Άγκυρας. Τέλος, στο σουλτάνο παρέμεινε και η ονομαστική κυριαρχία της Σμύρνης, ενώ η άσκηση της μεταβιβαζόταν στην Ελλάδα. Συνεπώς οι όροι της συνθήκης αποδείκνυαν την πρόθεση των συμμάχων για υπαγωγή της Τουρκίας υπό καθεστώς εξακολουθητικού ελέγχου στο επίπεδο τόσο της πολιτικής όσο και της οικονομικής ζωής.⁴²⁷

Παρά όμως τις προθέσεις τους οι σύμμαχοι δεν κατόρθωσαν να επιβάλλουν το καθεστώς της συνθήκης λόγω του κεμαλικού κινήματος, της απροθυμίας τους να εμπλα-

⁴²⁵ Τούντα-Φεργαδής, ό.π., σελ. 163.

⁴²⁶ Σβολόπουλος, ό.π., σελ. 156.

⁴²⁷ Στο ίδιο, σελ. 155-156.

κούν στρατιωτικά και της αναθεώρησης της στάσης τους απέναντι στην Τουρκία προς εξυπηρέτηση των εθνικών τους συμφερόντων. Η μόνη χώρα που προσπαθούσε να επιβάλλει τη συνθήκη με τα όπλα ήταν η Ελλάδα, την οποία στήριζε ηθικά κυρίως η Αγγλία. Μετά όμως την πτώση της κυβέρνησης Βενιζέλου, πέρα από την αποκάλυπτη πλέον προσέγγιση του Κεμάλ από τη Γαλλία και την Ιταλία, ακόμα και η στάση της Αγγλίας έγινε διστακτικότερη, ενώ κατά τον Τσώρτσιλ βάση της πολιτικής τους έπρεπε να αποτελεί η ανάσχεση της Ρωσίας στην περιοχή της Ανατολίας. Επομένως μία στενότερη συνεννόηση με τη Γαλλία θα βοηθούσε την Αγγλία να επιτύχει μία καλή ειρήνη με τον Κεμάλ ώστε να ανασυστηθεί ο τουρκικός φραγμός στις ρωσικές φιλοδοξίες, που υπήρξε πάντα το κλειδί της βρετανικής πολιτικής στην εγγύς Ανατολή, να εξασφαλιστούν τα αγγλικά συμφέροντα στην Κων/πολη και να διευκολυνθεί η θέση τους σε Ινδία, Περσία, Αίγυπτο και Μεσοποταμία.⁴²⁸

Ταυτόχρονα, το εθνικιστικό μέτωπο της Άγκυρας, που βρισκόταν στην κρίσιμη φάση της οριστικής κατσίχουσας στο εσωτερικό και της συστηματικής στρατιωτικής οργανώσεως του, επωφελούνταν τόσο από την εκλογική ήττα του Ουίλσον και την επάνοδο των ΗΠΑ στην πολιτική του απομονωτισμού, με απότοκο η Αρμενία να περιέλθει υπό τουρκική επιρροή⁴²⁹, όσο και από τις συνεχιζόμενες διαπραγματεύσεις Κεμάλ-Ρώσων, καθώς και οι 2 επιθυμούσαν να διώξουν τις δυνάμεις της Αντάντ που καταπατούσαν τις κοινές συνοριακές τους περιοχές (ταύτιση συμφερόντων). Η τύχη της Γεωργίας, του Αζερμπαϊτζάν και της Αρμενίας είχε ρυθμιστεί επιτόπου μέσω εξαναγκασμών και διαπραγματεύσεων, ενώ ο διαμοιρασμός της τελευταίας είχε ανοίξει και πάλι το δρόμο Ρωσίας-Τουρκίας. Επακολούθησε η τουρκοσοβιετική συνθήκη φιλίας (16/3/1921), που προετοίμασε το έδαφος για σοβιετική στρατιωτική βοήθεια και για άφθονη ροή όπλων και χρυσού το 1922.⁴³⁰ Με τη συνθήκη οι σοβιετικοί αναλάμβαναν την υποχρέωση μη αναγνώρισης συνθηκών επιβαλλόμενων από τους συμμάχους στην Τουρκία, ενώ η Άγκυρα δε θα αναγνώριζε διεθνείς συμβάσεις που αφορούσαν τη Σοβιετική Ένωση και είχαν υπογραφεί ερήμην της. Επιπλέον, ακυρώθηκαν όλες οι συμφωνίες και συνθήκες που είχαν γίνει μεταξύ σουλτάνου και τσαρικής Ρωσίας και ρυθμίστηκαν συνοριακά θέματα: τα οχυρά του Καρς, η πόλη Άρτβιν και το Αρνταγκάν παραχωρήθηκαν στην Τουρκία, ενώ το Βατούμ, λιμάνι εξαγωγής πετρελαίου παρέμεινε στη Ρωσία. Τέλος, η συμφωνία κατήγγειλε το καθεστώς των διομολογήσεων και όλα τα αποικιακά προνόμια των μεγάλων δυνάμεων επί της Τουρκίας.⁴³¹

Εντωμεταξύ είχε μεσολαβήσει η διασυμμαχική συνδιάσκεψη του Λονδίνου (2/1921) στην οποία η Τουρκία είχε προσκληθεί με αντιπροσώπους και από τις 2 κυβερνήσεις.

⁴²⁸ Smith, ό. π., σελ. 298-299.

⁴²⁹ Σβολόπουλος, ό. π., σελ. 158-159.

⁴³⁰ Smith, ό. π., σελ. 296-297.

⁴³¹ Ψυρούκης, ό. π., σελ. 191-202.

Ωστόσο η αποτυχία της συνδιάσκεψης οφειλόταν κυρίως στην αδιαλλαξία της Άγκυρας, που δε δεχόταν καμία πρόταση, εκτός εάν προέβλεπε ολοκληρωτική εκκένωση της Μικράς Ασίας από τον ελληνικό στρατό. Κατά τη διάρκεια δε των διαπραγματεύσεων έγινε φανερό ότι η Γαλλία και η Ιταλία υποστήριζαν την Τουρκία. Καταρχήν, οι δύο χώρες πρότειναν τη σύσταση διασυμμαχικής επιτροπής που θα διερευνούσε την πληθυσμιακή σύνθεση στην περιοχή της Σμύρνης και της Αν. Θράκης, αποσκοπώντας στην αναθεώρηση της Συνθήκης των Σεβρών. Η πρόταση φυσικά έγινε δεκτή από τον αντιπρόσωπο και υπουργό εξωτερικών της κεμαλικής κυβέρνησης Μπεκίρ Σαμί, ο οποίος ήθελε να απονομιμοποιήσει την ελληνική κατοχή, αλλά απορρίφθηκε από την ελληνική πλευρά λόγω προηγούμενης εξέτασης του θέματος για τη συνθήκη των Παρισίων.⁴³² Παρεπόμενα η τουρκική διπλωματία στηρίχθηκε σε στατιστικές μελέτες για να αποδείξει την πλειοψηφία του μωαμεθανικού στοιχείου, ενώ η ελληνική έκανε χρήση προγενέστερων στατιστικών στοιχείων για την ανάσχεση των αναφερόμενων πολιτικοδιπλωματικών πρωτοβουλιών που αποσκοπούσαν στην αναθεώρηση του καθεστώτος των Σεβρών.

Κατά δεύτερον, πραγματοποιήθηκε σειρά μυστικών επαφών μεταξύ της γαλλικής και της ιταλικής αντιπροσωπείας και του Μπεκίρ Σαμί, που κατέληξαν σε συμφωνίες. Στις 10/3/1921 μονογραφήθηκε γαλλοτουρκική συμφωνία ανακωχής στο μέτωπο της Κιλικίας. Οι Γάλλοι αναλάμβαναν να αποσύρουν τα στρατεύματά τους με αντάλλαγμα την παροχή μίας σειράς προνομιακών συμβάσεων στην περιοχή και τη γενική μελλοντική πρόβλεψη για παρόμοιες οικονομικές παραχωρήσεις στη νέα κεμαλική Τουρκία. Τρεις μέρες μετά υπογράφηκε παρόμοια συμφωνία με τους Ιταλούς, που προέβλεπε ακόμα εκτενέστερες παραχωρήσεις προς τις ιταλικές εταιρίες στη ζώνη της Απάλειας, ενώ επιβεβαιωνόταν και συμβατικά η πώληση όπλων στο κεμαλικό στρατόπεδο στην εν λόγω ζώνη. Τη μέρα δε που υπογράφηκε η ιταλοκεμαλική συμφωνία, η διασυμμαχική συνδιάσκεψη κατέληξε σε σχέδιο τροποποίησης των όρων της Συνθήκης των Σεβρών, σύμφωνα με το οποίο η κυβέρνηση του Κεμάλ πετύχαινε: διεθνή αναγνώριση μεσω ένταξής της στην ΚτΕ, διατήρηση της Κων/πολης, εγκατάσταση τουρκικού στρατού και ανάληψη του πολιτικού ελέγχου των Στενών, ποσοτική ενίσχυση της τουρκικής στρατιωτικής και ναυτικής ισχύος, οικονομικές παραχωρήσεις-προνόμια και διατήρηση της Σμύρνης υπό τουρκική πολιτική κυριαρχία.⁴³³ Τελικά μπορεί το σχέδιο να μην εφαρμόστηκε, οι συμφωνίες μεταξύ Σαμί και Γάλλων-Ιταλών να απορρίφθηκαν από την Εθνοσυνέλευση της Άγκυρας, λόγω του είδους των οικονομικών δεσμεύσεων που είχε αναλάβει ο Τούρκος εκπρόσωπος και γενικότερα της φιλοδυτικής του στάσης κατά την παραμονή του στο Λονδίνο, και η συνδιάσκεψη να μην επίλυσε την ελληνοτουρκική διαμάχη, εντούτοις η επαναστατική κεμαλική κυβέρνηση κέρδισε διεθνή αναγνώριση,

⁴³² Τούντα-Φεργαδής, ό. π., σελ. 167.

⁴³³ Τσιργιώτης, ό. π., σελ. 280-283.

με τις συμφωνίες επιτεύχθηκε επίσημη διάσπαση του συμμαχικού μετώπου και, τέλος, το καθεστώς της Άγκυρας βγήκε από τη διπλωματική του απομόνωση.⁴³⁴

Λίγο αργότερα, Απρίλιο 1921, οι σύμμαχοι διακήρυξαν αυστηρή ουδετερότητα ως προς τους εμπόλεμους από την οποία επωφεληθήκε η Τουρκία, καθώς η Αγγλία τηρώντας συνεπή στάση, σταμάτησε να προμηθεύει με πολεμικό υλικό την Ελλάδα, ενώ Ιταλία και Γαλλία συνέχισαν να τροφοδοτούν το εθνικιστικό κίνημα του Κεμάλ. Ακολουθώντας η απόρριψη της συμμαχικής παρέμβασης από την Ελλάδα, Ιούνιο 1921, και η στρατιωτική αποτυχία του ελληνικού στρατού κατά τη θερινή του επιχείρηση προς Σαγγάριο ενίσχυσαν κι άλλο τη διπλωματική θέση της κεμαλικής Τουρκίας. Κι ενώ η διπλωματική απομόνωση της Ελλάδας μεγάλωνε, η Τουρκία βελτίωσε ακόμα περισσότερο τη θέση της με τη γαλλοτουρκική συμφωνία Φρανκλίν-Μπουγιόν, που υπογράφηκε στην Άγκυρα 20/10/1921. Με τη συμφωνία αυτή τερματιζόταν η εμπόλεμη κατάσταση ανάμεσα στα δύο συμβαλλόμενα μέρη και ρυθμιζόνταν οι λεπτομέρειες της οριστικής αποχώρησης του γαλλικού στρατού από την Κιλικία, γεγονός που ισχυροποίησε την τουρκική πλευρά και στρατιωτικά. Ουσιαστικά με το σύμφωνο αυτό ήταν σα να επικυρωνόταν η γαλλοτουρκική συμφωνία ανακωχής του Μαρτίου. Επιπλέον η κυβέρνηση της Άγκυρας αναγνωριζόταν ως η μόνη κυβέρνηση της Τουρκίας, καθώς από το κείμενο της συμφωνίας απουσίαζε οποιαδήποτε αναφορά στη σουλτανική κυβέρνηση, ενώ η συμμαχική αλληλεγγύη δεχόταν θανάσιμο πλήγμα. Τέλος, η γαλλοτουρκική συνεννόηση, σε συνδυασμό με την αποτυχία του ελληνικού στρατού να καταφέρει αποφασιστικό πλήγμα στον κεμαλικό, ώθησε ξανά τη Γαλλία, μετά το σύντομο και αβέβαιο διάλειμμα του καλοκαιριού, στη γνωστή της πολιτική προσέγγισης των Τούρκων εθνικιστών.⁴³⁵

Αρχές του 1922 πραγματοποιήθηκε νέα μεσολάβηση των συμμάχων, η οποία κατέληξε πάλι σε αδιέξοδο, διότι οι Τούρκοι, παρόλο που ο διακανονισμός προέβλεπε εκκένωση της Μικράς Ασίας από τα ελληνικά στρατεύματα μετά από περίοδο 3μηνης ανακωχής, με το πρόσχημα της πιθανής ενίσχυσης του ελληνικού στρατού κατά τη διάρκεια της ανακωχής και την έναρξη νέων επιχειρήσεων, αρνήθηκαν την ανακωχή θέτοντας ως απαρέγκλιτο όρο για την αποδοχή της την ταυτόχρονη εκκένωση, καθώς η κεμαλική πολιτική ηγεσία επιζητούσε ενίσχυση της σχετικής διπλωματικής της ισχύος και παρεπόμενα την ισχυροποίηση της διεθνούς της θέσεως. Στην πραγματικότητα οι Τούρκοι αρνήθηκαν να συνάψουν μία ειρήνη η οποία δε θα ικανοποιούσε τους δικούς τους όρους, διότι πλέον είχαν τη δύναμη να επιβάλλουν τους όρους τους δια της στρατιωτικής τους ισχύος. Επιπλέον, η σθεναρή πολιτική στάση της Τουρκίας και η κατευναστική πολιτική παροχών και πλεονεκτημάτων των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων

⁴³⁴ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, ό. π., σελ. 164.

⁴³⁵ Στο ίδιο, σελ. 187-188.

οδηγούσαν αναπόδραστα τις διπλωματικές ενέργειες για συνθηκολόγηση και ειρηνική επίλυση του μικρασιατικού ζητήματος σε αδιέξοδο.⁴³⁶

Τελικά επήλθε η στρατιωτική νίκη της Τουρκίας, 9/1922, και ένα μήνα αργότερα η σύμβαση ανακωχής των Μουδανιών, στην οποία οι Τούρκοι από τη θέση πλέον του νικητή αξίωσαν και πέτυχαν την απόσυρση των ελληνικών στρατευμάτων από την Αν. Θράκη. Η στρατιωτική δηλαδή ισχύς της Τουρκίας ενίσχυσε και τη διπλωματική της ικανότητα με απότοκο την αναβάθμιση της θέσης της στην εγγύς Ανατολή. Το γεγονός αυτό αντικατοπτρίστηκε και στη Συνθήκη της Λωζάννης, με την οποία αναγνωρίστηκε η τουρκική κυριαρχία σε Αν. Θράκη, Ίμβρο, Τένεδο, Κιλικία και Απάλεια.

7.3. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η διπλωματία για να αποδώσει πρέπει να βασίζεται στην ισχύ και στα κοινά συμφέροντα, προκειμένου να δημιουργήσει συμμαχίες ή να συνάψει συμφωνίες. Παρόλο λοιπόν που η Ελλάδα είχε αρχικώς τη διπλωματική στήριξη της Αντάντ ως σύμμαχος αυτής, τα ελληνικά συμφέροντα στη Μικρά Ασία βρισκόνταν σε σύγκρουση με τα ιταλικά και τα γαλλικά, ενώ η υποστήριξη της Αγγλίας δεν επαρκούσε διότι αφενός δημιουργούσε διλλήματα ασφάλειας στους υπόλοιπους συμμάχους και αφετέρου δεν ήταν σε θέση να προσφέρει ουσιαστική υλική ή διπλωματική βοήθεια εξαιτίας των συμμαχικών δεσμεύσεων και των αδυναμιών της. Άλλωστε ποτέ δεν υπήρξε επίσημη δέσμευση της αγγλικής υποστήριξης μέσω διμερής ελληνοβρετανικής συνθήκης.⁴³⁷ Επιπλέον η καθεστωτική αλλαγή, που απογύμνωσε την Ελλάδα από τον δεινό διπλωμάτη Βενιζέλο καθώς και από άλλους ικανούς διπλωμάτες της κυβερνήσεως του, και έδωσε αφορμή στους συμμάχους να εκφράσουν απροκάλυπτα την εχθρότητα τους, σε συνδυασμό με την αρνητική στάση των μετаноεμβριανών κυβερνήσεων να δεχθούν μία ειρήνη με όρους που δεν εκπλήρωναν τους απροσδιόριστους επιδιωκόμενους εθνικούς σκοπούς, οι οποίοι ξεπερνούσαν τις δυνάμεις της Ελλάδας, οδήγησαν τη χώρα σε διπλωματική απομόνωση. Αντίθετα η κεμαλική Τουρκία κατάφερε σιγά σιγά να αναγνωριστεί διπλωματικά από τους συμμάχους και τελικά να αντικαταστήσει την επίσημη κυβέρνηση της Κων/πολης, με απότοκο τη σύναψη συμφωνιών που ενίσχυσαν τη στρατιωτική της ισχύ, καθότι οι σύμμαχοι σύντομα διέγινωσαν ότι τα συμφέροντά τους στην εγγύς Ανατολή διασφαλιζόνταν μέσω της προσέγγισης τους με την Τουρκία του Κεμάλ.

Ακολουθεί εξέταση των πέντε κριτηρίων αξιολόγησης των υψηλών στρατηγικών της Ελλάδας και της Τουρκίας και παράθεση τελικών συμπερασμάτων.

⁴³⁶ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 294.

⁴³⁷ Γεγονός για το οποίο κατηγορήθηκε ο Βενιζέλος από τις μετаноεμβριανές κυβερνήσεις. Βλ. Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 254-255.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ – ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ⁴³⁸ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ

1) Καταλληλότητα ή εσωτερική και εξωτερική προσαρμοστικότητα: Από την ανάλυση των διαστάσεων της υψηλής στρατηγικής των εμπλεκόμενων στη Μικρασιατική Εκστρατεία διαπιστώνουμε ότι η υψηλή στρατηγική του Βενιζέλου (1919-20) ήταν σύμφωνη με τις γεωπολιτικές και γεωστρατηγικές μεταβλητές του εξωτερικού περιβάλλοντος, δηλαδή με τα συμφέροντα των συμμάχων στην εγγύς Ανατολή, με αποτέλεσμα να: α) αντιπαρέρχεται τις άμεσες και έμμεσες απειλές της διεθνής σκηνής προερχόμενες από την απόβαση των ιταλικών στρατιωτικών δυνάμεων στην Αττάλεια (4/1919) και τη δημιουργία του κεμαλικού εθνικιστικού κινήματος και β) να αξιοποιεί τις ευκαιρίες, δηλαδή τη διασυμμαχική εντολή για αποστολή ελληνικού στρατού στη Σμύρνη, που αποσκοπούσε στη δημιουργία εδαφικών τετελεσμένων από την Ελλάδα, στην παρεμπόδιση αντίστοιχων τετελεσμένων από την Ιταλία και στην αξιοποίηση της διαμορφωθείσας στρατηγικής κατάστασης στην Ανατολία μέσω συναρμογής των ελληνικών ζωτικών συμφερόντων με τα συμφέροντα των συμμαχικών δυνάμεων, κυρίως της Αγγλίας και της Γαλλίας, καθώς και τη διεθνή νομιμοποιητική τους αποδοχή. Αντίθετα, η εσωτερική προσαρμοστικότητα της υψηλής στρατηγικής, παρότι οικοδομήθηκε από τον αέναο στόχο της Μεγάλης Ιδέας, διαταράχθηκε λόγω του υψηλού κοινωνικοπολιτικού κόστους εφαρμογής της επί 8 συναπτόμενα έτη και κυρίως λόγω του Εθνικού Διχασμού, δηλαδή της κοινωνικοπολιτικής πόλωσης του λαού σε βενιζελικούς-αντιβενιζελικούς.

Από την άλλη η υψηλή στρατηγική των μετаноεμβριανών κυβερνήσεων, με επίσης αξονικό στόχο τη δημιουργία της Μεγάλης Ελλάδας, καταδεικνύεται ανεπαρκής και ανορθολογική λόγω: α) της προορατικής αδυναμίας έγκαιρης και έγκυρης διάγνωσης άμεσων και έμμεσων απειλών, όπως το τελεσίγραφο των δυνάμεων της Αντάντ για την επιβολή οικονομικοστρατιωτικού αποκλεισμού σε περίπτωση επανεθρόνισης του βασιλιά Κων/νου, με απότοκο την επιτάχυνση της αλλαγής στις ισορροπίες ισχύος-συμφερόντων στην Ανατολία μέσω της εξωτερικής οικονομικοστρατιωτικής και πολιτικοδιπλωματικής εξισορρόπησης της κεμαλικής κυβέρνησης (διεθνής αναγνώριση και σύναψη συμφωνιών μεταξύ Κεμάλ από τη μία, Ρωσίας-Ιταλίας-Γαλλίας από την άλλη). β) Της πολιτικοδιπλωματικής αδυναμίας αξιοποίησης των ευκαιριών όπως ήταν η σύμπτυξη ενός πλαισίου πελατειακών σχέσεων με τις συμμαχικές δυνάμεις, ιδίως με την Αγγλία, για πρόσκτηση συντελεστών εξωτερικής εξισορρόπησης ή η αποδοχή των προτάσεων της συνδιάσκεψης του Λονδίνου (1921) για διαμεσολάβηση των μεγάλων δυνάμεων μεταξύ των αντιμαχόμενων, εξέλιξη που θα νομιμοποιούσε διεθνώς την ελ-

⁴³⁸ Η αξιολόγηση της ελληνικής υψηλής στρατηγικής έχει βασισθεί κυρίως στο Τσιριγώτης, ό.π., σελ. 391-425.

ληνική υψηλή στρατηγική ως σύννομη με τις διεθνείς ηθικοκανονιστικές αρχές, ενώ θα απονομιμοποιούσε την τουρκική και θα παγίωνε τα εδαφικά τετελεσμένα στη Μικρά Ασία. Παράλληλα η ολοκληρωτική εξάντληση των οικονομικών πόρων και του έμφυχου δυναμικού της χώρας καθώς και η υποπλασία της υψηλής στρατηγικής υπονόμειαν την εσωτερική νομιμοποίηση του πολέμου με επακόλουθο τη δημιουργία επαναστατικού κινήματος εντός του στρατού με στόχο την ανατροπή της κυβέρνησης και την εκθρόνιση του Κων/νου. Αυτά σε συνδυασμό με τη μη εξισορρόπηση της κεμαλικής απειλής και τη συμμαχική πολιτική απόφαση για αναθεώρηση της Συνθήκης των Σεβρών οδήγησαν σε στρατηγική υπερεπέκταση και αποδιάρθρωση.

Ο δε βαθμός εξωτερικής και εσωτερικής προσαρμοστικότητας της κεμαλικής υψηλής στρατηγικής με την πάροδο του χρόνου αυξανόταν παρά τη διεθνή απονομιμοποίησή της, καθώς ο Κεμάλ κατάφερε να εκμεταλλευτεί τις έριδες των μεγάλων δυνάμεων προς όφελος του. Καταρχήν εξισορρόπησε τις ευρωπαϊκές δυνάμεις χρησιμοποιώντας την κομμουνιστική Ρωσία, η οποία εφαρμόζοντας την παροιμία ο εχθρός (Τουρκία) του εχθρού μου (Αντάντ & κυρίως Αγγλία) είναι φίλος μου, υποστήριξε τον Κεμάλ σε μία κρίσιμη για αυτόν περίοδο, ενώ ο φόβος εξάπλωσης του κομμουνισμού και ο κίνδυνος καθόδου της Ρωσίας στη Μεσόγειο, οδήγησαν στη διατήρηση της Τουρκίας ως του κυριότερου πόλου ισχύος στην περιοχή. Κατά δεύτερον, εκμεταλλεύτηκε την ανησυχία Ιταλών και Γάλλων για την αύξηση της βρετανικής επιρροής, με απότοκο τη μετατροπή του καταρρακωμένου τουρκικού στρατού σε μία καλά οργανωμένη και εφοδιασμένη πολεμική μηχανή χάρη στη γαλλική και ιταλική βοήθεια. Ταυτόχρονα, το κεμαλικό κίνημα κατάφερε να επικρατήσει εσωτερικά έναντι της σουλτανικής κυβέρνησης διότι μαχόταν υπέρ της επιβίωσης του έθνους και είχε εμπνευσμένο ηγέτη, ο οποίος αντιλήφθηκε νωρίς ότι σε μία εποχή κατάλυσης των αυτοκρατοριών και εθνικής αναγέννησης των κρατών της Βαλκανικής και της εγγύς Ανατολής, η χώρα του θα επιβίωνε μόνο αν μετεξελισσόταν σε έθνος-κράτος σύμφωνα με τα δυτικά πρότυπα, και εκμεταλλεύθηκε στο έπαρκο την εθνικιστική φλόγα του λαού που φούντωνε από την παρουσία Ελλήνων στην καρδιά της Μικράς Ασίας. Άλλωστε μία μη επεκτατική στρατηγική, όπως ήταν η τουρκική, νομιμοποιείται ευκολότερα τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό.

2) Εσωτερική Συνοχή: Η βενιζελική υψηλή στρατηγική χαρακτηρίζεται από υψηλό βαθμό εσωτερικής συνοχής, καθώς οι διαστάσεις της αλληλοτροφοδοτούνταν και αλληλοϋποστηρίζονταν διαρκώς, προσλαμβάνοντας πολλαπλές αλληλοσυμπληρωματικές μορφές, κινούμενη στο δίπολο πολιτικοδιπλωματική και στρατιωτικοοικονομική ισχύς (επιθετική ή αμυντική στρατιωτική στρατηγική, διπλωματική ή οικονομική στρατηγική). Ταυτόχρονα, μέσω αξιοποίησης των συντελεστών εσωτερικής-εξωτερικής εξισορρόπησης, οι εναλλακτικές μορφές της υψηλής στρατηγικής συνυφαίνονταν με τις επικρατούσες διεθνείς αξίες (αρχή εθνοτήτων) και με τα ζωτικά συμφέροντα των μεγάλων δυνά-

μεων (Αγγλίας, Γαλλίας, ΗΠΑ). Συνεπώς ο Βενιζέλος για την πραγμάτωση των εδαφικών αξιώσεων στη Μικρά Ασία χρησιμοποίησε τόσο την πολιτικοδιπλωματική διάσταση της υψηλής του στρατηγικής, κατά τη διάρκεια της ειρηνευτικής συνδιάσκεψης των Παρισίων, προκειμένου να αποσπάσει εδαφικά, οικονομικά και πολιτικά οφέλη, όσο και τη στρατιωτική στρατηγική προκειμένου να δημιουργήσει και να παγιώσει εδαφικά τετελεσμένα, ενώ η συνεργασία των διαστάσεων συνεχίστηκε σε όλο το διάστημα που κατείχε την εξουσία. Έτσι η υποστηρικτική λειτουργία της διπλωματικής διάστασης συνώθησε στη διεύρυνση του επιχειρησιακού πεδίου δράσης των ελληνικών στρατευμάτων και της ζώνης κατοχής, ο περιορισμός των οποίων γεννούσε κινδύνους για την υψηλή στρατηγική της Ελλάδας, έχοντας τη συναίνεση των μεγάλων δυνάμεων.

Τουναντίον, οι μετανοεμβριανές κυβερνήσεις δεν πέτυχαν αγαστή συνύφανση και αλληλοϋποστηρικτική λειτουργία των διαστάσεων της υψηλής τους στρατηγικής με απότοκο την αλληλοϋπονόμευση και αλληλοεξουδετέρωση της λειτουργικής αποτελεσματικότητάς της. Συγκεκριμένα η αντιβενιζελική πολιτική ηγεσία απέρριψε τόσο τη διασυμμαχική πρόταση συνθηκολόγησης κατά τη συνδιάσκεψη του Λονδίνου, κάνοντας χρήση της στρατιωτικής στρατηγικής για καταστροφή των κεμαλικών δυνάμεων, υπονομεύοντας τη διεθνή θέση της χώρας, αποδυναμώνοντας τη διπλωματική της στρατηγική και ενισχύοντας τη διαπραγματευτική ισχύ της κεμαλικής κυβέρνησης, όσο και την πρόταση του Ιουνίου 1921, με την οποία οι σύμμαχοι καλούσαν την κυβέρνηση να αποδεχθεί τη διαμεσολάβησή τους για αναστολή των εχθροπραξιών και συνθηκολόγηση των αντιμαχόμενων μερών, προδηλώνοντας το υψηλό πολιτικό, οικονομικό και στρατιωτικό κόστος που ενείχε η απόρριψη αποκλειστικά για την Ελλάδα. Συνεπώς η αποκλειστική χρήση της στρατιωτικής διάστασης, προκειμένου να επιβληθεί η ελληνική πολιτική βούληση στην κυβέρνηση του Κεμάλ, αντιπασσόταν στις πολιτικοδιπλωματικές πρωτοβουλίες των συμμαχικών δυνάμεων, μετακυλίζοντας το πολιτικοδιπλωματικό και οικονομικοστρατιωτικό κόστος στην Ελλάδα.

Στη συνέχεια εφάρμοσαν μία σειρά αλληλοσυγκρουόμενων εναλλακτικών στρατηγικών. Συγκεκριμένα, τον Οκτώβριο 1921 η κυβέρνηση Γούναρη υιοθέτησε μία κατευναστική διπλωματική στρατηγική αποδεχόμενη τις βρετανικές προτάσεις διαμεσολάβησης των συμμάχων, εναποθέτοντας με αυτόν τον τρόπο τα εθνικά συμφέροντα στα χέρια της Αγγλίας, χωρίς όρους, δεσμεύσεις και προϋποθέσεις. Ακολούθησε η εφαρμογή πολιτικοδιπλωματικού εξαναγκασμού της Αγγλίας μέσω απειλής άμεσης αποχώρησης των ελληνικών δυνάμεων από τη Μικρά Ασία, η οποία όμως είχε χαμηλό βαθμό αξιοπιστίας, λόγω του υψηλού κοινωνικοπολιτικού κόστους που ενείχε η υλοποίηση της. Τέλος, η κυβέρνηση εφάρμοσε επιθετική στρατιωτική στρατηγική, Ιούλιο 1922, με αντικειμενικό στόχο την καταστροφή του κέντρου βάρους του αντιπάλου, που μετά τις επιθετικές επιχειρήσεις προς Άγκυρα αναπροσδιορίστηκε στη Κων/πολη. Ωστόσο, η εν

λόγω στρατιωτική επιλογή διαρρηγνυόταν από την κακή οικονομική κατάσταση, ενώ βαλλόταν και καταλυόταν από τον προδηλωμένο πολιτικό στόχο της υψηλής στρατηγικής των συμμάχων. Συνεπώς οι εναλλακτικές διαστάσεις της υψηλής στρατηγικής των μετανοεμβριανών κυβερνήσεων, λόγω απουσίας συγκροτημένης πολιτικής βούλησης, αλληλοϋπονομεύονταν και αλληλοεξουδετερώνονταν με παρεπόμενα την αποδυνάμωση της αξιοπιστίας και της αποτελεσματικότητας της υψηλής στρατηγικής, την εξάλειψη των συντελεστών εξωτερικής εξισορρόπησης, την ενδυνάμωση των συντελεστών ισχύος της κεμαλικής κυβέρνησης μέσω εσωτερικής-εξωτερικής εξισορρόπησης με συνεπαγόμενο την ενίσχυση και αναβάθμιση της διεθνής της θέσης, την κλιμακούμενη εξάντληση των εσωτερικών πηγών ισχύος με απότοκο τη στρατηγική υπερεπέκταση, την υπερκέραση της στρατιωτικής στρατηγικής λόγω της τριβής του πολέμου και της αποφασιστικής θέλησης του αντιπάλου, και τέλος, την απενεργοποίηση της πολιτικοδιπλωματικής και την πλήρη αποδιάρθρωση της οικονομικής και στρατιωτικής διάστασης.

Η δε τουρκική υψηλή στρατηγική είχε εσωτερική συνοχή, καθώς υπήρχε αगाστή συνέργεια και αλληλοϋποστηρικτική λειτουργία των εσωτερικών της διαστάσεων σε όλη τη διάρκεια του πολέμου. Δηλαδή η διπλωματία του Κεμάλ υποστήριζε συνεχώς τη στρατιωτική στρατηγική της εξουθένωσης, που μέχρι την ισχυροποίηση των δυνάμεων του ήταν αμυντική και υποχωρητική ώστε να παρασύρει τον αντίπαλο στα βάθη της Μικράς Ασίας, διευρύνοντας το μέτωπό του και απομακρύνοντας τον από τις βάσεις ανεφοδιασμού του, διευκολύνοντας τη διεξαγωγή ανταρτοπόλεμου στα μετόπισθεν, που υποβοηθούσε τη δράση του τακτικού στρατού και προξενούσε συνεχή φθορά στα ελληνικά στρατεύματα, αποκτώντας έτσι στρατιωτική υπεροχή. Από τη στιγμή όμως που ισχυροποιήθηκε διπλωματικά (αρχικά έμμεση αναγνώριση της κυβέρνησης της Άγκυρας από τους συμμάχους ως ισότιμου μέλους και κεντρικού συνομιλητή στη συνδιάσκεψη του Λονδίνου και έπειτα επίσημη διεθνής αναγνώριση της μέσω της σύναψης διμερών συνθηκών με Ρωσία, Γαλλία και Ιταλία) και στρατιωτικά (δημιουργία ισχυρού τακτικού στρατού μέσω και της οικονομικής βοήθειας και παροχής πολεμικού υλικού από τις χώρες με τις οποίες είχε συνάψει διπλωματικές σχέσεις και συνθήκες), εφάρμοσε επιθετική στρατιωτική στρατηγική με σκοπό την εκμηδένιση των ενόπλων δυνάμεων του αντιπάλου. Η επιτυχημένη δε επιθετική επιχείρηση προσέφερε διπλωματική αναβάθμιση στην κεμαλική Τουρκία με παρεπόμενο την αναίρεση της Συνθήκης των Σεβρών και την αντικατάσταση της από τη Συνθήκη της Λωζάννης με όρους ευνοϊκούς για εκείνη. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι η διπλωματική και οικονομική διάσταση της τουρκικής υψηλής στρατηγικής τροφοδοτούσε και ενίσχυε τη στρατιωτική, μέσω οικονομικοστρατιωτικής εξισορρόπησης, ενώ παράλληλα οι επιτυχίες της στρατιωτικής στρατηγικής ενδυνάμωναν την πολιτικοδιπλωματική ισχύ της κεμαλικής κυβέρνησης.

3) Αποδοτικότητα/Αποτελεσματικότητα: Ο βαθμός αποτελεσματικότητας της υψηλής στρατηγικής επί κυβερνήσεως Βενιζέλου είναι υψηλός κρινόμενος εκ του αποτελέσματος, δηλαδή με βάση την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών που δημιουργούσε, έστω και στα χαρτιά, τη Μεγάλη Ελλάδα των 2 ηπείρων και των 5 θαλασσών μέσω μιας επιδέξιας διπλωματίας προσαρμοζόμενης στις ορθά διαγνωσμένες ευκαιρίες και απειλές του διεθνούς περιβάλλοντος, ορθολογικά υπολογισμένης σε σχέση με τα κόστη και τα οφέλη και διεθνώς νομιμοποιημένης. Το δε πραγματικό κόστος της εκστρατείας μετριαζόταν από την επικουρία οικονομικών (δάνειο 1918), στρατιωτικών και διπλωματικών μέσων εξωτερικής εξισορρόπησης, προερχόμενων από τους συμμάχους. Άλλωστε η εμπλοκή της Ελλάδας στη Μικρά Ασία ήταν επιβεβλημένη λόγω της ανακατανομής ισχύος-συμφερόντων στο υποσύστημα της Ανατολίας (διαμελισμός Οθ. Αυτοκρατορίας), του αέναου εθνικού στόχου της εδαφικής ολοκλήρωσης του έθνους και της προστασίας της ζωής και περιουσίας των ελληνικών πληθυσμών (ζωτικό συμφέρον).

Στον αντίποδα, η υψηλή στρατηγική των αντιβενιζελικών κυβερνήσεων δεν ικανοποιούσε το σύνολο των αναγκαίων συνθηκών για τη βέλτιστη δυνατή αποδοτικότητά της. Οι μετανοεμβριανοί κυβερνώντες δεν αξιοποίησαν τις αναφερόμενες ευκαιρίες, όπως τη συνδιάσκεψη του Λονδίνου, για συνθηκολόγηση με τον Κεμάλ και στρατιωτική απεμπλοκή από τη Μικρά Ασία, έστω και με περιορισμένα εδαφικά οφέλη (διατήρηση Αν. Θράκης), ενώ εφαρμόζαν αποκλειστικά μία επιθετική στρατιωτική στρατηγική για επιβολή της πολιτικής βουλήσεως στην κεμαλική κυβέρνηση, που ενείχε υψηλό πολιτικοκοινωνικό και οικονομικοστρατιωτικό κόστος. Προοδευτικά λοιπόν οι επιμελητειακές ανάγκες της στρατιάς Μικράς Ασίας (ακόμα και ο σιτισμός και ο ιματισμός ήταν ελλιπή), το δημόσιο χρέος, και οι νεκροί, οι τραυματίες και οι αγνοούμενοι αυξάνονταν, με απότοκο την εξουθένωση του ελληνικού κράτους και τελικά την επαναφορά του status quo ante, μέσω της αναθεώρησης της Συνθήκης των Σεβρών, που επέφερε τη γεωγραφική, πολιτικοοικονομική και στρατηγική συρρίκνωση του ρόλου και της θέσης της Ελλάδας στο περιφερειακό υποσύστημα των Βαλκανίων.

Όσον αφορά το βαθμό αποδοτικότητας της κεμαλικής υψηλής στρατηγικής κρίνεται υψηλός με βάση το αποτέλεσμα, δηλαδή την επίτευξη του πολιτικού σκοπού του πολέμου: αναθεώρηση της Συνθήκης των Σεβρών και αποτροπή συρρικνώσεως του τουρκικού έθνους και της γεωπολιτικής και γεωστρατηγικής του σημασίας στο υποσύστημα της Ανατολίας. Συνεπώς η υψηλή στρατηγική διέγινωσεν σωστά και εκμεταλλεύτηκε τις αναφερόμενες ευκαιρίες και απειλές του διεθνούς περιβάλλοντος, κατείχε υψηλή εσωτερική νομιμοποίηση χάρη στην προβολή του εθνικιστικού κινήματος, είχε ορθά υπολογίσει τα κόστη και τα οφέλη, δημιουργώντας παράλληλα τις προϋποθέσεις για ενίσχυση των εξωτερικών συντελεστών ισχύος, μέσω συμφωνιών με Ρωσία, Γαλλία και Ιταλία που ενίσχυσαν σημαντικά όχι μόνο τη στρατιωτική ισχύ της Τουρκίας αλλά και τη διπλω-

ματική της θέσης, αντισταθμίζοντας με αυτό τον τρόπο, δηλαδή με τη στήριξη των πολιτικών, τη διεθνή απονομιμοποίηση της κοινής γνώμης λόγω των ωμοτήτων που διέπρατταν οι Τούρκοι. Υπό τις συνθήκες αυτές αποκλειόταν ο κίνδυνος εξάντλησης και υπερεπέκτασης ενώ σταδιακά επήλθε αλλαγή στην ισορροπία ισχύος των αντιπάλων υπέρ της Τουρκίας, γεγονός που τελικά επέτρεψε την εκπλήρωση του πολιτικού της στόχου, αφού πλέον κάθισε στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων με τον αέρα του νικητή.

4) Συσχετισμός Ικανοτήτων-Στόχων: Η βενιζελική υψηλή στρατηγική δεν οδηγούσε σε στρατηγική υπερεπέκταση, καθώς ο Βενιζέλος δεν πίστευε ότι η Ελλάδα είχε τη δυνατότητα διεξαγωγής διμέτρωπου πολέμου και τόνιζε ότι η στρατιωτική επιβολή της πολιτικής βουλήσεως στην κεμαλική κυβέρνηση, αρχικά των τετελεσμένων της κατάληψης και έπειτα των όρων της Συνθήκης των Σεβρών, και η άμεση εκμηδένιση του εθνικιστικού κινήματος χωρίς συντελεστές εξωτερικής εξισορρόπησης ήταν δυνατές υπό τους εξής όρους και προϋποθέσεις: διαμελισμός Οθ. Αυτοκρατορίας, δημιουργία κρατών του Πόντου και της Αρμενίας, και εγκαθίδρυση εδαφικών ζωνών συμμαχικής πολιτικοστρατηγικής επιρροής. Συνεπώς ο πολιτικός σκοπός του πολέμου δεν ξεπερνούσε τα διατιθέμενα μέσα του κράτους και ήταν συνεπής με την άποψη του Liddell Hart «*Η επιτυχία της στρατηγικής εξαρτάται πρώτα και κυρίως από μία καλή εκτίμηση της κατάστασης και την εναρμόνιση του σκοπού και των διατιθέμενων μέσων. Ο σκοπός πρέπει να είναι ανάλογος προς τα συνολικά διατιθέμενα μέσα και τα μέσα που χρησιμοποιούνται για την επιτυχία κάθε ενδιάμεσου σκοπού, ο οποίος προσφέρει στον ανώτατο τελικό σκοπό, πρέπει να είναι ανάλογα προς την αξία αυτού του ενδιάμεσου αντικειμενικού σκοπού και στην ανάγκη που τον επιβάλλει... Η υπερβολή είναι δυνατό να δημιουργήσει ζημιά όσο και η ανεπάρκεια ή η ατελής πραγματοποίηση... Η αληθινή προσαρμογή θα δημιουργήσει μία τέλεια οικονομία δυνάμεων, με τη βαθύτερη έννοια αυτού του τόσο συχνά διαστρεφόμενου στρατιωτικού όρου...».*⁴³⁹

Αντίθετα, η επιθετική στρατιωτική στρατηγική άμεσης προσέγγισης των αντιβενιζελικών κυβερνήσεων, με αντικειμενικό στόχο την εκμηδένιση του κεμαλικού στρατού, συνώθησε σε υπερεπέκταση και αποδιάρθρωση της υψηλής στρατηγικής. Η επίτευξη του πολιτικού στόχου, επιβολή των όρων της Συνθήκης των Σεβρών στην κυβέρνηση της Άγκυρας, μέσω αποκλειστικά της στρατιωτικής ισχύος, λόγω απουσίας συντελεστών εξωτερικής εξισορρόπησης, οδήγησαν σε άντληση οικονομικών πόρων και ανθρωπίνου δυναμικού από ζωτικούς παραγωγικούς τομείς (γεωργία, βιομηχανία, εμπόριο) και τελικά σε εξάντληση τους. Η δε παράταση της εκστρατείας σε συνδυασμό με τις τεράστιες στρατιωτικές υποχρεώσεις λόγω της υπερεκτεταμένης αμυντικής γραμμής επέφεραν την οικονομική εξάντληση της χώρας και την επακόλουθη πολιτικοστρατηγική

⁴³⁹ Liddell Hart, ό. π., σελ. 502-503.

και κοινωνική της αποσάθρωση. Πρέπει δε να τονισθεί ότι η υψηλή στρατηγική της περιόδου 1920-22 στηρίχθηκε αποκλειστικά στη διάσταση της στρατιωτικής στρατηγικής, καθώς η διπλωματική ήταν ανεπιτυχής λόγω της πολιτικοστρατηγικής ανικανότητας των μετаноεμβριανών κυβερνήσεων να συνυφάνουν τα εθνικά συμφέροντα με όρους ισχύος ανακτώντας τη δυνατότητα διεξαγωγής ισόρροπων διαπραγματεύσεων.

Ως προς τη σύζευξη μέσων-στόχων της τουρκικής υψηλής στρατηγικής παρατηρούμε ότι υπήρχε αντιστοιχία, η οποία απέκλειε τη στρατηγική υπερεπέκταση. Σε αντίθεση με την ελληνική υψηλή στρατηγική των μετаноεμβριανών κυβερνήσεων, ο Κεμάλ έθετε ένα σαφώς περιορισμένο αντικειμενικό πολιτικό σκοπό στο μικρασιατικό πόλεμο, άρνηση των ελληνικών διεκδικήσεων ώστε να αποτραπεί η συρρίκνωση του τουρκικού έθνους-κράτους σε βαθμό που θα κινδύνευε η ίδια του η ύπαρξη, δηλαδή αναθεώρηση του καθεστώτος της Συνθήκης των Σεβρών, καθώς είχε επίγνωση των ικανοτήτων του. Η αρχική του λοιπόν ανεπαρκής στρατιωτική και διπλωματική ισχύς τον ώθησε σε στρατηγική περιορισμένου αντικειμενικού σκοπού και σε αμυντική στρατιωτική στρατηγική. Όπως άλλωστε αναφέρει και ο Liddell Hart η πιο συνήθης αιτία για εφαρμογή περιορισμένου σκοπού είναι η αναμονή αλλαγής στην ισορροπία ισχύος η οποία συχνά επιδιώκεται και πετυχαίνεται μέσω σταδιακής εξάντλησης της δύναμης του εχθρού, ενώ προϋποθέτει εξάντληση του εχθρού δυσανάλογα μεγαλύτερη από εκείνου που την επιδιώκει. Η δε επιτυχία του «*μπορεί να επιδιωχθεί με επιδρομές στις βάσεις ανεφοδιασμού του αντιπάλου, με τοπικές επιθέσεις, που εκμηδενίζουν ή επιβάλλουν δυσανάλογες απώλειες σε τμήματα της δυνάμεως του, με να τον δελεύουμε και να τον παρασύρουμε σε ανωφελείς επιθέσεις, με την πρόκληση υπερβολικής διασποράς των δυνάμεών του και, τελευταίο αλλά όχι μικρότερης σημασίας, με την εξάντληση της ηθικής και φυσικής ενεργητικότητάς του...*».⁴⁴⁰

Ο Κεμάλ, όπως είδαμε και παραπάνω, εφάρμοσε ακριβώς αυτήν την τακτική αρχικά μέσω ανταρτοπόλεμου και στη συνέχεια με τον τακτικό του στρατό αλλά και τη βοήθεια των ατάκτων, που εντάχθηκαν σε αυτόν, ενώ παράλληλα ενίσχυε και τις υπόλοιπες διαστάσεις της υψηλής του στρατηγικής, κυρίως τη διπλωματική και την οικονομική, με απότοκο την υιοθέτηση αποτελεσματικής επιθετικής στρατηγικής (από αμυντική τη μετέτρεψε σε επιθετική) που απολάμβανε εσωτερική νομιμοποίηση και σε καμία περίπτωση, λόγω εξωτερικής εξισορρόπησης, δεν κινδύνευε από υπερεπέκταση. Συνεπώς, υπό τις εν λόγω συνθήκες, η επιθετική του ενέργεια στέφθηκε με επιτυχία και ο πολιτικός σκοπός του πολέμου επετεύχθη, καθώς μέσα και στόχοι συμβάδιζαν.

5) Αντοχή στα Σφάλματα: Ο χαμηλός βαθμός τρωτότητας της υψηλής στρατηγικής του Βενιζέλου αποδεικνύεται στην απορρόφηση των πολιτικοστρατηγικών κραδασ-

⁴⁴⁰ Liddell Hart, ό. π., σελ. 500.

μών που ανέκυψαν από την αποβίβαση και την εγκατάσταση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη, επεισόδια 15^{ης}-16^{ης} Μαΐου 1919 και εκτεταμένες ένοπλες συγκρούσεις με Τούρκους ατάκτους κατά τη διεύρυνση της ζώνης κατοχής και την ενίσχυση των στρατιωτικών δυνάμεων. Η εν λόγω κατάσταση συνιστούσε μείζονα απειλή για το βαθμό αποτελεσματικότητας και τη διεθνή νομιμοποίηση της ελληνικής στρατιωτικής αποστολής, καθότι έθετε υπό αμφισβήτηση την ικανότητά της για πραγμάτωση της διασυμαχικής εντολής, δηλαδή της διατήρησης εσωτερικής τάξης στην περιοχή της Σμύρνης. Ο Βενιζέλος, όμως, υπερφαλαγγίζοντας τις αναφερόμενες τριβές στο διεθνές διπλωματικό πεδίο και εξουδετερώνοντας τα πλήγματα των Τούρκων ατάκτων στην κατεχομένη ζώνη της Σμύρνης, απέφυγε το ενδεχόμενο παρέκκλισης ή αναδίπλωσης του πολιτικού σκοπού. Επιπλέον, για να ενισχύσει την ελληνική θέση εγκαθίδρυσε διοικητική αρχή στη Σμύρνη για διασφάλιση της εσωτερικής τάξης και απονομή της δικαιοσύνης, ενώ παράλληλα υιοθέτησε επιθετική στρατιωτική στρατηγική με σκοπό την άμεση εξάρθρωση των τουρκικών θυλάκων αντίστασης. Προς εκπλήρωση δε του τελευταίου σκοπού προέβη σε εσωτερική ποσοτική εξισορρόπηση των στρατιωτικών δυνάμεων, εκμαίευσε συμμαχική αδειοδότηση για διεύρυνση των ορίων δράσης τους και εφάρμοσε επιθετική στρατηγική άμεσης προσέγγισης, με στρατιωτικό στόχο την κατάληψη κεντρικών συγκοινωνιακών κόμβων και τελικά την καταστροφή των κεμαλικών ενόπλων δυνάμεων μέσω διεξαγωγής αποφασιστικού πρώτου πλήγματος, με προϋποτιθέμενες συνθήκες την ποσοτική-ποιοτική εσωτερική εξισορρόπηση, τη διασφάλιση οικονομικοστρατιωτικής εξωτερικής εξισορρόπησης και τη βραχυπρόθεσμη ολοκλήρωση των επιχειρήσεων προς αποφυγή ενός πολέμου φθοράς.

Αντιθέτως, η υψηλή στρατηγική των μετανοεμβριανών κυβερνήσεων τόσο κατά την περίοδο των επιθετικών επιχειρήσεων όσο και κατά τη διεξαγωγή της κεμαλικής επίθεσης αποδείχθηκε ευάλωτη σε αβεβαιότητες, λάθη, ατυχήματα, τεχνικές δυσκολίες, απρόβλεπτα καθώς και στα συνεπακόλουθα αυτών στις αποφάσεις, στο ηθικό και στις ενέργειες των αντιπάλων, δηλαδή κατά τον Clausewitz στους αναπόφευκτους παράγοντες της τριβής και της ομίχλης του πολέμου⁴⁴¹, με αποτέλεσμα την αποδιάρθρωση της διάστασης της στρατιωτικής στρατηγικής. Ειδικότερα, η ατελής και λανθασμένη λειτουργία του συστήματος συλλογής, ερμηνείας και αξιολόγησης των εξωτερικών πληροφοριών, δηλαδή η ανορθολογική, μη έγκυρη και έγκαιρη διάγνωση των επιχειρησιακών και τακτικών ενεργειών του αντιπάλου, απενεργοποίησε την επιχειρησιακή διάσταση της στρατιωτικής στρατηγικής.

Από την άλλη η τουρκική στρατηγική αποδείχτηκε ανθεκτική στα σφάλματα και στην τριβή του πολέμου, καθώς ο Κεμάλ ενίσχυε συνεχώς τη θέση της κυβέρνησής του

⁴⁴¹ Paret, ό. π., σελ. 248.

τόσο εσωτερικά, μέχρι που του παραχωρηθήκαν δικτατορικές εξουσίες για να πετύχει το σκοπό του, όσο και διεθνώς μέσω διπλωματίας, ενώ παράλληλα εκμεταλλεόταν τα σημεία τρωτότητας του αντιπάλου, όπως τη διεθνή απονομιμοποίηση των ελληνικών εδαφικών αξιώσεων απότοκη της δεδηλωμένης πολιτικής απόφασης των συμμάχων για αναθεώρηση της Συνθήκης των Σεβρών (έκθεση 3/1921). Κυρίως όμως εκμεταλλεύτηκε την τρωτότητα του αντιπάλου στο στρατιωτικό τομέα, την οποία άλλωστε επιδίωκε να κάνει εντονότερη, καταστρέφοντας π.χ. τα δίκτυα επικοινωνίας του, ενώ ταυτόχρονα λάμβανε μέτρα που μείωναν τη δική του τριβή, όπως καλό και προσεκτικό σχεδιασμό των επιχειρησιακών του ενεργειών, εσωτερική εξισορρόπηση των δυνάμεων του μέσω επιστρατεύσεων, εξωτερική εξισορρόπηση μέσω επαρκή εφοδιασμού πολεμικού υλικού, ανάπτυξη ικανού συστήματος συλλογής, ερμηνείας και αξιολόγησης εξωτερικών πληροφοριών με αποτέλεσμα την πλήρη ενημέρωση ως προς τις κινήσεις του εχθρού, πρόνοια για επαρκή μέσα επικοινωνίας, μεταφορών και ανεφοδιασμού, τήρηση μυστικότητας ως προς τις επιχειρήσεις που του έδινε το πλεονέκτημα του αιφνιδιασμού κ.ά.

Από τα ανωτέρω συμπεραίνουμε ότι η εμπλοκή της Ελλάδας στο μικρασιατικό εγχείρημα δεν ήταν εξαρχής καταδικασμένη σε καταστροφή, καθώς η βενιζελική υψηλή στρατηγική στηριζόταν σε όλες τις διαστάσεις της και πληρούσε σε ικανοποιητικό βαθμό όλα τα κριτήρια αξιολόγησης που εξετάσαμε, ενώ ακόμα και όταν ο Βενιζέλος ανέλαβε έναντι των συμμάχων την πολιτική δέσμευση για εκμηδένιση του κεμαλικού κινήματος με αποκλειστική χρήση της ελληνικής στρατιωτικής ισχύος επιζήτησε ως προϋπόθεση την πρόσκτηση συντελεστών εξωτερικής οικονομικής εξισορρόπησης. Αντίθετα μία σειρά εξωτερικών μεταβλητών: επιβολή οικονομικού αποκλεισμού, επικράτηση κεμαλικού κινήματος εσωτερικά και διεθνή αναγνώριση του εξωτερικά με συνακόλουθη την παροχή πολιτικοδιπλωματικής και οικονομικοστρατιωτικής εξισορρόπησης από Ρωσία, Ιταλία, Γαλλία, διεθνής απονομιμοποίηση των ελληνικών εδαφικών διεκδικήσεων στη Μικρά Ασία, καθώς και εσωτερικών: οικονομική εξουθένωση που αντικατοπτρίστηκε στο στράτευμα, υπερεπέκταση του επιχειρησιακού μετώπου, εσωτερική απονομιμοποίηση της υψηλής στρατηγικής, κυρίως από ομάδα αξιωματικών της εθνικής άμυνας, και υπονόμηση του εθνικού στόχου της Μεγάλης Ιδέας από την πολιτική ηγεσία και το θρόνο, έκαναν απαγορευτική την εντατικοποίηση των στρατιωτικών επιχειρήσεων στα βάθη της Μικράς Ασίας, πολιτική που ακολούθησαν οι μετανοεμβριανές κυβερνήσεις και που στάθηκε η κύρια αιτία της Μικρασιατικής Καταστροφής.

Συνεπώς η αποκλειστική χρήση της στρατιωτικής στρατηγικής, παρεπόμενο της απουσίας συντελεστών εξωτερικής εξισορρόπησης για επιβολή της πολιτικής βουλήσεως στην κεμαλική κυβέρνηση ήταν όχι μόνο ανορθολογική, ως προς τη σύζευξη στόχων-μέσων και στη βάση υπολογισμών κόστους-όφελους, αλλά και άκαιρη αναφορικά με τις γεωπολιτικές και γεωστρατηγικές συνθήκες της περιόδου, που σε συνδυασμό με

την ασαφή οριοθέτηση του πολιτικού σκοπού του πολέμου, μεγέθυναν το βαθμό τρωτότητας της υψηλής στρατηγικής και αντίστροφα μείωσαν το βαθμό αποτελεσματικότητάς της, καταλήγοντας στην προοδευτική αλλαγή ισορροπίας στρατιωτικής ισχύος που ολοκληρώθηκε με την υπέρβαση του κορυφαίου σημείου της ελληνικής επίθεσης το θέρος του 1921. Το αποτέλεσμα ήταν η Μικρασιατική Καταστροφή, που οφείλεται στα αλληλοενισχυόμενα πολιτικοδιπλωματικά, οικονομικοκοινωνικά και στρατηγικοστρατιωτικά σημεία τρωτότητας της υψηλής στρατηγικής των αντιβενιζελικών κυβερνήσεων, και αποτελεί τομή τόσο για τον ελληνισμό, που από τη Μεσόγειο, το Αιγαίο και τη Μαύρη θάλασσα περιορίστηκε στα σύνορα της Ελλάδας και της Κύπρου, όσο και για την ελληνική υψηλή στρατηγική, που μετατράπηκε από επεκτατική, εκ συστάσεως του ελληνικού κράτους, σε αμυντική. Από το 1922 μέχρι σήμερα βάση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής αποτελεί η προσήλωση στο καθεστώς των συνθηκών και στην αρχή της νομιμότητας, ενώ στις βασικές επιδιώξεις βρίσκονται η διαφύλαξη της ανεξαρτησίας και της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας, καθώς και η συμμετοχή της σε διεθνείς συνεργατικούς θεσμούς. Η δε ισορροπία δυνάμεων που διαμορφώθηκε στην Ανατολία τότε, και σε γενικές γραμμές ισχύει μέχρι τις μέρες μας, συνεπέφερε τη διπλωματική υποτίμηση και απομόνωση της Ελλάδας⁴⁴², ενώ έθεσε την Τουρκία ως καίριο παίκτη ισχύος στο νευραλγικό χώρο από τη Μαύρη θάλασσα και τα Στενά ως τη Μέση Ανατολή, διαιωνίζοντας τον ανταγωνισμό των δύο χωρών, παρά τις φιλικές τους σχέσεις.

Ωστόσο, αρκετοί αγνοούν τη στρατηγική ανάλυση της Μικρασιατικής Εκστρατείας και ως εκ τούτου χαρακτηρίζουν τη βενιζελική πολιτική και το εγχείρημα της επέκτασης στην Ιωνία ως εκ γενετής λάθος. Την καλύτερη απάντηση στην κριτική αυτή την έχει δώσει ο ίδιος ο Βενιζέλος, ο οποίος όταν διάβασε ότι η εκστρατεία ήταν λάθος, χαμογέλασε ειρωνικά και είπε: «Κάθε εγχείρημα που δε στέφεται με επιτυχία είναι λάθος». Για αυτό άλλωστε υπάρχει το πεδίο των διεθνών σχέσεων όπου, σύμφωνα με τον Carr, η πραγματικότητα ταυτίζεται με το σύνολο της πορείας της ιστορικής εξέλιξης, της οποίας η διερεύνηση και η αποκάλυψη των νόμων είναι έργο του φιλοσόφου.⁴⁴³

Να επισημάνουμε επίσης ότι η εμπειρική μελέτη του μικρασιατικού πολέμου επιβεβαίωσε τις αρχές του πολιτικού ρεαλισμού προερχόμενες από τον Θουκυδίδη. Ειδικότερα είδαμε την ευαισθησία που δείχνουν τα κράτη υπό συνθήκες διεθνής αναρχίας στις ανακατανομές ισχύος και συμφερόντων, που αντικατοπτρίζονται σε διλήμματα ασφάλειας και παρεπόμενα σε αιτίες ανταγωνισμών και ενόπλων συγκρούσεων. Επιπλέον αποδείχθηκε ότι στις διεθνείς σχέσεις δεν υπάρχουν μόνιμοι φίλοι και εχθροί αλλά σύγκλιση ή απόκλιση συμφερόντων⁴⁴⁴, ότι η αρχή της αυτοβοήθειας συνιστά προϋποτιθέ-

⁴⁴² Σβολόπουλος, ό. π., σελ. 185.

⁴⁴³ Ήφαιστος, *Ο πόλεμος και τα αίτιά του*, ό. π., σελ. 81.

⁴⁴⁴ «Η έσχατη πραγματικότητα συνίσταται από υπάρξεις, άτομα ή ομάδες που αγωνίζονται για την αυτοσυντήρησή τους και μαζί, αναγκαστικά, για τη διεύρυνση της ισχύος τους. Για αυτό συναντώνται ως φίλοι ή ως εχθροί και αλλάζουν

μενη συνθήκη για την κρατική επιβίωση, ότι κύριο μέλημα κάθε κράτους σε συνθήκες διεθνούς αναρχίας είναι η κατοχύρωση της ασφάλειας του, δηλαδή η εξασφάλιση της εδαφικής του κυριαρχίας και ανεξαρτησίας, ότι η ορθολογική πολιτικοστρατηγική δράση είναι αναγκαία συνθήκη τόσο για την προάσπιση του συμφέροντος επιβίωσης όσο και για την προαγωγή των οριοθετημένων και ιεραρχημένων πολιτικών στόχων, ότι «τα αξονικά διαμορφωτικά, υποστηρικτικά και πυροδοτικά κίνητρα της εκάστοτε υψηλής στρατηγικής αποκρυσταλλώνονται στην ασφάλεια, στο ιδιοτελές εθνικό συμφέρον-κέρδος και στο γόητρο-κύρος»⁴⁴⁵ και τέλος ότι οι διεθνείς ηθικοδικαιακές αρχές συνιστούν εξαρτημένες μεταβλητές της ισχύος. Άλλωστε διεθνής ηθική με την έννοια της ενδοκρατικής ηθικής δεν υφίσταται, καθώς στη διεθνή σκηνή η ηθική ταυτίζεται με την ηθική του ισχυρότερου, έτσι οι μεγάλες δυνάμεις, ενώ απονομιμοποιούσαν διεθνώς την υψηλή στρατηγική των Τούρκων και καταδίκασαν τις βαρβαρότητες που εισέπρατταν εις βάρος του χριστιανικού πληθυσμού, δε δίστασαν να υποστηρίξουν, χωρίς ενδοιασμό, τους Τούρκους εθνικιστές εφόσον αυτό εξυπηρετούσε τα συμφέροντα τους.

Εν κατακλείδι, θεωρώ τη στρατηγική ανάλυση της Μικρασιατικής Εκστρατείας επίκαιρη για όποιον θέλει να εντρυφήσει στις σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας. Για παράδειγμα αρχές του τρέχοντος έτους ο υπουργός εξωτερικών της Τουρκίας Αμχέτ Νταβούτογλου, συγγραφέας του *Στρατηγικού Βάθους* που θεωρείται βίβλος της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας, ανέλυσε, σε ομιλία του προς τους πρέσβεις της χώρας του, το όραμα μίας Τουρκίας όχι απλά περιφερειακής υπερδύναμης, αλλά ενεργού παίκτη σε όλα τα μεγάλα παγκόσμια ζητήματα. Για να περιγράψει μάλιστα το ρόλο που προσδίδει στη διπλωματική δραστηριότητα και το νέο δόγμα που επιθυμεί να εισαγάγει σε αυτή χρησιμοποίησε, παραφρασμένη, μία ρήση του Κεμάλ που αναφερόταν στην κριτική που είχε δεχθεί για την απόφασή του να αποσύρει στρατιωτικές δυνάμεις από το μέτωπο κατά την προέλαση του ελληνικού στρατού στη διάρκεια της Μικρασιατικής Εκστρατείας, «δεν υπάρχει άμυνα μίας γραμμής, υπάρχει άμυνα επιφάνειας. Αυτή η επιφάνεια είναι ολόκληρη η πατρίδα». Αντίστοιχα ο Νταβούτογλου δήλωσε ότι «δεν υπάρχει διπλωματία γραμμής, αλλά διπλωματία επιφάνειας, αυτή η επιφάνεια είναι ολόκληρη η υδρόγειος» και συνέχισε «...είμαστε σε θέση να παρέμβουμε θετικά στην περιοχή. Δεν υπάρχει άλλη χώρα που να βρίσκεται σε ανάλογη γεωγραφική θέση. Πρέπει να είμαστε ταυτόχρονα δραστήριοι σε όλα τα μέτωπα. Η τουρκική διπλωματία μπορεί να συγκριθεί μόνο με αυτή πέντε ή έξι χωρών στον κόσμο».⁴⁴⁶

φίλους και εχθρούς ανάλογα με τις ανάγκες του αγώνα για την αυτοσυντήρησή τους και τη διεύρυνση της ισχύος τους...». Παρατίθεται στο Κονδύλης Παναγιώτης, *Ισχύς και Απόφαση*, Αθήνα, εκδόσεις στιγμή, 1991, σελ. 231.

⁴⁴⁵ Τσιριγώτης, ό. π., σελ. 443-444.

⁴⁴⁶ Αντωνίου Δώρα, «Όποιο χάρτη κι αν κοιτάξεις, η Τουρκία βρίσκεται στο κέντρο», Η Καθημερινή, Αθήνα, 6/1/2010, σελ. 24.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Αγγελομάτης Χρήστος Εμ., *Χρονικόν Μεγάλης Τραγωδίας (το έπος της Μικράς Ασίας)*, (6^η έκδ.), Αθήνα, εκδόσεις Εστία, 2005.
- Αρβανιτόπουλος Κωνσταντίνος, Ήφαιστος Παναγιώτης, *Ευρωατλαντικές Σχέσεις*, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 1999.
- Αντωνίου Δώρα, «Όποιο χάρτη κι αν κοιτάξεις, η Τουρκία βρίσκεται στο κέντρο», Η Καθημερινή, Αθήνα 6/1/2010.
- Βερέμης Θάνος, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων 1453-1998*, (2^η έκδ.), Αθήνα, εκδόσεις ΕΛΙΑΜΕΠ- Σιδέρη, 1999.
- Βερέμης Θάνος, Δημητρακόπουλος Οδυσσέας (επιμέλεια), *Μελετήματα γύρω από τον Βενιζέλο και την εποχή του*, Αθήνα, εκδόσεις Φιλιππούτη, 1980.
- Βερέμης Θάνος, Κωστής Κώστας, *Η Εθνική Τράπεζα στη Μικρά Ασία (1919-1922)*, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1984.
- Βερέμης Θάνος, Ντόκος Θάνος Π. (επιμέλεια), *Η Σύγχρονη Τουρκία: Πολιτικό Σύστημα, Οικονομία και Εξωτερική Πολιτική*, ΕΛΙΑΜΕΠ, Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήσης, 2002.
- Γενικό Επιτελείο Στρατού, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, Αθήνα, εκδόσεις Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού, 1967.
- Ήφαιστος Παναγιώτης, *Διπλωματία και Στρατηγική των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων*, (8^η έκδ.), Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2008.
- Ήφαιστος Παναγιώτης, *Κοσμοθεωρητική ετερότητα και αξιώσεις πολιτικής κυριαρχίας*, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2001.
- Ήφαιστος Παναγιώτης, *Οι Διεθνείς Σχέσεις ως Αντικείμενο Επιστημονικής Μελέτης στην Ελλάδα και στο Εξωτερικό*, (3^η έκδ.), Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2003.
- Ήφαιστος Παναγιώτης, *Ο πόλεμος και τα αίτιά του*, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2002.
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΔ, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1977.
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τόμος ΙΕ, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1978.
- Καλαφάτης Θ, *Νόμισμα-Πίστη, Οικονομική Ανάπτυξη (Ελληνική Οικονομία 1830-1930)*, Πειραιάς, εκδόσεις Σταμούλη, 1989.
- Κάλφογλους Ιωάννης Η., *Ιστορική Γεωγραφία της Μικρασιατικής Χερσονήσου*, Αθήνα, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, 2002.
- Καραμπελιάς Γεράσιμος, «Η Πολιτική Ηγεμονία των Ενόπλων Δυνάμεων στην Τουρκία», Θέματα Πολιτικής και Άμυνας, Αθήνα, Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων, Αθήνα Φεβρουάριος 2000.

- Καραμπελιάς Γεράσιμος, *Τουρκία: Θρησκεία, Κοινωνία και Πολιτική*, Αθήνα, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 2004.
- Κιτσίκης Δημήτριος, *Συγκριτική Ιστορία Ελλάδος και Τουρκίας στον 20^ο αι.*, (3^η έκδ.), Αθήνα, Εκδόσεις Εστία, 1990.
- Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Στρατηγική Σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, (2^η έκδ.), Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2008.
- Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *Η υψηλή στρατηγική της αρχαίας Σπάρτης (750-192 π.Χ.)*, (4^η έκδ.), Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2005.
- Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, «Θεωρία Ανταρτοπολέμου», Έρευνα ΙΔΙΣ, Working Paper Series # 9, Αθήνα 2000.
- Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *Στρατηγικός Αιφνιδιασμός, Υπηρεσίες Πληροφοριών και Αιφνιδιαστικές Επιθέσεις*, Αθήνα, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 2000.
- Κονδύλης Παναγιώτης, *Θεωρία του Πολέμου*, (2^η έκδ.), Αθήνα, εκδόσεις Θεμέλιο, 1998.
- Κονδύλης Παναγιώτης, *Ισχύς και Απόφαση*, Αθήνα, εκδόσεις στιγμή, 1991.
- Κούτσης Αλέξανδρος Σ., *Μέση Ανατολή, Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική Ανάπτυξη*, τόμος Α, Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήσης, 1992.
- Κρεμμυδάς Βασίλης, *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία (18^{ος}-20^{ος} αιώνας)*, Αθήνα, εκδόσεις Τυπωθήτω Γιώργος Δαρδάνος, 1999.
- Λεονταρίτης Γεώργιος Β., *Η Ελλάδα στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο 1917-1918*, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2005.
- Μελάς Κώστας, *Παγκοσμιοποίηση*, Αθήνα, εκδόσεις Εξάντας, 1999.
- Μεταξάς Ιωάννης, *Η Ιστορία του Εθνικού Διχασμού (και της Μικρασιατικής Καταστροφής)*, Αθήνα εκδόσεις Καθημερινής, 1935.
- Παπαγεωργίου Στέφανος Π., *Το ελληνικό κράτος (1821-1909)*, Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήσης, 1988.
- Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική 6^{ος}-11^{ος} αιώνας*, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2001.
- Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Διασπορά και Εθνική Στρατηγική*, Αθήνα, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 2000.
- Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, «Η Πορεία της Νεοελληνικής Υψηλής Στρατηγικής», Έρευνα ΕΚΟΜΕ, Μ 963, Αθήνα Μάρτιος 1996.
- Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία*, Αθήνα, εκδόσεις Σιδέρη, 1996.
- Πλατιάς Αθανάσιος, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, (4^η έκδ.), Αθήνα, εκδόσεις Εστία, 2007.
- Πρεβελάκης Γιώργος, *Γεωπολιτική της Ελλάδας*, Αθήνα, εκδόσεις Libro, 1998.

- Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*, τόμος Α, (10^η έκδ.), Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 2003.
- Σιφναίος Παναγιώτης Μ., *Ιωάννης Μεταξάς. Το προσωπικό του ημερολόγιο*, τόμος Γ, Αθήνα, εκδόσεις Γκοβότσης, 1963.
- Στρατηγός Ξενοφών, *Η Ελλάς εν Μικρά Ασία*, Αθήνα, Τυπογραφική εταιρία Σταύρου Χριστού, 1925.
- Τσιριγώτης Διονύσιος, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2010.
- Τούντα-Φεργαδή Αρετή, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1919-1940)*, Αθήνα, εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 1996.
- Χριστοδουλίδης Θ. Α., *Διπλωματική Ιστορία Τριών Αιώνων: Από τη Βιέννη στις Βερσαλλίες 1815-1919*, (3^η έκδ.), τόμος Β, Αθήνα, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 1997.
- Ψυρούκης Νίκος, *Η Μικρασιατική Καταστροφή*, Αθήνα, εκδόσεις Επικαιρότητα, 1982.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ Ή ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΕΝΗ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

- Clausewitz Carl Von, *Περί του πολέμου*, (5^η ανατύπωση), Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Βάνιας, 1999.
- Driault Édouard, *Ελλάδα και Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος*, Αθήνα, εκδόσεις Πελασγός, 1999.
- Driault Édouard, *Η Μεγάλη Ιδέα: Η αναγέννηση του Ελληνισμού*, Αθήνα, εκδόσεις Κάτοπτρο, 1998.
- Dumont Paul, *Κεμάλ: Ο Δημιουργός της Νέας Τουρκίας*, Αθήνα, Κούριερ Εκδοτική, 1998.
- Evera Stephen Van, *Εισαγωγή στη μεθοδολογία της πολιτικής επιστήμης*, (4^η έκδ.), Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα Cornell University Press, 2000.
- Gilpin Robert, *Η πολιτική Οικονομία των Διεθνών Σχέσεων*, (2^η έκδ.), 2 τόμοι, Αθήνα, εκδόσεις Gutenberg, 1998.
- Gilpin Robert, *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*, (3^η έκδ.), Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, Cambridge University Press, 2007.
- Jacub Grygiel, *Great Powers and Geopolitical Change*, Baltimore, John Hopkins University Press, 2006.
- Kennedy Paul, *Η Άνοδος και η Πτώση των Μεγάλων Δυνάμεων*, 2 τόμοι, Αθήνα, εκδόσεις Αξιωτέλλης, 1990.
- Kissinger Henry, *Διπλωματία*, Αθήνα, εκδόσεις Νέα Σύνορα-Λιβάνη, 1995.

- Liddell Hart Basil, *Στρατηγική της Έμμεσης Προσεγγίσεως*, Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Βάνιας, 1995.
- Luttwak Edward N., *Strategy: The Logic of War and Peace*, Cambridge, Massachusetts, The Belknap Press of Harvard University Press, 1987.
- Macmillan Margaret, *Οι Ειρηνοποιοί*, Αθήνα, εκδόσεις Θεμέλιο, 2005.
- Mearsheimer John J, «The False Promise of International Institutions», *International Security*, winter 1994/1995, Vol. 19, σελ. 5-49.
- Paret Peter, *Οι Δημιουργοί της Σύγχρονης Στρατηγικής*, Αθήνα, εκδόσεις Κωνσταντίνου Τουρίκη, 2004.
- Smith Michael Llewellyn, *Το όραμα της Ιωνίας*, (2^η ανατύπωση), Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2009.
- Sun Tzu, *Η Τέχνη του Πολέμου*, Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Βάνιας, 1991.
- Toynebee Arnold. J., *Το Δυτικό Ζήτημα μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας: μιας μελέτη επαφής πολιτισμών*, Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 2003.

Οι εικόνες της εργασίας προέρχονται από το διαδίκτυο.

Εικόνα εξώφυλλου: <http://www.anixneuseis.gr/?p=2288>

Εικόνα 1: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Greco-Turkish_War_Map.png